

**ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ
У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО
ПРОСТОРУ**

Освіта.UA

**HIGHER EDUCATION OF UKRAINE
IN THE CONTEXT
OF INTEGRATION TO EUROPEAN
EDUCATIONAL SPACE**

Education.UA

УДК 37.013-053.5(082)
ББК 74.200я43
Т 85

Рекомендовано Науково-методичною радою Східно-Європейського Інституту Психології (Україна - Франція). Протокол № 11 від 7 листопада 2022 року

Видання здійснене за сприяння Польської Академії Наук (Київське представництво) та Міжнародної Експертної Агенції "Консалтинг і Тренінг"

Редакційна колегія випуску:

акад. Кремень В.Г. (Україна), акад. Савченко О.Я. (Україна), проф. Маноха І.П. (Україна), проф. Генрик Собчук (Польща), проф. Ляшенко О.І. (Україна), акад. Коцур В.П. (Україна), акад. Вашуленко М.С. (Україна), акад. Бех І.Д. (Україна), д-р Виговська О.І. (Україна), проф. Петрочко Ж.В. (Україна), д-р Анджей Мірські (Польща), проф. Марія Гренвальд (Польща), д-р Габріеле Сімончіні (Італія)

Відповідальний редактор випуску:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – 2023-2024. – № 2. – Том І (92). – 292 с. (Освіта.UA)

Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space. – 2023-2024. – № 2. – Volume І (92). – 292 p. (Education.UA)

Часопис презентує наукові статті фахівців з питань вищої та інших рівнів освіти, присвячені актуальній проблемі входження України до європейського освітнього простору. Перспективи євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, вимоги Болонського процесу та питання готовності України відповідати цим вимогам, моніторинг якості освіти, стандарти європейського освітнього простору та завдання, що стоять перед вищою освітою України сьогодні - ось далеко не повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються автори випуску. У центрі уваги також - питання управління якістю освіти, перспективи запровадження механізмів сучасного освітнього менеджменту, а також - умови й напрями оптимізації та розвитку вищої освіти України в сучасних умовах.

Для фахівців-освітян, менеджерів освіти, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

Періодичне видання включене до наукометричних баз:

Index Copernicus International, Google Academy, PBN (Biblioteka Narodowa)

ISSN 2959-1953 (друкована версія)
ISSN 2959-1961 (електронна версія)

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.00>
www.osvita.eeipsy.org

ВИДАВЕЦЬ / МІЖНАРОДНЕ ВИДАВНИЦТВО:

Східно-Європейський Інститут Психології (СЄІП, Україна - Франція)
вул. Голосіївська 13, оф. 528-530, 03039, Київ, DOI: 10.38014

Освіта. UA

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

I (92), 2023-2024 pp.

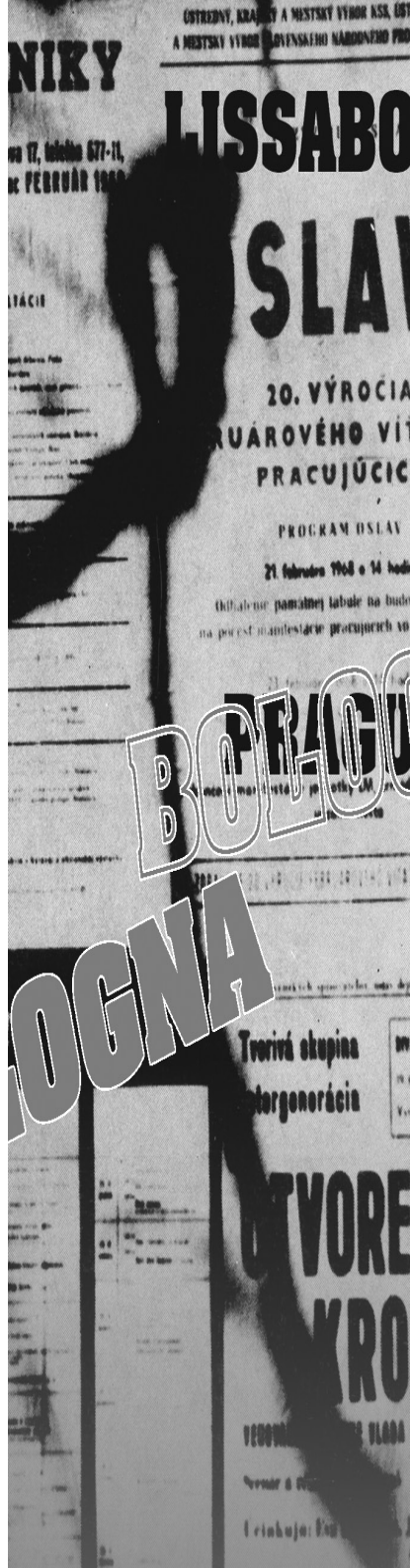
Тематичні рубрики випуску:

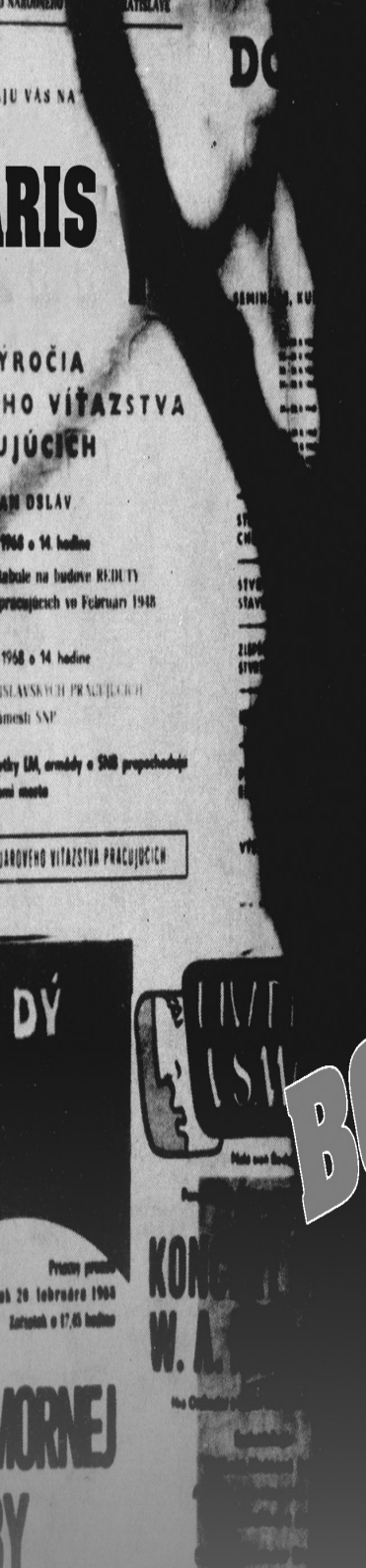
ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СТАНДАРТІВ В ОСВІТІ

ISSN 2959-1953 (друкована версія)

ISSN 2959-1961 (електронна версія)

ISSN 2959-1953 (друкована версія)

ISSN 2959-1961 (електронна версія)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Маноха І., доктор психологічних наук, професор,
головний і відповідальний редактор (Україна)
Зволінський В., доктор філології (Польща)
Онкович Г., доктор педагогічних наук, професор (Україна)
Володимирів А. - технічний і літературний редактор,
СЄІП (Україна - Франція)
Омелян О. - верстка, макет, СЄІП (Україна - Франція)
Онкович А. - верстка, макет, СЄІП (Україна - Франція)
Поляруш Ю. – digital-редактор, СЄІП (Україна - Франція)

НАУКОВА РАДА:

акад. В.Г. Кремень (Україна), голова
акад. О.Я. Савченко (Україна)
проф. Генрик Собчук (Польща)
проф. О.І. Ляшенко (Україна)
акад. В.П. Коцур (Україна)
акад. М.С. Вашуленко (Україна)
акад. І.Д. Бех (Україна)
проф. Пшемислав Генбел (Польща)
д-р Ольга Виговська (Україна)
проф. Ж.В. Петрочко (Україна)
д-р Анджей Мірські (Польща)
проф. Марія Гренвальд (Польща)
д-р Габріеле Сімончіні (Італія)
д-р Гражина Шилінг (Польща)
д-р Войцех Сегень (Польща)

HIGHER EDUCATION OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INTEGRATION TO THE EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

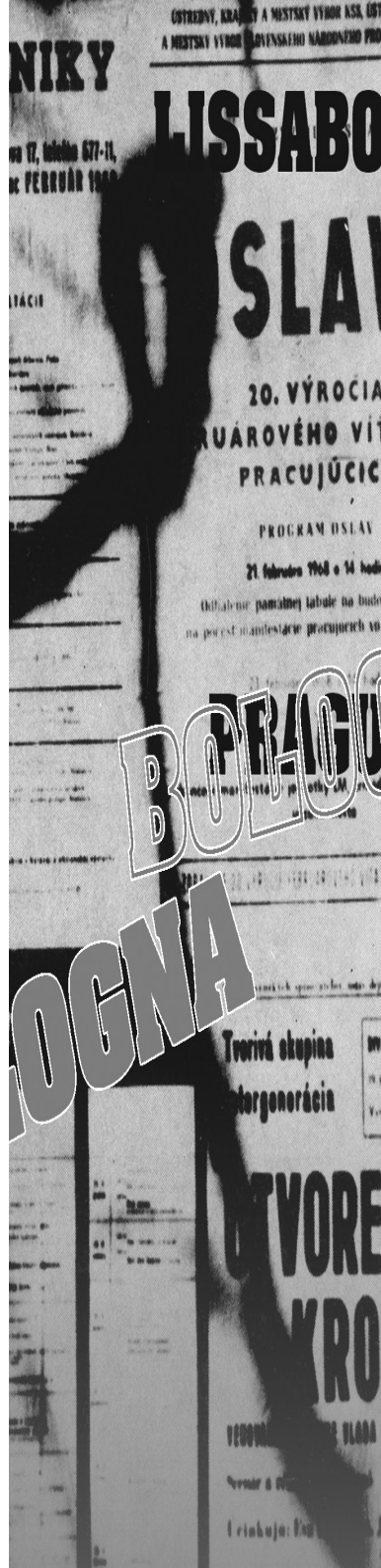
I (92), 2023-2024

Thematic sections of the issue:

EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS
OF THE INTRODUCTION OF EUROPEAN
STANDARDS IN EDUCATION

ISSN 2959-1953 (друкована версія)

ISSN 2959-1961 (електронна версія)

Сучасна освіта в Україні, Європі та світі

**Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти
в Україні, Європі та світі**

Управління якістю освіти: стандартизація та інноваційність

Моніторинг якості освіти: засоби, технології та перспективи

**Сучасний освітній менеджмент: економічні, організаційні та психологічні
засоби реалізації в Україні, Європі та світі**

Філософія та психологія освіти

**Послідовність загальної середньої та вищої освіти
як європейський стандарт**

Новітні засоби навчання: проблеми впровадження та стандартизації

**Психолого-педагогічні та організаційні умови запровадження європейських
стандартів вищої освіти в Україні**

Modern education in Ukraine, Europe and the world

**The Bologna process and prospects of higher education
in Ukraine, Europe and the world**

Management for the quality of education: experience and innovations

Monitoring the quality of education: tools and technologies

**Modern means of training and education:
problems of implementation and standardization**

Philosophy and Psychology of Education

The sequence of secondary and higher education as a European standard

**Modern educational management: economic, organizational and psychological
means implementation in Ukraine, Europe and the world**

**Psychological, educational and organizational conditions for the implementation
of European standards of higher education in Ukraine, Europe and the world**

ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ

EDUCATION IN THE CONDITIONS
OF WAR

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.01>

ВЕЛЬЧИНСЬКА О.В.

Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця,
м. Київ, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ЗМІНИ У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІНИ «ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИНТЕЗУ І ЗВ'ЯЗОК МІЖ СТРУКТУРОЮ І ДІЄЮ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ» В УМОВАХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

WELCHYNSKA O.V. Transformational changes in the teaching of the discipline "Theoretical basis of the synthesis and relationship between the structure and action of medicines" in the conditions of today's challenges. The trends of modern events and changes in the life of Ukrainian society impose new demands on the Ukrainian education system. The military aggression against Ukraine led to many problems in the field of education, the solution of which requires immediate changes in the strategy, structure, and teaching methods. It is especially difficult to convey scientific material to students about the peculiarities of the relationship "chemical structure - biological activity" and the principles of finding new biologically active substances (BAS) in the conditions of distance or dual forms of education without access to laboratory equipment and performing a practical experiment. Special computer forecasting programs come to the teacher's aid, which allow not only to investigate the peculiarities of the chemical structure of a molecule in 2D and 3D formats, but also to obtain a forecast regarding potential biotargets and pharmacological properties of the studied chemical objects.

Key words: pharmacophores, bioisosteres, computer prediction, 5-fluorouracil, scaffold.

ВЕЛЬЧИНСЬКА О.В. Трансформаційні зміни у викладанні дисципліни «Теоретичні основи синтезу і зв'язок між структурою і дією лікарських засобів» в умовах викликів сьогодення. Тенденції сучасних подій, змін у житті українського суспільства висувають нові вимоги до системи української освіти. Воєнна агресія проти України призвела до безлічі проблем в галузі освіти, вирішення яких вимагає негайних змін

у стратегії, структурі, методах викладання. Особливо складно донести до студентів науковий матеріал щодо особливостей взаємозв'язку «хімічна структура – біологічна активність» та принципів пошуку нових біологічно активних речовин (БАР) в умовах дистанційної або дуальної форм навчання без доступу до лабораторного обладнання та виконання практичного експерименту. На допомогу викладачу приходять спеціальні програми комп'ютерного прогнозування, які дозволяють не тільки дослідити особливості хімічної структури молекули у форматах 2D та 3D, але й отримати прогноз щодо потенційних біомішених і фармакологічних властивостей досліджуваних хімічних об'єктів.

Ключові слова: фармакофори, біоізостери, комп'ютерний прогноз, 5-флуороурацил, скаффолд.

Вступ. Феномен «трансформація освіти в Україні» досліджувався відомими вченими на протязі всіх десятиріч розвитку української науки. Особлива увага приділяється трансформації змісту та підходів у викладанні дисциплін у вищій освіті в сучасному освітньому просторі України, з огляду, з одного боку, на трагічні події, які відбуваються на території нашої країни та, з другого боку, гармонізації українських освітніх програм з освітніми програмами вищих учбових закладів європейських країн. Гармонізація у вищій освіті вимагає синтезу отриманих знань та сучасних наукових досягнень, взаємне збагачення наук всередині окремих галузей та із суміжними гуманітарними, природничими або фундаментальними науками. Трансформація освіти є наслідком зміни парадигм сучасної науки. Під впливом соціального тиску спостерігається емансипація наук, а освіта набуває ознак вербалізації та раціоналізації [1, 2]. Трансформаційні зміни відбуваються у методиках викладання дисциплін, формах навчання, підходах. Форми навчання – очна, заочна, дистанційна можуть поєднуватися, тому, слід бути готовим до створення якісних та однаково корисних матеріалів, адаптованих для студентів всіх форм навчання.

На сьогоднішній день викладання вибіркової дисципліни «Теоретичні основи синтезу і зв'язок між структурою і дією лікарських засобів» спряжене із дефіцитом хімічних реактивів, лабораторного посуду та приладів. Тому, для досягнення мети та завдань цієї дисципліни, залучається штучний інтелект, а саме, програми з комп'ютерного прогнозування, які дозволяють окреслити структуру цільової молекули, спрогнозувати не тільки її фізико-хімічні параметри, але й потенційні фармакологічні і токсикологічні властивості [3, 4].

Пошук не описаних в літературі перспективних біомолекул або біологічно активних речовин (БАР) базується на їх специфічній біологічній активності, мінімумі небажаних та токсичних ефектів, біофармацевтичних характеристиках, даних фармакокінетики. Раціональний дизайн ліків (drug design) – це сучасна концепція створення лікарських засобів (ЛЗ), основою якої є цілеспрямований пошук БАР з дослідженнями в умовах *in silico*: молекулярне моделювання, віртуальний скринінг, фармакофорне моделювання, молекулярний докінг. Підходи досліджень *in silico* мають переваги у економії часу та коштів на дослідження, відсутності потреби у дослідах на піддослідних тварин.

Програма Swiss TargetPredictio (Swiss) дозволяє студентам дослідити властивості молекул та спрогнозувати їх активність, не виходячи із приміщення. Програма має можливості поєднання 2D і 3D форматів досліджуваної молекули, проведення аналізу їх схожості із речовинами порівняння (за гомологією). Це дозволяє прогнозувати біологічні мішені, на які будуть впливати малі та потенційно активні молекули. Ключовим моментом при роботі у програмі є ідентифікація цільових білків із залученням сучасних методів біо- та хіміко-інформатики з метою створення або перепрофілювання біоактивних молекул. Відбувається традиційне автоматизоване молекулярне проєктування, а саме, використання тривимірної структури білку або ліганду. При чому, прогнозування на основі лігандів є високопродуктивним, ефективним у прогнозуванні в контексті відкриття нових лікарських засобів. Кількісна оцінка подібності сполук дозволяє перевірити інтуїтивну «гіпотезу молекулярної подібності».

Під час роботи з програмою Swiss TargetPredictio (Swiss) використовуються онлайн-інструменти CADD (SIB Molecular Modeling Group), піктограми сумісності, а формули молекул та запит вводяться за допомогою скетчера MarvinJS для відкриття, імпорту або зміни молекулярної структури. Скетчер має можливості копіювання або внесення хімічних формул, що забезпечує простий спосіб модифікації молекул.

Після надання запиту на аналіз хімічної структури ініціюється процес обчислення з хімічною обробкою вхідної структури через сервіси JChem і Openbabel. Кекулізація, канонізація та гідрування при значенні pH 7,4 потім транслюється у бінарні вектори FP2 та 20 конформерів для остаточного створення векторів ES5D. Перевірка вхідної структури реалізується через JChem Structure Checker. Після цього виконується процедура виявлення помилок у разі, якщо сполука запиту містить некоректну валентність, проблеми з ароматичністю, розірвані зв'язки або некоректну назву атома. Розпочинається фактичний скринінг (2D, 3D) з метою пошуку подібних молекул серед сполук, які експериментально активні на одному або кількох із 3068 білків. Статус

обчислення настає зі структурної перевірки. Отримується інформація щодо можливих білкових мішеней на основі ліганду з подвійною оцінкою запитуваної молекули щодо колекції відомих активних речовин.

Значення ймовірності обчислюються на основі комбінованих показників найбільш схожих сполук на запитувану молекулу (2D та 3D), які є реакційно активними на даний білок, тобто ймовірність того, що біологічно активна молекула матиме певний білок як мішень, але не ймовірність бути біологічно активною. Мішені з тегом «(за гомологією)» є прогнозами, заснованими на подібних молекулах, активних на білках, які демонструють достатній рівень гомології. У разі виконання дослідження на підставі ортології мішені передбачається для вибраного виду сполуки на основі подібності запитуваної молекули зі сполуками, активними на білках-ортологах. Порогові значення становлять 0,65 для індексу Танімото FP2 (2D) та 0,85 для схожості на Манхеттен ES5D (3D). Це гіпертекстові посилання на сторінки з інформацією про сполуки, які дали прогноз (активні речовини). Кількість передбачених цілей може бути максимум 100.

Серед різноманіття гетероциклічних сполук особливу увагу привертають урацили, які у сучасній медичній хімії відносяться до «привілейованих» хімічних структур. Урацил та його 5-заміщені похідні широко використовуються в медичній та фармацевтичній практиках у якості лікарських засобів для лікування онкологічних захворювань [5-8].

Молекули нових синтезованих нами на основі біоізостерної модифікації похідних 5-заміщених урацилів характеризуються своєю поліфункціональністю, присутністю фармакофорних угруповань, складною системою взаємовпливу атомів і груп атомів, що відкриває широкі можливості для синтезованих сполук у прояві неописаних раніше біологічних властивостей. Синтезовані нові похідні 5-заміщених урацилів було досліджено в експериментах на моделях пухлинного зросту: Саркома 45, Лімфосаркома Плеса, Карцинома Герена та гетеротрансплантати злоякісної гліоми людини, під час яких сполуки проявили значущий протипухлинний ефект [9-12]. Унікальні особливості хімічної структури синтезованих сполук дають підстави прогнозувати наявність у заміщених урацилів не тільки протипухлинних властивостей, але й властивостей іншого спрямування.

Актуальність пошуку неописаних раніше фармакологічних властивостей нових синтезованих похідних 5-заміщених урацилів за допомогою програми Swiss TargetPredictio (Swiss) зумовлена їх «привілейованою» та унікальною хімічною структурою, що відкриває широкі можливості для подальшої хімічної модифікації молекул з великим спектром фармакологічних властивостей та можливих нецільових ефектів.

Новизна експериментального дослідження полягає у імплементації отриманих результатів методом комп'ютерного прогнозування програмою «Swiss Target Predictio» у практичний органічний синтез з метою розширення кола біологічно активних похідних 5-заміщених урацилів як перспективних скаффолдів для отримання потенційних лікарських засобів.

Матеріали та методи: програма комп'ютерного прогнозування «Swiss Target Predictio» (Swiss); хімічні структури синтезованих урацилів, препарати порівняння – 5-флуороурацил та його структурні аналоги.

Синтезовані N-похідні 5-заміщених урацилів (I-VI) було отримано взаємодією еквімолярних кількостей фторотану та 5-заміщених урацилів в системі: бензен – ДМФА – діетиловий етер при каталізі дибензо-18-краун-6-ефіру [9-11], (рис.1).

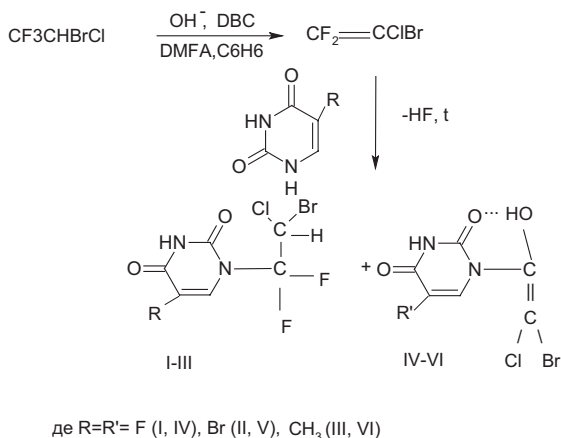

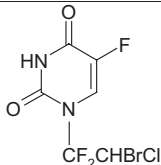
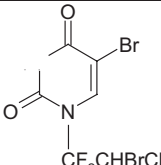
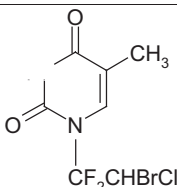
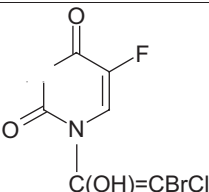
Рисунок 1. Синтез нових похідних 5-заміщених урацилів (I-VI)

Нове фармакофорне угруповання 1',1'-дифтор-2'-бром-2'- хлоретил містить галогени (F, Br, Cl), які за своїм впливом на основну частину молекули відносяться до електроноакцепторних груп з негативним індукційним ефектом (-I), мають неподілену пару р-електронів, яка вступає у спряження із кратними зв'язками або р-електронами сусідніх атомів галогенів (+M). Молекули характеризуються спряженою системою з делокалізованою ароматичністю. Особливості структурового розташування утворених фармакофорів відкриває можливості для формування активних центрів для взаємодії з біологічними мішенями. Особливості просторового розташування дифлуорометиленової та бромохлорометиленової груп дозволяють існувати синтезова-

ним молекулам у формі активних оптичних ізомерів, які здатні до обертання площини поляризованого світла.

Нами були досліджені найбільш перспективні із синтезованих нових похідних урацилів з новими фармакоформними угрупованнями (I-IV) (табл.1) за допомогою програми «Swiss Target Predictio» (Swiss).

Таблиця 1. Хімічні формули синтезованих похідних урацилів (I-IV).

№ п/п	Хімічна формула
I	 <chem>Fc1cc2c(c(=O)[nH]c2=O)n(CF2CHBrCl)c1=O</chem>
II	 <chem>Brc1cc2c(c(=O)[nH]c2=O)n(CF2CHBrCl)c1=O</chem>
III	 <chem>Cc1cc2c(c(=O)[nH]c2=O)n(CF2CHBrCl)c1=O</chem>
IV	 <chem>Fc1cc2c(c(=O)[nH]c2=O)n(C(O)CHBrCl)c1=O</chem>

За результатами комп'ютерного прогнозування та розрахунків фізико-хімічних параметрів синтезованих сполук (I-IV) отримано наступні дані: кількість поворотних зв'язків, кількість Н-зв'язаних акцепторів та донорів, значення молярної рефракції та ліпофільності (табл. 2).

Таблиця 2. Хімічні формули синтезованих похідних урацилів (I-IV).

№ Сполуки	Кількість поворотних зв'язків	Кількість Н- зв'язаних акцепторів	Кількість Н- зв'язаних акцепторів	Молярна рефракція	Ліпофільність, Consensus Log $P_{o/w}$
I	2	5	1	56.02	1.49
II	2	4	1	63.83	1.73
III	2	4	1	60.77	1.60
IV	1	4	2	56.97	0.86

Знайдено, що фармакокінетичні дані сполук (I-IV), а саме: гастро-інтестинальна (GI) абсорбція висока, гемато-енцефалічний бар'єр (BBB)- сполуки активні, окрім сполуки (IV), яка не здатна подолати BBB. Оцінка біодоступності сполук (I-IV) дорівнює 0.55, а значення синтетичного відтворювання сполук (I-IV) знаходиться у інтервалі 3.42-3.63.

За результатами комп'ютерного прогнозування та розрахунків біологічних властивостей синтезованих сполук (I-IV) отримано наступні дані: біомішені та фармакологічна активність (за гомологією) (табл. 3, рис. 2).

Таблиця 3. Біологічна активність синтезованих похідних урацилів (I-IV).

№ Сполуки	Потенційні біомішені (за гомологією)	Біологічна активність (за гомологією)	Структурні аналоги (за гомологією)
I	Фосфатаза (100%) (протеїн-тирозин фосфатаза 1B).	Відсутня в базі даних	Відсутні в базі даних
II	Фосфатаза (25%) (протеїн-тирозин фосфатаза 1B); Ліаза (75%) – карбонік ангідрази I, II, IX.	Неселективні інгібітори захоплення нейронів (хвороба Альцгеймера), Антибактеріальна	EVT-101 (ENS-101) (клінічні дослідження)
III	Гідролаза – ацетилхолінестераза; Оксидоредуктаза – циклооксигеназа-2; Протеаза – бета-секретаза 1; Родина AG протеїн-зв'язаний рецепторів – серотонін 1a (5HT1a) серотонін 7 (5-HT7); Кіназа – тирозин-протеїнкіназа JAK3.	Антибактеріальна, Антигіпертензивна	Делгоцитиніб (клінічні дослідження)
IV	Гідролаза – аденазин деаміназа; Протеаза – тромбін; Лізосомал α-глюкозидаза; Ензим – моноамін оксидаза А, моноамін оксидаза В.	Інгібітори моноамінооксидази (MAO)	Іпронал

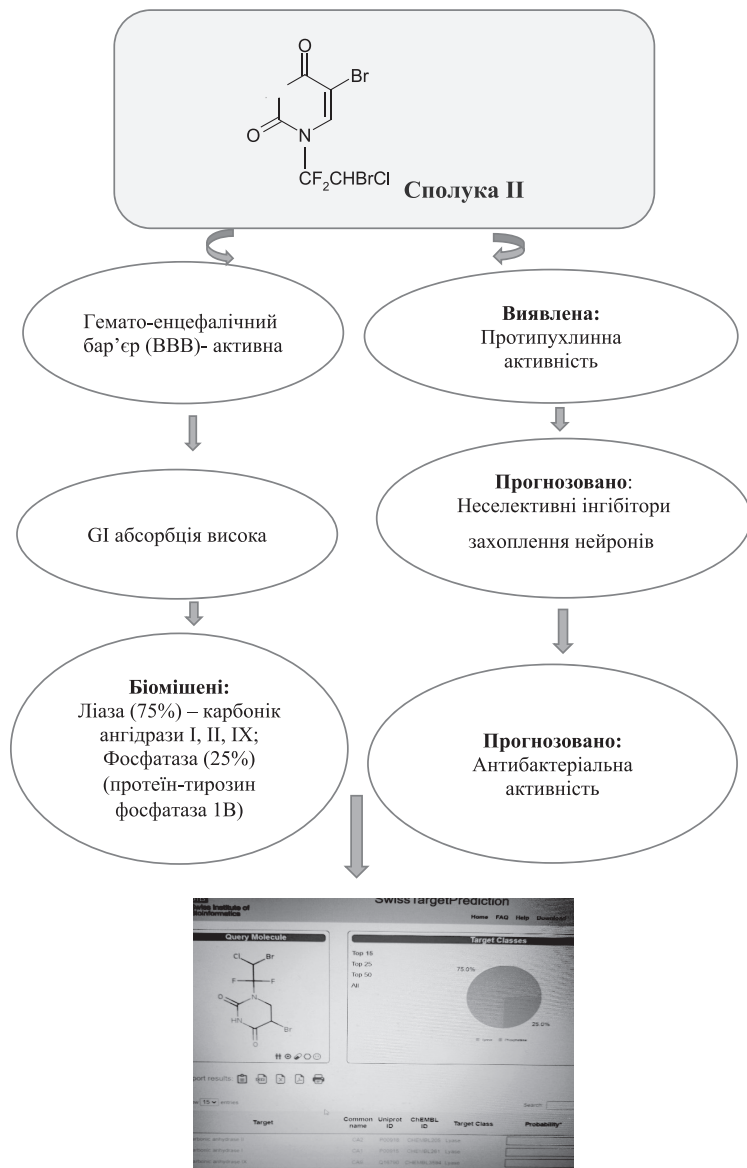

Рисунок 2. Досліджені у експерименті та прогнозовані біологічні властивості сполуки (II).

Висновки: Реалізовано комп'ютерне прогнозування і розрахунок фізико-хімічних параметрів та біологічних властивостей за допомогою програми Swiss TargetPredictio (Swiss) синтезованих похідних 5-заміщених урацилів з протипухлинною активністю.

На підставі отриманих результатів проведено порівняльний аналіз та інтерпретовано отримані дані щодо потенційних біологічних властивостей (за гомологією) нових похідних 5-заміщених урацилів: прогнозовані біомішені (Гідролаза, Протеаза, Фосфатаза, Оксидоредуктаза, Родина AG протейн-зв'язаний рецепторів – серотонін 1a (5HT1a) та серотонін 7 (5-HT7), Кіназа – тирозин-протейніназа JAK3); прогнозовані фармакологічні властивості (неселективні інгібітори захоплення нейронів, антигіпертензивна, інгібітори моноамінооксидази (MAO)), що дає можливість планування подальших доклінічних досліджень цих сполук з перспективою створення нових лікарських засобів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вищу освіту», 1556-VII, редакція від 02.10.2021.
2. [Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvytu», 1556-VII, redakcia vid 02.10.2021].
3. Громико О.І. Зміст поняття «трансформація» як базової наукової категорії. Ефективність державного управління. 2016. Вип. 1/2. стор. 125–131.
4. Antoine Daina, Olivier Michielin, Vincent Zoete. SwissTargetPrediction: updated data and new features for efficient prediction of protein targets of small molecules. Nucleic Acids Research, Volume 47, Issue W1, 02 July 2019, Pages W357–W364, <https://doi.org/10.1093/nar/gkz382>.
5. Cereto-Massagué A., Ojeda M.J., Valls C., Mulero M., Pujadas G., Garcia-Vallvé S. Tools for in silico target fishing. Methods. 2015; 71: 98–103.
6. Information NCfB. 5-Fluorouracil (May 9, 2021) Available from: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/5-Fluorouracil>.
7. Vodenkova S, Buchler T, Cervena K, Veskrnova V, Vodicka P, Vymetalkova V. 5-fluorouracil and other fluoropyrimidines in colorectal cancer: past, present and future. Pharmacol and Ther. 2020;206:107447. 1-64. DOI: 10.1016/j.pharmthera.2019.107447.
8. Uracil. CAS Common Chemistry. CAS, a division of the American Chemical Society, n.d. https://commonchemistry.cas.org/detail?cas_rn=66-22-8 (retrieved 2023-11-24) (CAS RN: 66-22-8). Licensed under the Attribution-Noncommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).
9. Welchinska E.V. Toxicological and forensic chemistry (Criminal analysis). Poisonous substances and their biotransformation. textbook / E.V. Welchinska. — K.: PE Lopatina O.O., ISBN 978-617-7533-02-2, 2017. — 392 p.
10. Helena V. Welchinskaya, Ivan I. Kuzmenko, Irine G. Kudryavtseva, Nadezda I. Sharikina, Emma A. Kovalenko, V.S. Podgorsky. New molecular complexes of heterocyclic bis-adducts with bacterial lectins: synthesis and structure–

- activity relationship studies. International journal of biological macromolecules. 1999. Elsevier: 26(4): 243-248.
11. H.V. Welchinskaya, B. Piecuszak, E.A. Kovalenko, N.I. Sharykina, K.I. Getman, V.S. Podgorsky. Biological activity of bacterial lectins and their molecular complexes with heterocyclic bis-adducts. Mikrobiolohichniy Zhurnal (Kiev, Ukraine: 1993), 01 Sep. 2003, 65(5): 20-25 PMID: 14723158
 12. O.V. Welchinska, N.I. Sharikina, E.O. Kovalenko. Finding of anticancer medical drugs by way of creation of new ant metabolites of pyrimidin's change-bis-derivatives of 5 (6)-substituted uraciles and their molecular complexes with bacterial lectines. Naukovy zapyski Ternopolskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu imeny V. Hnatuka. Seria: biology. 2008. 1(35): 62-68.
 13. Вельчинська О.В., Шарикіна Н.І., Кудрявцева І.Г., Чумак Н.Є. Дослідження токсичності та протипухлинної активності похідних урацилу на гетеротрансплантатах злоякісної гліоми людини. «Сучасні проблеми токсикології», 2011. – № 1-2 (52), С. 40-43.

Transliteration of Peferences:

1. Закон України «Pro vyshchu osvitu», 1556-VII, redaktsiia vid 02.10.2021. [Zakon Ukrayny «Pro vyshchu osvitu», 1556-VII, redakcia vid 02.10.2021].
2. Hromyko O.I. (2016). Zmist poniattia «transformatsiia» yak bazovoi naukovoï katehorii. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia. Vyp. 1/2. stor. 125–131.
3. Antoine Daina, Olivier Michielin, Vincent Zoete. (2019). SwissTargetPrediction: updated data and new features for efficient prediction of protein targets of small molecules. Nucleic Acids Research, Volume 47, Issue W1, 02 July 2019, Pages W357–W364, <https://doi.org/10.1093/nar/gkz382>.
4. Cereto-Massagué A., Ojeda M.J., Valls C., Mulero M., Pujadas G., Garcia-Vallvé S. (2015). Tools for in silico target fishing. Methods. 71: 98 –103.
5. Information NCfB. 5-Fluorouracil (May 9, 2021) Available from: <https://pubchem.ncbi.nlm.nih.gov/compound/5-Fluorouracil>.
6. Vodenkova S, Buchler T, Cervena K, Veskrnova V, Vodicka P, Vymetalkova V. (2020). 5-fluorouracil and other fluoropyrimidines in colorectal cancer: past, present and future. Pharmacol and Ther. 206:107447. 1-64. DOI: 10.1016/j.pharmthera.2019.107447.
7. Uracil. CAS Common Chemistry. CAS, a division of the American Chemical Society, n.d. https://commonchemistry.cas.org/detail?cas_rn=66-22-8 (retrieved 2023-11-24) (CAS RN: 66-22-8). Licensed under the Attribution-Noncommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

8. Welchinska E.V. (2017). Toxicological and forensic chemistry (Criminal analysis). Poisonous substances and their biotransformation. textbook / E.V. Welchinska. K.: PE Lopatina O.O., ISBN 978-617-7533-02-2, 2017. 392 p.
9. Helena V. Welchinskaya, Ivan I. Kuzmenko, Irine G. Kudryavtseva, Nadezda I. Sharikina, Emma A. Kovalenko, V.S. Podgorsky. (1999). New molecular complexes of heterocyclic bis-adducts with bacterial lectins: synthesis and structure–activity relationship studies. International journal of biological macromolecules. Elsevier: 26(4): 243-248.
10. H.V. Welchinskaya, B. Piecuszak, E.A. Kovalenko, N.I. Sharykina, K.I. Getman, V.S. Podgorsky. (2003). Biological activity of bacterial lectins and their molecular complexes with heterocyclic bis-adducts. Mikrobiolohichni Zhurnal (Kiev, Ukraine: 1993), 01 Sep. 2003, 65(5): 20-25 PMID: 14723158
11. O.V. Welchinska, N.I. Sharikina, E.O. Kovalenko. (2008). Finding of anticancer medical drugs by way of creation of new ant metabolites of pyrimidin's change-bis-derivatives of 5 (6)-substituted uraciles and their molecular complexes with bacterial lectines. Naukovy zapyski Ternopolskogo natsionalnogo pedagogichnogo universitetu imeny V. Hnatuka. Seria: biology. 1(35): 62-68.
12. Velchynska O.V., Sharykina N.I., Kudriavtseva I.H., Chumak N.Ie. (2011). Doslidzhennia toksychnosti ta protypukhlynnoi aktyvnosti pokhidnykh uratsylu na heterotransplantatakh zloiakisnoi hliomy liudyny. «Suchasni problemy toksykolohii». № 1-2 (52), S. 40-43.

OLENA WELCHYNSKA,

Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Department of Drug Chemistry and Medicinal Toxicology, O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7023-8493>

E-mail: elena_www@ukr.net

**TRANSFORMATIONAL CHANGES IN THE TEACHING OF THE DISCIPLINE
«THEORETICAL BASIS OF THE SYNTHESIS AND RELATIONSHIP BETWEEN THE
STRUCTURE AND ACTION OF MEDICINES» IN THE CONDITIONS OF
TODAY'S CHALLENGES**

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.02>

ВИНОСЛАВСЬКА О.В.

кандидат психологічних наук,
професор, кафедра психології і
педагогіки, Національний технічний
університет України
“Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського”
м. Київ, Україна

РОЛЬ КРЕАТИВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РОЗ’ВЯЗАННІ ОСВІТНІХ ЗАВДАНЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

VYNOSLAVSKA O.V.. The role of creativity of Technical University teachers in accomplishing the educational tasks in the conditions of war. *The need to continue the engineers' training at technical universities under the full-scale war conditions caused teachers to show creativity in inventing effective ways of solving educational tasks. The article presents the findings from a survey of technical university students regarding the creativity of their teachers in the application of advanced educational technologies during laboratory classes in the conditions of distance or mixed learning. Students studying at master's programs in computer science, materials science, electrical engineering and electro-mechanics took part in the survey. Respondents reported that remote delivering of laboratory classes in the field of computer science is an effective format that enables flexibility and accessibility of learning due to the creative use of the advanced information technologies by teachers. At the same time, during delivering laboratory classes in the field of materials science, electrical engineering and electro-mechanics, teachers have to create optimal variants for mixed learning aimed at finding opportunities for students' practical training in laboratories equipped with modern devices. Therefore, the expediency of using distance or mixed learning in a technical university is determined by the specifics of the scientific field in which students get their education.*

Keywords: distance and mixed learning, technical university, teacher, creativity, engineer, laboratory work.

ВИНОСЛАВСЬКА О.В. Роль креативності викладачів технічного університету в роз’язанні освітніх завдань в умовах війни. *Необхідність технічних університетів*

продовжувати підготовку інженерів в умовах повномасштабної війни зумовила виявлення викладачами креативності у винайденні ефективних шляхів розв'язання освітніх завдань. У статті представлено результати опитування студентів технічного університету щодо креативності їхніх викладачів у застосуванні новітніх освітніх технологій для проведення лабораторних робіт в умовах дистанційного і змішаного навчання. В опитуванні взяли участь студенти, які навчаються на магістерських програмах з комп'ютерних наук, матеріалознавства, електротехніки та електромеханіки. Респонденти повідомили, що дистанційне проведення лабораторних робіт в галузі комп'ютерних наук є ефективним форматом, який забезпечує гнучкість і доступність навчання завдяки творчому застосуванню викладачами новітніх інформаційних технологій. Водночас, при проведенні лабораторних робіт в галузі матеріалознавства, електротехніки та електромеханіки викладачам доводиться застосовувати їхню креативність для створення оптимальних варіантів змішаного навчання, спрямованих на винайдення можливостей практичної підготовки студентів в лабораторіях, оснащених сучасними приладами. Отже, доцільність застосування в технічному університеті дистанційного або змішаного навчання визначається специфікою наукової галузі, в якій студенти набувають освіти.

Ключові слова: дистанційне і змішане навчання, технічний університет, викладач, креативність, інженер, лабораторні роботи.

Вступ. Поширення дистанційного навчання, яке відбувається паралельно із швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, спочатку сприймалося як розширення можливостей людини отримувати якісну вищу освіту, знаходячись у самих віддалених куточках Земної кулі. Сьогодні, незважаючи на цілий ряд недоліків дистанційного навчання (Винославська, 2015; Калінічева та ін., 2020) і шкідливих впливів ІКТ на свідомість людини (Carr, 2020; Top 10 Negative Effects, 2021; та ін.) дистанційна освіта продовжує стрімке вторгнення в освітній простір університетів, зокрема технічних (Винославська, 2023; Melnychenko & Zheliaskova, 2021; та ін.).

Водночас, проведене авторкою дослідження (Винославська, 2015) показало, що підготовка майбутніх інженерів для багатьох галузей промисловості потребує офлайн навчання в лабораторіях та навчально-виробничих комплексах, обладнаних сучасною технікою. Тому повне переведення практичної

підготовки майбутніх інженерів певних спеціальностей (енергетика, хімічна промисловість, приладобудування тощо) на дистанційну форму навчання навряд чи колись відбудеться, незважаючи на використання віртуальних лабораторій, симуляцій та спеціалізованого програмного забезпечення, які уможливають проведення експериментів та досліджень без фізичної присутності в лабораторії.

Проте, вимушений перехід українських закладів вищої технічної освіти, спочатку через пандемію COVID-19, а потім через повномасштабну війну в країні, змусив викладачів технічних університетів виявляти неабияку креативність в процесі вирішення освітніх завдань, зокрема у винайденні можливостей якісного проведення лабораторних і практичних занять для студентів інженерних спеціальностей, яких готують до професійної діяльності в різних галузях промисловості.

Мета статті – висвітлити нові технології організації та проведення лабораторних робіт, які застосовують викладачі технічного університету в умовах повномасштабної війни.

Завдання дослідження:

- 1) Проаналізувати умови здійснення навчання студентів у дистанційному форматі в закладах вищої освіти.
- 2) Обґрунтувати складність проведення лабораторних робіт в онлайн форматі для студентів інженерних спеціальностей.
- 3) Сформулювати особливості застосування новітніх технологій проведення лабораторних робіт для студентів різних інженерних спеціальностей.

Теоретичний аналіз проблеми. Хвороба COVID-19 стрімко увірвалася в наше життя, руйнуючи на своєму шляху всі його усталені стереотипи – турботи про здоров'я, роботи університетів і режиму навчання, комунікацій, пересування у просторі, відпочинку, подорожей тощо. Руйнування стереотипів через пандемію стало жакливим шоком для викладачів і студентів у всьому світі (Husztı et al., 2022) і водночас потужним каталізатором трансформації навчального процесу та переведення його в дистанційний формат (Watermeyer et al., 2021). Дистанційне навчання в університетах України миттєво стало новою реальністю, яка висвітлила певні проблеми, основними з яких є такі.

По-перше, більшість українських університетів не мали достатньої матеріальної бази для тотального переведення навчання студентів у дистанційний формат.

По-друге, дистанційні заняття, які стали справжньою панацеєю для продовження освітнього процесу після запровадження локдаунів, не були адаптовані до нового формату, і вони й надалі проводилися у традиційному для очного навчання форматі, а саме: лекції та інші види занять тривали по 1,5

години, інколи читалося кілька лекцій підряд, що виснажувало учасників освітнього процесу і не враховувало рекомендацій щодо дистанційного формату, ускладнилося проведення лабораторних занять (Ніколаєв та ін., 2023).

По-третє, для викладачів дистанційне навчання на початку пандемії у березні 2020 року стало справжнім викликом (Мосьпан, 2021 та ін., 2021). Не всі викладачі мали достатній досвід щодо застосування технологій та методів дистанційного навчання, що було підтверджене у відповідному дослідженні (Калінічева та ін., 2020, с. 149).

Вирішуючи ці проблеми, адміністрації університетів збільшили IT-підтримку студентів, викладачів та інших своїх співробітників. Конференції та заняття перевели в онлайн формат за допомогою відповідного програмного забезпечення. Наприклад, дослідження проведене в Київському політехнічному університеті імені Ігоря Сікорського серед студентів різних спеціальностей, показало, що «внесені в організацію та реалізацію навчального процесу перетворення в цілому позитивно оцінені студентами, а це означає, що елементи дистанційного навчання повинні залишитися і після закінчення карантинних обмежень» (Melnychenko & Zheliaskova, 2021, с. 4). Автори дійшли висновку, що поширення пандемії COVID-19 стимулювало широке впровадження технологій та методик дистанційного навчання, які в окремих випадках можуть стати основою для підвищення якості та розвитку індивідуальних підходів до навчання (там само, с. 8).

Головними незручностями, які й дотепер асоціюються із «ковідними» роками, залишились карантинні обмеження щодо свободи пересування людей, вимушеного соціального дистанціювання, носіння масок та переведення всіх можливих заходів і робочих процесів в онлайн-формат (Ніколаєв та ін., 2023).

Проте, незважаючи на ці незручності, можна констатувати, що за роки пандемії технічна база українських університетів збагатилася новими технологіями (збільшилося використання різних цифрових навчальних інструментів), викладачі та студенти отримали певний досвід роботи у дистанційному форматі, і всі разом вони сподівалися, що після відміни карантинних обмежень зможуть повернутися в аудиторії або будуть навчатися у змішаному форматі.

На жаль, повномасштабна війна в Україні, яку розпочала російська федерація, не дозволила справдитися цим сподіванням – українські університети зіткнулися з новими викликами щодо реалізації дистанційного навчання в умовах війни.

З одного боку, дистанційне навчання уможливило організацію навчального процесу в умовах воєнного часу. Завдяки досвіду дистанційного навчання протягом попередніх двох років не важко було знову організувати

онлайн-навчання (Lavrysh та ін, 2022, с. 7). Саме навички, набуті під час пандемії, допомогли університетам продовжити їхню діяльність в умовах війни (Ніколаєв та ін., 2023).

З іншого боку, найважливішим стало питання безпеки. Виникла необхідність нової розстановки пріоритетів в існуючій системі безпеки України. Це очевидно і логічно з огляду на повномасштабну війну, воєнний стан, постійні бомбардування та ракетні обстріли (Lavrysh та ін, 2022, с. 4). Щодня в більшості регіонів України оголошується повітряна тривога (в деяких – кілька разів на день), під час якої викладачі мають переривати заняття зі студентами і разом бігти до бомбосховища, оскільки їхня безпека стоїть на першому місці. Це безпосередньо впливає на організацію навчального процесу та перериває його (Назаренко та ін., 2022).

Іншим аспектом, що перешкоджає організації освітнього процесу із застосуванням дистанційних технологій в умовах війни є відсутність повноцінного доступу до навчання взагалі, оскільки деякі студенти і викладачі дотепер перебувають у небезпечних зонах – у зоні бойових дій чи на тимчасово окупованих територіях, де інтернет-зв'язок може бути відсутній взагалі.

У той же час, студенти й викладачі, що перебувають у відносній безпеці і продовжують дистанційно працювати, не завжди мають змогу робити це повноцінно через нестабільний доступ до Інтернету чи технологій (Назаренко та ін., 2022). Наприклад, 12 грудня 2023 сталася масштабна кібератака на компанію «Київстар», яка є одним із провідних операторів мобільного зв'язку в Україні. Відповідальність за цю кібератаку взяли на себе російські хакери. Через це на декілька днів було заблоковане надання компанією «Київстар» телекомунікаційних послуг – більше 24 мільйони громадян України залишилися без мобільного зв'язку, серед них викладачі і студенти, які не змогли проводити заняття у дистанційному форматі.

Описане вище свідчить, що викладачам українських ЗВО, зокрема технічних університетів, доводиться здійснювати освітню діяльність у надзвичайно складних умовах. Саме тому важливо висвітлити креативні підходи викладачів технічного університету щодо винайдення можливостей якісного проведення лабораторних занять із студентами інженерних спеціальностей.

Методи дослідження – бесіда, опитування, написання студентами есе щодо особливостей організації та технологій проведення лабораторних робіт з фахових дисциплін, контент аналіз наданої студентами інформації.

Надійність та ймовірність результатів дослідження забезпечувалася реалізацією системного підходу до проблеми; використанням методів, адекватних цілям та завданням дослідження; репрезентативністю вибірки; кількісним та якісним аналізом отриманих результатів.

Вибірка дослідження. Дослідження проводилося серед студентів-магістрантів різних інженерних спеціальностей у межах опанування ними навчальної дисципліни «Педагогіка вищої школи». В дослідженні взяли участь студенти таких інститутів та факультетів КПІ імені Ігоря Сікорського, як Інститут прикладного системного аналізу та Факультет біомедичної інженерії (спеціальність 122 Комп'ютерні науки), яких ми об'єднали в підгрупу 1, а також Інститут металознавства і зварювання (спеціальність – 132 Матеріалознавство) й Інститут енергозбереження та енергоменеджменту (спеціальність 141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка) – підгрупа 2.

Загальна кількість респондентів склала 64 студенти, серед яких, зважаючи на специфіку технічного університету, було 87,5% юнаків і 13,5% дівчат.

Студенти були проінформовані про мету та завдання дослідження, а також про те, що результати анкетування не вплинуть на їхню успішність. Крім того, респонденти були проінформовані про можливість відмовитися від участі у дослідженні без наслідків їхнього статусу.

Результати дослідження та їх обговорення. Перш, ніж розпочати аналіз результатів проведеного дослідження, слід зазначити, що результати контент аналізу відповідей студентів, які вивчають комп'ютерні науки (підгрупа 1) значно різняться від інформації, наданої студентами інших спеціальностей (підгрупа 2). Тому подальше висвітлення результатів дослідження буде здійснюватися по групах спеціальностей.

Так, студенти з підгрупи 1 (комп'ютерні науки) зазначають, що оскільки переважна більшість фахових дисциплін зі спеціальності «Комп'ютерні технології» пов'язані з програмуванням, перехід на дистанційну форму навчання був винятково простим і, на відміну від традиційного формату, менш формалізованим і розвантаженим від паперової звітності. Респонденти з цієї підгрупи також зазначають, що викладачі дисциплін професійного циклу творчо застосовують новітні інформаційні технології для проведення лабораторних робіт в дистанційному форматі, зокрема такі як:

- робота у віддалених та онлайн-лабораторіях, що дозволяють студентам проводити експерименти віддалено, використовуючи реальне обладнання, яким керують через Інтернет (зазначили 80% респондентів);
- використання спеціалізованого програмного забезпечення для моделювання реальних експериментів (зазначили 40% респондентів)
- застосування комп'ютерної симуляції, завдання якої полягає в імітації дистанційного керування будь-яким процесом або обладнанням (зазначили 28% респондентів);
- використання хмарних сервісів (зазначили 4% респондентів).

Серед позитивних особливостей навчання у дистанційному форматі студенти зазначили можливість асинхронного виконання лабораторних робіт (52%), у випадку виникнення питань комунікувати з викладачем через чат у гугл-класі або в телеграмі (24%), використовувати чати або пошту для обміну думками, співпраці та командної роботи (32%). Серед негативних особливостей студентами були названі утруднення в набутті практичного досвіду (40%), обмежені можливості врахування індивідуальних особливостей студентів (28%); неготовність студентів до самостійного планування і розподілу власного часу при онлайн навчанні (48%).

В цілому, можна констатувати, що при вивченні дисциплін, пов'язаних з комп'ютерними програмами та комп'ютерним моделюванням, коли не обов'язково приходиться в лабораторії та складати схеми, коли все робиться у віртуальному середовищі, формат навчання значної ролі не відіграє, оскільки в даному випадку практичні навички роботи з програмами формуються при будь-якому форматі.

Загалом, незважаючи на недоліки, зазначені студентами першої підгрупи, дистанційне проведення лабораторних робіт в галузі комп'ютерних наук виявилось не лише успішним, але й ефективним форматом, забезпечуючи гнучкість та доступність навчання завдяки креативності викладачів, а саме – творчому застосуванню ними новітніх інформаційних технологій.

Далі проаналізуємо результати опитування другої підгрупи респондентів, які вивчають дисципліни, що ґрунтуються на глибокому розумінні фізичних законів, підтвердження яких емпіричним шляхом є надто важливим, а отже потребує формування фізичних навичок роботи з різним обладнанням. Адже відомо, що при активному практичному підкріпленні навчання відбувається набагато ефективніше, а набуті навички через розуміння різних сторін процесу в подальшому можуть успішно застосовуватися на практиці.

Усвідомлення того, що дистанційне навчання не може замінити фізичний контакт із матеріалами та обладнанням, який є одним з ключових аспектів у вивченні зазначених дисциплін, сприяло прийняттю рішення про переведення навчання студентів в Інституті металознавства та зварювання й Інституті енергозбереження та енергоменеджменту в 2023-2024 навчальному році на змішаний формат. При цьому лекції та більшість практичних занять проводяться дистанційно, деякі предмети викладаються в аудиторіях для більш ефективного поєднання теорії з практикою, а лабораторні роботи проводяться у різних форматах залежно від наявності відповідного обладнання і ступеня практичного оволодіння викладачами онлайн-платформами та іншими цифровими ресурсами для їх впровадження в навчальний процес. Зокрема, респонденти з другої підгрупи зазначили такі особливості проведення лабораторних робіт з навчальних дисциплін професійного спрямування.

Найбільш високо студенти оцінили проведення лабораторних робіт з навчальної дисципліни «Фізика міцності і руйнування» на базі інституту металофізики імені Г. В. Курдюмова НАН України. Прибуваючи на місце експерименту, студенти вперше стикаються з сучасним обладнанням, яке вражає своєю складністю. Це створює атмосферу високотехнологічної дослідницької діяльності, де важливу роль відіграє розуміння ними теоретичних законів фізики (зазначили 73% респондентів).

Важливо, що в 2023-2024 навчальному році відновилося проведення лабораторних робіт професійного спрямування в спеціалізованих лабораторіях навчального корпусу. Це поновило можливість якісно отримувати професійні навички в реальних умовах, оскільки навчальні лабораторії названих інститутів обладнані надсучасним устаткуванням. При цьому 53% респондентів зазначили, що ефективність виконання лабораторних робіт залежить також від виду та якості матеріалу і обладнання (мінерали, препарати, мікроскопи тощо).

На думку студентів, найкращим із можливих рішень для проведення лабораторних і практичних робіт у дистанційному форматі є використання віртуальних лабораторій та симуляторів, які уможливають роботу студентів з сучасним обладнанням, сидячи за комп'ютером. Наприклад, під час виконання лабораторної роботи з навчальної дисципліни «Методи нанодіагностики» студентам була надана можливість працювати за тренажером потужного оптичного мікроскопа, який дозволяв нажимати всі функціональні кнопки, міняти лінзи й одразу побачити результат своїх дій (зазначили 47% респондентів).

Для проведення лабораторних робіт з деяких дисциплін професійного спрямування викладачі застосовують спеціалізоване програмне забезпечення для моделювання реальних експериментів. Зокрема, при вивченні навчальної дисципліни «Сучасні методи дослідження матеріалів» студенти працюють в програмі PowderCell, призначеній для рентгеноструктурного аналізу різних матеріалів. За оцінками студентів програма є досить зручною для ефективного проведення досліджень (зазначили 40% респондентів).

Окрім того, студенти зазначили, що під час проведення в дистанційному форматі лабораторних робіт з навчальної дисципліни «Інженерне матеріалознавство» суттєво полегшує розуміння теоретичного матеріалу демонстрація викладачем відеозаписів фізичних процесів (зазначили 7% респондентів).

Наведемо приклади оцінних суджень студентів щодо проведення лабораторних робіт в офлайн і онлайн форматах.

«Лабораторне заняття з теми «Теорія процесів консолідації порошкових та композиційних матеріалів» було для мене дуже цікавим та пізнавальним. Після проведення 4-5 пресовок з кожного виду порошку я отримав багато

корисної інформації, яка допоможе мені у подальшому вивченні даного предмету» (юнак, 21 рік).

«...лабораторні роботи з дисципліни «Моніторинг та діагностування електротехнічного обладнання» були зведені до виконання презентацій по окремим темам, через складну ситуацію в країні. Проте очний формат проведення лабораторних з даної дисципліни був необхідний, так як вона формує специфічні та корисні навички вимірювання та застосування методів діагностики. В результаті вийшло так, що принципи діагностування ми розуміємо, але правильно знімати показання ми не навчилися» (юнак, 22 роки).

Наведені цитати є свідченням того, що незважаючи на широке захоплення викладачів і студентів сучасними освітніми технологіями, заснованими на роботі у віддалених та онлайн-лабораторіях, використанні спеціалізованого програмного забезпечення та застосуванні комп'ютерної симуляції тощо, на сьогодні існують і, напевно, завжди будуть існувати такі інженерні професії, опанування якими вимагає практичного досвіду, набутого в реальних лабораторіях на сучасному професійному обладнанні.

Висновки: 1. Необхідність практичної підготовки підготовки інженерів в технічних університетах зумовила викладачів виявляти свою креативність щодо винайдення новітніх технологій проведення практичних і лабораторних робіт в умовах обмежень, спричинених спочатку пандемією COVID-19, а потім повномасштабною війною в країні. 2. Доцільність застосування в технічному університеті дистанційного або змішаного навчання визначається специфікою наукової галузі, в якій студенти набувають освіти. Дистанційне проведення лабораторних робіт в галузі комп'ютерних наук є ефективним форматом, який забезпечує гнучкість і доступність навчання завдяки творчому застосуванню викладачами новітніх інформаційних технологій. 3. При проведенні лабораторних робіт в галузі матеріалознавства, електротехніки та електромеханіки викладачам доводиться застосовувати їхню креативність для створення оптимальних варіантів змішаного навчання, спрямованих на уможливлення практичної підготовки студентів в лабораторіях, оснащених сучасними приладами.

Перспективи подальших досліджень авторка вбачає у вивченні доцільності впровадження іммерсивного навчання у підготовку фахівців різних інженерних спеціальностей.

Список використаних джерел:

1. Винославська О. В. (2015). Вплив ІКТ на самоорганізацію і саморозвиток особистості. Вища школа : Науково-практичне видання, №2(127), 87–98.
2. Винославська О.В. (2023). Психологія користувачів інформаційно-комунікаційних технологій як новий напрям досліджень. Організаційна психологія. Економічна психологія. №2-3(29), 6-14. <https://doi.org/10.31108/2.2023.2.29.1>
3. Калінічева Г.І. (наук. ред.), Бродецький О.Є., Винославська О.В. та ін. (2020). Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін та викликів: стан, проблеми, перспективи розвитку : [кол. моногр.]. Київ: Фенікс, 2020. 400 с. <http://www.tsatu.edu.ua/vmf/wp-content/uploads/sites/17/20-077-block.pdf>
4. Мосьпан Н. (2021). Трансформація національної вищої освіти під час пандемії COVID-19 очима студентів та викладачів. Освітлогічний дискурс, 35(4), 141–153. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.49>
5. Назаренко Ю., Когут І. & Жерьобкіна Т. (2022). Освіта і війна в Україні (24 лютого – 1 квітня 2022). Аналітичний центр Cedos. 10 с. <https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/osvita-i-vijna-v-ukra%D1%97ni.pdf>
6. Ніколаєв Є., Рій Г. & Шемелинець І. (2023). Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с. <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/ HigherEd-in-Times-of-War.pdf>
7. Carr N. (2020). The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. – W. Norton & Company; Updated edition. – 295 p.
8. Huszti, I., Csátáry, G., & Lechner, I. (2022). Distance Learning As The New Reality In Tertiary Education: A Case Study. Advanced Education, 9(21), 100–120. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.261705>
9. Lavrysh, Yu., Lytovchenko, I., Lukianenko, V. & Golub, T. (2022). Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. Educational Philosophy and Theory, Ahead-of-print, 1–8. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714/>
10. Melnychenko, A. & Zheliaskova, T. (2021). Transformation of Educational Process in Covid-19 Pandemic: a Case of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. Advanced Education, Issue 18, p. 4-10. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.237575>
11. Top 10 Negative Effects of Internet on Students. Retrieved January 17, 2023 from <https://www.stepbystep.com/top-10-negative-effects-of-internet-on-students-97334/>
12. Watermeyer, R., Crick, T., Knight, C. & Goodall, J. (2021). COVID-19 and digital disruption in UK universities: afflictions and affordances of emergency online migration. Higher Education, 81, 623-641. <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00561-y>

Transliteration of References:

1. Vynoslavskaya O. V. (2015). Vplyv IKT na samoorganizatsiyu i samorozvytok osobystosti. *Vyshcha shkola: Naukovo-praktychne vydannya*, №2(127), 87–98.
2. Vynoslavskaya O. V. (2023). Psykholohiya korystuvachiv informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy yak novyy napryam doslidzhen'. *Orhanizatsiyna psykholohiya. Ekonomichna psykholohiya*. №2-3(29), 6-14. <https://doi.org/10.31108/2.2023.2.29.1>
3. Kalinicheva H.I. (nauk. red.), Brodets'kyi O.YE., Vynoslavskaya O.V. ta in. (2020). *Vyshcha osvita Ukrainy v konteksti tsyvilizatsiynykh zmin ta vyklykiv: stan, problemy, perspektyvy rozvytku* : [kol. monohr.]. Kyiv: Feniks. 400 p. <http://www.tsatu.edu.ua/vmf/wp-content/uploads/sites/17/20-077-block.pdf>
4. Lavrysh, Yu., Lytovchenko, I., Lukianenko, V. & Golub, T. (2022). Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. *Educational Philosophy and Theory*, Ahead-of-print, 1–8. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714/>
5. Mospan, N. (2021). Transformatsiya natsional'noyi vyshchoyi osvity pid chas pandemi COVID-19 ochyma studentiv ta vykladachiv. *Educological Discourse*, 35(4), 141–153. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.49>
6. Nazarenko, Y., Kogut, I., & Zheriobkina, T. (2022). Osvita i viyna v Ukraini (24.02–01.04.2022) [Education and war in Ukraine (February 24 – April 1, 2022)]. Analytical center Cedoss. <https://cedoss.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukraini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/>
7. Nikolaev, E., Ri, H., Shemelynets, I. (2023). *Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viynu: analitychnyy zvit* [Higher education in Ukraine: changes due to the war: an analytical report]. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University, 94 p. <https://osvitanalitika.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Times-of-War.pdf>
8. Carr N. (2020). *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. – W. Norton & Company; Updated edition. – 295 p.
9. Huszti, I., Csáti, G., & Lechner, I. (2022). Distance Learning As The New Reality In Tertiary Education: A Case Study. *Advanced Education*, 9(21), 100–120. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.261705>
10. Melnychenko, A. & Zheliaskova, T. (2021). Transformation of Educational Process in Covid-19 Pandemic: a Case of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. *Advanced Education*, Issue 18, p. 4-10. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.237575>
11. Top 10 Negative Effects of Internet on Students. Retrieved January 17, 2023 from <https://www.stepbystep.com/top-10-negative-effects-of-internet-on-students-97334/>
12. Watermeyer, R., Crick, T., Knight, C. & Goodall, J. (2021). COVID-19 and digital disruption in UK universities: afflictions and affordances of emergency

online migration. Higher Education, 81, 623-641. <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00561-y>

Отримано 19.02.2024
Рецензовано 22.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2024
Прийнято до друку 28.02.2024

OLENA VYNOSLAVSKA,

Candidate of Psychological Sciences, Professor, Department of Psychology and Pedagogy, National Technical University of Ukraine «Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» Kyiv, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0311-376X>

E-mail: olenavynoslavsk@gmail.com

**THE ROLE OF CREATIVITY OF TECHNICAL UNIVERSITY TEACHERS IN
ACCOMPLISHING THE EDUCATIONAL TASKS IN THE CONDITIONS OF WAR**

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.03>

КОВАЛЬ О.А., КАПЛАН П.О.
кафедра внутрішньої медицини 3,
Дніпровський державний медичний
університет, м. Дніпро, Україна

СИМУЛЯЦІЙНІ МЕТОДИ ОСВІТИ НА КЛІНІЧНІЙ КАФЕДРІ ТЕРАПЕВТИЧНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

KOVAL O.A., KAPLAN P.O. *Simulation methods of education at the clinical department of the therapeutic profile under martial law. The article deals with issues related to simulation methods of practical classes conducting with the 6th-year students at the clinical department of the therapeutic profile of the medical university in wartime conditions; methodical approaches to the practical training of a graduate student in internal medicine were proposed with the usage of the stimulation methods training.*

Key words: *practical training, simulation teaching methods, clinical department, therapeutic profile, conditions of war*

КОВАЛЬ О.А., КАПЛАН П.О. **Симуляційні методи освіти на клінічній кафедрі терапевтичного профілю в умовах воєнного стану.** *В статті розглянуті питання, які стосуються симуляційних методів проведення практичних занять із студентами 6-го курсу на клінічній кафедрі терапевтичного профілю медичного університету в умовах війни. Запропоновані методичні підходи до практичної підготовки студента-випускника з внутрішньої медицини із використанням методів стимуляційного навчання.*

Ключові слова: *практичне заняття, симуляційні методи навчання, клінічна кафедра, терапевтичний профіль, умови війни*

Вступ. Тривалі воєнні дії в більшості центральних регіонів, зокрема в Дніпрі, характеризуються динамічною зміною ситуації: інтенсивні і часті обстріли з руйнуванням інфраструктури клінік університету, медичних закладів змінюються періодами відносного “спокою”, коли заняття можна проводити безпосередньо у клініці, спілкуватися і обстежувати хворих, на час повітряної тривоги тимчасово перебуваючи в укритті. Це потребує наявності різноманітного арсеналу сучасних методів освіти, які доцільно комбінувати в залежності від поточної ситуації для найповнішого розвитку клінічного мис-

лення у студентів, враховуючи незалежні від програми навчання несподівані зміни характеру учбового процесу, а саме неодноразові переходи режимів з офлайн занять до он-лайн занять і навпаки. Більш того, зараз за різних індивідуальних умов є поєднання в одній групі онлайн (декілька доєднаних студентів) та офлайн підгруп. Тому дуже широку увагу нині привертають симуляційні методи навчання – case-based learning (CBL) та team-based learning (TBL). Оцінці їх особливостей, їх комбінації в умовах навчального процесу, який постійно зазнає змін в залежності від особливостей воєнної ситуації в регіоні, і присвячена дана робота.

В останні роки в світі в цілому з'явилася потреба зміни парадигми класичної медичної освіти з традиційних лекційних курсів до занять малими групами, що більш активно залучає кожного студента до розвитку самостійного клінічного мислення при опануванні стандартного теоретичного курсу клінічної дисципліни [1]. TBL – командний підхід до розв'язання задачі є високо структурованим підходом для розподіленої на частини однієї групи. На відміну від PBL (problem based learning) поряд з малою кількістю студентів в групі TBL не потребує залучення великої кількості інструкторів- викладачів [1, 7], що також є додатковою перевагою і для воєнного часу.

Він вже набув широкої світової популярності за звичайних умов навчання, і декілька систематичних оглядів [5] підтвердили його ефективність у досягненні стійких результатів академічної успішності [2-4]. Як і більшість сучасних методів освіти TBL спочатку він був використаний у бізнес середовищі в Університеті Оклахоми професором Larry Michaelsen. Нещодавній аналіз [2] 69 статей щодо географічного розповсюдження TBL в програмах вищих медичних закладів освіти за публікаціями результатів між 200 та 2018 рр., показав, що TBL використовують у 56.52%, головним чином у Північній Америці, хоча головним драйвером його впровадження і дослідження в останні роки стають медичні школи Азії. На особливу увагу заслуговує досвід медичних шкіл, які підвищують частку TBL і навіть роблять цей симуляційний метод головним. Поміж медичних шкіл, що відповіли на авторський опитувальник [2], 74.07% використовують 7 основних елементів TBL. Серед азійських країн, Сингапур є лідером як з наукових досліджень, так і практичного впровадження методу, а Ліван є лідером серед суто дослідницьких педагогічних центрів. Автори аналізу підкреслюють, що подальші зусилля слід спрямувати на медичні неангломовні школи і підтримання там високого рівня впровадження TBL у повсякденне навчання [2, 5].

TBL показав свою здатність полегшити пристосування академічних знань до вирішення реальних клінічних сценаріїв [4, 6], незважаючи на воєнний стан, що і є основою успішної освіти на клінічних кафедрах. Сьогодні вже розроблено його принципи, основні складові та рекомендації для імплементації

тації [4-7]. Як модель для структурованого навчання малих груп TBL містить в собі 3 основні фази: досесійну (позааудиторну підготовку), тести виявлення готовності команди та окремих студентів (IRAT, TRAT) та ряд прикладних завдань, що проходять після дискусії (AEs). Як витікає з цих принципів, вони універсально можуть бути використані для подальшого розподілу традиційного десятку (9-11чол) для вивчення клінічних дисциплін. З них завжди можна сформувати потрібні 3 більш стійких підгрупи для проведення декількох освітніх сесій. В умовах воєнного стану це має *додаткові переваги* для змішаних он-лайн-оф-лайн груп та он-лайн груп закордонних студентів з різних часових поясів (наприклад Узбекистан – Індія – Мароко), поєднуючи комфортність підготовки з дотриманням високого рівня поставленої задачі. В ролі інструктора–фасілітатора зазвичай виступає викладач. Але тут є сучасна додаткова можливість одночасного навчання педагогічній майстерності молодих викладачів та аспірантів. Їх роль ініціювання дискусії, її спрямування в потрібному, клінічно і практично суттєвому напрямку з одночасним поясненням складних питань, що завжди виникають при плідній дискусії, наявність пояснення і спрямування від інструктора дозволяє на гаяти часу на додатковий пошук матеріалу з перериванням важливих аспектів дискусії. Перед початком сесії окрім рекомендованої літератури студенти можуть забезпечуватися додатковими навчальними відео, презентаціями, зконструйованими або реальними результатами функціональних та біохімічних досліджень. Кожне заняття TBL починається з ініціального тестування, питання якого включають як загальні факти щодо проблеми, так і дані, що містяться в додатково наданих до теми матеріалах. Після індивідуального опитування відразу йде повторне тестування вже в межах групи, яке дозволяє відразу оцінити валідність додаткового навчального компоненту, що надається саме груповим спілкуванням. За обома тестуваннями слідує оцінка знань інструктором-викладачем. Зазвичай перехід від індивідуальної відповіді до групової призводить до додаткових питань, що виникають в процесі обговорення, і на які інструктор відповідає сумісно зі студентами спрямовуючи їх до генерації правильної відповіді самостійно. Цей етап заняття також може бути дотриманий у сукупності онлайн-офлайн режимів одночасно. Після обговорення всіх дискусійних питань та можливих пробілів знання окремих членів або підгрупи в цілому, проходить заключний етап оцінки знань у вигляді тестування (AEs). Питання цих тестів вже вимагають більшого рівня знань, який планується як сумація попереднього та отриманого протягом внутрішньогрупової та міжгрупової дискусії, а також роз'яснень інструктора/викладача. Але вони все одно мають головні принципи (4S – Same; Significant case; Specific one answer choice; Simultaneous testing): надаються питання, які стосуються тієї ж обговореної головної проблеми, тестування йде в режимі реального часу безпо-

середньо за дискусією. Кожний етап такого практичного заняття має свої певні чіткі цілі: вхідні тести стимулюють адекватну самостійну підготовку до заняття; групові тести сприяють внутрішньогруповій та міжгруповій дискусії. Негайна оцінка відразу після тестів та можливість задати запитання після групового тестування дозволяє студентам усунути можливе незрозуміння деяких аспектів завдання та змісту проблеми до того, як вони закріпляться в пам'яті і уяві студентів [6]. Закріплююче тестування (доцільно у вигляді короткої задачі з одним варіантом вибору відповіді) з одночасним тестуванням декількох підгруп, що попередньо працювали над тією самою проблемою, полегшить кінцеву загальну дискусію, протягом якою студенти вільно спілкуються і одночасно перевіряють правильність своїх відповідей [4].

Як часто раціонально включати TBL сесії в розклад циклу практичних занять (загальна кількість 40-42)? Ми використовували 2 TBL сесії, які стосувалися кардіоваскулярних та ревматологічних проблем. У Сиднейській медичній школі протягом учбового року з напрямку внутрішніх хвороб є досвід використання 3-х основних сесій (ще м'язово-скелетний навчальний блок) [1]. Як показали результати подальшого опитування, яке пройшли 90% студентів, TBL в їх оцінках переважає за корисністю PBL за рахунок менших груп, використання тестів контролю підготовки, негайної оцінки від викладача і ефективності витрат часу. Відносно недоліків PBL студенти відмітили забагато різноманітних експертиз від тьюторів, обмеженні напрямки поряд з великим розміром груп учасників. Що до суто практичних аспектів використання методу, ми не розподіляли інструкторів за спеціальним фахом (кардіолог, ревматолог, пульмонолог). Всі сесії проводив один викладач, оскільки кінцевою метою медичної освіти є формування клінічного мислення саме лікаря загальної практики з більшим спрямуванням на головні проблеми терапії. Формування команд в цілому проводилося за бажанням студентів, але з урахуванням рівня знань та успішності, щоб уникнути аргіогі переможців та тих, хто програв. Навпаки, переслідувалася мета непомітно, але активно підтягнути студентів з прогалинами у знаннях, одночасно надаючи змогу більш успішним студентам в реальній дискусії довести свою точку зору і переконати інших. Якщо група за умов воєнного часу вже була попередньо розподілена на офлайн та онлайн режими, з останніх формувалася окрема підгрупа. Розподіл часу на наших сесіях TBL відповідав таким, що їх наводять інші автори [1,6,7]: 10 хвилин на первинні індивідуальні тести, 20 хвилин на повторні командні тести, 20 хвилин на проведення первинної оцінки команд, 60 хвилин на суто вирішення завдання в командах та загальну дискусію і ще 10 хвилин на узагальнення отриманих результатів і формування головних take home messages. В підсумку TBL є одною з найкращих стратегій в симуляційній медицині для навчання саме на клінічній кафедрі, розподіл сесії на 4

головних частини є зрозумілим та прийнятним для більшості студентів. Метод є пластичним, що дозволяє його використання у змішаних онлайн - офлайн режимах, так розповсюджених в умовах воєнного часу. Що є додатковою перевагою з нашої думки, це можливість його органічного поєднання з кейс-методом (CBL).

Інший симуляційний метод освіти (CBL) є найбільш близьким до класичного розгляду клінічного випадку, але він має певні відмінності, які слід обговорити для подальшої успішної інтеграції в навчальний процес. Основні поняття кейс методу: «ситуація», «аналіз», а також похідне від них «аналіз ситуації» [8,9]. Під ситуацією для проведення практичного заняття є клінічний випадок, найкраще невідкладний стан, який дійшов до певного розвитку в даний дискретний момент часу. Термін «ситуація» можна розкласти на наступні: 1 – деякий стан плинного процесу, який є відносно стійким (клінічний стан захворювання/захворювань на даний момент); 2 – цей стан містить в собі деяку *суперечність*, яка повинна вирішитися (присутні симптоми декількох захворювань, синдромів, правильна інтерпретація яких є основою для правильного діагнозу, лікування та прогнозу хворого). Стан хворого є принципово нестационарним, тимчасовим і повинен змінитися. Протиріччя ситуації створює в ній потенціал розвитку, переходу до наступних станів; 3 – це стан, який відрізняється *неоднозначністю* подальшого розгортання і характеризується варіативністю, як в аспекті його походження, так і майбутнього. Відносно практичного заняття можна використати будь-який невідкладний кардіологічний стан (ТЕЛА, набряк легенів, інфаркт міокарда, життєзагрожуюча аритмія, гіпертензивний криз і т.п.). 4 – існування ситуації та її вирішення *принципово важливе для діяльності лікаря і хворого*, вона зачіпає їх інтереси і вимагає негайного вирішення, оскільки продовження її існування може призвести до незворотніх втрат (безпосередні чи то віддалені життєзагрожуючі ускладнення, або навіть смерть хворого); 5 – ситуація вимагає втручання лікарів, в даному контексті здобувачів освіти та **викладача (on demand)**, які переслідують мету змінити небажаний стан на бажаний.

Інша основоположна категорія кейс методу – «аналіз». Послідовності, що їх повинні дотримуватися в ході проведення практичного заняття, це, наприклад, розчленовування об'єкта на елементи (головні синдроми) на противагу синтезу та інш.

Зміст *аналітичної діяльності* при аналізі кейса/кейсів, що пропонуються, зводиться до вирішення певних аналітичних завдань. Завдання, які доводиться вирішувати в процесі аналізу ситуації:

1. *Здійснення проблемної структуризації*: виділення комплексу проблем ситуації; їх типології; характеристик, наслідків, шляхів вирішення (проблемний аналіз). В ході запропонованого практичного заняття – це виявлення

характеру основної проблеми – діагностична, лікувальна, чи прогностична, або їх певне поєднання.

2. *Визначення характеристик, структури ситуації, її функцій, взаємодії з навколишнім і внутрішнім середовищем (системний аналіз).* Це взаємозв'язок конкретної клінічної ситуації з системою організації охорони здоров'я: місце і послідовність діагностики та лікування, використання певних стандартів.

3. *Встановлення причин, які призвели до виникнення даної ситуації, і наслідків її розгортання (причинно-наслідковий аналіз).* Це питання попередньої теоретичної підготовки до заняття здобувачів освіти.

4. *Діагностика змісту діяльності в ситуації, її моделювання і оптимізації (праксеологічний аналіз).* Можлива зміна діагностичної та/або лікувальної діяльності, зміна місця перебування хворого в ході аналізу ситуації: необхідність та маршрут госпіталізації, її тривалість, програма подальшої реабілітації.

5. *Побудова системи оцінок ситуації, її складових, умов, наслідків, дійових осіб (аксеологічний аналіз).* Відносно до практичного заняття з метою інсталяції здобувача вищої освіти в практичну охорону здоров'я України, враховуючи насамперед її реформу з розробкою системи оплати за надані медичні послуги, проведення оцінки ситуації та варіантів, які пропонуються, її розвитку (подальшої діагностики та лікування) з точки зору протоколів НСЗУ та її оптимізація в ході дискусії.

6. *Підготовка прогнозів щодо вірогідного, потенційного і бажаного майбутнього (прогностичний аналіз).* Використання попередніх теоретичних знань здобувачів освіти відносно конкретної ситуації.

7. *Вироблення рекомендацій щодо поведінки дійових осіб, ситуації (рекомендаційний аналіз).* Розробка рекомендацій щодо оптимальних дій експертів, діагностів, лікуючих лікарів тощо.

8. *Розробка програм діяльності в даній ситуації (програмно-цільовий аналіз).* Будується як класична послідовність вирішення клінічної ситуації від попереднього діагнозу, додаткових обстежень, диференціального діагнозу до подальшого клінічного діагнозу, лікування, завершуючи прогнозом.

Висновки:

- використано метод аналізу ситуації для осмислення реальної життєвого стану в 2-х варіантах: аналізу розширеної клінічної задачі, що включає дані огляду, збору скарг, анамнезу, додаткові дані у вигляді результатів аналізів, матеріалів додаткових функціональних методів дослідження, заключення інших спеціалістів (on demand), матеріалів історії хвороби уявного хворого; проведення дискусії щодо його діагнозу, диференційного діагнозу, призначенню додаткових обстежень і консультацій (якщо стали потрібні в ході обговорення, але не надані на попередньому етапі), формулювання клінічного діагнозу, обгово-

рення та призначення лікування, оцінка прогнозу хворого щодо життя, ускладнень та одужання

- огляд, збір скарг, анамнезу, додаткові дані у вигляді матеріалів історії хвороби реального хворого, оглянутого у відділенні стаціонару; проведення дискусії щодо його діагнозу, диференційного діагнозу, призначенню додаткових обстежень і консультацій (якщо стали потрібні в ході обговорення, але не містяться в історії хвороби – аналоги додатково надаються викладачем), формулювання власного клінічного діагнозу, обговорення ступеня його співпадіння з клінічним діагнозом хворого, що міститься в історії хвороби; обговорення та призначення лікування, ступеня його співпадіння з призначеним хворому лікуванням, що міститься в історії хвороби; оцінка прогнозу хворого щодо життя, ускладнень та одужання.

Такий метод побудови заняття відповідає основним моментам у використанні кейс-технологій, а саме: наявність моделі у вигляді розгалуженої клінічної задачі, колективне вироблення рішень, альтернативність розв'язків, єдина мета при виробленні рішень, наявність системи групового оцінювання діяльності, наявність керованої емоційної напруги тих, хто навчається.

Список використаних джерел:

1. Burgess A., van Diggele C., Roberts and Mellis C Team-based learning: design, facilitation and participation // BMC Medical Education 2020, 20 (Suppl 2):461 <https://doi.org/10.1186/s12909-020-02287-y>
2. Jimmy Ming Hong, Preman Rajalingam Geographic Trends in Team-based Learning (TBL) Research and Implementation in Medical Schools // Health Professions Education 6 (2020) 47e60. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).
3. Mehta NB, Hull AL, Young JB, Stoller JK. Just imagine: new paradigms for medical education. Acad Med J Assoc Am Med Coll. 2013; 88(10):1418e1423.
4. Chen F, Lui AM, Martinelli SM. A systematic review of the effectiveness of flipped classrooms in medical education. Med Educ. 2017; 51(6):585e597.
5. Reimschisel T, Herring AL, Huang J, Minor TJ. A systematic review of the published literature on team-based learning in health professions education. Med Teach. 2017; 39(12):1227e1237.
6. Gaye A. Team based learning in medical education // SHS Web of Conferences 66, 01017 (2019) // <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196601017>
7. Parmelee D, Michaelsen LK, Cook S, Hudes PD. Team-based learning: a practical guide: AMEE Guide No. 65. Med Teach. 2012; 34(5):E275eE287.
8. Сисоєва С Інтерактивні технології навчання дорослих / Навчально-методичний посібник для викладачів системи формальної, неформаль-

- ної інформальної освіти дорослих // Київ. 2011. – С.207-252.
9. Журавльова Л.В. Практично орієнтований кейс-метод навчання в системі безперервної медичної освіти на основі інформаційно-освітніх веб-технологій як спосіб симуляційного навчання / Навчально-методичний посібник для викладачів медичних освітніх закладів // Харків. ХНМУ. – 2019. 76 С.

Transliteration of References:

1. Burgess A., van Diggele C., Roberts and Mellis C. (2020). Team-based learning: design, facilitation and participation // BMC Medical Education 2020, 20 (Suppl 2):461 <https://doi.org/10.1186/s12909-020-02287-y>
2. Jimmy Ming Hong, Preman Rajalingam (2020). Geographic Trends in Team-based Learning (TBL) Research and Implementation in Medical Schools // Health Professions Education 6 (2020) 47e60. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).
3. Mehta NB, Hull AL, Young JB, Stoller JK. (2013). Just imagine: new paradigms for medical education. Acad Med e J Assoc Am Med Coll. 2013; 88(10):1418e1423.
4. Chen F, Lui AM, Martinelli SM. (2017). A systematic review of the effectiveness of flipped classrooms in medical education. Med Educ. 2017; 51(6):585e597.
5. Reimschisel T, Herring AL, Huang J, Minor TJ. (2017). A systematic review of the published literature on team-based learning in health professions education. Med Teach. 2017; 39(12):1227e1237.
6. Gaye A. (2019). Team based learning in medical education // SHS Web of Conferences 66, 01017 (2019) // <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196601017>
7. Parmelee D, Michaelsen LK, Cook S, Hudes PD. (2012). Team-based learning: a practical guide: AMEE Guide No. 65. Med Teach. 2012; 34(5):E275eE287.
8. Sysoieva S. (2011). Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh / Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vykladachiv systemy formalnoi, neformalnoi informanoi osvity doroslykh. Kyiv. S.207-252.
9. Zhuravlova L.V. (2019). Praktychno oriientovanyi keis-metod navchannia v systemi bezperervnoi medychnoi osvity na osnovi informatsiino-osvitnikh veb-tekhnolohii yak sposib symuliatyinoho navchannia / Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vykladachiv medychnykh osvitnikh zakladiv // Kharkiv. KhNMU. 76 С.

Отримано 21.02.2024
Рецензовано 24.02.2024
Допрацьовану версію отримано 26.02.2024
Прийнято до друку 28.02.2024

OLENA KOVAL,

Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Internal Medicine
3, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-0776-0603>

E-mail: koval_olena@ukr.net

PAVLO KAPLAN,

Candidate of Medical Sciences, Associate Associate professor of the Department
of Internal Medicine 3, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

E-mail: kaplanp@ukr.net

**SIMULATION METHODS OF EDUCATION AT THE CLINICAL DEPARTMENT OF THE
THERAPEUTIC PROFILE UNDER MARTIAL LAW. SUMMARY.**

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та
БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.04>

КОССОВА-СІЛІНА Г.О.

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри технологій
навчання, охорони праці та дизайну,
Білоцерківський інститут неперервної
післядипломної освіти,
м. Харків, Україна

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ) В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

KOSSOVA-SILINA G.O. Scientific and methodological support for the development of inclusive competence of specialists in professional (vocational and technical education) under martial law. *The article presents the results of modeling the system of inclusive competence development of specialists in professional (vocational and technical) education and practical aspects of the implementation of this model in the digital educational ecosystem of the Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education. In particular, the following aspects are highlighted: the content of specialist training for inclusive education of students with special educational needs in the course (attestation) period; the features of scientific methodical support of continuous professional development of teachers in the inter-course (inter-test) period; the possibilities of using the resources of the digital educational ecosystem of the Bila Tserkva Institute of Continuous Professional Education to study and spread the best educational practices of organizing inclusive education for students with special educational needs.*

Keywords: *competence, inclusive competence, inclusive education, education seekers with special educational needs.*

КОССОВА-СІЛІНА Г.О. Науково-методичний супровід розвитку інклюзивної компетентності фахівців професійної (професійно-технічної освіти) в умовах воєнного стану. *У статті представлено результати моделювання системи розвитку інклюзивної компетентності фахівців професійної (професійно-технічної) освіти та практичні аспекти реалізації*

цієї моделі в єдиній освітньо-цифровій екосистемі Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти (БІНПО). Зокрема, висвітлено зміст підготовки фахівців до інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в курсовий (атестаційний) період; особливості науково-методичного супроводу безперервного професійного розвитку педагогів в міжкурсний (міжатаестаційний) період; можливості використання ресурсів єдиної освітньо-цифрової екосистеми БІНПО для вивчення й поширення кращих освітніх практик організації інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: компетентність, інклюзивна компетентність, інклюзивна освіта, здобувачі освіти з особливими освітніми потребами.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із науковими завданнями. З початком широкомасштабної війни, розв'язаної російською федерацією на території України, особливої актуальності та нового змісту набула проблема інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Сьогодні система професійної (професійно-технічної) освіти (П(ПТ)О) зазнає надзвичайного стресу через такі фактори, як міграція, динамічні економічні зміни, спричинені війною, та брак фінансування, що посилюється потребою в обороні країни.

Педагогічні працівники ЗП(ПТ)О на практиці стикаються з необхідністю забезпечення психолого-педагогічної підтримки учнівської молоді, постраждалої від військових дій (внутрішньо переселені особи; особи, що пережили насильство або психотравмуючу ситуацію; втратили близьких; мають стресову реакцію на події в країні, різноманітні психологічні травми тощо). Фахівці ЗП(ПТ)О також потребують розвитку власних навичок саморегуляції та стресостійкості, це є необхідною умовою виконання ними своїх професійних обов'язків в умовах воєнних дій та невизначеності.

Вирішальна роль у процесі розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О належить закладам неперервної професійної освіти. Саме у системі неперервної професійної освіти можна, по-перше, подолати розрив між здобутою професійною підготовкою педагогів у закладах вищої освіти, що донедавна не передбачала формування інклюзивних знань і вмінь, та сучасними вимогами, аргументованими розвитком науки й суспільства; по-друге, сформувати та розвинути навички саморегуляції та стресостійкості фахівців ЗП(ПТ)О, що є умовою збереження психічного здоров'я та якісного виконання своїх посадових функцій.

Дослідження проблеми розвитку інклюзивної компетентності фахівців професійної (професійно-технічної освіти) в умовах воєнного стану здійснюється кафедрою технологій навчання, охорони праці та дизайну Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти (БІНПО) у межах загальної теми науково-дослідної роботи БІНПО «Трендвотчінг ринку праці в системі підготовки і підвищення кваліфікації фахівців в умовах повоєнного відновлення України» (РК № 0122U202007), яка затверджена протоколом Вченої ради ДЗВО «Університет менеджменту освіти» № 12 Національної академії педагогічних наук України від 21 грудня 2022 р. та протоколом № 10 засідання Вченої ради БІНПО ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України від 21 грудня 2022 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Теоретичні і практичні аспекти проблеми розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників як складової їх спеціальної (фахової) компетентності послужили предметом вивчення багатьох досліджень науковців. Поміж ними – праці таких учених, як О. Казачінер, Н. Фіголь, Ю. Бойчук, О. Бородіна, І. Калініченко, І. Кучерак, О. Микитюк, О. Савицька, З. Удович та інші.

Інклюзивна компетентність potrакована ними як рівень знань і вмінь, необхідних для виконання професійних функцій в умовах інклюзивного навчання; як необхідний обсяг знань та вмінь, втілених у здатності виконувати професійні функції, зважаючи на особливі потреби здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, інтегрувати їх до середовища освітнього закладу, створюючи умови для розвитку й саморозвитку; як інтегральна характеристика педагога (учителя, асистента), що впливає на здатність розв'язувати професійні завдання в умовах інклюзивного підходу до освітньої діяльності [1, 3, 5].

Ю. Бойчук визначає інклюзивну компетентність педагога як «інтегративно-особистісне утворення, що обумовлює здатність здійснювати професійні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи різні освітні потреби учнів з особливими освітніми потребами, забезпечуючи включення їх в освітнє середовище, створюючи умови для їх розвитку й саморозвитку, повноцінної соціалізації» [1]. Таким чином, інклюзивна компетентність педагогів належить до рівня спеціальних (фахових) компетентностей.

Проте, зважаючи на аналіз наукової літератури та практичні аспекти впровадження інклюзії в роботу освітніх закладів, все ще доводиться констатувати потребу у додатковому вивченні даного питання, насамперед, беручи до уваги оновлення нормативно-правового забезпечення інклюзивного навчання, актуальні виклики сьогодення, обумовлені воєнними діями та станом невизначеності.

Мета статті - обґрунтування напрямів та змісту науково-методичного супроводу розвитку інклюзивної компетентності фахівців професійної (професійно-технічної освіти) в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Розвиток готовності фахівців ЗП(ПТ)О до інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами може стати важливим фактором розвитку особистої професійної компетентності та підвищення якості освіти, якщо: знання і вміння щодо роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами будуть чітко визначеними та науково-обґрунтованими як необхідна складова спеціальної (фахової) компетентності; підготовка фахівців ЗП(ПТ)О до інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами буде функціонувати як цілісна система, яка охоплює підвищення кваліфікації в курсовий (атестаційний) період, науково-методичний супровід безперервного професійного розвитку педагогів у міжкурсовий (міжатестаційний) період; педагогічні працівники ЗП(ПТ)О будуть включені до мережевого освітньо-цифрового простору, який передбачає надання дорадницької консультативної фасилітативної допомоги.

Структурно-функціональна модель розвитку інклюзивної компетентності фахівців ЗП(ПТ)О є складовою єдиної освітньо-цифрової екосистеми, створеної у БІНПО. Представлена модель (рисунок 1) забезпечує органічну цілісність змісту підвищення кваліфікації педагогів ЗП(ПТ)О в курсовий (атестаційний) період, науково-методичного супроводу у міжкурсовий (міжатестаційний) період, самостійної, дослідницької діяльності, спрямованої на розвиток інклюзивної професійної компетентності фахівців та впровадження технологій інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Структурно-функціональна модель розвитку інклюзивної компетентності фахівців ЗП(ПТ)О поєднує інтелектуальний, науковий, професійний, освітній, технологічний потенціал суб'єктів мережевого освітньо-цифрового середовища БІНПО, передбачає використання цифрових, андрагогічних та інтерактивних технологій у віртуальному просторі БІНПО.

Засадничими для методологічної переорієнтації змісту підвищення кваліфікації фахівців ЗП(ПТ)О є Закони України «Про освіту» (2017), «Про професійно-технічну освіту» (1998), Постанови Кабінету Міністрів України №636 від 10 липня 2019 р. «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти», № 957 від 15 вересня 2021 р. «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти», №800 від 21 серпня 2019 р. «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» та інші.

Рис. 1. Структурно - функціональна модель розвитку інклюзивної компетентності фахівців ЗП(П)О в Єдиній освітньо-цифровій екосистемі БІНПО.

Зокрема, мова йде про особливості та основні напрями підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗП(ПТ)О: формування у здобувачів освіти знань щодо створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, розуміння особливостей (специфіки) інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі учнів з особливими освітніми потребами; розвиток інклюзивної компетентності.

Слід зауважити, що фахівці З(ПТ)О, які мають загально педагогічну освіту, не повинні дублювати зміст підготовки педагогів спеціальної освіти, адже інклюзивне навчання забезпечують насамперед корекційні (спеціальні) педагоги. Водночас фахівці ЗП(ПТ)О є членами команди психолого-педагогічного супроводу осіб з особливими потребами, які навчаються в освітньому закладі, а це потребує формування відповідної складової їх професійної компетентності.

Підготовка фахівців ЗП(ПТ)О (майстрів виробничого навчання, старших майстрів, викладачів професійно-теоретичної підготовки) до впровадження інклюзивного навчання є складною системою взаємодії суб'єктів освітнього процесу підвищення кваліфікації, спрямованою на опанування слухачами спеціальних знань, умінь та навичок із теорії і практики інклюзивної освіти, серед яких: нормативно-правове забезпечення організації інклюзивного навчання ЗП(ПТ)О, принципи, завдання та сучасні технології інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, технології створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища; розвиток особистісних професійно важливих якостей, які матимуть позитивний вияв стосовно

но різних категорій здобувачів освіти, залучених до інклюзивного навчання (толерантність, емпатія, підтримка, допомога, співпраця, навички командної взаємодії тощо).

Зміст електронних навчальних курсів (ЕНК) (таблиця 1) спрямовано на оволодіння фахівцями ЗП(ПТ)О різними організаційними формами інклюзивного навчання, розвиток практичних навичок щодо порядку та алгоритму організації інклюзивного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, здійснення психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, технологій створення інклюзивного освітнього середовища, принципів універсального дизайну та розумного пристосування.

Для слухачів курсів підвищення кваліфікації запропоновано електронні навчальні курси з актуальних в умовах воєнного стану питань профілактики професійного та емоційного вигорання, саморегуляції психічного стану, основ конфліктології тощо.

Таблиця 1. Електронні навчальні курси БІНПО з тематики інклюзивного навчання

Назва ЕНК	Завдання
Створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища в ЗП(ПТ)О	- формування усвідомленого розуміння основних положень та концептуальних засад інклюзивної освіти; - підвищення рівня професійної компетентності педагогів закладів професійної освіти щодо використання технологій інклюзивного навчання в освітній діяльності; - розвиток та удосконалення практичних умінь та навичок роботи із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами; - усвідомлення необхідності зростання педагогічної майстерності, формування власної інклюзивної компетентності.
Інклюзивне навчання. Робота із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами	
Забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі здобувачів з особливими освітніми потребами	
Соціально-педагогічна робота зі здобувачами освіти у закладах професійної (професійно-технічної) освіти	- оновлення та систематизація знань щодо негативних соціально-педагогічних явищ ЗП(ПТ)О; - підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О щодо діагностики та профілактики негативних соціально-педагогічних явищ
Профілактика професійного та емоційного вигорання педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти	

Розвиток психічної саморегуляції як чинник успішної навчальної діяльності здобувачів освіти	— оновлення та систематизація знань щодо розвитку психічної саморегуляції працівників закладів професійної освіти; — підвищення рівня психічної саморегуляції педагогів закладів професійної освіти щодо використання структурно-функціональної моделі розвитку здатності до психічної саморегуляції у освітній діяльності; — проектування освітнього процесу у закладах професійної освіти з використанням вправ релаксації для досягнення внутрішньої гармонії та рівноваги
---	---

В Електронній бібліотеці НАПН України відкрито окремі ресурс кафедр БІНПО ДЗВО «Університету менеджменту освіти» НАПН України [Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/dppm/>]. У репозиторії кафедр в Електронній бібліотеці НАПН внесено 47 ресурсів, 100% з яких повнотекстові і знаходяться у вільному доступі.

Зміст науково-методичного супроводу безперервного професійного розвитку педагогів в міжкурсовий (міжтестастійний) період спрямований на набуття фахівцями ЗП(ПТ)О додаткових фахових компетентностей, які відповідають суспільним, особистим потребам та викликам сьогодення.

Для задоволення професійних запитів та потреб фахівців ЗП(ПТ)О стосовно впровадження сучасних технологій інклюзивного навчання БІНПО розроблено та впроваджено систему короткострокових тематичних курсів, покликаних в короткий час надати педагогам змістовну та адресну науково-методичну підтримку (табл.2). Форми навчання на короткострокових курсах: дистанційна, очна, очно-дистанційна. Кількість навчальних годин - 30 (15), залежно від запитів та потреб педагогічних працівників.

Таблиця 2. Короткострокові тематичні курси БІНПО

Назва курсу	Знання, розуміння, розвинені вміння, компетентності
Інклюзивне навчання в ЗП(ПТ)О. Технології підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами	Знання, розуміння: - категоріальності осіб з особливими освітніми потребами; - змісту та особливостей реалізації психолого-педагогічної супроводу підтримки освіти з особливими освітніми потребами; - технологій створення інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів Універсального дизайну та Розумного пристосування; розвинені вміння: - застосовувати впровадження технологій в інклюзивного навчання освітній процес закладів професійної (професійно-технічної) освіти; - проектувати навчально-пізнавальну діяльність здобувачів освіти з особливими освітніми потребами із використанням технологій інклюзивного навчання; - дотримуватися вимог щодо організації інклюзивного освітнього середовища з урахуванням принципів <u>Універсального дизайну та розумного пристосування</u>
Методики інклюзивного навчання здобувачів освіти із різними нозологіями	- здатність планувати та організовувати освітній процес з урахуванням структури і особливостей порушень психофізичного розвитку здобувачів освіти; - здатність реалізовувати освітні технології в роботі із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами; - здатність дотримуватися вимог щодо організації інклюзивного середовища; - здатність будувати гармонійні відносини з особами з порушеннями психофізичного розвитку їхніми сім'ями

Упровадження інклюзивного середовища в ЗП(ПТ)О	- знання нормативно-правового забезпечення інклюзивного освітнього середовища в ЗП(ПТ)О; - розуміння принципів, форм, методів та сутності організації інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О; - здатність формувати індивідуальну програму розвитку та індивідуальний навчальний план здобувача освіти з особливими освітніми потребами відповідно до рівня підтримки, визначеного інклюзивно-ресурсним центром
Підтримка учнів з особливими освітніми потребами та їхніх батьків у надзвичайних ситуаціях	- здатність планувати та організовувати освітній процес з урахуванням і особливостей порушень психофізичного розвитку здобувачів освіти; - здатність реалізовувати освітні технології в роботі із здобувачами освіти з особливими освітніми потребами; - здатність дотримуватися вимог щодо організації інклюзивного освітнього середовища
Інноваційні форми і методи корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки	- здатність використовувати сучасні виховні технології в ЗП(ПТ)О; - уміння керувати своїм емоційним станом та створити сприятливу атмосферу для співробітництва; - розуміти вплив сприятливих організаційних умов на ефективність виховного процесу, проектувати превентивну виховну діяльність в ЗП(ПТ)О; - уміння застосовувати у превентивній педагогіці інноваційні форми та методи корекції девіантної поведінки учнівської молоді
Здоров'язбережувальні технології в освітньому процесі педагога професійної освіти	- здатність використовувати здоров'язбережувальні техніки для зміцнення власного здоров'я та здоров'я здобувачів освіти; - уміння добирати сучасні техніки для підтримки здоров'я педагогів та здобувачів освіти в період воєнного часу
Психологічне благополуччя учасників освітнього процесу	- саморегуляція (контроль імпульсів і управління емоціями, вираз емоцій, блокування негативних емоційних станів); - регуляція взаємовідносин (соціальні навички, вміння будувати відносини з оточуючими); - рефлексія (самоусвідомлення, раціональне осмислення емоцій, виявлення власних мотивів)
Рефлексивне управління: можливості розвитку та захисту учасників освітнього процесу	- здатність планувати та організовувати освітній процес з урахуванням рефлексивних впливів; - здатність ефективно і адекватно здійснювати рефлексивно-пасивні процеси, що забезпечують процес розвитку і саморозвитку, сприяють творчому підходу до професійної діяльності педагогів навчального закладу; - здатність удосконалювати методи корекційної роботи з розвитку потенціалу педагога; - здатність розвивати навички когнітивістики та використовувати можливості захисту від маніпуляцій

БІНПО створена єдина освітньо-цифрова екосистема, що поєднує інтелектуальний, науковий, професійний, освітній, технологічний потенціал суб'єктів мережевого освітньо-цифрового середовища, передбачає використання цифрових, андрагогічних та інтерактивних технологій у віртуальному освітньому просторі.

Єдина освітньо-цифрова екосистема БІНПО включає: LMS «Профосвіта» (<https://profosvita.org/>, зареєстровано більше 8000 учасників), хмарний сервіс Microsoft Teams платформи Office 365 (понад 4000 зареєстрованих), Школи педагогічного коучингу та її цифровий двійник – Віртуальну школу педагогічного коучингу, Консалтинговий центр, онлайн-консультпункт «Новітні виробничі технології», інформаційно-аналітичний ресурс «Методична скарбничка», онлайн-центр психологічної підтримки «ReVita», онлайн-Академію цифрових технологій, цифрову бібліотеку БІНПО, цифрові навчальні курси, цифрові програмно-методичні комплекси, персональні вебресурси викладачів, власний сайт БІНПО (<https://binpo.com.ua/>), власний ютуб-канал (<https://t1p.de/six2k>), телеграм-канал (https://t.me/binpo_umo), віртуальні рубрики на сайті БІНПО для неформальної освіти та професійного розвитку фахівців.

Для підготовки і підвищення кваліфікації фахівців в умовах змішаного навчання у БІНПО створено Консалтинговий центр «Новітні педагогічні і виробничі технології». Діяльність Центру передбачає науково-методичний супровід безперервного професійного розвитку педагогів в умовах неформальної та інформальної освіти та надання дорадницької, консультативної, фасилітативної допомоги, поширення кращих освітніх практик. Зміст консалтингової допомоги передбачає: презентацію результатів впровадження новітніх педагогічних та виробничих технологій у практику діяльності закладів професійної освіти; презентацію матеріалів педагогічного досвіду та кращих освітніх практик; ознайомлення із сучасним обладнанням, технікою, інструментом та технологіями (за матеріалами спеціалізованих виставок).

З метою здійснення науково-методичного супроводу підвищення кваліфікації педагогічних працівників, надання їм методичної, організаційної та дорадницької допомоги щодо впровадження педагогічних інновацій, узагальнення перспективного педагогічного досвіду, оволодіння новітніми виробничими технологіями створено інформаційно-аналітичний ресурс «Методична скринька».

Онлайн-центр психологічної підтримки “ReVita” забезпечує розв’язання конкретних проблем особистості у ситуаціях невизначеності, пов’язаних зі збереженням психічного здоров’я в кризових умовах та умовах воєнного стану, а також формування умінь та навичок духовного самовдосконалення.

Висновки. Структурно-функціональна модель розвитку інклюзивної компетентності фахівців ЗП(ПТ)О як складова Єдиної освітньо-цифрової екосистеми БІНПО забезпечує органічну цілісність змісту підвищення кваліфікації педагогів в курсовий (атестаційний) період, науково-методичного супроводу у міжкурсовий (міжатаестаційний) період, самостійної, дослідницької діяльності, спрямованої на розвиток інклюзивної професійної компетентності фахівців ЗП(ПТ)О та впровадження технологій інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Структурно-функціональна модель розвитку інклюзивної компетентності фахівців ЗП(ПТ)О поєднує інтелектуальний, науковий, професійний, освітній, технологічний потенціал суб’єктів мережевого освітньо-цифрового середовища, передбачає використання цифрових, андрагогічних та інтерактивних технологій у віртуальному просторі БІНПО.

Навчальні заняття на курсах підвищення кваліфікації Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти спрямовано на розвиток готовності педагога до втілення практичних ідей інклюзії, застосування технологій інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, формування безпечного та інклюзивного освітнього середовища. Зміст

навчальних занять є диференційованим відповідно до змісту та специфіки педагогічної діяльності фахівців ЗП(ПТ)О.

Для задоволення професійних запитів та потреб фахівців ЗП(ПТ)О стосовно впровадження сучасних технологій інклюзивного навчання БІНПО розроблено та впроваджено науково-методичний супровід безперервного професійного розвитку педагогів у міжкурсовий (міжтестастаційний) період. Змістовна та адресна науково-методична підтримка педагогічним працівникам ЗП(ПТ)О забезпечується впровадженням короткострокових тематичних курсів.

Безперервний професійний розвиток фахівців ЗП(ПТ)О у міжкурсовий (міжтестастаційний) період відбувається через комплекс науково-методичних заходів: науково-практичні семінари, Інтернет-конференції (ЧАТи, вебінари), навчальні тренінги, форуми, фестивалі, інтерактивні спілкування тимчасових творчих колективів. Педагогічні працівники ЗП(ПТ)О включені до мережевого простору Єдиної екосистеми БІНПО, що передбачає надання дорадницької консультативної фасилітативної допомоги, вивчення й поширення кращих освітніх практик організації інклюзивного навчання в ЗП(ПТ)О.

Список використаних джерел:

1. Бойчук Ю.Д. Інклюзивна компетентність майбутнього вчителя основ здоров'я: теоретико-методичні аспекти. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2014. 197 с.
2. Кучерак І.В. Інклюзивне навчання у закладах професійної освіти: навчально-методичний посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ. 2022. URL: <https://binpo.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/Посібник-Кучерак-ІВ.pdf>
3. Кучерак І.В. Інклюзивна компетентність учителя як складова педагогічної майстерності// Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (13 травня 2022 р.) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2022. 317 с., с.156-158
4. Пащенко О. В., Гриценко І. А., Софій Н. З. Інклюзивна освіта в умовах професійно-технічного навчального закладу: Навчально-методичний посібник. Київ: Арт Економі. 2012. 184 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_der_g_slug/material_diyaln/inklyuzivna%20osvita.pdf
5. Гладуш В.А. Ретроспектива підготовки педагогічних кадрів в Україні для формування освітніх послуг в умовах спеціальної освіти. Тенденції та проблеми управління закладами освіти: виклики ХХІ століття. Монографія. Київ, 2021. 285 с. С. 242-251.

Transliteration of References:

1. Boichuk Y. (2014). Inkluzivna kompetentnist maibutnoho vchytelia osnov zdorovia: teoretyko-metodychni aspekty. Kharkiv: KhNPU imeni H.S. Skovorody. 197s.
2. Kucherak I. (2022). Inkluzivne navchannia u zakladakh profesiinoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk. Bila Tserkva: BINPO DZVO «UMO» NAPNU. URL: <https://binpo.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/Posibnyk-Kucherak-IV.pdf>
3. Kucherak I. (2022). Inkluzivna kompetentnist uchytelia yak skladova pedahohichnoi maisternosti// Rozvytok pedahohichnoi maisternosti maibutnoho pedahoha v umovakh osvity transformatsii: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (13 travnia 2022 r.) / Hlukhivskiy NPU im. O. Dovzhenka. Hlukhiv. 317 s., s.156-158.
4. Pashchenko O., Hrytsenok I., Sofii N. (2012). Inkluzivna osvita v umovakh profesiino-tekhnichnoho navchalnoho zakladu: Navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Art Ekonomi. 184 s. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kaf_dergh_slug/material_diyaln/inkluzivna%20osvita.pdf
5. Hladush V. (2021). Retrospektyva pidhotovky pedahohichnykh kadrov v Ukraini dlia formuvannia osvity posluh v umovakh spetsialnoi osvity. Tendentsii ta problemy upravlinnia zakladamy osvity: vyklyky KhKhI stolittia. Monohrafiia. Kyiv. 285 s. S. 242-251.

Отримано 13.02.2024
Рецензовано 19.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 24.02.2024
Прийнято до друку 27.02.2024

G.O. KOSSOVA-SILINA,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Learning Technologies, Occupational Health and Design, Bilotserkivskiy Institute of Continuous Postgraduate Education, Kharkiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2451-1298?>
E-mail: siolga13@gmail.com

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE COMPETENCE OF SPECIALISTS IN PROFESSIONAL (VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION) UNDER MARTIAL LAW

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.05>

КУЧЕРЕНКО С.

кандидат психологічних наук, доцент,
м. Ялта, с.м.т. Долоси, Україна

ОБРАЗНИЙ РЕФРЕЙМІНГ ЯК МЕТОД ПЕРШОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ СТУДЕНТАМ В УМОВАХ ВІЙНИ

KUCHERENKO S. Imagery reframing as a method of psychological first aid to students in war conditions. *Imagery reframing (based on an image rather than cognitive constructs) is a technology of short-term psychological assistance (from 1 to 7 meetings), which includes psychological diagnosis using the author's psychosemantic methodology "Color-associative experiment", psychological counseling on changing the framework of the problem and its solution, art therapy techniques for expanding and transforming frames as stereotypes of thinking, work with the author's deck of metaphorical associative pictures "Reframing" and written recording of achievements in the "Diary of Self-Awareness" or in the form of a drawing, photograph or any image. This technology is a specific, empirically tested sequence of actions aimed at moving the subject beyond the usual vision of the problem and, accordingly, its solution. The technology is based on the post-nonclassical (psychotechnical) paradigm in psychology.*

Key words: reframing, psychosemantic technique, associative experiment, color-associative experiment, imagery reframing, Psychological First Aid.

КУЧЕРЕНКО С. Образний рефреймінг як метод першої психологічної допомоги студентам в умовах війни. *Образний рефреймінг (з опорою на образ, а не на когнітивні конструкції) є технологією короткострокової психологічної допомоги (від 1 до 7 зустрічей), що включає психологічну діагностику авторською психосемантичною методикою "Колірно-асоціативний експеримент", психологічне консультування щодо зміни рамок проблеми та її вирішення, арт-терапевтичні техніки для розширення та трансформації рамок як стереотипів мислення, роботу з авторською колодою метафоричних асоціативних карток "Рефреймінг" та фіксацію досягнень письмово у*

“Щоденнику самоусвідомлень” або у вигляді малюнка, фотографії, будь-якого зображення. По суті, це конкретна, емпірично апробована послідовність дій, спрямована на вихід суб’єкта за межі звичного бачення проблеми та, відповідно, її вирішення. Технологія ґрунтується на постнекласичній (психотехнічній) парадигмі у психології.

Ключові слова: рефреймінг, психосемантична методика, асоціативний експеримент, колірно-асоціативний експеримент, образний рефреймінг, первинна психологічна допомога.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв’язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна ситуація у світі напружена, загрозлива та непередбачувана: “Ця ситуація сьогодні докорінним чином міняє історію людства, формує нові парадигми його буття” [1, с. 21]. В умовах війни студенти потребують психологічної допомоги у зв’язку з наявністю емоційних розладів, посттравматичними стресовими розладами (ПТСР), зміною або зменшенням соціальних, у тому числі, родинних зв’язків, труднощами дистанційного навчання. В сучасних умовах людина має більше можливостей, щоб отримати психологічну допомогу, наприклад, онлайн, але водночас, молода людина може її уникати. Саме такий випадок описано у статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. За даними ВООЗ [4] перша психологічна допомога є альтернативою психологічному дебрифінгу. Психологічний дебрифінг є “одноразовою слабоструктурованою психологічною бесідою з людиною (чи групою людей) після екстремальної чи надзвичайної ситуації (після терактів, стихійних бід, катастроф, травмівних подій); засобом надання першої психологічної допомоги з метою зменшення ймовірності виникнення посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем шляхом надання можливості виговоритися” [7, с. 111]. Тому саме первинну психологічну допомогу слід пропонувати людям, які перебувають у стані дистресу безпосередньо після перенесеної події, що мала травматичний вплив. Перевагами первинної психологічної допомоги є те, що вона може бути надана будь-ким, необов’язково фаховим психологом.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Стаття розкриває алгоритм методу образного рефреймінгу для надання психологічної допомоги студентам в умовах війни. Цей метод можна віднести до первинної психологічної допомоги, тому що він не потребує фахівців-психологів і може використовуватись як метод самодопомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. В статті А. Wells та S. Semb [10] метою подолання ПТСР є розвиток гнучкого метакогнітивного усвідом-

лення та контролю, а також звільнення від обробки інформації у формі занепокоєння (роздумів) і моніторингу загроз. Розвиткові гнучкості контролю та ширшому когнітивному усвідомленню себе та навколишнього сприятиме рефреймінг як самостійний метод психологічної допомоги.

Рефреймінг, як сказано у книзі Р. Бендлера, Д. Гріндера – специфічний прийом, що дозволяє забезпечити контакт із тією частиною особистості, яка породжує одну поведінку та блокує іншу [2]. Слово “рефреймінг” є віддієслівним іменником від дієслова “reframe”, що означає “вставити в нову рамку (ту ж картину)”, “вставити в ту саму рамку (нову картину)”, “заново пристосувати”, “по-новому сформулювати”.

Автор запропонував шестикрокову модель рефреймінгу: 1) встановлення зв'язку з деякою частиною психіки; 2) визначення її позитивної функції; 3) створення трьох різновидів альтернативної поведінки, що виконують цю функцію (4, 5). У моделі рефреймінгу є також методи контролю, підстроювання до майбутнього та перевірка на екологічність.

Крім шестикрокової моделі є інші моделі рефреймінгу, наприклад, “рефреймінг змісту”, названий так, оскільки в цьому випадку, на відміну від шестикрокового рефреймінгу, ми повинні знати конкретний зміст. Є два види рефреймінгу змісту: переформулювання змісту та переосмислення контексту. Так, описано приклад із жінкою, яка страждає на компульсивне прагнення до чистоти. Ми таким чином трансформуємо сенс чистоти килима: “Закрийте, будь ласка, очі і уявіть собі ваш килим. Ви бачите, що на ньому ніде немає жодного відбитка ноги. Він чистий і пухнастий, ні найменшого сліду”. Жінка заплющила очі і почувала себе на сьомому небі. На її обличчі сяяла посмішка. Тоді психотерапевт сказала: “І уявіть собі, що це означає: це означає, що ви зовсім одна, що довкола вас немає нікого, хто про вас піклується і хто вас любить». Жінка різко змінила вираз обличчя, і вона була в жаху! А потім психотерапевт сказала: “Тепер зробіть на килимі кілька слідів і подивіться на ці сліди: це означає, що біля вас найдорожчі для вас люди на світі”. Після цього, звісно, жінка знову відчула себе добре.

У цьому спеціальному різновиді рефреймінгу реальний стимул насправді не змінюється, але змінюється його сенс. Цим видом рефреймінгу можна користуватися у випадках, коли, на нашу думку, неприйнятний стимул чи поведінка насправді не вимагає зміни, тобто не містить нічого поганого. Метою будь-якої терапії Р. Бендлер вважає досягнення свободи: “Під свободою я розумію почуття того, що я маю повний контроль над моїм життям, моєю долею. Мені не потрібно знати своє майбутнє, тому що я впевнений, що зможу впоратися з усім, що воно може мені приготувати. І кожен момент свого життя я намагаюся зробити прекрасним” [3, с. 7]. Виходячи з описаного формулювання можна дійти висновку, що рефреймінг можна використо-

увати як спосіб допомоги особистості в умовах війни, коли майбутнє в багатьох випадках не залежить від дій самого суб'єкта, який потребує допомоги.

На основі вищеописаної моделі рефреймінгу Р. Бендлера та Д. Гріндера, автором статті розроблена технологія короткострокової психологічної допомоги (від 1 до 7 зустрічей) “Образний рефреймінг” (з опорою на візуальні образи, а не на слова та когнітивні конструкції), яка містить 1) психологічну діагностику авторською психосемантичною методикою “Колірно-асоціативний експеримент” [5; 8]; 2) психологічне консультування щодо зміни рамок проблеми та її вирішення; 3) арт-терапевтичні техніки для розширення та трансформації “рамок” як стереотипів мислення; у “Щоденнику самоусвідомлень” або у вигляді малюнка, фотографії, будь-якого зображення. По суті, це конкретна, емпірично апробована послідовність дій, спрямована на вихід клієнтом за межі звичного бачення проблеми та, відповідно, її вирішення.

Спочатку проводиться психологічна діагностика авторською психосемантичною методикою “Колірно-асоціативний експеримент”. Метод вільних асоціацій К.Г. Юнга доповнюється восьмиколірним субтестом М. Люшера та Колірним тестом відносин Є.Ф. Бажина, А.М. Еткінда. Цей метод є емпіричним виразом дослідження символічної системи особистості за О.Ф. Хмільяром [9, с. 116], оскільки містить в собі поєднання аналізу слова та предметних образів (кольорів), що є різними формами символу та беруть участь у символічній регуляції поведінки особистості.

Разглянемо приклад експрес-дослідження символічної сфери особи авторською психосемантичною методикою “Колірно-асоціативний експеримент” [5; 8]. Ранжування кольорів у восьмиколірному субтесті М. Люшера: 34215076; друге ранжування: 42315076. Таке ранжування згідно теорії М. Люшера не містить інтенсивного внутрішньоособистісного конфлікту, тобто цілому особа відчуває себе в безпеці. В такому колірному ряду надмірне уподобання надано 4 й 2 кольорам субтесту М. Люшера (“+”, жовтий та зелений), перевага надана 3 і 1 (“х”, червоний і синій), індиферентними є 5 та 0 (“=”, фіолетовий та сірий), непривабливі 7 та 6 (“–”, чорний та коричневий). Вільний потік слів-асоціацій такий:

1. ранок (4+); 2. сонце (2+); 3. дощ (4+); 4. мороз (1 X); 5. війна (3 X); 6. ракета (7 -); 7. пропаганда (0 =); 8. пожежа (0 =); 9. смерть (7 -); 10. військові (2 +); 11. артилерія (1 X); 12. діти (4 +); 13. пошук виходу (2 +); 14. завтра (3 X); 15. кішка (5 =); 16. бажання (1 X); 17. родичі (2 +); 18. Телеграм (0 =); 19. інтернет (7 -); 20. школа (3 X); 21. поїздки (1 X); 22. стрес (0 =); 23. можливості (3 X); 24. життя (2 +); 25. бажання (2 +); 26. прагнення (4 +); 27. рівновага (1 X); 28. емоція (3 X); 29. любов (3 X); 30. краса (5 =); 31. водограй (4 +); 32. ліс (4 +); 33. хмари (2 +); 34. вітер (3 X); 35. блискавка (1 X); 36.

знайти (2 +); 37. досягти (2 +); 38. чути (3 X); 39. бачити (3 X); 40. прийняти реальність (4 +); 41. зустріти родичів (2 +); 42. радіти життю (4 +); 43. допомогти (5 =); 44. навчитись (3 X); 45. зрозуміти (3 X); 46. грати на гітарі (1 X); 47. прочитати книги (2 +); 48. малювати ієрогліфи (4 +); 49. розмовляти вільно (2 +); 50. приклад кращого життя (4 +); 51. колеги (4 +); 52. родина (2 +).

Проаналізуємо семантичні категорії вищезазначеного вільного потоку асоціацій респондента. Продуктами мовленнєвої діяльності людини у процесі спілкування є [9]:

- 1) емоційно-психічні стани – 16. бажання, 22. стрес, 25. бажання (це слово двічі), 26. прагнення, 27. рівновага; 28. емоція, 42. радіти життю (усього **7 слів-стимулів**);
- 2) знання і досвід – 1. ранок; 2. сонце; 3. дощ; 4. мороз; 5. війна; 6. ракета; 7. пропаганда; 8. пожежа; 9. смерть; 11. артилерія; 14. завтра; 15. кішка; 18. Телеграм; 19. інтернет; 20. школа; 21. поїздки; 23. можливості; 24. життя; 30. краса; 31. водограй; 32. ліс; 33. хмари; 34. вітер; 35. блискавка; 36. знайти; 37. досягти; 38. чути; 39. бачити; 40. прийняти реальність; 41. зустріти родичів; 42. радіти життю; 43. допомогти; 44. навчитись; 45. зрозуміти; 46. грати на гітарі; 47. прочитати книги; 48. малювати ієрогліфи; 49. розмовляти вільно (усього **38 слів-стимулів**);
- 3) образ власного “Я” і “Я” Іншого – 10. військові; 12. діти; 17. родичі; 51. колеги; 52. родина (усього **5 слів-стимулів**);
- 4) відношення – 29. любов; 50. приклад кращого життя (усього **2 слова-стимула**). Семантичні категорії вільного потоку асоціацій респондента представлені у таблиці.

Таблиця 1. Аналіз результатів “Колірно-асоціативного експерименту”

семантичні категорії	кількість слів	надмірне уподобання (+)	емоційно привабливі стимули (X)	індиферентні стимули (=) та непривабливі (-)
емоційно-психічні стани	7	3	3	1 (=)
знання і досвід	38	15	14	6 (=) 3 (-)
образ “Я” Іншого	5	5	0	0
відношення	2	1	1	0
Сума слів	52	24	18	9

Як видно з таблиці 1, зовсім невелика кількість стимулів є для респондента індиферентними та непривабливими за результатами “Колірно-асоціативного експерименту”. Звертає на себе увагу те, що відсутні слова, що стосуються образу власного “Я”, а серед слів на позначення “Іншого” всі асоційовані з кольорами, які на початку колірного ряду. Водночас, переважна більшість слів вільного потоку асоціацій належить до категорії “знання і досвід”, серед яких більшість таких, яким надається надмірне уподобання (+). Лише три слова з потоку асоціацій є емоційно непривабливими. Семантична категорія “відношення” представлена двома стимулами, один з яких є надцінністю, якій надається надмірне уподобання (приклад кращого життя), другий – емоційно привабливий стимул (любов).

Таким чином, можна зробити висновок про вираженість символів конфірмації за О.Ф. Хміляром [9, с. 264] (визнання існування та особистісної значущості “Іншого”): “Ти є в моєму світі”, “Ти важливий для мене”. Під час інтерпретації результатів “Колірно-асоціативного експерименту” ми прийшли до розуміння ключового стимула з потоку асоціацій – “приклад кращого життя”, який відповідає валідності смислів і переживань Іншого, що співвідноситься з “Те, що ти думаєш, має смисл”, тобто Інший здатен дати приклад кращого життя для респондента.

Заслуговує на увагу аналіз часових асоціацій минулого та майбутнього: більшість слів стосуються досвіду теперішнього та майбутнього (34), на минуле приходиться 18 з 52 стимулів вільного потоку асоціацій. Важливим є те, що серед асоціацій респондента лише кілька слів пов’язані з травматичними подіями, тому можна зробити висновок про домінування стратегії подолання через когнітивне, емоційне або ситуативне уникнення спогадів про травмуючі події.

Розглянемо, як вищеописані результати діагностики реалізовуватимуться у процесі психологічної допомоги респонденту. У регуляційній психології М. Люшера [6] описано чотири здорові форми самоставлення: самоповага (люшерівський зелений), внутрішня свобода (люшерівський жовтий), внутрішнє задоволення (люшерівський синій) та впевненість у собі (люшерівський червоний). Ці чотири виміри самоставлення у багатьох людей розвинені нерівномірно: два можуть бути розвинені, два – недооцінені чи переоцінені, тому людина потрапляє до замкненого руйнівного кола недооцінки чи переоцінки себе. Залежно від колірних уподобань теста М. Люшера розглядається шість стилів життя, які характеризують домінуючі виміри самоставлення [6]:

- червоно-зелений стиль (+3+2): директивний (необхідно бути сильним і мужнім, щоб здобути впевненість у собі);
- синьо-жовтий стиль (+1+4): потреба у коханні та турботі (рецептивний);
- синьо-зелений стиль (+1+2): константний (самовага та внутрішнє

- задоволення);
- червоно-жовтий стиль життя (+3+4): варіативний (впевненість у собі та внутрішня свобода);
 - зелено-жовтий стиль життя (+2+4): автономний, самостійний (самовага та внутрішня свобода) – стиль життя респондента;
 - синьо-червоний спосіб життя (+1+3): інтегративний, комунікативний, залежний (миролюбність, щирість, сімейність).

Таким чином, респонденту характерні самавага та внутрішня свобода, але не вистачає внутрішнього задоволення (люшерівський синій) та впевненості у собі (люшерівський червоний). Ймовірно через нестачу внутрішнього задоволення та впевненості у собі у вільному потоці асоціацій респондента відсутні слова категорії образ “Я” та так багато стимулів категорії “знання і досвід”, що додають впевненості у собі та задоволення власним життям.

Таблиця 2. Терапевтичні мішені психологічного консультування

семантичні категорії	“картина”	“рамка”	Терапевтична мішень
емоційно-психічні стани	-	х	Розвиток гнучкості між позиціями
знання і досвід	х	-	
образ “Я” та Іншого	Інший	“Я”	“Я”: розвиток самоцінності та впевненості у собі
відношення	емоції	х	Зміна “картини” і “рамки”

Базуючись на отриманих діагностичних результатах, можна сформулювати цілі подальшого психологічного консультування респондента (табл. 2) щодо подолання непродуктивної стратегії уникання травмуючих спогадів та розвитку його самоцінності та впевненості у собі. Так, у цьому випадку запропоновано зробити арт-терапевтичні малюнки (колажі, фото та ін.) за темами “Приклад кращого життя у стосунках”, “Я на тлі Іншого”, “Інший на тлі Я” (має відбутись усвідомлення власної позиції), “Мій приклад кращого життя” та “Приклад кращого життя Іншого”. Крім того, рекомендовано техніки та вправи на розвиток спонтанності та самоприйняття, впевненості у собі. Наприклад, за допомогою метафоричних асоціативних карт пропонується вправа “Контроль в контексті Ресурсу = Рішення”, вправа “Трикутник С. Карпмана” для усвідомлення власних позицій та ролей у міжособистісних стосунках та опрацювання вторинних вигод.

Вправа “Ресурси життєстійкості”. З колоди свідомо витягуються три карти, що асоціюються з ресурсами життєстійкості за Д.О. Леонтьєвим: Сенсом (наша пов’язаність з життям інших людей, з минулим, майбутнім,

сьогоденням, зі світом в цілому), Цілеспрямованості (власне цілепокладання робить людину менш схильною до будь-яких форм контролю, впливу та маніпуляції) і Вітальності (енергетичні ресурси в самому собі, відчуття задоволення від життя). Ці карти викладаються в три рівні: внизу карта, що означає “вітальність”, другим рівнем карта, що означає “цілеспрямованість”, вгорі карта, що означає “сенси”. Після цього наосліп витягуються три або чотири карти і розподіляються за рівнями ресурсів життєстійкості. Далі треба відповісти на запитання: “Що в цій карті свідчить про Вітальність/Цілеспрямованість/Сенси?”, “У якій формі це є в моєму житті?”, “Що я можу зробити, щоб цього ресурсу стало більше?”, “Що я можу зробити, щоб цього ресурсу не поменшало?”. Далі можна зробити висновок, на якому рівні життєстійкості розташовуюся я, привласнивши кожному рівню ресурсів життєстійкості бал від 1 до 10.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, образний рефреймінг є технологією короткострокової психологічної допомоги і може застосовуватись в першій психологічній допомозі студентам, які зазнали стресу через військові дії в Україні. Образний рефреймінг передбачає 1) психологічну діагностику авторською психосемантичною методикою “Колірно-асоціативний експеримент” (10-15 хвилин), 2) психологічне консультування щодо зміни рамок (меж, розмірів) проблеми (Мети або Ресурсу) та її вирішення, 3) арт-терапевтичні техніки для розширення й трансформації стереотипів мислення, 4) роботу з авторською колодою метафоричних асоціативних карток “Рефреймінг” та 5) фіксацію отриманих усвідомлень на письмі у “Щоденнику самоусвідомлень” або у вигляді малюнка, фотографії, будь-якого зображення. У разі самопомоги, ця психологічна технологія переважно буде спрямована на розвиток самосвідомості студента, що допоможе йому відрефлексувати, прояснити власні мети, наявні та бажані ресурси, труднощі, що заважають та індивідуальні особливості, які можуть бути або ресурсом, або проблемою. В подальшому необхідна емпірична апробація технології для уточнення та визначення умов її ефективності.

Список використаних джерел:

1. Бабенко В., Іванова О. Українська освіта в умовах війни та сучасних геополітичних викликів / EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society. – 2022. – Issue 4. – С. 20-37. – DOI: <https://doi.org/10.38014/ehss.2022.4.02>.
2. Бендлер Р., Гріндер Д. Рефреймінг: орієнтація особистості за допомогою мовних стратегій/ Річард Бендлер, Джон Гріндер. Пер. з англ. – Вороніж: НВО “МОДЕК”, 1995. – 256 с. ISBN 5-87224-072-1.

3. Бендлер Р., Фіцпатрік О. Бесіди. Свобода – це Все, Кохання – це Все Решта/ Річард Бендлер, Оуен Фіцпатрік. - М.: Твої книги, 2009 – 384 с.
4. Всесвітня організація охорони здоров'я, War Trauma Foundation та World Vision International. Перша психологічна допомога: посібник для працівників на місцях. – Женева: ВОЗ, 2014. – 76 с.
5. Кучеренко, С.В. Досвід застосування психосемантичної методики “Колірно-асоціативний експеримент” у психологічному консультуванні студентів// Психолог. – 2021. – № 2. – С.59–76. – DOI: 10.25136/2409-8701.2021.2.34039
6. Люшер М. Якого кольору ваше життя. Закон гармонії у нас: практ. посіб. / М. Люшер; [Пер. з англ. Є. Назарян]. – М. : ІКСР, 2008. – 252 с.
7. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3. – Київ, 2018 – 236 с.
8. Kucherenko, S.V. Implementation of the psychosemantic method “Color-associative experiment” in psychological counseling of students// International Scientific and Practical Conference “Teacher professionalism: psychological and pedagogical support of a successful career”, 2020. – DOI: 10.1051/shsconf/20208700104. – https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2020/15/shsconf_ictp2020_00104/shsconf_ictp2020_00104.html
9. Хміляр О.Ф. Психологія символічної регуляції поведінки особистості: дис. ... на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Київ, 2017. – 268 с.
10. Wells, A., & Sembi, S. Metacognitive therapy for PTSD: a preliminary investigation of a new brief treatment. Journal of behavior therapy and experimental psychiatry, 2004. – 35(4). – pp. 307–318. – <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2004.07.001>

Transliteration of References:

1. Babenko V., Ivanova O. (2022). Ukraïns'ka osvita v umovah vijni ta suchasnih geopolitichnih viklikiv / EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society. Issue 4. S. 20-37. DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.4.02>.
2. Bendler R., Grindler D. (1995). Refrejming: orientaciya osobistosti za dopomogoyu movnih strategij/ Richard Bendler, Dzhon Grindler. Per. z angl. Voronizh: NVO “MODEK”. 256 s. ISBN 5-87224-072-1.
3. Bendler R., Ficpatrik O. (2009). Besidi. Svoboda – ce Vse, Kohannya – ce Vse Reshta/ Richard Bendler, Ouen Ficpatrik. - M.: Tvoi knygy. 384 s.
4. . Vsesvitnya organizaciya ohoroni zdorov'ya, War Trauma Foundation ta World Vision International. Persha psihologichna dopomoga: posibnik dlya pracivnikov na miscyah. Zheneva: VOZ, 2014. 76 s.

5. Kucherenko, S.V. (2021). Dosvid zastosuvannya psihosemanticchnoi metodiki "Kolirno-asociativnij eksperiment" u psihologichnomu konsul'tuvanni studentiv// Psiholog. № 2. S.59–76. DOI: 10.25136/2409- 8701.2021.2.34039
6. Lyusher M. (2008). Yakogo kol'oru vashe zhittya. Zakon garmonii u nas: prakt. posib. / M. Lyusher; [Per. z angl. Є. Nazaryan]. M. : IKS. 252 s.
7. Osnovi reabilitacijnoi psihologii: podolannya naslidkiv кризи. Navchal'nij posibnik. Tom 3. Kyiv, 2018. 236 s.
8. Kucherenko, S.V. (2020). Implementation of the psychosemantic method "Color-associative experiment" in psychological counseling of students// International Scientific and Practical Conference "Teacher professionalism: psychological and pedagogical support of a successful career", 2020. DOI: 10.1051/ shsconf/20208700104. – https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2020/15/shsconf_ictp2020_00104/shsconf_ictp2020_00104.html
9. Hmilyar O.F. (2017). Psihologiya simvolichnoi reguljacii povedinki osobistosti: dis. ... na zdobuttja naukovoogo stupenya doktora psihologichnih nauk 19.00.01 – zagal'na psihologiya, istoriya psihologii. Kyiv, 2017. 268 s.
10. Wells, A., & Sembi, S. (2004). Metacognitive therapy for PTSD: a preliminary investigation of a new brief treatment. Journal of behavior therapy and experimental psychiatry. 35(4). pp. 307–318. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2004.07.001>

Отримано 21.02.2024
Рецензовано 24.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 26.02.2024
Прийнято до друку 28.02.2024

SVITLANA KUCHERENKO,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Yalta, village city of Dolosy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4916-3938>

E-mail: kusvet07@meta.ua

IMAGERY REFRAMING AS A METHOD OF PSYCHOLOGICAL FIRST AID TO STUDENTS IN WAR CONDITIONS

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.06>

ЛИНДИНА Є.Ю.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Бердянський державний
педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

КОТ Н.А.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Бердянський державний
педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ОСВІТА І ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: ДОСВІД І ВИКЛИКИ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

LYNDINA Ye.Yu., KOT N.A. *Education and upbringing in the conditions of war: experience and challenges for Higher Education Institutions (on the example of Berdyansk State Pedagogical University). The article is devoted to analyzing the challenges and changes in the field of education in Ukraine against the backdrop of ongoing Russian aggression. Significant attention is paid to the role of higher education institutions in shaping the moral, economic, and social priorities of youth in times of war. The authors examine the specifics of educational and educational activities of Berdyansk State Pedagogical University (BSPU), which operates as a displaced institution, focusing on extracurricular work at the Faculty of Preschool, Special, and Social Education. The main emphasis is on the importance of educational work of higher education, supported by an analysis of recent research and publications, state documents, as well as the impact of war on the mentality and needs of students. The article highlights the importance of creating conditions for self-development and self-assertion of students, the formation of professional and personal qualities of future specialists who will be able to contribute to the post-war reconstruction of the country. The faculty's response to the challenges of wartime is highlighted, including methods of supporting student youth, resuming the educational process, and adapting to new conditions. The authors emphasize the importance of collective*

spirit, psychological support, and social adaptation of students in wartime, offering recommendations for organizing effective youth policies in higher education institutions.

Keywords: *higher education institution, youth policy, educational work, forms of extracurricular activities, war, Berdiansk State Pedagogical University.*

ЛИНДІНА Є.Ю., КОТ Н.А. **Освіта і виховання в умовах війни: досвід і виклики для закладів вищої освіти (на прикладі Бердянського державного педагогічного університету).** Стаття присвячена аналізу викликів і змін у сфері освіти України на тлі триваючої російської агресії. Значна увага приділяється ролі закладів вищої освіти у формуванні моральних, економічних, і суспільних пріоритетів молоді в умовах війни. Автори розглядають специфіку виховної та освітньої діяльності Бердянського державного педагогічного університету (БДПУ), що працює як переміщений заклад, акцентуючись на позанавчальну роботу на факультеті дошкільної, спеціальної та соціальної освіти. Основна увага зосереджена на важливості виховної роботи вищої школи, що підкріплено аналізом останніх досліджень і публікацій, державних документів, а також на впливі війни на ментальність та потреби здобувачів. Стаття висвітлює важливість створення умов для саморозвитку та самоствердження здобувачів, формування професійних та особистісних якостей майбутніх фахівців, які зможуть внести вклад у поствоєнну відбудову країни. Висвітлюється реакція факультету на виклики воєнного часу, зокрема, методи підтримки студентської молоді, відновлення навчального процесу та адаптації до нових умов. Автори підкреслюють значення колективного духу, психологічної підтримки та соціальної адаптації студентів в умовах війни, пропонуючи рекомендації з організації ефективної молодіжної політики в закладах вищої освіти.

Ключові слова: *заклад вищої освіти, молодіжна політика, виховна робота, форми позанавчальної роботи, війна, Бердянський державний педагогічний університет*

Вступ. Уже майже два роки Україна потерпає від російської агресії, у всіх сферах життя країни фіксуються значні втрати. Не оминули вони й освіту, яка у всі часи завжди знаходилася в епіцентрі соціальних подій. Сьогодні, коли в

політичному, економічному та духовному житті нашої країни відбуваються процеси, пов'язані з війною, саме в освіті простежуються зміни моральних, економічних і суспільних пріоритетів молоді як майбутнього потенціалу України. Ситуація, що склалася в країні під час війни і, зокрема, ситуація в освіті, потребує нового погляду, нових підходів до проблеми виховання громадянина та патріота.

Значну роль у цьому процесі повинні відіграти заклади вищої освіти, адже саме тут молодь отримує не тільки професійні знання, але й набуває твердої життєвої позиції як громадянин, навички організатора та взаємодії з командою, формує ті особистісні якості, які стануть в нагоді на будь-якому робочому місці, під час поствоєнної відбудови. Саме ці виклики сьогодення ставлять перед вишами завдання поряд з організацією навчального процесу створити умови для саморозвитку та самоствердження здобувача.

У контексті триваючих конфліктів та військових дій, освітній процес у закладах вищої освіти набуває особливого значення. Вищі навчальні заклади стають не просто місцем отримання професійних знань, але й платформою для формування стійкої життєвої позиції, громадянської відповідальності, лідерських якостей та здатності до командної роботи. Особливість сучасного моменту полягає в необхідності адаптації освітнього процесу до викликів, які ставить перед суспільством війна, що включає розробку та впровадження програм, спрямованих на виховання стійкості, оптимізму, і готовності до відновлювальних процесів.

Заклади вищої освіти мають унікальну можливість і відповідальність виховувати молодь, здатну ефективно впоратися з сучасними викликами, включно з поствоєнною відбудовою. Це вимагає від вишів не лише передачі знань, а й створення умов для комплексного розвитку особистості, включаючи саморозвиток і самоствердження студентів. Підготовка кваліфікованих спеціалістів, здатних до креативного мислення, самостійного прийняття рішень та роботи в команді, стає ключовою задачею вищої освіти в умовах сучасних соціальних змін і викликів.

Формування ефективної молодіжної політики в закладі вищої освіти є одним з найважливіших напрямів, які реалізуються системою освіти в цілому. Не зважаючи на те, що деякі дослідники вказують на падіння попиту на здобуття вищої освіти, зниження її визначальної ролі для успішного працевлаштування й ефективної роботи [13: 41], все ж таки у більшості наукових публікацій визнається той факт, що випускники вишів є найбільш освіченою частиною молоді, яка є рушійною силою розвитку всіх сфер соціального, культурного та економічного життя країни.

Бердянський державний педагогічний університет (далі БДПУ) виступає яскравим прикладом адаптації освітньої системи України до умов воєнного

часу. Його перехід до статусу переміщеного закладу вищої освіти не лише демонструє гнучкість і стійкість в освітньому процесі, але й відображає глибоке розуміння важливості продовження освітньої та виховної діяльності навіть у найскладніших умовах. Університет бере на себе відповідальність за підготовку фахівців, які не тільки володітимуть необхідними професійними знаннями, але й зможуть виступити лідерами у поствоєнній відбудові регіону Північного Приазов'я.

Завдання БДПУ полягає не лише у передачі академічних знань, але й у формуванні моральних цінностей, патріотизму, ініціативності та здатності до командної роботи серед своїх студентів. Враховуючи виклики сучасності, університет акцентує на важливості згуртованості, розумінні спільних цілей та вмінні об'єднувати навколо себе однодумців для досягнення вагомих результатів в майбутньому. Такий підхід відповідає потребам суспільства в кваліфікованих фахівцях, готових не лише до професійної діяльності, але й до вирішення складних державних завдань, спрямованих на відновлення та розвиток країни.

Університет наголошує на необхідності підготовки нового покоління вчителів, педагогів, соціальних працівників, які зможуть стати ядром колективів, ініціаторами соціальних змін, та лідерами у відновленні регіональних громад. Робота БДПУ спрямована на створення міцної основи для подальшого розвитку суспільства, виховання справжніх професіоналів та громадян, здатних відігравати ключову роль у майбутньому України.

Мета статті: узагальнити досвід позанавчальної роботи зі здобувачами вищої освіти на факультеті дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Позанавчальна виховна робота у закладах вищої освіти завжди була одним з пріоритетних напрямів. Важливість її реалізації закріплена у державних документах: Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 р.р., розробленою на виконання Указу Президента України «Про вдосконалення вищої освіти в Україні», Стратегія національно-патріотичного виховання молоді, Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та ін.

Зокрема в Законі України «Про вищу освіту» зазначається, що одним з основних завдань закладу вищої освіти є «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, уміння вільно

мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах» [7: ст. 26, п. 4].

Проте до теперішнього часу в наукових публікаціях ми знаходимо діаметрально протилежні позиції щодо виховної роботи зі студентською молоддю. З одного боку, прибічники традиційного підходу акцентують на значенні виховної роботи як засобу формування особистості здобувача, орієнтованої на загальноприйняті суспільні ідеали та цінності. Вони вважають, що вища освіта має нести в собі не лише академічну складову, але й виховну, спрямовану на розвиток моральних, культурних та громадянських якостей молодшої людини. [4, 13].

З іншого боку, є дослідники, які стверджують, що студенти, приходячи в університет, вже є сформованими особистостями з власними поглядами, цінностями та ідеалами. Така позиція підкреслює необхідність мінімізації зовнішнього виховного впливу, зосереджуючись замість цього на підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності, розвитку критичного мислення, самостійності та здатності адаптуватися до мінливих умов реального життя [1, 2, 14].

У психолого-педагогічних дослідженнях останнього десятиріччя виховання студентської молоді визначається як засіб, спрямований на створення умов для саморозвитку і самовиховання особистості здобувача, максимально повного засвоєння ним матеріальних і духовних цінностей, культури суспільного буття. А позааудиторна виховна робота розуміється як система виховних заходів, спрямованих на виховання високорозвиненої особистості майбутнього фахівця зі сформованою моральною культурою, креативним мисленням, лідерськими якостями, відповідальністю, різнобічними інтересами і настійними прагненнями їх задоволення та дієвою конкурентоспроможністю [6, 10, 12, 17].

У зв'язку з цим перед сучасними закладами вищої освіти стоїть завдання створення такої системи навчання та виховання, яка би поєднала у собі професійне навчання і сприяла формуванню демократичної та культурно-моральної позиції, що можливо лише за умови забезпечення високої якості виховного процесу, який забезпечує відповідність особистісних характеристик випускника потребам суспільства. Адже саме вони, спеціалісти з вищою освітою, стануть опорою стабільності суспільства, його найбільш активною й освіченою частиною. У майбутніх фахівців необхідно формувати потребу у пізнанні впродовж всього життя, навчити їх розвивати власні здібності, сформувати незалежність суджень, особистісну відповідальність за досягнення загальної мети. Вони повинні навчитися жити і працювати в колективі, розуміти потреби інших людей, толерантно ставитися до їх етнічних звичок, знаходити оптимальні шляхи розв'язання конфліктів, стверджувати суспільні ідеали.

Таким чином, аналіз державних нормативно-правових документів щодо вищої школи, сучасних досліджень з означеної проблематики дозволяє зробити висновок, що виховна функція закладу вищої освіти полягає у сукупності цілеспрямованих, координованих і узгоджених дій зі створення умов, які могли би забезпечити розвиток особистості здобувача за індивідуальною траєкторією, сприяли засвоєнню соціокультурного досвіду, сформувавши механізми функціонування у суспільстві. Виховна функція повинна реалізовуватися як в освітньому процесі, так і в позааудиторній роботі.

Виклад основного матеріалу. Виховний процес у закладі вищої педагогічної освіти повинен будуватися з урахуванням особистісних уподобань студентської молоді, тих тенденцій які спостерігаються у структурі основних їх потреб. Багаторічне анкетування здобувачів усіх спеціальностей факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти БДПУ, яке проводиться на першому та випускному курсах (з'ясування запитів щодо отримання освіти та організації студентського життя, очікувань від майбутньої професії, реалізації в ній), дозволило зафіксувати зміну пріоритетів потреб: у якості найважливіших потреб для них виступають потреба у самореалізації, в кращих матеріальних умовах життя, у визнанні, у цікавому спілкуванні, у подорожах. Натомість така потреба як життя в колективі, життя заради колективу в останні роки перед війною в ієрархії потреб опускалася все нижче. Загострила цю проблему й пандемія COVID.

У самій суті української культури та ментальності глибоко укорінений колективний дух, який історично проявлявся через непохитні засади співробітництва, взаємопідтримки та глибокого взаєморозуміння між людьми. Ця орієнтація на колективізм, на згуртованість і спільність у рішеннях та діях, завжди була визначальною характеристикою українського суспільства. Водночас, сучасні тенденції до індивідуалізму, які почали затінювати колективні принципи життєдіяльності, сприймаються як серйозна моральна втрата. Така втрата розглядається не лише як зменшення соціальної згуртованості на рівні окремої особистості, але й як ослаблення духовного зв'язку, що об'єднує суспільство в цілому.

Відчуваючи гостру потребу відродити ці колективістські традиції, на факультеті дошкільної, спеціальної та соціальної освіти БДПУ були ініційовані різні форми позанавчальної роботи, спрямовані на підсилення спільноти, взаємодії та співпраці серед здобувачів. Ці ініціативи мали на меті не просто відновити звичаї та обряди, але й створити нові форми колективної взаємодії, що відповідали б сучасним викликам і потребам сучасної молоді, яка є основним носієм інноваційного потенціалу країни, її еволюції та соціально-економічного перетворення.

Робота по відродженню взаємодії та традицій на факультеті свідчила про глибоке розуміння того, що саме в колективній єдності та співпраці криється ключ до морального та духовного здоров'я суспільства. Це нагадування про те, що в складні часи особливо важливо зберігати і плекати ці спільні цінності, які допомагають не лише вижити, але й процвітати, розвиваючи відчуття справжньої спільноти та взаємодопомоги.

Місто Бердянськ було окуповане на 3 день війни. 39,8% здобувачів факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти БДПУ опинилися разом з батьками на тимчасово окупованій території Донецької, Херсонської та Запорізької областей. Щодо іншого контингенту, то 19,9% виїхали на підконтрольну Україні територію, набувши статусу внутрішньо переміщеної особи, 10,5% – емігрували за кордон і лише 29,8% повернулися до батьків за місцем проживання в неокуповані регіони, але частина з них періодично перебувала під обстрілами.

Контингент факультету було розпорошено на значній території, а з деякими здобувачами був нестабільний зв'язок. А це призводило до того, що кожен замикався в колі своїх індивідуальних проблем, втрачався емоційний зв'язок з друзями, колективом групи, факультету, що ще більше підсилювало відчуття ізольованості, яке могло викликати різноманітні емоційні реакції: від тимчасового і помірною стресу до депресії.

Крім того, частина здобувачів піддавалася безпосередньому впливу з боку осіб, які зрадили державні інтереси, та які наполегливо пропонували їм здобувати освіту в так званому псевдоуніверситеті, організованому на окупованій території з використанням захопленої матеріально-технічної бази.

У цей критичний період, коли освітній процес стикався з безпрецедентними викликами, зокрема через переміщення університету до міста Запоріжжя та вплив воєнних дій, основною стратегією підтримки студентів стали індивідуальні бесіди. Куратори, викладачі кафедр, а також співробітники деканату активно залучилися до діалогу зі здобувачами, надаючи їм необхідну підтримку та мотивацію. Ці зусилля охоплювали не лише академічні аспекти, а й психологічну підтримку, зокрема консультації з підвищення життєстійкості, розсилку антистресових порад, що допомогло студентам адаптуватися до нових умов навчання.

Разом з тим, викладачі докладали зусиль для вирішення практичних проблем, таких як нестабільний інтернет-зв'язок, відсутність доступу до конспектів лекцій та обмежені можливості для проходження практики в офлайн форматі. Все це створювало додаткові перешкоди для навчального процесу, які вимагали швидких та ефективних рішень.

Зусилля університету зосереджувалися не тільки на подоланні негайних викликів, а й на стратегічному відновленні освітньої інфраструктури, включно

з технічними ресурсами, що дозволило відновити повноцінний навчальний процес вже з травня. Відновлення освітнього процесу в умовах переміщеного університету свідчило про непохитну рішучість та адаптивність освітньої спільноти у відповідь на складні обставини, демонструючи їх здатність підтримувати якість та доступність освіти навіть у найскладніших умовах.

До кінця семестру прийшло усвідомлення, що на фоні загальної консолідації українського суспільства, здобувачам не вистачає загальних справ, колективного спілкування, факультетських зустрічей. «Відчуваю себе «поза» життям...» – все частіше висловлювалась така думка. Це відмічали не тільки здобувачі, чия активність у позанавчальних заходах завжди була високою, але й ті, хто подібні заходи відвідував вкрай рідко. У першу чергу такої стан виявився у тих, хто залишився на окупованих територіях. Згодом такі ж думки стали висловлювати й студенти, які переїхали на підконтрольну територію чи за кордон. Отже, індивідуальний характер існування давався в знаки.

Подібне почуття «відсторонення» від життя, потяг до колективу, до спільної діяльності був зафіксований ще у 2014 році міжнародними експертами, які під егідою ЮНІСЕФ досліджували психосоціальну адаптивність підлітків в зоні військового конфлікту на території Донецької та Луганської областей [3]. Однією з найважливіших рекомендацій цієї експертизи стало для нас твердження, що відчуття згуртованості, підтримка з боку однолітків, педагогів є беззаперечним чинником стійкості особистості під час війни.

Аналогічні дані знаходимо у дослідженні Ю. Ждановича, присвяченому вивченню особливостей соціальної адаптації підлітків-вимушених переселенців із зони збройного конфлікту на Сході України. Науковець зазначає, що найбільш ефективним засобом у цьому процесі є поступове залучення до дозвілєвих гуртків, громадських, культурних, спортивних заходів, психологічних тренінгів та іншої будь-якої соціально значущої діяльності [5 : 34].

Отже, сприятливий соціальний контекст є одним з найважливішим чинників успішного згуртування молоді під час війни. Впливи з боку викладачів, одногрупників є тим сприятливим соціальним середовищем, яке допомагає впоратися із зовнішнім тиском, вчить долати труднощі, формує соціальні навички й зв'язки, позитивні психологічні установки на активну життєстійку поведінку. А це в свою чергу позначиться на ефективності формування професійних компетентностей майбутніх педагогічних фахівців.

Відповідно до Стратегії розвитку Бердянського державного педагогічного університету (2022 – 2025 рр.), пріоритету 3 – плекання загальнолюдських, крос-культурних, професійних цінностей та просування національно-патріотичних ідей спільнотою однодумців, які навчають і навчаються разом – були визначені основні напрями позанавчальної роботи: надання переваги заходам патріотичного, історичного, культурного спрямування; волонтерська

діяльність, поєднання позанавчальної роботи зі здобувачами з їх майбутньою професійною діяльністю; розважальні дозвіллієві заходи.

Дамо характеристику формам позанавчальної роботи, які активно впроваджуються в освітній процес в умовах війни.

Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають велике значення подальшого визначення своєї долі, подальшого світового порядку на планеті. Виклики сучасності визначають патріотичне, національне та громадянське виховання стрижнем всієї системи позанавчальної роботи. Вони закладають цеглини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, готовності до змін.

Ще В. Сухомлинський писав, що патріотизм – це осягнення святині – Батьківщини – не тільки розумом, а й передусім серцем...

Осягнути серцем – під таким гаслом плануються заходи патріотичного виховання на факультеті. Найбільш значущим серед них є «Марафон вдячності ЗСУ», що проводиться до Дня Збройних сил України. У рамках марафону оголошуються збори коштів, відправляються привітальні листи від студентської ради факультету близьким і друзям, які зараз боронять країну, записуються відеоролики зі словами вдячності бійцям різних підрозділів, з якими підтримується постійний волонтерський зв'язок, проводиться акція «Здай кров – врятуй життя!», організовуються онлайн-зустрічі з випускниками факультету-бійцями ЗСУ.

Традиційними стали фото-челенджі: «Одягни вишиванку» до Дня державності України, «Наш колір синьо-жовтий» до Дня прапора України, «Запали свічку пам'яті» до Дня вшанування жертв голодомору, «Пам'ятаємо!» до Дня вшанування пам'яті захисників України. Участь у деяких з них не тільки свідчить про патріотичні позиції наших здобувачів, але й вимагає певної сміливості, адже фото з прапорами і в вишиванках присилаються й з тимчасово окупованих територій і, слід зазначити, що їх найбільше у ленті челенджів, що є свідченням незламної віри молоді в перемогу України.

Висвітлення важливих тем української історії, культури, мови під час різних форм позанавчальної роботи стало вдалою спробою відновлення історичної пам'яті, відродження нашої автентичності.

Значна частина заходів пов'язана з українською культурою. В плані виховної роботи факультету вони об'єднуються в блок «Бути українцем – це гордість!». Це лекції історико-культурного спрямування, які читаються провідними науковцями університету «БДПУ. Історія», «Українська культура 20-х років: між українізацією та большевізацією», «Як утворюються держави та

занепадають імперії» та ін.), дні «Кіно в укритті» («Кіборги», «Спіймати Кайдаша», «Мої думки тихі», «Мавка»), сучасної української музики («Мій топ 5 пісень в дорогу»), народних традицій («Різдвяні гадання», «Українська міфологія та демонологія»), сучасної української літератури («Професор радить прочитати», «Поповни книжкову полицю»), які оголошуються студентською радою зазвичай в канікулярний час і розширюють кругозір студентів, спонукають до обміну думками, вчать шанувати українське.

Незважаючи на те, що війна в Україні триває, університет залучає здобувачів активно обговорювати можливості для відбудови нашого регіону. За ініціативи адміністрації БДПУ, спільно з Бердянською міською військовою адміністрацією вже другий рік поспіль проводяться різного роду заходи під загальною назвою «Молодь Бердянщини», які стало символом єднання містян. У форумах, круглих столах («Молодь Бердянщини: виклики деокупації», «Молодь Бердянщини: деокупація і партнерство в інтересах сталого розвитку», «Вчителі, яких ми потребуємо для освіти, яку ми хочемо: мотивації вчителів та аналіз викликів», «Мистецтво в окупації» та ін.) беруть активну участь і студенти факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти: обговорюють болючі і проблемні питання окупації міста та завдання, які стоятимуть перед громадою після його деокупації, зокрема питання відновлення освіти і культури, роль молодіжних організацій у відродженні регіону, форми проведення поствоєнної соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді, яка перебували на ТОТ. Саме студентська молодь може стати агентом змін та провайдером соціальної згуртованості в громадах, активно залучатися до процесів відновлення як на рівні закладу освіти, так і громади.

Дотичним до патріотичного виховання є **волонтерська діяльність**, яка з лютого 2022 року повністю змінила свій вектор. Кожен українець зараз підтримує свою країну як може. Можливості студентів не такі вже й великі, проте з перших днів війни вони плетуть сітки за місцем проживання, сортують посилки на фронт в різних волонтерських центрах, працюють з дітьми з родин переміщених осіб в регіональних хабах, організовуючи для них дозвілєві заходи або надаючи консультації батькам з навчання й розвитку нормотипових дітей та дітей з особливими освітніми потребами. На допомогу здобувачам працює **Школа волонтерів**, яка від самого початку створювалася для студентів спеціальності 231 Соціальна робота, а нині об'єднує студентів всіх спеціальностей. Метою діяльності Школи є підготовка здобувачів освіти до волонтерської діяльності, заохочення до активної участі у соціальному житті своєї громади та країни, розвиток лідерського потенціалу. Школа волонтерів працює за підтримки громадської організації Асоціація Української Миротворчої Школи, за фінансової підтримки Terre des Hommes Germany в

рамках проєкту «Підтримка дітей та молоді шляхом зміцнення потенціалу низових ініціатив швидкого реагування в Україні».

У рамках її діяльності передбачено проведення тренінгів, воркшопів, семінарів з різноманітних тем і питань: «Волонтерські можливості: огляд ресурсів», «За межами стереотипів: гендерна рівність у фокусі», «Про крауд-фандинг. Як успішно залучати кошти?», «Маніпуляції: дослідження фактів та критичний аналіз в сучасному суспільстві» та ін. Отже її діяльність можна розглядати як приклад поєднання позанавчальної роботи з майбутньою професійною діяльністю здобувачів.

Таке ж завдання розв'язує група стабільно діючих студентських об'єднань: навчальна логопедична лабораторія, Студентський десант 016 Спеціальна освіта, психологічний клуб, іміджевий клуб «AmbassadorFDSSO» та ін.

Студенти, залучені до діяльності *навчальної логопедичної лабораторії* спрямовують свої зусилля на надання систематичної корекційно-розвиткової допомоги дітям із Запорізької, Львівської, Волинської, Київської, Дніпропетровської областей України, переміщеним у Польщу та Німеччину. Основною формою організації корекційно-розвиткової роботи є індивідуальні заняття, що проводяться в режимі відеоконференції з використанням платформи Zoom (Google Meet). Така діяльність дозволяє підтримувати зв'язок зі студентами, бо викладачі безпосередньо контролюють проведення кожного заняття, спільно розробляють систему заходів та добирають «цікавинки» для дітей.

Крім того, робота в лабораторії підвищує якість підготовки майбутніх логопедів, сприяє опануванню ними сучасними технологіями психолого-педагогічної діяльності, уміннями та навичками продуктивної взаємодії та комунікації з учасниками корекційно-педагогічного процесу, здійснення консультативно-просвітницької діяльності з питань профілактики, розвитку, виховання, навчання дітей із особливими освітніми потребами.

Студентський десант 016 створила група активних, креативних, талановитих лідерів, до складу якої входять здобувачі першого та другого рівнів вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта. У структурі студдесанту – освітній науковий, соціальний, медіа, цифро хаби, які спеціалізуються на організації та проведенні різних активностей для здобувачів спеціальності та факультету загалом: квестів, професійних свят, онлайн-подорожей, зустрічей з випускниками, підвищенням медіа грамотності та ін.

На засіданнях **Психологічного клубу** здобувачі спілкуються на теми емоцій, переживань, взаємин, відпрацьовують техніки ресурсування, набувають навичок саморегуляції. Дуже часто теми засідань відбуваються за груповим

запитом (наприклад, «Використання КППТ-моделей консультування в формуванні поведінкових копінг-стратегій студентів в умовах війни», «Саморегуляція в умовах поточної кризи та травми» та ін.).

Члени клубу залучаються до досліджень, результати яких суттєво впливають на планування і організацію освітнього процесу на факультеті. Так, щорічно робляться зрізи емоційний стану здобувачів ФДССО, вивчаються особливості їх професійного самовизначення, ставлення до навчального процесу та виховних заходів.

Комунікація учасників відбувається в двох 2 телеграм-групах, де обговорюються організаційні питання, учасники діляться своїми переживаннями, фото, звертаються за груповою підтримкою, а керівниця клубу вміщує корисну інформацію та посилання.

Тижні спеціальностей на факультеті є традиційною формою позанавчальної діяльності, проте щорічно їх програма збагачується новими заходами, що охоплюють різноманітні напрями. В останній період спостерігається пріоритетність ініціатив, спрямованих на створення та оцінювання онлайн-контенту для освітнього процесу дітей дошкільного віку, зокрема конкурси на кращий онлайн-матеріал. Також актуальними є майстер-класи, які включають виготовлення іграшок-антистрес, створення освітніх анімаційних відео та інші креативні активності. Важливу роль у позанавчальній діяльності відіграють відеозустрічі з випускниками, під час яких обговорюються питання професійної орієнтації, мережевого взаємодії з метою створення власних стартапів або розвитку інвестиційних проєктів, а також влаштовуються дискусії між представниками різних поколінь випускників.

Тренінги, які знайомлять з інноваційними навчальними та розвивальними програмами, такими як шведська програма соціально-емоційного розвитку РерруPals чи програма «Шість цеглинок» від LEGO Foundation, займають особливе місце у програмі тижнів спеціальностей. Інформальне спілкування з викладачами під час «Coffee Time», лайфхаки від старшокурсників, присвячені орієнтуванню в університетському середовищі та особливостям факультетського життя, онлайн-пікніки, квести та воркшопи доповнюють спектр позанавчальних заходів, створюючи умови для всебічного розвитку студентів, сприяючи їхньому професійному самовизначенню та соціалізації.

Такі форми роботи не тільки розширюють уявлення про майбутню професію, а й формують soft skills – універсальні, міжпрофесійні навички.

Іміджевий клуб «Ambassador FDSSO» працює під гаслом: «Ми – спільно-та закоханих у факультет, хто навчається, навчався або навчає!» і вчить своїх учасників працювати над іміджем, створювати бренд та завойовувати позитивну репутацію в суспільних колах. Одне з завдань клубу – поширення інформації про спеціальності факультету, студентське життя, що сприяє

успішності профорієнтаційної роботи.

Окремим напрямом позанавчальної роботи є дозвілліве або івент-заходи, які дають можливість реалізовувати та розвивати свої таланти, розширювати коло спілкування, активно відпочивати, робити своє дозвілля різноманітним, цікавим та корисним для свого загального розвитку і майбутнього професійного зростання.

Війна позбавила наших здобувачів такої можливості, що стало поштовхом для пошуку нових форм дозвілля. Однією з таких форм стали онлайн-табори «SUMMER CAMP FDSSO» і «WINTER CAMP FDSSO». Чотири табірних зміни переконали нас в тому, що цей івент є затребуваним (завжди долучається біля двохсот учасників) і цікавим для сучасного студентства. Табори працюють під гаслом: «Разом ми сильні! Разом ми – ФДССО БДПУ!», що є посилом до згуртування. Відкрита комунікація в рамках табірних проєктів і заходів (чат для спілкування створено в Telegram), можливість ділилися власними проблемами і вчитися сприймати та реагувати на проблеми інших, цікаві завдання, зустрічі, тренінги, майстер класи створюють незабутню атмосферу єдності, допомагають кожному орієнтуватися у власній поведінці, в ставленні до інших людей, в оцінці подій, які відбуваються в Україні та світі, сприяють особистісному зростанню.

Другим івент-заходом став GAMINGCLUBFDSSO, який виник за ініціативи здобувачів спеціальності 012 Дошкільна освіта й за рік існування підготував і провів десяток інтерактивних ігор на різну тематику і для різних категорій: студентів, викладачів, учнів шкіл («Інтерактивна гра для активних студентів», «Прокачай SCIENCESKILLS», «Викладацька виховна година», «Merry Christmas», «Ялинонько, сядь!» та ін.). Цікаві завдання, командна робота викликають у всіх позитивні емоції та допомагають відволіктися від щоденних проблем.

Студентська рада факультету теж ініціює і проводить розважальні заходи: фотоконкурс «Панна весна», «Піжамна вечірка для 1 курсу» «HALLOWEN PARTY», квест «FRESHMAN», «WI-FI PARTY», гра «Таємний Санта ФДССО» та ін.

Соціальні мережі відіграють значущу роль у позанавчальній виховній діяльності, надаючи платформу для освітнього процесу, комунікації та культурної інтеграції молоді. В контексті переміщення здобувачів та викладачів, соціальні медіа слугують ефективним засобом підтримання зв'язків між членами академічної спільноти, сприяючи відчуттю єдності та приналежності до факультетського колективу. Це сприяє формуванню корпоративної культури серед здобувачів.

На прикладі факультетського Instagram, керованого студентською радою, демонструється використання соціальних мереж як інструменту для поширення актуальної інформації, зокрема оголошень, анонсів подій, освіт-

ніх матеріалів та відео. Також зазначаються регулярні рубрики, що включають інтерактивні форми залучення студентів, такі як «Запитай у декана», «Знай наших», «Кар'єрний потенціал», що відображає стратегію використання соціальних мереж для стимулювання активної участі студентів у житті факультету та розвитку їх професійних компетенцій.

Отже, виховна функція вищої школи реалізується як в освітньому процесі, так і в позааудиторній заходах. Ситуація війни призвела до перегляду мети та завдань позанавчальної роботи на факультеті дошкільної, спеціальної та соціальної освіти БДПУ, стимулювала пошук нових форм роботи зі здобувачами, виходячи з реалій роботи переміщеного ЗВО.

Висновки. Виховна місія закладу вищої освіти полягає в проведенні різноманітних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для саморозвитку і самовиховання особистості здобувача, освоєння ним соціокультурного досвіду та формуванню професійних та особистісних якостей, які необхідні для успішного функціонування у суспільстві, здійснення поствоєнної відбудови країни.

Ситуація воєнного конфлікту потребує переосмислення цілей та завдань позанавчальної роботи, пошуку інноваційних методів співпраці зі студентами, враховуючи особливості діяльності переміщених ЗВО. Незважаючи на те, що більшість виховних заходів у роки війни проводилися онлайн, вони дали змогу адаптувати здобувачів до нових умов, сприяли зниженню впливу стресогенних факторів, підтримали емоційно, допомогли налагодити співробітництво та повернули відчуття згуртованості.

Список використаних джерел:

1. Виховна робота у вищих навчальних закладах / Укладачі : І. О. Лепеха, М.П. Хоменко, О.В. Невмержицький. Київ : Агроосвіта, 2015. 242 с.
2. Галацин К. Формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів у позааудиторній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Умань, 2014. 20 с.
3. Доказовий аналіз психосоціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту та роль системи освіти як захисного середовища. UNICEF Україна. Лютий 2019. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/reports/evidence-based-analysis-psychosocial-adaptability-adolescents-conflict-zone> (дата звернення: 11.01.2024).
4. Дурманенко О. Виховна робота у ВНЗ як чинник формування особистості майбутнього фахівця. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. 2016. С. 31-37.
5. Жданович Ю. М. Вплив референтної групи на адаптацію дітей вимушених переселенців. Альманах науки. 2017. № 8. С. 32-35.

6. Жила Г. Вища освіта в умовах війни: виклики, проблеми, перспективи для студентів та науковців. Молодь і ринок. 2023. №2(210). С.141-145.
7. Закон України Про вищу освіту. Редакція від 27.12.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 15.01.2024).
8. Кот Н. А., Литвиченко Д. С. Формування soft skills студентів педагогічних спеціальностей у позанавчальній роботі в умовах війни. Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Бердянськ. БДПУ, 2022. С. 231-237.
9. Кравченко, О. Соціально-виховна робота зі студентською молоддю в умовах дистанційного навчання, зумовленого війсьним станом. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. 2022. №2. С. 99–108.
10. Лиман І., Петрик К. Традиції та новації: міжнародний і європейський досвід освітньої діяльності Бердянського державного педагогічного університету в умовах релокації. Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Вип. VIII. Київ : APREI, 2023. С. 46-56.
11. Попадич О. О. Теоретичні основи виховної роботи з майбутніми педагогами вищої школи у вищому навчальному закладі. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Випуск 2 (41). С. 206-208. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18319/1/%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9C%D0%98.pdf> (дата звернення: 09.01.2024).
12. Ситнік Т. До проблеми організації виховної роботи зі студентською молоддю у закладах вищої освіти. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки. 2021. № 3. С. 40–45.
13. Смалько О. Позааудиторна виховна робота як чинник професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2014. С. 76-80. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6766/1/17.pdf> (дата звернення: 09.01.2024).
14. Telegram-канал «SUMMER CAMP» та «WINTER CAMP» <https://t.me/+HHjK7C9wLUcZNDI6> (дата звернення: 17.01.2024).
15. Ярошук Л., Чорна Н. Особливості виховної роботи в умовах воєнного стану. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2022. Вип. 2. С. 485–491.
16. Nadia Kot, Daryna Lytvychenko. Psychological support for higher education students during the war: innovative online camp. EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society. Krakow: International Publishing, 2022. Issue 4, S 104-124.

Transliteration of References:

1. Lepekha, I. O., Khomenko, M. P., Nevmerzhytskyi, O.V. (Eds.). (2015). *Vykhovna robota u vyshchyykh navchalnykh zakladakh* [Educational work in higher education institutions]. Kyiv : Ahroosvita. 242 p. [in Ukraine].
2. Halatsyn, K. (2014). *Formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv vyshchyykh tekhnichnykh navchalnykh zakladiv u pozaaudytnii roboti* [Formation of communicative culture of students in higher technical education institutions in extracurricular activities]. (Extended abstract of candidate's thesis). Uman. [in Ukraine].
3. *Dokazovyi analiz psykhosotsialnoi adaptyvnosti pidlitkiv u zoni konfliktu ta rol systemy osvity yak zakhysnoho seredovyshcha* [Evidential analysis of psychosocial adaptability of adolescents in the conflict zone and the role of the education system as a protective environment] UNICEF Ukraina. (2019). URL : <https://www.unicef.org/ukraine/reports/evidence-based-analysis-psychosocial-adaptability-adolescents-conflict-zone> (Last accessed: 11.01.2024) [in Ukraine].
4. Durmanenko, O. (2016) *Vykhovna robota u VNZ yak chynnyk formuvannia osobystosti maibutnoho fakhivtsia*. [Educational work in HEIs as a factor in shaping the personality of future professionals]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Seriya : Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University. Series: Pedagogical Sciences*. 31-37 [in Ukraine].
5. Zhdanovych, Yu. M. (2017) *Vplyv referentnoi hrupy na adaptatsiiu ditei vymushenykh pereselentsiv* [The influence of the reference group on the adaptation of children of forced migrants] *Almanakh nauky – Almanac of science*. 8. 32-35 [in Ukraine].
6. Zhyla, H. (2023). *Vyshcha osvita v umovakh viiny: vyklyky, problemy, perspektyvy dlia studentiv ta naukovtsiv* [Higher education in wartime: challenges, problems, perspectives for students and researchers]. *Molod i rynok – Youth and the job market*. 2(210). 141-145 [in Ukraine].
7. Law of Ukraine On Higher Education (The Official Bulletin of the Verkhovna Rada (BVR), 2014, Nos. 37–38, Article 2004) (Last accessed: 15.01.2024) [in Ukraine].
8. Kot, N. A, Lytvychenko, D. S. (2022) *Formuvannia soft skills studentiv pedahohichnykh spetsialnostei u pozanavchalnii roboti v umovakh viiny*. [Formation of soft skills of students of pedagogical specialties in extracurricular work in war conditions] *Sotsialno-osvitni dominanty profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery ta inkluzyvnoi osvity: materialy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii – Social and educational dominants of professional training of specialists in the social sphere and inclusive education: materials of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Internet*

- Conference. (231-237). Berdiansk. BDPU [in Ukraine].
9. Kravchenko, O. (2022). Sotsialno-vykhovna robota zi studentskoiu moloddiu v umovakh dystantsiinoho navchannia, zumovlenoho voiennym stanom [Social and educational work with student youth in conditions of distance learning caused by wartime]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of modern school*. 2. 99–108 [in Ukraine].
 10. Lyman, I., Petryk, K. (2023). Tradytsii ta novatsii: mizhnarodnyi i yevropeyskyi dosvid osvithoi diialnosti Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu v umovakh relokatsii [Traditions and innovations: international and European experience of educational activities of Berdyansk State Pedagogical University in conditions of relocation.]. *Ukrainskyi Shchorichnyk z Yevropeyskykh Intehratsiinykh Studii – The Ukrainian Yearlybook of European Integration Studies*. Issue VIII. Kyiv. APREI. 46-56 [in Ukraine].
 11. Popadych, O. O. (2017). Teoretychni osnovy vykhovnoi roboty z maibutnyimi pedahohamy vyshchoi shkoly u vyshchomu navchalnomu zakladi [Theoretical foundations of educational work with future higher education teachers in a higher education institution]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*. Vypusk 2 (41). 206-208 URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18319/1/%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A798.pdf> (Last accessed: 09.01.2024) [in Ukraine].
 12. Sytnik, T. (2021). Do problemy orhanizatsii vykhovnoi roboty zi studentskoiu moloddiu u zakladykh vyshchoi osvity [On the issue of organizing educational work with student youth in higher education institutions] *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Serii : Pedahohichni nauky – Bulletin of Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy. Series: Pedagogical Sciences*. 3. 40–45 [in Ukraine].
 13. Smalko, O. (2014). Pozaaudytorna vykhovna robota yak chynnyk profesiino-osobystisnoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv [Extracurricular educational work as a factor in the professional and personal development of future specialists]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University*. 76-80. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/6766/1/17.pdf> (Last accessed: 09.01.2024) [in Ukraine].
 14. Telegram Channel «SUMMER CAMP» та «WINTER CAMP» <https://t.me/+HHjK7C9wLUczNDi6> (Last accessed: 17.01.2024)
 15. Iaroshchuk, L., Chorna, N. (2022). Osoblyvosti vykhovnoi roboty v umovakh voiennoho stanu [Features of educational work in wartime conditions]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*.

Seriia : Pedahohichni nauky – Scientific Notes of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences Vyp. 2. 485-491 [in Ukraine].

16. Nadia Kot, Daryna Lytvychenko. Psychological support for higher education students during the war: innovative online camp. EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society. Krakow: International Publishing, 2022. Issue 4, S 104-124 [in Poland].

Отримано 19.02.2024
Рецензовано 22.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2024
Прийнято до друку 27.02.2024

LYNDINA Ye.Yu.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4615-6807>
E-mail: evgeniyalyndina.bgpu@gmail.com

KOT N.A.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6610-7132>
E-mail: kotnadezda04@gmail.com

EDUCATION AND UPBRINGING IN THE CONDITIONS OF WAR: EXPERIENCE AND CHALLENGES FOR HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS (ON THE EXAMPLE OF BERDYANSK STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY)

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.07>

ЛИТВИН К.Ю.

доктор медичних наук, професор, зав.
кафедри інфекційних хвороб,
Дніпровський державний медичний
університет

КУШНЄРОВА О.А.

кандидат медичних наук, асистент,
кафедра інфекційних хвороб,
Дніпровський державний медичний
університет

ЯКУНІНА О.М.

кандидат медичних наук, доцент,
кафедра інфекційних хвороб,
Дніпровський державний медичний
університет

БІЛОКОНЬ О.О.

асистент, кафедра інфекційних
хвороб,
Дніпровський державний медичний
університет

ШЕВЕЛЬОВА О.В.

кандидат медичних наук, асистент,
кафедра інфекційних хвороб,
Дніпровський державний медичний
університет,
м. Дніпро, Україна

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВЛАСНИЙ ДОСВІД

LYTVYN K.YU., KUSHNEROVA O.A., YAKUNINA O.M., BILOKON O.O., SHEVELOVA O.V. **Interdisciplinary remote work of students of scientific society in the conditions of martial law: own experience.** *This article discusses the experience of jointly holding an interdisciplinary seminar on the problem of HIV/AIDS of student scientific circles of the departments of infectious diseases and pro-paedeutics of internal medicine of the Dnieper State Medical University, which took place in one of the forms of interactive learning. First of all, it should be noted that the format of the event*

in online mode with the participation of teachers and students of two departments was adapted to the conditions of distance education in connection with the introduction of martial law in Ukraine as a result of military aggression by the Russian Federation and anti-epidemic restrictions against the background of the coronavirus disease pandemic (Covid-19). The indisputable advantage of this seminar was that this event was able to unite a significant number of students, both junior and senior year applicants for professional education in the specialty "Medicine". The methodology for conducting this educational event combined both theoretical knowledge of this pathology and the application of acquired knowledge in practice during the presentation and discussion of clinical situational cases. Based on the results of the event, junior students identified an increase in motivation for a deeper study of morphological and propaedeutic disciplines, which are important and necessary steps for understanding clinical issues. For graduate students, conducting seminars in a similar format is an opportunity to gain a deeper understanding of fundamental basic subjects for a better understanding of clinical medicine. Taking into account the experience gained in interdisciplinary meetings of student scientific societies, we can confidently note that it is the increase in the activity of creative actions that leads to better assimilation of practical and theoretical educational material, which contributes to a positive attitude towards learning with increased motivation among applicants for professional highest education.

Key words: *distance education, pandemic, martial law, interdisciplinary seminar, student scientific society, HIV/AIDS.*

ЛИТВИН К.Ю., КУШНЄРОВА О.А., ЯКУНІНА О.М., БІЛОКОНЬ О.О., ШЕВЕЛЬОВА О.В. **Міждисциплінарна дистанційна робота студентів наукового товариства в умовах воєнного стану: власний досвід.** У запропонованій статті розглядається досвід сумісного проведення междисциплінарного семінару з проблеми ВІЛ/СНІД студентських наукових гуртків кафедр інфекційних хвороб та пропедевтики внутрішньої медицини Дніпровського державного медичного університету, який відбувався в одній із форм інтерактивного навчання. Насамперед слід зазначити,

формат проведення заходу в онлайн-режимі за участю викладачів та здобувачів освіти двох кафедр був адаптованим під умови дистанційного навчання у зв'язку з запровадженням в Україні воєнного стану внаслідок військової агресії з боку російської федерації та протиепідемічними обмеженнями на тлі пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19). Безперечною перевагою даного семінару було те, що цей захід зміг об'єднати значну кількість студентів, як молодших, так і випускних курсів здобувачів фахової освіти за спеціальністю «Медицина». Методологія проведення даного освітнього заходу поєднувала як теоретичні знання з даної патології, так застосування отриманих знань на практиці під час презентації та обговорення клінічних ситуаційних випадків. За результатами проведеного заходу студенти, які навчаються на молодших курсах визначили підвищення спонукання до більш глибокого вивчення морфологічних та пропедевтичних дисциплін, які є важливими та необхідними кроками до порозуміння клінічних питань. Для студентів випускних курсів проведення семінарів в подібному форматі – це можливість більш глибокого засвоєння фундаментальних базових предметів для кращого розуміння клінічної медицини. Враховуючи отриманий досвід міждисциплінарних засідань студентських наукових товариств, можна з упевненістю зазначити, що саме підвищення активності творчих дій призводить до кращого засвоєння практичного і теоретичного навчального матеріалу, що в свою чергу сприяє позитивному ставленню до навчання з підвищенням мотивації у здобувачів фахової вищої освіти.

Ключові слова: дистанційне навчання, пандемія, воєнний стан, міждисциплінарний семінар, студентське наукове товариство, ВІЛ/СНІД.

Актуальність. Враховуючи глобальні сучасні виклики суспільству, такі як, пандемії та військова агресія, коли добре налагоджені системи – охорони здоров'я та освіти порушуються, вкрай необхідним є пошук та впровадження концепцій своєчасного реагування та альтернативних варіантів освіти. Одним

з найважливіших напрямків вдосконалення підготовки студентів в закладах вищої освіти відповідно поточній ситуації, є впровадження інтерактивних форм навчання, що забезпечує необхідний рівень взаємодії між студентами та викладачами та відкриває широкі можливості використання змісту спілкування. Інноваційне інтерактивне навчання створює умови, при яких студент відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним сам процес навчання, сприяє вдосконаленню знань і навичок, а також суттєво допомагає у вирішенні проблемних питань після того, як навчання закінчиться. Багато досліджень підтверджують ефективність інтерактивних підходів до організації занять студентів різних спеціальностей, особливо – медичних [1]. Серед можливих бар'єрів до досягнення високих результатів інтерактивного навчання вказують на: невдалий вибір дисциплін та членів команди, поганий процес роботи команди, розміщення, відсутність належних заходів для оцінки успіху взаємодії, керівництв з множинного авторства, недостатність часу та/або фінансування, мовні проблеми, конфлікти, відсутність спілкування, дисциплінарні проблеми [2].

В сучасних умовах, майбутній лікар на початку своєї професійної діяльності повинен володіти значним запасом фахових знань та вмінь, використовувати їх, здійснювати пошук нової інформації, постійно підвищувати власну професійну компетентність та цілеспрямованість. Тому перед викладачем закладу вищої освіти гостро стоїть питання пошуку методів та інноваційних технологій, які б стали якісним інструментом підготовки фахівців. Так одним з таких інструментів є використання міжпредметних та міждисциплінарних зв'язків в процесі навчання [1]. Натепер у суспільстві міжнауковий синтез, інтеграція та взаємопроникнення наук набувають масштабного характеру і стають примітною особливістю сучасної науки. У дослідженнях відомих вчених педагогів та науковців [1] міждисциплінарні зв'язки виступають як умова єдності навчання й виховання, засіб комплексного підходу до системи освіти. Міжпредметної координація передбачає взаємодію викладання дисципліни з іншими дисциплінами, узгодження тематики та навчальних програм [2, 3].

Потребу у міждисциплінарному підході до розв'язання складних лікувально діагностичних задач особливо гостро відчувають клініцисти. В підготовці компетентного лікаря значно зростає роль засвоєння міжпредметних компетенцій. Міждисциплінарний підхід сприяє реалізації дидактичних принципів навчання, стимулює викладача до оновлення змісту навчання, збагачення його цікавими та актуальними міждисциплінарними темами, новими ситуаційними завданнями та комунікативними ситуаціями. В процесі навчання мультидисциплінарні дослідницькі групи можна розглядати як групи, що займаються різними дисциплінами, але працюють разом, забезпечуючи «зіставлення дисциплін, яке є адитивним, а не інтегративним» [4,5].

В результаті вдалого використання міждисциплінарного підходу до проблемних питань забезпечується також принцип систематичності та послідовності формування необхідних навичок і вмінь.

Останнім часом вчені відмічають загострення деяких проблем медико-соціального плану в роботі з ЛЖВ, що пов'язано насамперед з пандемією коронавірусної хвороби (увага медичної спільноти в більшій мірі сконцентована саме на цій проблемі). Вважається, що «оскільки епідемія ВІЛ наближається до свого 35-річного рубіжу», роль мультидисциплінарних підходів до досліджень ВІЛ стає все більш важливою» [6], а створення команд фахівців для проведення досліджень має оптимально вплинути на громадське здоров'я та зупинити епідемію. У нових навчальних програмах з підготовки магістрів на 5-му та 6-му роках навчання, спираючись на важливість та актуальність проблеми ВІЛ/СНІД в Україні, де інфекція набула масштабів епідемії, на вивчення цієї теми виділений значний обсяг годин [7].

Прикладом взаємодії мультидисциплінарних дослідницьких груп для ВІЛ може бути ситуація, коли епідеміологи, лікарі, лаборанти, технологи та консультанти розробляють і вивчають нові підходи для підвищення прихильності до антиретровірусного лікування ЛЖВ з використанням нового мобільного додатка у сфері охорони здоров'я. Співпраця з мультидисциплінарними командами дасть змогу інноваційним методам охопити тих, хто перебуває поза доглядом, та подолати бар'єри, які існують у досягненні репрезентативного населення. Для цього дослідницьким групам, будь то великі багатосайтові клінічні випробування чи невеликі пілотні дослідження, необхідно мати декілька об'єктивів для вирішення питань і працювати разом від етапів проектування до впровадження до аналізу. Проблема ВІЛ-інфекції за своєю суттю багатодисциплінарна і різноманітна через сфери та популяції, яких торкнулася хвороба, отже, створення таких самих дослідників сприятиме збільшенню нашої здатності сповільнювати ВІЛ [6].

Важливою умовою якісної освіти, а також розвитку пізнавальної активності, можна сміливо назвати науково-дослідну роботу [8,9]. Вона є особливим видом діяльності і забезпечує становлення у студентів власних поглядів, наукового світогляду, забезпечує безцінний досвід і навички роботи з інформацією. Традиційною формою організації наукової студентської роботи стала організація студентських наукових гуртків [10].

Спираючись на важливість та актуальність проблеми ВІЛ-інфекції в Україні, ми запропонували комплексно розглянути питання ВІЛ-інфекції на тлі пандемії COVID-19 у розширеному предметному колі сумісного засідання студентських наукових гуртків двох кафедр Дніпровського державного медичного університету інфекційних хвороб та пропедевтики внутрішньої медицини.

Мета дослідження проаналізувати результати міждисциплінарного семінару студентського наукового товариства з проблеми ВІЛ/СНІД в умовах дистанційного навчання та визначити роль міжпрофесійної командної роботи задля підвищення ефективності підготовки майбутніх лікарів.

Матеріали та методи дослідження. Сумісне засідання відбулося у формі міждисциплінарного семінару в онлайн-режимі (у зв'язку з протиепідемічними обмеженнями внаслідок пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) та запровадженням в Україні воєнного стану) відбувалось на базі кафедр інфекційних хвороб та внутрішньої медицини Дніпровського державного медичного університету.

Засідання мало певні особливості: по-перше – новим був сумісний формат проведення заходу за участю викладачів та здобувачів освіти двох кафедр; по-друге – зустріч відбувалась в онлайн-режимі (умови військового часу та протиепідемічні обмеження), по-третє, даний захід зміг об'єднати студентів з 2 по 6 курси та зібрати разом 37 здобувачів освіти, які навчаються за спеціальністю «Медицина» (у той час, як на засідання, що проводились окремо на кафедрах збиралось вдвічі менше учасників).

Методологія проведення міжпредметного заняття була побудована наступним чином: вступне слово викладачів, в якому було зазначена важливість та актуальність проведення мультидисциплінарного підходу до інфекційних захворювань та, зокрема, ВІЛ-інфекції. Далі учасники засідання заслуховували доповіді студентів - представників наукового гуртка кафедр інфекційних хвороб та пропедевтики внутрішніх хвороб, які були представлені у вигляді презентацій двох клінічних випадків. Після доповіді надавалися питання, як доповідачам так і викладачам, надавалися пояснення та вичерпні відповіді. Наступним етапом проведення зустрічі було активне обговорення запропонованої теми та надання пропозицій, щодо вирішення розглянутих проблем. В заключенні засідання було підбито підсумки та прозвучало заключне слово викладачів.

Результати. Доповіді студентів молодших курсів стосувались анатомо-фізіологічних особливостей органів та систем, які уражаються при ВІЛ-інфекції, патоморфологічних змін, а також сучасних клініко-лабораторних та інструментальних методів досліджень. Виступи студентів старших курсів, були присвячені ВІЛ-асоційованим ураженням легень та клінічним особливостям коронавірусної хвороби – 19 у людей, які живуть із ВІЛ. Також, студентами 5 та 6 курсів були представлені клінічні випадки з практики та результати науково-дослідної роботи. Після презентацій обмін думками з розглянутих у доповідях питань пройшов у формі online – «круглого столу», де всі учасники змогли обмінятися своїми думками.

Серед переваг міждисциплінарного засідання, студенти, які навчаються на молодших курсах визначили стимул до більш глибокого вивчення морфологічних та пропедевтичних дисциплін, як важливий та необхідний крок до порозуміння клінічних питань. Деякі студенти 2 - 4 курсів виявили бажання приймати участь у засіданнях наукового товариства з дисципліни «Інфекційні хвороби», в яких до цього брали участь переважно студенти 5 та 6 курсів, що вже вивчають цей предмет. Також ці студенти висловили зацікавленість у студентській науково-дослідній роботі за темою ВІЛ/СНІД. Студенти старших курсів відзначили, що подібний семінар - це можливість більш глибокого засвоєння фундаментальних базових предметів для кращого розуміння клінічної медицини. Загалом, студентами та викладачами також висловлені побажання розширення та поглиблення спільної міждисциплінарної діяльності у подальшому.

Проведення міждисциплінарного семінару надало змогу учасникам визначити ключові фактори, які роблять міждисциплінарні моделі наглядю за ВІЛ-інфекцією найбільш ефективними.

Висновки. Попередній досвід освіти у форматі дистанційного навчання, який був впроваджений у зв'язку з протиепідемічними заходами на тлі коронавірусної хвороби COVID-19 в період 2020 – 2021 років дозволив в короткий термін та якісно перейти в умовах війни до online – викладання та забезпечити ефективну та всебічну мультидисциплінарну взаємодію у процесі підготовки майбутніх фахівців у сфері охорони здоров'я. Втілення міждисциплінарних засідань студентських наукових товариств призводить до підвищення активності творчих дій та кращому засвоєнню практичного і теоретичного навчального матеріалу, що в свою чергу сприяє позитивному ставленню до навчання з підвищенням мотивації у здобувачів освіти. Такий комплексний підхід, який було застосовано при проведенні міждисциплінарного семінару формує зацікавленість у вивченні дисципліни інфекційних хвороб та участі у науково-дослідній роботі, що в свою чергу має сприяти ефективному менеджменту соціально-значущих захворювань в тому числі і ВІЛ-інфекції [6].

Список використаних джерел:

1. Кордон Ю.В., Костецька В.В., Керницька Г.С. Реалізація компетентнісного підходу у підготовці висококваліфікованого медичного працівника. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems: № 52 (2018).
2. Докучаєва В. В. Когнітивістика як трансдисциплінарна основа освітнього інжинірингу. Інновації педагогічної освіти в умовах викликів сьогодення / за ред. Харченка С. Я. Старобільськ, 2019.С. 29–52.

3. Choi, B. C., Pak, A. W. (2007). Multidisciplinarity, interdisciplinarity, and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 2. Promotors, barriers, and strategies of enhancement. *Clinical & Investigative Medicine*, 30(6), 224-232.
4. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : [курс лекцій] Тернопіль: Економічна думка, 2005.124 с.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до міждисциплінарних освітніх (наукових) програм» від 01.02.2021 р. № 128 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennuyavimog-do-mizhdisciplinarnih-osvitnih-naukovih-program-zareyestrovano-v-ministerstviyusticiyi-ukrayini-06-kvitnya-2021-roku-za-4543607>
6. Magnus M., Castel A. Breaking down the siloes: developing effective multidisciplinary HIV research teams: *AIDS and Behavior*, 2016. 20(2). 273-280 с.7
7. Програма навчальної дисципліни» Інфекційні хвороби». Затверджено на засіданні ЦМК протокол №10 від 20.06.2023. Дніпровський державний медичний університет https://drive.google.com/file/d/1m9QMXjasm1pBvPvdwV6GDEnPt6Q_Oqk/view
8. Prince M. J., Felder R. M. Inductive teaching and learning methods: Definitions, comparisons, and research bases: *Journal of engineering education*, 2006. 95(2). 123-138с.
9. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).
10. Мошель Т. М., Бублій Т.Д. Роль студентського наукового товариства у формуванні лікаря-стоматолога: Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика: матеріали Всеукр. навч.-наук. конф. з міжнар. Участю (м. Полтава, 19 березня 2020 р.). Полтава, 2020. С. 148–149.

Transliteration of References:

1. Kordon Yu.V., Kostetska V.V., Kernytska H.S. (2018). Realizatsiia kompetentnisnogo pidkhodu u pidhotovtsi vysokokvalifikovanoho medychnoho pratsivnyka. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*: № 52 (2018).
2. Dokuchaieva V. V. (2019). Kohnityvistyka yak transdystsyplinarna osnova osvitnoho inzhynirynhu. *Innovatsii pedahohichnoi osvity v umovakh vyklykiv sohodennia / za red. Kharchenka S. Ya. Starobilsk*, 2019.S. 29–52.
3. Choi, B. C., Pak, A. W. (2007). Multidisciplinarity, interdisciplinarity, and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 2.

- Promotors, barriers, and strategies of enhancement. *Clinical & Investigative Medicine*, 30(6), 224-232.
4. Kustovska O. V. (2005). *Metodolohiia systemnoho pidkhotu ta naukovykh doslidzhen : [kurs lektsii]* Ternopil: Ekonomichna dumka, 2005.124 s.
 5. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Vymoh do mizhdystyplinarynykh osvitynykh (naukovykh) prohram» vid 01.02.2021 r. # 128 // [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennyavimog-do-mizhdisciplinarnih-osvitnih-naukovih-program-zareyestrovano-v-ministerstviyusticiyi-ukrayini-06-kvitnya-2021-roku-za-4543607>
 6. Magnus M., Castel A. (2016). Breaking down the siloes: developing effective multidisciplinary HIV research teams: *AIDS and Behavior*, 2016. 20(2). 273-280 c.7
 7. Prohrama navchalnoi dystsypliny» *Infektsiini khvoroby*». Zatverdzheno na zasidanni TsMK protokol №10 vid 20.06.2023. Dniprovskiy derzhavnyi medychnyi universytet https://drive.google.com/file/d/1m9QMXjjasm1pBvPvdwV6GDEnPt6Q_Oqk/view
 8. Prince M. J., Felder R. M. (2006). Inductive teaching and learning methods: Definitions, comparisons, and research bases: *Journal of engineering education*, 2006. 95(2). 123-138c.
 9. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021 – 2031 roky. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (data zvernennia: 12.10.2022).
 10. Moshel T. M., Bublii T.D. (2020). Rol studentskoho naukovoho tovarystva u formuvanni likaria-stomatoloha: Suchasna medychna osvita: metodolohiia, teoriia, praktyka: materialy Vseukr. navch.-nauk. konf. z mizhnar. Uchastiu (m. Poltava, 19 bereznia 2020 r.). Poltava, 2020. S. 148–149.

Отримано 20.02.2024
 Рецензовано 23.02.2024
 Довопрацьовану версію отримано 25.02.2024
 Прийнято до друку 28.02.2024

LYTVYN K.Yu.

MD, DMS, PhD, professor, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4936-5612>

E-mail: k-lytvyn@ukr.net

KUSHNEROVA O.A.

MD-Ph.D., assistant professor, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6388-1066>

E-mail: kushnerovaea@ukr.net

YAKUNINA O.M.

MD-Ph.D., Associate Professor, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0210-0086>

E-mail: oksyakun@gmail.com

BILOKON O.O.

Assistant Professor, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

E-mail: belokonalex1988@gmail.com

SHEVELOVA O.V.

MD-Ph.D, assistant professor, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1144-219X>

E-mail: shev3007@gmail.com

**INTERDISCIPLINARY REMOTE WORK OF STUDENTS OF SCIENTIFIC SOCIETY IN
THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW: OWN EXPERIENCE**

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.08>

LUSHCHYK Yu.

Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Foreign
Languages Department,
Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine

TSYHANOK H.

Ph.D. in Philological Sciences,
Associate Professor of the Foreign
Languages Department,
Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine

NAVIGATING SAFE LEARNING SPACES IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION UNDER WAR CONDITIONS: IDENTIFYING CHALLENGES AND FINDING SOLUTIONS

LUSHCHYK Y. , TSYHANOK H. Navigating safe learning spaces in ukrainian higher education under war conditions: identifying challenges and finding solutions. *This study focuses on the safety challenges faced by Higher Education Institutions (HEIs) in Ukraine during wartime, emphasizing the need for comprehensive measures to ensure the well-being of the academic community and maintain academic continuity. The study uses a mixed-methods approach, combining theoretical analysis with empirical insights. Foundational frameworks are established through desk research, while qualitative methods like interviews and focus group discussions gather firsthand perspectives from stakeholders. As a result, the analysis reveals challenges across different dimensions, including physical, psychological, social, and pedagogical aspects. Physical challenges include infrastructure damage and reduced funding, while psychological challenges encompass fear, stress, and trauma. Social challenges involve disrupted interactions and a lack of inclusivity, while pedagogical challenges cover curriculum adjustments and maintaining academic continuity. The study highlights the importance of prioritizing safety in educational settings during wartime conditions. The interdisciplinary "Concept of Safe Educational Environment" training course emerges as a proactive solution, equipping participants with essential knowledge and skills to pro-*

mote safety and resilience. The article concludes that, given the ongoing war in Ukraine, it is crucial to introduce comprehensive training programs about safety contexts. Such courses can contribute to the national and global discussion on education during crisis situations, offering valuable insights into effective measures that can be adopted to address the challenges faced by educators and students in learning environments under such conditions.

Keywords: educational environment, HEI, interdisciplinary approach, safety, security, training program.

ЛУЩИК Ю., ЦИГАНOK Г. **Орієнтування в безпечному навчальному просторі в українській вищій освіті у умовах війни: визначення проблем і пошук рішень.** Ця стаття зосереджується на дослідженні викликів безпеки, з якими стикаються заклади вищої освіти (ЗВО) України під час війни, наголошуючи на необхідності комплексних заходів для забезпечення стану благополуччя в академічній спільноті та підтримки академічної наступності. У дослідженні використовується змішаний підхід, який поєднує теоретичні й практичні методи. “Кабінетне дослідження” як аналіз різномісних джерел лежить в основі теоретичного підґрунтя статті, а якісні методи, такі як інтерв’ю та обговорення в фокус-групах, використані, щоб узагальнити погляди всіх зацікавлених сторін. У результаті аналізу виявлено виклики для функціонування ЗВО, які охоплюють фізичні, психологічні, соціальні та педагогічні аспекти. Фізичні виклики включають пошкодження інфраструктури та зменшення фінансування, тоді як психологічні стосуються почуття страху, стресу і травм. Соціальні виклики проявляються через порушення взаємодії та відсутність інклюзивності, тоді як педагогічні вимагають коригування навчального плану та підтримки академічної наступності. Дослідження підкреслює важливість пріоритету безпеки в навчальних закладах під час війни. Міждисциплінарний навчальний курс «Концепція безпечного освітнього середовища» презентується як проактивне рішення, оскільки надає його учасникам основні знання й навички для підвищення безпеки та стійкості. У статті робиться висновок про те, що враховуючи війну в Україні, яка продовжується, вкрай важливо запровадити комплексні навчальні програми щодо контексту безпеки. Подібні курси можуть сприяти національній і глобальній

дискусії про освіту під час кризових ситуацій, пропонуючи цінну інформацію про ефективні заходи для вирішення проблем, з якими стикаються викладачі та студенти в освітніх середовищах за таких умов.

Ключові слова: освітнє середовище, ЗВО, міждисциплінарний підхід, безпека, навчальна програма.

Introduction. In light of recent global events and the ongoing war in Ukraine, the country has suffered significant losses across all areas of society and the economy, including higher education. The destructive impact of the war has been felt through the damage to educational infrastructure, loss of skilled personnel, diminished funding for higher education, and a decline in Ukrainian and foreign student enrollment. Various assessments have been conducted to address these problems, emphasizing the critical need for decisive action to safeguard higher education in Ukraine and increase its contribution to driving socio-economic development (Moshnyaga, 2023; Ivanchenko et al., 2023; Shevchuk & Shvechuk, 2022; Sychenko et al., 2022). Amidst these challenges, it has become essential to ensure safety and security within educational settings, especially during times of war when individuals are exposed to unpredictable and potentially hazardous circumstances. This need is dual in Higher Education Institutions (HEIs): to ensure the safety of all stakeholders while maintaining academic continuity. Moreover, providing a safe and conducive learning environment extends beyond physical safety to encompass psychological, emotional, and socio-cultural dimensions.

However, there is a gap in preparing both academic staff and students to cope, be resilient, and overcome crisis situations, especially given their complexities and multifaceted nature. Therefore, it is crucial to prioritize developing and implementing comprehensive training programs that focus on the concept of a safe educational environment. These initiatives should not only equip educationalists with strategies to handle critical circumstances and the tools to recognize and address potential safety concerns but also empower students to safeguard themselves and their peers, navigate these issues, and uphold appropriate conduct within the educational setting.

Drawing upon experiences from Ukraine and the EU can provide valuable insights and guidance in this endeavor (Tsyhanok & Lushchyk, 2022). Furthermore, fostering collaborative dialogue among faculty members is essential for collectively reimagining and redesigning strategies to safeguard the well-being of all academic community members. By prioritizing the development of a safe educational environment, HEIs can lay the foundation for a resilient and supportive learning environment that endures beyond the current crisis.

This study aims to illuminate the critical aspects of developing and implementing a training course that emphasizes the notion of a safe educational environment from an interdisciplinary perspective with a focus on maintaining safe educational settings within Ukrainian HEIs.

The objectives of the article are twofold: to address the challenges in providing a safe educational environment in Ukrainian HEIs during martial law and describe comprehensively the interdisciplinary training course called “Concept of Safe Educational Environment,” designed as part of the Erasmus+ project Jean Monnet Module in Sumy National Agrarian University (SNAU) and launched in 2023–2024. By considering various dimensions of safety, this course empowers both students and academic personnel to understand, promote, and implement safe educational practices within Ukrainian HEIs.

Theoretical Framework and Literature Review. The complex landscape of ensuring safety and security within educational environments necessitates a thorough examination of the theoretical framework underpinning interdisciplinary approaches. This framework must encompass various essential concepts, including safety, security, the educational environment, and the development of comprehensive training programs.

Etymologically, the term “security” derives from the Latin expression “sine cura,” which is translated to “lack of care” or “lack of worries” (Palczewska & Pilarski, 2022).

According to Merriam-Webster, security is defined as the quality or state of being secure, encompassing freedom from danger, fear, or anxiety. This comprehensive understanding of security extends beyond physical safety to include psychological and emotional well-being, as well as considerations such as job security. Similarly, safety is regarded as synonymous with security and is characterized as the condition of being protected from experiencing or inflicting harm, injury, or loss (Merriam-Webster Dictionary, n/d).

Safety, as delineated by the Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English (1995), denotes the state of being protected from danger or harm, with security referring specifically to protection from intentional attacks or attackers.

Nas (2015) further elaborates on this distinction, defining safety as being away from hazards caused by natural forces or human errors randomly, while security pertains to protection from hazards deliberately caused by humans.

However, within educational environments, the demarcation between intentional and unintentional threats can be blurred, presenting unique challenges (Savolainen, 2023). Therefore, modern approaches to understanding safety and security recognize their interrelated yet distinct dimensions. In this paper, we align with scholars who adopt the term “safety” as a comprehensive umbrella concept, acknowledging the complexities and multifaceted understanding of the phenome-

non. In a broader context, safety encompasses the certainty of existence, survival, possession, and the functional development of an entity, often resulting from the absence of threats and their proper perception. Additionally, safety may arise from the creative endeavors undertaken by an entity to mitigate potential risks and ensure well-being (Zajac, 2009).

Zięba (2005) expands on this notion, highlighting the multifaceted nature of safety, which encompasses political, military, economic, technological, ecological, social, and humanitarian factors, alongside preserving national identity and fundamental civil rights and freedoms.

By prioritizing safety as a holistic concept, educators and stakeholders can effectively navigate the complexities of ensuring the well-being and security of all academic community members, regardless of intent or circumstance.

A number of authors have explored the intersection of safety and security with educational environments, each offering thought-provoking and valuable insights into this complex relationship (Bondarchuk et al., 2020; Jones et al., 2007; Martikainen, 2016; Piispanen, 2008; Rund, 2002; Savolainen, 2023; Senkus, 2020; Tsyhanok & Lushchuk, 2022). According to their studies, safety within the educational realm encompasses a broad spectrum of elements, ranging from psychological comfort to physical security. For instance, Martikainen focuses on educational safety and security management from an organizational lens (Martikainen, 2016). Jones et al. (2007) have delved into educational institution space from a health and safety perspective, emphasizing the physical aspects of learning environments and their impact on student well-being.

Safety is considered a crucial psychological characteristic of the educational environment, and a psychologically safe educational environment is a condition for the personal growth of the subjects of the educational process through their interaction free from manifestations of psychological violence; referential significance and involvement of each subject in the construction and maintenance of psychological comfort of the educational environment; human centrism, humanistic orientation, etc. (Bondarchuk et al., 2020; McClintock et al., 2021).

Rund (2002) emphasizes the institutional responsibility for ensuring the learning environment's safety, highlighting the need for proactive measures to address threats and potential hazards within educational settings. In a safe educational space, individuals have the freedom to engage in teaching, learning, and work without fear of discrimination, intimidation, or harm to their physical and emotional well-being. A safe campus is one that not only responds to threats and potential risks but also proactively monitors and evaluates the various dimensions of the environment, making adjustments as necessary.

From a comprehensive perspective safe educational environment covers psychological, social, pedagogical, and physical dimensions (Piispanen, 2008).

The psychological dimension encompasses the mood and atmosphere of learning, while the social dimension includes interactions among teachers, students, and other learning community members. The pedagogical dimension relates to teaching methods and materials, while the physical dimension pertains to the spaces where teaching and learning occur. In other words, one can argue that a safe learning environment encompasses a harmonious blend of psychological, social, pedagogical, and physical elements, where both the institution and its members are safeguarded against potential harm or danger (Piispanen, 2008).

By adopting an interdisciplinary approach, this study seeks to provide a holistic understanding of safe educational practices and facilitate their effective implementation within Ukrainian HEIs.

Methodology and Methods. This study uses a mixed-methods approach that combines theoretical and empirical methods to address the objectives outlined. The methodological design is structured to effectively explore the challenges of ensuring safety in Ukrainian HEIs during martial law and comprehensively describe the interdisciplinary training course “Concept of Safe Educational Environment.”

Theoretical methods include desk research, which thoroughly reviews literature from academic journals, government publications, and international organizations to establish theoretical frameworks on safety, security, and educational environments. By synthesizing and critically analyzing theoretical perspectives, this study establishes a foundation for interpreting findings and elaborating the interdisciplinary training course.

On the other hand, empirical methods involve qualitative approaches such as interviews and focus group discussions. This method collects firsthand insights from academic staff, administrative personnel, and students within Sumy National Agrarian University (SNAU), Ukraine. Through semi-structured interviews and focus group discussions, participants are encouraged to share their experiences, concerns, and recommendations regarding the interdisciplinary training course “Concept of Safe Educational Environment.” To ensure diverse perspectives are captured, purposive sampling is used. Thematic analysis is then applied to interpret the qualitative data obtained.

Combining insights from desk research with empirical findings, a comprehensive understanding of the challenges associated with creating a safe educational environment and the opportunities for providing one in Ukrainian HEIs has been achieved. Ethical guidelines were strictly followed to ensure the confidentiality and well-being of all participants. This methodologically rigorous approach generates valuable insights into safe educational environments that can be used to support the development of effective training programs.

Results and Discussion. When it comes to ensuring a safe educational environment in Ukrainian HEIs during martial law, many challenges need to be addressed.

Analysis of the interview data revealed several key themes and sub-themes related to safety and security within educational settings, including physical, psychological, social, and pedagogical dimensions. These themes underscore the complex interplay of factors influencing the safety and security of students, faculty, and staff within HEIs and highlight the need for holistic approaches to address these challenges effectively.

Challenges related to the physical dimension in a safe educational setting include a wide range of issues such as infrastructure damage, reduced funding and resources, concerns about community safety, infrastructure integrity, access to educational facilities, and emergency preparedness.

During times of war, the physical infrastructure of HEIs is often damaged, leading to economic instability and reduced funding. This can compromise the safety and functionality of educational facilities. Additionally, faculty members, administrative staff, and students may face a variety of risks, ranging from life-threatening situations to violence, intimidation, and forced displacement. This can make it difficult or unsafe for them to engage in educational activities, particularly for those residing in areas directly affected by war.

To ensure the safety of students, faculty, and staff, it is essential to prioritize the structural integrity of buildings, facilities, and equipment. Emergency preparedness and response protocols must also be in place to address potential threats arising from martial law situations, including active shooter situations and bomb threats. This involves training and exercises to help students, faculty, and staff become familiar with emergency procedures and evacuation routes. It is also vital to coordinate with local authorities to ensure a collaborative response to crises.

In terms of the psychological dimension, risks to life security, the threat of violence, the disruptions to daily routines, and the pervasive atmosphere of instability during martial law can significantly impact the well-being of the academic community, mood, and backdrop of learning within HEIs. Fear, stress, and trauma resulting from security threats and uncertainty can cause anxiety, psychological distress, and even depression and post-traumatic stress disorder (PTSD), affecting the ability to focus and engage in teaching and learning activities effectively, as well as academic performance and overall educational experience.

There are several challenges related to the social aspect of education under war conditions. The lack of trust within the community, disrupted interactions, and inclusivity issues are some of the significant challenges. The delivery of educational services is hindered due to the effects of war, making it difficult for students to access regular academic activities such as classes, exams, research projects, and

extracurricular activities. The displacement of students and faculty, damage to educational infrastructure, and logistical challenges can all pose obstacles to the continuity of education. Additionally, martial law imposes restrictions on movement, gatherings, and communication, which can hinder social interactions and affect the learning environment. As a result, students may find it challenging to participate in curricular and extracurricular activities, communicate with peers offline, or engage with faculty outside of formal classroom settings. The pressures of warfare and safety concerns can also strain trust and frustrate collaboration, making collective problem-solving more difficult.

Martial law and increased security risks can make it even more difficult for vulnerable groups in HEIs to feel included. These groups may cover people with disabilities, LGBTQ+ individuals, ethnic minorities, and other underrepresented communities, as well as internally displaced persons, refugees, and others. The challenges and threats associated with martial law (such as curfews, restricted movement, and heightened security measures) can further isolate these groups and make it difficult for them to access educational resources and support systems. Additionally, the atmosphere of uncertainty and fear under war conditions can lead to discrimination and prejudice, creating even more barriers to inclusion and a sense of belonging.

Challenges in providing safe educational environment in the pedagogical realm under war conditions cover adaptation of teaching practices, curriculum adjustments, maintaining academic continuity, student engagements etc. Faculty must navigate the challenges of delivering high-quality education despite the constraints. This often involves adapting teaching methods, such as transitioning to online learning platforms or incorporating asynchronous delivery formats, to accommodate disruptions to the academic calendar and ensure continuity of instruction. Moreover, teaching methods and materials may need to be adapted to address students' psychological and emotional needs during times of strengthened security concerns. This includes providing resources on trauma-informed pedagogy, conflict resolution strategies, and techniques for fostering student resilience and coping skills.

Changes in the sociopolitical landscape necessitate curriculum revisions corresponding to emerging issues and equip students with relevant knowledge and skills. Faculty may need support in updating course materials, integrating current events into lessons, and fostering critical thinking and civic engagement.

Ensuring student engagement, motivation, and academic continuity during warfare is challenging due to security issues and infrastructure damage. Faculty must innovate teaching methods for remote or blended learning, tackling uncertainties around student participation and assessment. Flexibility, supportive learning, timely feedback, and resilience are crucial for providing a safe educational environment.

Thus, the importance of fostering a safe educational environment cannot be overstated, as it directly impacts the well-being, learning outcomes, and overall academic experience of students and faculty. Also, an interdisciplinary approach is required to address physical, psychological, social, and pedagogical challenges that arise in warfare conditions. In response to this imperative, the training course “Concept of Safe Educational Environment” was developed as part of the Erasmus+ project Jean Monnet Module at Sumy National Agrarian University SNAU with the aim of providing comprehensive multi-skilled training on this critical topic.

The course content and structure, supported by the handbook “Concept of Safe Educational Environment” (Berestok et al., 2024), encompasses seven topics, each delving into critical aspects relevant to establishing and maintaining safe educational environments. They include: 1. Safe Educational Environment; 2. Psychological Aspect of Safe Educational Environment; 3. Ecological Aspect of Safe Educational Environment; 4. Information Safety of Educational Environment; 5. Main Components of Safety/Security Paradigms; 6. Safe Educational Environment: Regulation and Legislation; 7. Language Learning Strategy within a Safe Educational Environment. The highlighted themes provide course participants with a comprehensive understanding of safety needs, psychological well-being, ecological sustainability, information security, regulatory frameworks, and linguistic dimensions pertinent to safe educational environments. By integrating diverse disciplinary perspectives, the course fosters critical thinking, promotes intercultural communication, and supports European integration efforts within Ukrainian HEIs.

Participants in the “Concept of Safe Educational Environment” training course gain a diverse range of knowledge essential for promoting and implementing safe educational practices. The course’s interdisciplinary nature equips them with a comprehensive awareness of safety from psychological, ecological, informational, regulatory, and linguistic perspectives. For example, this covers understanding the fundamental safety components within educational settings, such as safety needs, psychological safety, and environmental hazards. Moreover, participants gain knowledge of legal frameworks governing safe educational practices, strategies for fostering a culture of safety and inclusivity, and insights into the European experience in creating safe educational environments. They also develop an understanding of the relationship between language policy, cultural consciousness, and the promotion of safe educational environments in the era of globalization.

The course employs a wide variety of methods to ensure effective learning experiences for all participants (Berestok et al., 2024). Lectures provide foundational knowledge and theoretical frameworks, while presentations help visualize key points and encourage interactive learning and discussion. Real-life scenarios and case studies are used to contextualize concepts and encourage critical thinking

and problem-solving skills. Group discussions promote collaborative learning and allow participants to explore diverse perspectives on safety-related issues. Debates encourage critical analysis and argumentation. Role-playing exercises and simulations immerse participants in realistic scenarios, enabling them to apply theoretical knowledge in practical contexts and develop decision-making skills. Similarly, group projects and collaborative activities promote teamwork, critical analysis, and creativity. The course also utilizes online resources, multimedia materials, and interactive tools to correspond to diverse learning styles and facilitate self-directed learning, thereby fostering flexibility and in-depth inquiry into the safety themes. Such integration of various educational strategies aligns with previous research (Bilotserkovets et al., 2023; Lushchuk et al., 2022), encouraging interactive collaboration and student engagement and creating an interactive and dynamic learning environment.

Conclusion. Amidst ongoing conflict and martial law in Ukraine, safeguarding educational environments has become paramount. The impact of war transcends physical destruction, posing unprecedented challenges to HEIs and academic continuity. This study illuminates the multifaceted challenges across physical, psychological, social, and pedagogical dimensions, emphasizing the urgent need for comprehensive measures.

This research provides a novel contribution to exploring safety in HEIs during wartime, an area that has not been sufficiently investigated. By synthesizing theoretical insights with empirical findings, this study offers a nuanced understanding of fostering safe educational environments, contributing to the national and international discourse on education under warfare.

The interdisciplinary “Concept of Safe Educational Environment” training course represents a timely effort to address these challenges proactively. Participants gain vital knowledge, skills, and competencies to promote safe educational practices. From grasping safety fundamentals to navigating regulatory frameworks, they acquire a comprehensive toolkit for safety in educational settings. Furthermore, innovative teaching methods – from lectures to role-playing exercises – ensure engagement and effective learning outcomes. By fostering collaborative dialogue and leveraging online resources, the course caters to diverse learning styles, promoting continuous learning.

As Ukraine has been suffering but navigating unprecedented war aggression, prioritizing comprehensive training programs like the “Concept of Safe Educational Environment” is essential. Ukrainian HEIs can thus establish a resilient learning environment, fostering academic excellence and community well-being amidst conflict challenges, while also contributing valuable insights to the global conversation on education in times of war.

References:

1. Berestok, O., Tsyhanok, H., & Baidak, O. (2024). Concept of Safe Educational Environment [Handbook]. Sumy National Agrarian University, Sumy, 181 p.
2. Bilotserkovets, M., Lushchyk, Y., Fomenko, T., & Klochkova, T. (2023). Encouraging Students' Critical Thinking Skills in the Midst of Information Wars. *Tréma*, 60, Online. Retrieved from <http://journals.openedition.org/trema/8565>
3. Bondarchuk, O., Balakhtar, V., Ushenko, Y., Gorova, O., Osovska, I., Pinchuk, N., Yakubovska, N., Balakhtar, K., & Moskalov, M. (2022). The Psychological Safety of the Educational Environment of Ukrainian Higher Education Institutions in a Pandemic: Empirical Data of a Comparative Analysis of Participants' Assessments Studying Online. In *Proceedings of the 1st Symposium on Advances in Educational Technology - Volume 1: AET* (pp. 14-31). DOI: 10.5220/0010920100003364
4. Ivanchenko, O., Lurie, K., & Melnikova, O. (2023). Higher Education in Ukraine during War. *Grail of Science*, 10(2), 221-248. Retrieved from https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_35467_cal_174938
5. Jones, S. E., Axelrad, R., & Wattigney, W. A. (2007). Healthy and safe school environment, Part II, Physical school environment: Results from the School Health Policies and Programs Study 2006. *The Journal of School Health*, 77(8), 544–556. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1746-1561.2007.00234.x>
6. Lushchyk, Y., Pikulytska, L., & Tsyhanok, H. (2022). The Impact of Project Work on International Students' Foreign (Ukrainian) Language Acquisition in Higher Education. *Amazonia Investiga*, 11(49), 93-107. *DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.49.01.11>
7. Martikainen, S. (2016). Development and Effect Analysis of the Asteri Consultative Auditing Process Safety and Security Management in Educational Institutions [Doctoral Dissertation, LUT University]. Retrieved from <https://lutpub.lut.fi/handle/10024/120710>
8. McClintock, A. H., Fainstad, T. L., & Jauregui, J. (2021). Creating Psychological Safety in the Learning Environment: Straightforward Answers to a Longstanding Challenge. *Academic Medicine*, 96(11S), S208-S209. DOI: 10.1097/ACM.0000000000004319
9. Merriam-Webster Dictionary. (n.d.). Retrieved from <https://www.merriam-webster.com/>
10. Moshnyaga, L. (2023). Security of the Educational Process in Ukraine in Today's Conditions: Analytical and Legal Research. *Cybersecurity and Law*, 10(2), 221-248. Retrieved from https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_35467_cal_174938

11. Nas, S. (2015). The Definitions of Safety and Security. *Journal of ETA Maritime Science*, 3, 53-54. DOI: <https://doi.org/10.5505/jems.2015.42713>
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. (1995). Oxford University Press.
13. Palczewska, M., & Pilarski, G. (2022). Case Study Method as an Interdisciplinary Approach to the Issue of Estimating the Security Level. **European Research Studies Journal*, 1, 296-307. Retrieved from <https://ideas.repec.org/a/ers/journal/vxxvy2022i1p296-307.html>
14. Piispanen, M. (2008). Good Learning Environment Perceptions of Good Quality in Comprehensive Schools by Pupils, Parents and Teachers. Retrieved from <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/19018/1/978-951-39-3382-1.pdf>
15. Rund, J. A. (2002). The Changing Context of Campus Safety. *New Directions for Student Services*, 99, 7. DOI: <https://doi.org/10.1002/ss.56>
16. Savolainen, T. (2023). A Safe Learning Environment from the Perspective of Laurea University of Applied Sciences Safety, Security, and Risk Management Students and Staff. *Heliyon*, 9(3). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e12836>
17. Senkus, A. (2020). The Concept of Safety and Security Education in the Context of Sustainability. *Sustainability*, 12, 5022. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12125022>
18. Shevchuk, I., & Shevchuk, A. (2022). Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України [Educational Analytics through the Prism of War: Challenges and Opportunities for Higher Education in Ukraine]. *Економіка та суспільство*, 39. Retrieved from <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>
19. Sychenko, I., Shevchenko, O., & Rybkina, N. (2022). Higher Education in Ukraine during the War: Analysis of Transformations and Challenges. **Central and Eastern European Journal of Management and Economics*, 6(1), 75-93. DOI: <https://doi.org/10.2478/ceejme-2022-0005>
20. Tsyhanok, H. & Lushchik, Y. (2022). A safe educational environment as a component of European values. *Learning and Teaching: during War and Peace: Conference Proceedings of I International Youth Scientific & Practical Conference*, (Kharkiv, Ukraine, 10 November, 2022), 76, <https://zenodo.org/record/7420483#Y7xMmnZBw2w>
21. Zając, J. (2009). Bezpieczeństwo państwa. In *Bezpieczeństwo Państwa*; Wojtaszczyk, K.A., Materska-Sosnowska, A., Eds.; Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR: Warsaw, Poland, pp. 17–18.
22. Zięba, M. (2005). Human security: Definitions and conceptual frameworks. *Human Security Studies Group Working Paper Series*, 1. Retrieved from https://www.bicc.de/uploads/tx_bicctools/bicctool_downloads/Human_Security_Definitions_and_Conceptual_Frameworks.pdf

Отримано 19.02.2024
Рецензовано 22.02.2024
Допрацьовану версію отримано 25.02.2024
Прийнято до друку 27.02.2024

YULIYA LUSHCHYK,

Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Foreign Languages Department,
Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4306-1949>
E-mail: yuliyalushchik@bigmir.net

HANNA TSYHANOK,

Ph.D. in Philological Sciences, Associate Professor of the Foreign Languages Department,
Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6303-6831>
E-mail: tsiganokanna@gmail.com

NAVIGATING SAFE LEARNING SPACES IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION UNDER WAR CONDITIONS: IDENTIFYING CHALLENGES AND FINDING SOLUTIONS

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.09>

МАЗОХА І. С.,

кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри загальної та
практичної психології,
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет,
м. Ізмаїл, Україна

ПСИХІЧНІ СТАНИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

MAZOKHA I.S. Mental states of students in the process of educational and cognitive activity in the conditions of war. *The article examines the peculiarities of the mental states of students of higher education institutions in the conditions of war. The concepts of mental states, neuropsychiatric disorders and neurotic states are revealed. The peculiarities of the manifestations of neurotic disorders of students in post-war times were empirically investigated.*

Key words: *mental states, neuropsychiatric disorders, neurotic states, anxiety, emotional burnout.*

МАЗОХА І.С. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності в умовах війни. *У статті розглядаються особливості психічних станів студентів закладів вищої освіти в умовах війни. Розкрито поняття психічних станів, нервово-психічних розладів та невротичних станів. Емпірично досліджено особливості проявів невротичних розладів студентів в повоєнні часи.*

Ключові слова: *психічні стани, нервово-психічні розлади, невротичні стани, тривожність, емоційне вигорання.*

Вступ. Психотравмуючі чинники, бойові дії в країні та стресові реакції часто залишають після себе психічні розлади, крім того, викликають фрустраційну напругу та дезадаптивні форми поведінки, які проявляються у загостренні міжособистісних конфліктів або обмеженні сфери контактів, зниженні працездатності, підвищені дратівливості, депресії та ПТСР - все це негативно впливає на психічне здоров'я студентів. У напружених і нестабільних умовах сучасного суспільства різко зростає кількість людей з негативними психічними станами, серед яких велику частку складають невротичні. Вивчення особливостей генезису та психокорекції невротичних станів особистості набуває особливого значення під час навчання студентів у ЗВО, оскільки

ки в цей період відбувається інтенсивний розвиток особистості, формування її інтелектуальної, емоційно-вольової, мотиваційної сфер, системи ціннісних орієнтацій, професіоналізація та самовизначення в життєвому просторі. Поширеність цих станів руйнівно впливає на життя студентів, хід їх особистісного розвитку та самореалізації.

На відміну від корисних для здоров'я короткотривалих стресів, постійна перевага, тривожність та довготривалий стрес під час воєнного стану виснажують організм, шкодять фізичному самопочуттю і можуть стати тригером для депресії, посттравматичного синдрому та інших порушень психіки. Події в Україні під час війни дали зрозуміти, що стреси військового часу впливають не тільки на людей, що опинилися в зоні бойових дій або в окупації, але й на тих, хто перебуває в тилу, в тому числі на студентів вищих навчальних закладів.

Особистість завжди перебуває під впливом різноманітних контекстів, серед яких сьогодні на перший план виходить війна як джерело перманентної травматизації. Під час війни ціннісні орієнтації, погляди на життя, стосунки з оточенням, ставлення до себе і свого життя змінюються поступово, не завжди помітно, але неминуче. Війна руйнує базові відчуття безпеки, захищеності, стабільності, передбачуваності, провокує тектонічні зміни в процесах життєдіяльності, самореалізації, життєтворчості, які рано чи пізно відчують як прямі, так і опосередковані учасники травматичних подій.

Немає сумніву, що війна створює багато значних зовнішніх подразників, які викликають цілу низку факторів дистресу. Крім того, оскільки у війні беруть участь усі громадяни суспільства, які її переживають, дистрес набуває масових ознак. Коли переважна більшість населення країни переживає дистрес, це має значні негативні наслідки не лише на індивідуальному рівні, а й на загальносоціальному рівні [2].

Війна має катастрофічний вплив на здоров'я та добробут нації. Дослідження показали, що військовий конфлікт спричиняє більше смертей та інвалідності, ніж будь-яка серйозна хвороба. Війна руйнує громади та сім'ї й часто порушує розвиток соціальної та економічної «тканини» націй. Наслідками війни є тривалі фізичні та психологічні пошкодження дітей і дорослих, а також зменшення матеріального та людського капіталу. Смерть унаслідок воєн – лише «верхівка айсберга». Наслідки, окрім смерті, включають бідність, недоїдання, інвалідність, економічний/соціальний занепад та психосоціальні захворювання тощо. Серед наслідків війни одним із найважливіших є вплив на психічне здоров'я мирного населення. Розуміння психологічного впливу війни на цивільне населення є важливим, оскільки війни змінюють ставлення суспільства до майбутнього.

Виклад основного матеріалу. Під час війни відбуваються колективні та індивідуальні зміни у сприйнятті, мисленні та поведінці. Війна – серйозне випробування для людини, бо вона постійно на межі життя і смерті, поруч гинуть і страждають люди, порушується звичний спосіб життя. В умовах, коли людина може померти будь-коли, змінюється система її ставлень: до себе, до оточуючих, до світу в цілому, відбувається модифікація («кристалізація») системи цінностей, все другорядне «відсікається», майбутнє стає невизначеним, і людина починає цінувати кожен мить свого нинішнього життя [2].

Крім того, останнім часом спостерігається тенденція поєднання невротичної патології з різними формами вживання психоактивних речовин або застосуванням різних засобів нехімічного походження для зняття емоційної напруги: комп'ютерні ігри, азартні ігри, надмірні фізичні навантаження, прийом їжі. Військовий конфлікт, навіть територіально віддалений від території постійного проживання, може вплинути на збільшення кількості психічних і поведінкових розладів у цілому, а особливо на розвиток стресових невротичних розладів [6].

Узагальнюючи результати теоретико-методологічного аналізу досліджень, присвячених вивченню перебігу психічних станів особистості у студентський період, можна виділити таких вчених, як: Т. В. Алексеева, І. В. Волженцева, С. О. Гапонова, Т. О. Комар, Г. М. Льдокова, Н. О. Макачук, Е. Л. Носенко, Н.В. Павлик, Н. М. Пейсахов, А. О. Прохоров, В. І. Розов, В. М. Сінайко, Ю. Є. Сосновікова, М. І. Томчук, О. Я. Чебикін, та ін.

Так, у роботі Н.В. Павлик зазначено, що в сучасному суспільстві під впливом деструктивної кризи, стресів, економічних, соціально-психологічних та духовно-моральних факторів різко зростає відсоток молоді, яка страждає на нервово-психічні розлади та невротичні стани. При цьому весь парадокс полягає в тому, що особливості невротичного розвитку особистості не тільки не сприяють конструктивному спілкуванню людини з оточуючими, а, навпаки, створюють додаткові психологічні проблеми, які, в свою чергу, ще більше сприяють невротизації особистості [3].

На думку В. І. Розова, характерною для навчання у вищому навчальному закладі є підвищена нервово-психічна напруга, хронічна втома, підвищена тривога, емоційний та інформаційний стрес та фактори іншої етіології, дія яких у більшості випадків викликає перенапругу і астенізацію адаптаційних механізмів, виснаження функціональних резервів, зниження працездатності. Все це викликає появу різноманітних патологічних синдромів, найпоширенішими з яких є психосоматичні, а також неврози, захворювання органів дихання, серцево-судинної системи, системи органів травлення та ін. Дослідження показують, що всі основні хвороби виникають і розвиваються саме під час навчання у вищих навчальних закладах [4].

Дослідження Г. М. Льодкової щодо негативних психічних станів студентів у ситуаціях з невизначеним результатом показує, що для них характерні стани тривоги, агресивності, фрустрації та ригідності, але про їх перебіг йдеться лише в екзаменаційний та післяекзаменаційний періоди. Н. О. Макарчук вважає, що суб'єктивними детермінантами виникнення конфліктних ситуацій у пізньому юнацькому віці є тривожність, агресивність, фрустрація та ригідність. Т. В. Алексеева зазначає, що динаміка негативних психічних станів відображає процес адаптації студентів до навчання у ЗВО. Коротко охарактеризуємо негативні психічні стани, найбільш характерні для студентського віку. Різні автори по-різному трактують ці стани, описують і класифікують їх, тому наведемо загальноприйняті уявлення про них. Підвищена тривожність виникає і реалізується в результаті складної взаємодії когнітивних, емоційних і поведінкових реакцій. Стан тривоги супроводжується психомоторними розладами, фізіологічними змінами дихальної, серцево-судинної та нервової систем, зміною перебігу психічних процесів і проявляється в міміці, рухах, відтінках інтонації тощо. Формами прояву тривожності у студентів можуть бути невпевненість у собі, недовірливість, занепокоєння можливими проблемами, труднощі в прийнятті остаточного рішення, схильність до межових станів тощо. Тривога може проявлятися як стан («реактивна» або «ситуаційна» тривога), так і як риса особистості («особистісна» тривожність).

Ситуативна, тобто, «реактивна» тривожність виникає як реакція людини на різні зовнішні чинники, на очікування оцінки, агресивну поведінку, неприязне ставлення до себе, загрози впевненості в собі, престижу і супроводжується напругою, тривогою, заклопотаністю, нервозністю, страхами, активацією вегетативної нервової системи, розладами уваги. Цей стан визначається об'єктивними умовами, що свідчать про ймовірність неуспіху або невдачі, і зазвичай має адаптивний характер, якщо не перевищує певного оптимального рівня.

Особистісна тривожність формується в процесі систематичного перебування людини в умовах, що сприяють інтенсивному виникненню стану тривоги, і закріплюється як психічна властивість. Це суб'єктивний прояв неблагополуччя студента, який визначається особливостями нервової системи і виявляється у схильності сприймати різноманітні ситуації як такі, що загрожують його впевненості в собі, самоповазі та репутації.

Студенти, які під час навчальної діяльності переживають стан тривоги, жорстко реагують на невдачі, негативні оцінки, намагаються уникати незнайомих ситуацій, нових завдань, невпевнені у вірності своїх рішень і поведінки, виявляють ознаки заниженої самооцінки, гірше навчаються у стресових ситуаціях, виявляють підвищену психомоторну активність, навіть безпечні ситуації

сприймають як небезпечні для себе. Інформація про успіх мотивує таких студентів краще, ніж інформація про невдачі; у них порушені процеси адаптації та інтеграції, що проявляється в проблемах міжособистісного спілкування. Стан тривожності певною мірою стимулює відбивається на перебігу когнітивних і саморегуляційних процесів, тоді як при високій інтенсивності ці процеси знижуються і дезорганізуються.

Досвід навчання студентів в умовах воєнних подій в країні висувають актуальну задачу вивчення і дослідження синдрому емоційного вигорання, охоплюючи всі його причини та сфери вияву, включаючи екзистенційні страхи смерті, що спричиняють дефіцитарні стани у контексті психічного здоров'я. Студенти можуть зазнати емоційного вигорання через надмірне навчальне навантаження, труднощі у процесі навчання та міжособистісному взаємодії, нецікавість у предметах, розчарування у вибраній професійній сфері, відчуття невпевненості у власній самореалізації та низька самооцінка щодо власних професійних навичок. Це може призвести до відчуття розгубленості, втрати енергії та відчуття власної безсилля. Серед осіб, які найбільше схильні до емоційного вигорання, виділяються студенти, які прагнуть до отримання відмінних оцінок і ставлять перед собою надто високі вимоги [1].

Негативні стани, що виникають у процесі навчання, проявляються в надлишковій напрузі тіла, зниженні емоційного та інтелектуального потенціалу, можуть призвести до психосоматичних захворювань і призупинення особистісного зростання студента. Студенти, які пережили навчальний стрес, можуть стикатися з труднощами у засвоєнні та розумінні нових знань, що може вплинути на їхню академічну успішність. Ці труднощі в подальшому можуть викликати додаткові особисті проблеми, які стають причиною емоційного вигорання. У науковому висвітленні термін «емоційне вигорання студентів» виокремлює основну сутність та статус цього синдрому. Сучасні дослідження визначають емоційне вигорання студента як стійкий стан його емоційного, фізичного та психічного виснаження, що включає особистісне відчуження та приниження навчальних досягнень. За словами О. Сергєєнкової та О. Столярчука, емоційне вигорання – це процес поступової втрати студентом емоційної, фізичної та когнітивної енергії, про що свідчать симптоми фізичної втоми, розумового та емоційного виснаження, а також зниження задоволеності від навчальної діяльності [5].

Розуміння цих аспектів є ключовим для розробки ефективних стратегій профілактики та підтримки студентського психічного здоров'я в умовах складних життєвих ситуацій.

У експериментальному дослідженні взяли участь 25 осіб, студентів I-IV курсів Ізмаїльського державного гуманітарного університету (віком респондентів від 18 до 22 років). З метою вивчення наявності та тяжкості невротич-

них станів у студентської молоді була використана методика «Клінічний опитувальник для виявлення та оцінки невротичних станів» розроблений К.К. Яхиним та Д.М. Менделевичем.

Результати дослідження показали, що за «Шкалою тривоги» 20 % (5 осіб) респондентів мають схильність до хворобливого стану, а 80% (20 осіб) знаходяться в межах норми. За шкалою «Невротична депресія» 8% (2 особи) мають схильність до хворобливого стану, 92% (23 особи) в межах норми. За шкалою «Астенія» 24% (6 осіб) мають схильність до хворобливого стану, 76% (19 осіб) знаходяться в межах норми. Істеричний тип реагування у 8% (2 особи) опитаних виявилось схильність до хворобливого стану, 92% (23 особи) в межах норми. За шкалою «Обсесивно-фобічні порушення», 12% (3 особи) мають схильність до хворобливого стану, 88% (22 особи) знаходяться в межах норми. Щодо шкали «Вегетативні порушення», то 16% (4 особи) мають схильність до хворобливого стану, а 84% (21 особи) в межах норми (Табл.1., Рис.1.).

Таблиця 1. Результати дослідження показників невротичних станів за методикою «Клінічний опитувальник для виявлення та оцінки невротичних станів» розроблений К.К. Яхиним та Д.М. Менделевичем

Шкали проявів невротичних станів	схильність до хворобливого стану Кількість осіб/ %	в межах норми Кількість осіб/ %
тривога	5/ 20%	20/80%
Невротична депресія	2/ 8%	23/ 92%
Астенія	6/ 24%	19/ 76%
Істеричний тип реагування	2/8%	23/92%
Обсесивно-фобічні порушення	3/12%	22/88%
Вегетативні порушення	4/16%	21/84%

Результати, проведеного нами дослідження за методикою «Клінічний опитувальник для виявлення та оцінки невротичних станів» розроблений К.К. Яхиним та Д.М. Менделевичем наведено у вигляді гістограми (див.Рис.1.).

Отже, більшість респондентів мають показники в межах норми. Схильність до хворобливого стану найбільш представлений за шкалою тривоги (20% - 5 осіб) та астенії (24% - 6 осіб). Тривогу трактують, як суб'єктивно

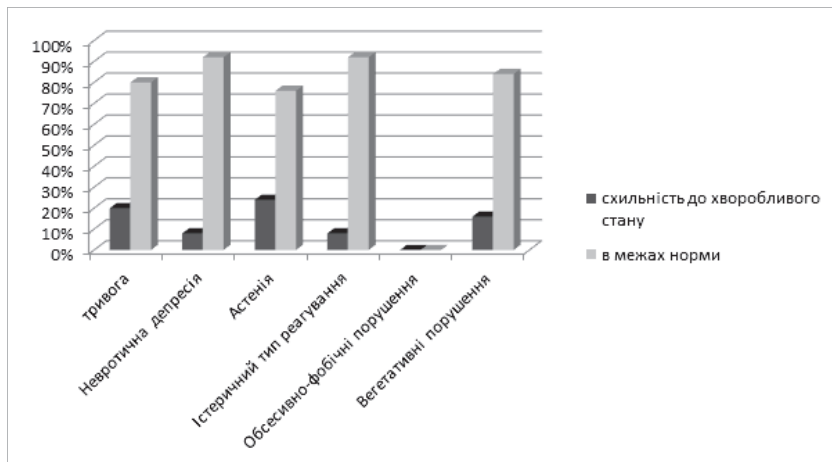

Рис. 1. Співвідношення показників невротичних станів за методикою «Клінічний опитувальник для виявлення та оцінки невротичних станів» розроблений К.К. Яхиним та Д.М. Менделевичем.

неприємний емоційного стан, який направлений у майбутнє й виникає навіть за відсутності будь-якої реальної загрози або небезпеки. Вона з'являється в ситуації невизначеної небезпеки і проявляється у очікуванні негативного розвитку подій. Цей стан виникає у той час, коли людина сприймає певний подразник чи ситуацію як елемент актуальної або потенційної загрози, небезпеки, такої, що може завдати шкоду. Астенія – це нервово-психічна слабкість, що виявляється у підвищеній втомлюваності і виснаженні, зниженому порозі чутливості, крайньої нестійкості настрою та порушенні сну. До симптомів даного стану можна віднести дратівливість, підвищена стомлюваність, домінування зниженого настрою, примхливість, невдоволення, інколи слізливість.

Отримані результати можна пояснити тим, що в контексті військового часу тривога та астенія можуть мати серйозні наслідки для цивільного населення. Тривога може виникати з численних причин, таких як загроза життю, постійний стан напруження, невизначеність та страх перед майбутнім. У військових умовах це може бути пов'язано з можливістю атак, терористичних загроз, втратою родичів та іншими стресовими ситуаціями. Астенія, з свого боку, може виникати внаслідок тривалої емоційної напруги, невпевненості в майбутньому. Підвищена втомлюваність та виснаження можуть впливати на фізичний та психічний стан особи, погіршувати її здатність до прийняття рішень та виконання обов'язків.

У осіб із високими значеннями астенії можливі вияви швидкої стомлюваності та, як наслідок, порушення уваги, зниження працездатності, дратівли-

вість, емоційна нестійкість. Для осіб із високими значеннями конверсійного розладу характерний істеричний тип реагування, основні тенденції якого – вимога визнання, підвищена чутливість і вразливість, образливість, а також вияв істеричного реагування у вигляді порушеної серцевої діяльності, дихання, шлунково-кишкового тракту, можливо спостерігатимуся тики і рухові порушення. Таким особам притаманні вияви потреби в отриманні уваги, нестійка самооцінка, награність поведінки, obsесивно-фобічні розлади, що характеризуються наявністю нав'язливих спогадів, сумнівів, страхів, невпевненістю у своїх вчинках і рішеннях тощо.

Було виявлено, що за шкалою вегетативних порушень 16% (4 особи) досліджуваних мають схильність до хворобливого стану. Можливі вияви даного розладу: зниження апетиту, порушення серцево-судинної діяльності, шлунково-кишкові розлади, порушення терморегуляції, порушення сну, головні болі.

Проаналізувавши отримані результати за методикою «Шкала астенічного стану» (ШАС) Л. Малкової в адаптованому варіанті Т. Чертової, ми можемо стверджувати, що у 6 (24%) опитаних виявлено відсутність астенії; 36% (9 осіб) досліджуваних показали слабку астенію, тобто спостерігається підвищена роздратованість, зниження продуктивності навчальної діяльності, відсутність прагнення до інших видів діяльності; у 32% (8 осіб) студентів астенія проявляється на помірному рівні; виражений рівень астенії виявлено у 2 студентів – 8 %. Отже, ми можемо побачити, що більшість студентів мають астенічний стан на слабкому та помірному рівні (Табл.2.).

Таблиця 2. Результати дослідження рівня астенії за методикою «Шкала астенічного стану» (ШАС) Л. Малкової в адаптованому варіанті Т. Чертової

Рівень астенії	Кількість осіб	показник у %
відсутність	6	24
слабка	9	36
помірному	8	32
виражений	2	8

Особа, яка має відсутність астенії, відзначається високим рівнем енергії та витривалості. Вона не відчуває надмірної втоми, зберігає яскравий емоційний стан і може легко впоратися з різноманітними завданнями. Фізична та психічна активність є стійкими, а ефективність залишається на високому рівні протягом тривалого періоду.

На рівні слабкої астенії можливі деякі прояви втоми та психічної слабко-

сті. Особа може відчувати легку втомлюваність при здійсненні тривалих фізичних чи психічних зусиль, але ці ознаки ще не мають суттєвого впливу на її здатність функціонувати в повсякденному житті. Емоційний стан залишається стабільним, і впоратися з викликами не представляє значних труднощів. З помірною астеною можливе виникнення більш виражених проявів втоми та слабкості. Особа може відчувати значний ступінь втомлюваності після фізичних або психічних зусиль, що вимагають від неї великого напруження. Емоційний фон може бути менш стійким, і можливі періоди втому, коли діяльність важко контролювати. Виражена астенія характеризується серйозними труднощами в фізичному та психічному виконанні завдань. Особа може відчувати значну втомлюваність і витратити багато часу на відновлення після зусиль. Емоційний стан може бути значно погіршеним, і можуть виникати депресивні або роздратовані настрої. Здатність до повсякденних справ може бути суттєво обмеженою.

Аналіз вивчення рівня астеничного стану за методикою «Шкала астеничного стану» (ШАС) Л. Малкової в адаптованому варіанті Т. Чертової виявив, що більшість студентів мають легку та помірну втомлюваність при здійсненні тривалих фізичних чи психічних зусиль. Але було виявлено студенти, які показали виражений рівень астенії, що потребує психологічної допомоги.

Це, на нашу думку, обумовлено тим, що умови військового часу можуть вимагати від студентів зусиль у сфері як фізичної, так і психічної активності. Студенти можуть бути в постійній готовності до реагування на різноманітні ситуації, що може викликати високий рівень стресу та збільшувати загальну втомленість. Проведення довгих годин навчання, поєднане із стресом від непередбачуваності ситуацій може призводити до загальної втоми. В умовах війни можуть виникати нічні тривоги та інші непередбачені події, які порушують звичний режим сну студентів. Перериваний сон та висока збудливість можуть впливати на їхню здатність відновлювати фізичні та психічні ресурси під час відпочинку.

Аналізуючи показники тривожності за методикою «Шкала тривоги» М. Гамільтона, було виявлено, що 32% (8 осіб) досліджуваних показали мінімальний прояв тривожності, 40 % (10 осіб) опитуваних - легку тривожність, у 24 % (6 осіб) студентів виявлено помірну тривожність, у 4% (1 особа) - високу тривожність. Результати обстеження продемонстрували серед студентів переважання легкого рівня тривожності, далі мінімальний рівень тривоги та помірний рівень тривожності (Табл.3).

Так, особи з мінімальним рівнем тривожності характеризується відсутністю або незначним проявом тривоги. Вони, ймовірно, мають стабільну психічну стійкість та здатність ефективно впоратися з стресовими ситуаціями. Такі результати можуть бути позитивним показником для їхнього психіч-

Таблиця 3. Результати дослідження рівня тривожності за методикою «Шкала тривоги» М.Гамільтона

Рівень тривожності	Кількість осіб	показник у %
мінімальний прояв	8	32
легкий	10	40
помірний	6	24
високий	1	4

ного здоров'я та адаптації до умов навчання. Студенти з легким рівнем тривожності можуть відчувати деякий ступінь напруження чи стурбованості, але це не суттєво впливає на їхню здатність функціонувати в повсякденному житті. Ймовірно, ці студенти можуть вигідно скористатися стратегіями копіngu та підтримкою для зменшення рівня тривожності. Для досліджуваних з помірними проявами тривоги, тривожність може бути трошки важчою проблемою, яка потребує уваги та можливо психологічної підтримки. Студент, який показав високий рівень тривожності, може знаходитися в складній психічній ситуації. Це може бути пов'язано з індивідуальними факторами, стресовими подіями або іншими обставинами, які важко подолати самотійно.

Такі результати можна пояснити тим, що студенти відчують загрозу для своєї особистої безпеки через можливість обстрілів, вибухів або інших воєнних подій. Цей страх може бути основною причиною тривожності. Студенти можуть бути змушені евакуюватися або переміщатися через військові дії. Це створює відчуття невизначеності, втрати стабільності та необхідності адаптації до нових умов. Військові конфлікти часто призводять до економічних труднощів у країні. Студенти можуть стикатися з фінансовими проблемами, втратою батьками роботи або скороченням можливостей для отримання доходу. Війна створює постійний стресовий фон та нестабільність в суспільстві, що може призводити до хронічного стресу серед студентів, може викликати тривожність та інші психічні проблеми. Зрозуміння цих причин є важливим для створення програм та ресурсів, спрямованих на підтримку психічного здоров'я студентів під час воєнного конфлікту. Психологічна допомога, консультування та ресурси для подолання стресу можуть бути ефективними заходами для забезпечення психічного благополуччя студентів у подібних ситуаціях.

Таким чином, результати за опитувальником показали, що більшість респондентів мають легкий, мінімальний та помірний рівень тривоги, що є позитивним сигналом для психічного здоров'я цієї спільноти, але є студент, який показав схильність до високого рівня тривожності, що потребує психо-

корекційної підтримки. Це може включати індивідуальні консультації, психотерапію чи інші психологічні інтервенції.

Висновки. Отже, отримані результати аналізу клінічних проявів невротичних розладів свідчать, що більшість студентів, які брали участь у дослідженні, успішно впоралися з впливом військових подій та успішно адаптувалися до нових умов. Однак певна група учасників дослідження виявила значні труднощі та негативні зміни, що виражаються в їхній невротизації. Це свідчить про те, що, незважаючи на загальний рівень адаптації більшості студентів, існують студенти, для яких воєнні обставини стали серйозним викликом і суттєво вплинули на їхнє психічне становище. Детальний аналіз цих конкретних випадків може сприяти розробці та вдосконаленню ефективних інтервенцій та програм підтримки для тих, хто виявив виражені прояви невротизації в умовах війни.

Аналіз психологічної літератури виявив, що для роботи з невротичними проявами особистості, особливо з їх клінічними проявами в повоєнні часи, можна використовувати наступні психотерапевтичні напрями: гештальт-травмотерапія, логотерапія, екзистенціальна психотерапія, клієнт-центрована терапія, тілесно-орієнтована терапія, арттерапія, поведінкова, когнітивна та когнітивно-поведінкова психотерапія, позитивна психотерапія.

Список використаних джерел:

1. Кіяшко О. О. Емоційне вигорання та його вплив на процес професійного становлення студентів майбутніх практичних психологів. О. О. Кіяшко, О. В. Царькова. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. К.: Вид-во НПУ, 2014. Вип. 45 (69). С. 144–149
2. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.
3. Павлик Н. Невротичний характер як фактор порушення соціалізації особистості в юнацькому віці. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. 2013. Вип. 1. С. 47–51.
4. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: Навч.посібн. К.: Кондор, 2005. 278 с.
5. Сергєєнкова О.П., Столярчук О. Криза фахового навчання як підґрунтя емоційного вигорання студентів. Збірник наукових праць. Київ, 2017. № 27. С. 77–81.
6. Хімчян А. І. Ранжування психотравмуючих чинників у осіб, тимчасово переміщених із зони АТО, що страждають на невротичні розлади [Електронний ресурс]. А. І. Хімчян, Г. О. Суворова-Григорович. Психіатрія, неврологія та медична психологія. 2015. Т. 2, № 1. С. 41–44.

Transliteration of References:

1. Kiiashko O.O. (2014). Emotsiine vyhorannia ta yoho vplyv na protses profesiinoho stanovlennia studentiv maibutnikh praktychnykh psykholohiv. O. O. Kiiashko, O. V. Tsarkova. Naukovi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Serii 12: Psykholohichni nauky. K. : Vyd-vo NPU, 2014. Vyp. 45 (69). S. 144–149
2. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: upravlinnia, tsyfrovizatsiia, yevrointehratsiini aspekty: zbirnyk tez dopovidei IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (naukove elektronne vydannia), 25 zhovt. 2022 r. Kyiv : DNU «Instytut osvitalnoi analityky», 2022. 360 s.
3. Pavlyk N. (2013). Nevrotychnyi kharakter yak faktor porushennia sotsializatsii osobystosti v yunatskomu vitsi. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia. Pedahohika. Sotsialna robota. 2013. Vyp. 1. S. 47–51.
4. Rozov V. I. (2005). Adaptivni antystresovi psykhotekhnolohii: Navch.posibn. K.: Kondor. 278 s.
5. Serheienkova O.P., Stoliarchuk O. (2017). Kryza fakhovoho navchannia yak pidgruntia emotsiinoho vyhorannia studentiv. Zbirnyk naukovykh prats. Kyiv, 2017. № 27. S. 77–81.
6. Khimchian A.I. (2015). Ranzhuvannia psykotravmuiuchykh chynnykiv u osib, tymchasovo peremishchenykh iz zony ATO, shcho strazhdaiut na nevrotychni rozlady [Elektronnyi resurs]. A. I. Khimchian, H. O. Suvorova-Hryhorovych. Psykhiiatriia, nevrolohiia ta medychna psykholohiia. 2015. T. 2, № 1. S. 41–44.

Отримано 19.02.2024
 Рецензовано 22.02.2024
 Доопрацьовану версію отримано 25.02.2024
 Принято до друку 27.02.2024

INNA MAZOKHA,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of General and Practical Psychology, Izmail State Humanitarian University, Izmail, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9361-8080>

E-mail: innamazoha@gmail.com

MENTAL STATES OF STUDENTS IN THE PROCESS OF EDUCATIONAL AND COGNITIVE ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF WAR

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.10>

ОНИЩЕНКО Т.Є.

кандидат медичних наук, доцент,
кафедра інфекційних хвороб ЗДМФУ,
м. Запоріжжя, Україна

РЯБОКОНЬ О.В.

доктор медичних наук, професор,
завідувачка кафедри інфекційних
хвороб ЗДМФУ, м. Запоріжжя,
Україна

ФУРИК О.О.

кандидат медичних наук, доцент,
кафедра інфекційних хвороб ЗДМФУ,
м. Запоріжжя, Україна

БІЛОКОБИЛА С.О.

асистент, кафедра інфекційних
хвороб ЗДМФУ, м. Запоріжжя,
Україна

ОНИЩЕНКО В.Ф.

кандидат математичних наук, доцент,
кафедра інформаційних технологій
електронних засобів, Національний
університет «Запорізька політехніка»,
м. Запоріжжя, Україна

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВІЙНИ

ONISHCHENKO T.E., RYABOKON O. V., FURYK O.O.,
BILOKOBYLA S.O., ONYSHCHENKO V.F. **Experience of using
information and distance technologies in the educational pro-
cess in the conditions of war.** *The article presents the experience
of using information and distance technologies in the educational
process of higher education institutions during the war. The differ-
ences between distance learning and traditional education, their
advantages and disadvantages are analyzed and shown. In connec-
tion with the reorganization of education in Ukraine, the main direc-
tions of development of distance learning and the problems of their
implementation in the conditions of war are identified. It is shown that
the effectiveness of distance learning is determined not only by the*

means of information and distance technologies, but also by the use of such pedagogical methods that are realistic for implementation in the educational process in the conditions of war.

Keywords: education in times of war, information and distance technologies, case technologies.

ОНИЩЕНКО Т.Є., О.В. РЯБОКОНЬ, О.О. ФУРИК, С.О. БІЛОКОБИЛА, В.Ф. ОНИЩЕНКО. **Досвід використання інформаційно-дистанційних технологій у навчальному процесі в умовах війни.** У статті наведений досвід використання інформаційно-дистанційних технологій у навчальному процесі закладів вищої освіти в умовах війни. Проаналізовані та показані відмінності дистанційного навчання від традиційного, їх переваги і недоліки. У зв'язку з реорганізацією освіти в Україні визначені основні напрями розвитку дистанційного навчання та проблеми їх реалізації в умовах війни. Показано, що ефективність дистанційного навчання визначається не тільки засобами інформаційно-дистанційних технологій, а й використанням таких педагогічних методів, які реальні для впровадження в освітній процес в умовах війни.

Ключові слова: освіта в умовах війни, інформаційно - дистанційні технології, кейс-технології.

Постановка проблеми. В Україні відбувається становлення нової системи освіти, яка супроводжується інтеграцією у світовий інформаційно-освітній простір. Цей процес супроводжується істотними змінами у навчально-педагогічній теорії і практиці навчально-виховного процесу, який пов'язаний із внесенням коректив у зміст технологій навчання [с.93, 1], які були обумовлені пандемією COVID -19 та, на превеликий жаль, відбуваються нині в умовах війни.

Основні тенденції розвитку вищої освіти сучасної України, це є адаптація принципу Відкритої науки у просторі вищої освіти України, розробка стратегії реєміграції як протизага явищу наукової еміграції, збереження і розвиток людського потенціалу, модернізація професійної діяльності та розвитку науково-педагогічних працівників університету, організація дистанційного навчання, налагодження роботи осередків психологічної служби, залучення університетів у формах науково-дослідної роботи до процесів соціально-економічного відновлення, витіснення з простору української освіти і науки російського впливу, тощо [с. 15, 2].

Виклад основного матеріалу. В сучасних соціально-економічних та надскладних політичних умовах вищі навчальні заклади зацікавлені в розширен-

ні спектру освітніх послуг та залученні працюючої молоді, мешканців віддалених регіонів, тимчасово переміщених осіб, мало мобільних груп та інших верств населення, які зараз частково включені до освітнього процесу, при чому саме дистанційна форма навчання є найбільш логічним шляхом вирішення цього завдання, оскільки дозволяє втілити в життя концепцію безперервної освіти. Саме розвиток дистанційних технологій в вищому навчальному закладі сприяє підвищенню його конкурентної привабливості серед інших освітніх закладів одного профілю, оскільки може запропонувати абітурієнту сучасні освітні продукти. Саме вирішенню питань з розвитку вищої освіти в Україні сприяє впровадження дистанційних технологій у навчальний процес. Пришвидженню, удосконаленню різноманітних методів та засобів використання дистанційних технологій сприяє необхідність продовжувати та адаптувати навчання в умовах війни та сучасних геополітичних викликів.

Українські фахівці під час створення Українського центру дистанційної освіти розглядають дистанційну форму навчання як таку, за якої використовуються глобальні комп'ютерні комунікації (Інтернет) та яка базується на індивідуальній роботі студентів та їх активному спілкуванні з викладачами та іншими студентами [с.3, 3].

Для ефективного впровадження дистанційних технологій у навчання є необхідним більш глибоке і детальне вивчення питань організації, методів та засобів навчання, взаємодії в інформаційному просторі.

Дистанційне навчання –це процес передачі інформації за допомогою віддаленої взаємодії між студентом та викладачем за допомогою різноманітних методів. Цілі і дидактичні принципи дистанційного навчання зберігаються, як і при очному. Відмінністю дистанційного навчання є необхідність наявності постійного зворотнього зв'язку між викладачем і здобувачем освіти із використанням різноманітних методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій [с.17, 4]. Для цього є необхідним чітке розуміння методів і засобів організації дистанційного навчання, його переваг і недоліків.

До переваг дистанційного навчання можна віднести:

- індивідуальна організація процесу навчання, яка допомагає підлаштуватися до потреб і особливостей студентів. Можливість підібрати для студента індивідуальний темп навчання, самостійно і гнучко планувати час і тривалість занять;
- велика ступінь свободи студента, у порівнянні з традиційною формою навчання;
- організація постійного зворотнього зв'язку між студентом і викладачем, яка може виходити за рамки суворо обмеженого часу заняття;
- використання в освітньому процесі новітніх досягнень інформаційних і телекомунікаційних технологій, що може підвищувати інтерес студентів до навчання;

- відкриваються можливості для підвищення популярності і ефективності методів навчання, пов'язаних з розвитком креативності студентів, створюються умови для творчого самовираження;
- відкривається доступ до великих інформаційних ресурсів, що є недоступними під час звичайних занять у традиційному форматі навчання;
- робота з дистанційними технологіями сприяє формуванню компетентності у використанні технологій, підвищує комп'ютерну грамотність, що є дуже важливим в сучасному інформаційному суспільстві.

Недоліки дистанційного навчання:

- нова форма навчання передбачає тривалий попередній етап підготовки і проектування;
- адаптація навчально – методичного матеріалу, розробки навчального курсу, методів взаємодії. На початку карантину не було часу для проведення цього підготовчого етапу, перелаштування починалось з “колес”;
- недоліки технічного оснащення. Для успішного здійснення дистанційного навчання необхідна наявність комп'ютерної техніки, швидкого Інтернету;
- низький рівень комп'ютерної грамотності. Незважаючи на популярність і широке поширення інформаційних технологій, відчувається брак знань в даній сфері для ефективної організації дистанційного навчання. Це стосується як студентів, так і викладачів;
- одним із головних недоліків дистанційного навчання є відсутність безпосереднього, живого спілкування студентів з викладачем. Заняття втрачає емоційне забарвлення, що веде до зниження інтересу студентів до матеріалу;
- в умовах дистанційного навчання виникають складнощі в організації практичних занять із засвоєнням практичних навичок;
- виникає необхідність жорсткої самодисципліни, якої часто не вистачає студентам сьогодні;
- зниження мотивації до навчання у зв'язку з неможливістю організувати суворий контроль над виконанням завдань і адекватну систему заохочень за успіхів. Недоліки в організації дистанційного навчання призводять до недостатнього розуміння і дезорієнтацію студентів, що також знижує їх мотивацію у сукупності із психо-емоційними змінами, обумовленими воєнним станом.

Таким чином, дистанційна форма навчання відрізняється від інших форм - принципами організації, але не цілями. Основними перевагами дистанційного навчання є можливість організації індивідуального підходу до організації навчання за допомогою різноманітних засобів інтернет технологій; можливіс-

тю підтримувати постійний зворотний зв'язок між студентом і викладачем позааудиторно; певну ступінь свободи, якої так не вистачає студентам у форматі звичайного навчання. Враховуючи особливості дистанційного навчання викладач повинен орієнтувати студентів на самостійну роботу, творчий пошук. Головними недоліками дистанційної форми навчання є відсутність, або труднощі у безпосередньому, живому спілкуванні з викладачем і іншими студентами, особливою проблемою є організація виховного процесу [с. 24, 5].

Дистанційне навчання — це форма навчання з використанням комп'ютерних і телекомунікаційних технологій, які забезпечують інтерактивну взаємодію викладачів та студентів на різних етапах навчання і самостійну роботу з матеріалами інформаційної мережі. При організації дистанційного навчання сучасні інтернет-ресурси пропонують найрізноманітніші засоби спілкування у віртуальному середовищі. Тому кожен викладач має обрати для себе найбільш зручну і оптимальну форму, а для компенсації дефіциту живого спілкування обирати такі засоби, які дозволяють за допомогою відео зв'язку організувати інтерактив, колективне обговорення. Також потрібно використовувати і колективні методи навчання, які дозволяють “оживити” дистанційний формат спілкування. Система дистанційного навчання має бути побудована таким чином, щоб забезпечити максимальну ефективність і користь навчання, і в той же час, забезпечити зручність її використання.

Платформа Microsoft Teams for Education, яка використовується в університеті, створена на базі EdX. До речі, ця платформа використовується у багатьох країнах світу. Але, наприклад, майбутній лікар має володіти не тільки певним об'ємом теоретичних знань, а й оволодіти комунікативними навичками та засвоїти відповідні практичні. Для підготовки здобувачів освіти з дисципліни інфекційні хвороби на відповідній кафедрі використовуються засоби MS Forms та MS Teams пакету Office 365. Викладачі кафедри інфекційних хвороб готують презентації лекцій, навчально-методичні матеріали, які викладені для студентів для вільному доступі. На практичних заняттях в групах, з обов'язковою присутністю всіх студентів, тобто у синхронному онлайн режимі, колективно проводиться розбір відповідних тем, розбір складних клінічних випадків. Заняття завершується самостійним опрацюванням тестів і задач з заданої теми. Підсумкове оцінювання студентів відбувається за результатами оцінювання засвоєння теоретичної частини та виконання завдань. У кожного студента мається можливість зв'язатися з викладачем у індивідуальному чаті, отримати за необхідністю консультацію.

Однією із фундаментальних дисциплін у підготовці майбутнього лікаря є інфекційні хвороби. Цей предмет охоплює велику наукову сферу, лікарям усіх спеціальностей доведеться стикатися з інфекційними хворобами проводити діагностику та диференціальну діагностику. Дослідження останніх років

виявили, що більшість студентів демонструють досить поверховий підхід до вивчення цієї дисципліни, що ймовірно обумовлено механічним запам'ятовуванням навчального матеріалу та може стати причиною діагностичних помилок у майбутньому. Тому, для покращення засвоєння теоретичного матеріалу, розвитку клінічного мислення, відпрацювання комунікативних і практичних навичок на кафедрі розглядається питання впровадження в навчальний процес кейс-технологій.

Метод кейсів спирається на класичну модель Д. Колба, які були розроблені у 1984 році і описані у книзі *Experiential Learning: "Навчання на основі досвіду: досвід як джерело навчання та розвитку"*. Метод кейсів (англ. case-study – метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного навчання) – техніка навчання, що використовує опис реальних ситуацій, інструмент, що дозволяє застосувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань, метод колективного аналізу ситуацій.

У загальному вигляді конкретні ситуації є описом дійсних подій у словах, цифрах, образах, діях. Кейс - це «зріз» процесу, фіксація його динаміки у певних часових межах з метою вибору шляхів і способів подальшого вирішення проблеми або визначенням перспективних тенденцій розвитку ситуації студентами [с.58, 6].

Кейс-метод принципово відрізняється від завдання навчального характеру та від методу «постановки проблемних ситуацій», містить навчальні та виховні завдання. Студенти працюють в групах, уважно прислухаються друг до друга, бо можливі різні думки. Студентам пропонується завдання на основі найважливіших та правдивих життєвих ситуацій. Такий кейс дозволяє побачити у ситуаціях типові моменти та формує здатність їх аналізувати за допомогою застосування аналогії.

При підготовці кейсу викладач описує типові ситуації, які найчастіше зустрічаються в реальному житті, і з якими у майбутньому доведеться зіткнутися фахівцям у процесі своєї професійної діяльності. По-перше, кейс ніколи не пропонує студентам проблему у конкретному вигляді. Студенти повинні визначити її з отриманої інформації. По-друге, проблема, що міститься в кейсі, не може мати однозначного вирішення. Суть методу полягає в тому, щоб з безлічі альтернативних варіантів, відповідно до вироблених раніше критеріїв, вибрати найбільш доцільне рішення та розробити практичну модель його реалізації [с.63, 7].

В процесі роботи над кейсом студенти опрацьовують наступні види діяльності: інформаційний пошук (критичне осмислення інформації, визначають проблеми наслідків, тенденцій розвитку ситуації); проводять аналіз, виявлення проблеми (аналіз, спрямований на пояснення причин, можливих наслідків, тенденцій розвитку ситуації); визначають критерії (вироблення кри-

теріїв вирішення проблем); пропонують конструктивну ідею (пошук ідей, спрямованих на вирішення проблеми, та їх оцінювання відповідно до вироблених ідей); розробляють план дій (розробка детального плану вирішення проблеми, його оцінювання).

Висновки. Таким чином, проаналізувавши використання інформаційно-дистанційних технологій у навчальному процесі закладів вищої освіти, підсумовуємо, що дистанційна форма навчання відрізняється від традиційного - принципами організації, але не цілями. Якість та ефективність освітніх послуг у дистанційному форматі визначається не тільки засобами інформаційно-дистанційних технологій, а й залежить від використання таких педагогічних методів, які реальні для впровадження в освітній процес в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Оніщенко Т.Є., Рябокони О.В., Хелемендик А.Б., Савельєв В.Г. Використання інтерактивних методів навчання у формуванні професійних компетентностей у студентів вищих навчальних закладів / Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. - с.90-96, <https://doi.org/10.38014/osvita.2022.89.08>.
2. Бодак В. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні/Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», 2022 - № 45.- с. 13–24. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.45>.
3. Діджиталізація в освіті – що саме змінюють в українських школах. URL: <https://acmc.com.ua/didzhytalizacziya-v-osviti-shho-same-zminyuyut-vukrayinskyh-shkolah/>
4. Geng, S., Law, K. M., & Niu, B. (2019). Investigating self-directed learning and technology readiness in blending learning environment. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1-22.
5. Голинський Ю. О./ Дистанційна освіта як вимога сьогодення с.22-26// Дистанційне навчання у ЗВО: моделі, технології, перспективи: матеріали круглого столу за участю радників академічних груп та викладачів факультету управління фінансами та бізнесу. – 28 квітня 2021 р. – Львів: ФУФБ, 2021. – 111 с.
6. S. Hsu, W.L. Banwart and F.E. Mastny / Achieving Interaction in Distance Education: A Case Study/ *NACTA Journal* Vol. 44, No. 3 (September 2000), pp. 56-60 (5 pages).
7. Mavroudi, A., & Papanikolaou, K. (2022). A Case Study on How Distance Education May Inform Post-Pandemic University Teaching. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 23(4), 57–74. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v23i4.6245>.

Transliteration of References:

1. Onishchenko T.Ie., Riabokon O.V., Khelemendyk A.B, Saveliev V.H. Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia u formuvanni profesiinykh kompetentnostei v studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv / Vyshcha osvita u konteksti intehtatsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru. - c. 90-96. <https://doi.org/10.38014/osvita.2022.89.08>.
2. Bodak V. (2022). Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini/ Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofiiia», 2022 - № 45.- s. 13–24.
3. Didzhitalizatsiia v osviti – shcho same zminiuiut v ukrainskykh shkolakh. URL: <https://acmc.com.ua/didzhitalizatsiia-v-osviti-shcho-same-zminyuyut-vukrayinskykh-shkolah/>.
4. Geng, S., Law, K. M., & Niu, B. (2019). Investigating self-directed learning and technology readiness in blending learning environment. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1-22.
5. Holynskiy Yu.O. (2021). Dystantsiina osvita yak vymoha sohodennia s.22-26// Dystantsiine navchannia u ZVO: modeli, tekhnolohii, perspektyvy:materialy kruhloho stolu za uchastiu poradnykiv akademichnykh hrup ta vykladachiv fakultetu upravlinnia finansamy ta biznesu. – 28 kvitnia 2021 r. – Lviv: FUFB, 2021. – 111 s.
6. S. Hsu, W.L. Banwart and F.E. Mastny / Achieving Interaction in Distance Education: A Case Study/ *NACTA Journal* Vol. 44, No. 3 (September 2000), pp. 56-60 (5 pages).
7. Mavroudi, A., & Papanikolaou, K. (2022). A Case Study on How Distance Education May Inform Post-Pandemic University Teaching. *The International (2000). Review of Research in Open and Distributed Learning*, 23(4), 57–74. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v23i4.6245>.

Отримано 19.02.2024
 Рецензовано 22.02.2024
 Додрацьовану версію отримано 25.02.2024
 Прийнято до друку 27.02.2024

ONISHCHENKO T.E.

Candidate of Medical Sciences , Associate Professor of the Department of Infectious Diseases ZDMFU.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3514-8385>

E-mail: oneta_2017@ukr.net

RYABOKON O.V.

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the 1st Department of Infectious Diseases of ZDMFU-1 Doctor Sciences , Head of the Department of Infectious Diseases ZDMFU.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7394-4649>

E-mail: ryabokonzsmu@ukr.net

FURYK O.O.

Candidate of Medical Sciences , Associate Professor of the Department of Infectious Diseases ZDMFU

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5196-7698>

E-mail: furyko@i.ua

BILOKOBYLA S.O.

Assistant Professor of the Department of Infectious Diseases of ZDMFU

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5673-616X>

E-mail: belokobyla_sv@ukr.net

ONYSHCHENKO V.F.

Candidate of Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Information Technologies of Electronic Devices, Zaporizhzhia Polytechnic National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4213-7131>

E-mail: vfonish@zntu.edu.ua

EXPERIENCE OF USING INFORMATION AND DISTANCE TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE CONDITIONS OF WAR

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.11>

ПІНЧУК І.О.

доктор педагогічних наук, доцент,
кафедра теорії і методики початкової
освіти, Глухівський національний
педагогічний університет
імені Олександра Довженка,
м. Глухів, Сумська область, Україна

ГОРДІЄНКО С.С.

аспірант 1 року навчання,
Глухівський національний
педагогічний університет імені
Олександра Довженка,
Глухівський національний
педагогічний університет імені
Олександра Довженка,
м. Глухів, Сумська область, Україна

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО АНГЛОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

PINCHUK I.O., HORDIIENKO S.S. **Training future teachers for professional English-language communication in war conditions.** *The orientation of national higher education towards European standards involves the training of competent specialists capable of professional English-language communication. Therefore, the article describes the results of a study aimed at training future teachers for professional English-language communication in wartime. To achieve the goal, a set of methods was used: analysis of scientific sources, educational regulatory documents, questionnaires, interviews, graphic methods. The author analyses and reveals the peculiarities of the challenges of the educational process in higher education institutions in wartime. The article investigates the specifics of future teachers' training for professional English-language communication in the context of distance learning. The analysis of the research results has shown that the most effective approaches to organizing the educational process for training future teachers in professional English communication are: emphasis on communication skills, preparation for teaching in extreme conditions, use of innovative technologies, cultural competence training, psychological*

training.

Keywords: professional training, future teachers, professional English-language communication, war conditions.

ПІНЧУК І.О., ГОРДІЄНКО С.С. Підготовка майбутніх учителів до професійного англомовного спілкування в умовах війни.

Орієнтація вітчизняної вищої освіти на європейські стандарти передбачає підготовку компетентних фахівців, спроможних до англомовної професійної комунікації. Тому, в статті описано результати дослідження спрямовані на вивчення підготовки майбутніх учителів до професійного англомовного спілкування в умовах війни. Для досягнення мети було використано комплекс методів: аналіз наукових джерел, освітніх нормативно-правових документів, анкетування, інтерв'ювання, графічні. Автором здійснено аналіз і розкрито особливості викликів освітнього процесу в закладах вищої освіти в умовах війни. У статті досліджено специфіку фахової підготовки майбутніх учителів до професійного англомовного спілкування в умовах дистанційного навчання. Аналіз результатів дослідження показав, що найефективнішими підходами в організації освітнього процесу з підготовки професійного англомовного спілкування майбутніх учителів є: акцент на комунікативних навичках, підготовка до викладання в екстремальних умовах, використання інноваційних технологій, навчання культурній компетентності, психологічна підготовка.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні вчителі, професійна англомовна комунікація, умови війни.

Постановка проблеми. Умови сьогодення вимагають термінового оновлення й удосконалення вітчизняної освіти. Сучасні заклади вищої освіти зобов'язані готувати здобувачів освіти до вирішення нагальних життєвих проблем, із якими вони ніколи раніше не стикалися.

Модернізація освітнього процесу в педагогічних ЗВО, метою яких є професійна підготовка фахівців освітнього профілю є особливо важливою сьогодні, в умовах воєнного стану в Україні. Тому вчителі мають бути готовими до роботи в закладах загальної середньої освіти в умовах загрози життю кожного громадянина нашої країни. Особливо важливим завданням сучасного вчителя є вміння організувати освітній процес засобами дистанційного чи змішаного формату навчання, з використанням інноваційних освітніх технологій.

Із огляду на те, що Україна знаходиться на шляху до європейської інтеграції, важливим постає питання оволодіння майбутніми педагогами англійською мовою як засобом комунікації із закордонними колегами щодо особливостей професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес підготовки майбутніх фахівців освітнього профілю регулюється низкою державних нормативних документів: Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2012), Проєкт Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років (2014), закон України «Про вищу освіту» (2017). Крім того, освітній процес підготовки майбутніх педагогів висвітлюється в Концепції «Нова українська школа», метою якої є забезпечення імплементації системної реформи сучасної освіти, що передбачає виконання ряду положень, зокрема: ухвалення нових стандартів загальної середньої освіти, розроблених з урахуванням компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості; запровадження принципу педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учнів, учителів і батьків; запровадження принципу дитиноцентризму (орієнтація на потреби учня); удосконалення процесу виховання, що дасть змогу засвоїти новий зміст освіти; підвищення мотивації вчителя шляхом надання академічної свободи; створення сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, учителів і батьків [13]

Процес професійної підготовки майбутніх учителів до успішної діяльності в умовах дистанційної освіти є об'єктом багатьох наукових розвідок. Значну увагу розробці окресленої проблеми приділяли як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Зокрема, актуальні проблеми викладання іноземних мов у закладах вищої освіти України вивчали І. Бей [11], М. Горюнова, Т. Погорелова [12], А. Малота [16]; підготовку майбутніх учителів англійської мови початкових класів досліджували І. Максак, М. Радченко [15], І. Пінчук [19], Т. Полонська, М. Сідун [14]. Вітчизняна вчена А. Малота обґрунтувала та створила методiku змішаного навчання професійно орієнтованого усного спілкування англійською мовою майбутніх соціальних працівників.

Проблема іншомовної підготовки майбутніх фахівців стала предметом наукового пошуку ряду вітчизняних учених: О. Любашенко й З. Корнєва [6] досліджують уміння англійського діалогічного інтерактивного мовлення у здобувачів освіти технічних спеціальностей; О. Лучанінова, В. Коваль, Г. Дефорж, Л. Наконечна, О. Головна [7] вивчають процес формування комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів засобами групової роботи; І. Литовченко, О. Огієнко, А. Сбруєва, Г. Соцька [8] описують методи викладання англійської мови для спеціальних цілей для студентів університету; С. Никипорець, Л. Ібрагімова, [10] висвітлюють особливості процесу формуван-

ня комунікативної компетентності студентів нелінгвістичних ЗВО засобом CLIL на заняттях з іноземної мови. Інші вітчизняні вчені досліджували питання й зробили систематичний огляд літератури змістовного електронного навчання з соціальними середовищами віртуальної реальності у вищій освіті [9].

Німецькі вчені К. Кісслінг і Г. Фабрі [5] акцентують увагу на розвиткові англomовної компетентності фахівців медичної освіти, зокрема вивчають процес викладання й вивчення комунікативної компетентності на основі моделі навичок. Автори пропонують навчальні завдання, що розроблені з метою адаптації до рівня знань здобувачів вищої освіти. Швецькі дослідниці А.-Т. Ярвенпя та Т. Густавссон [3] досліджують проблему розвитку англomовної компетентності майбутніх фахівців як ключового фактору якості багатонаціональних і міжорганізаційних інфраструктурних проєктів, під час реалізації яких залучені учасники з різних культур, мають спілкуватися однією мовою і приймати спільні рішення. Китайський учений Дж. Корбет [1] розкриває особливості міжкультурної освіти для вчителів англійської мови й описує інтелектуальні педагогічні традиції, що сформували міжкультурну мовну освіту. Дослідник також розглядає вплив онлайн-ресурсів на процес викладання англійської мови й наводить потужні аргументи щодо розвитку міжкультурної комунікативної компетентності. Е. Какуллі-Константіну [4] досліджує вивчення англійської мови для спеціальних і академічних цілей через застосування хмарних технологій.

Незважаючи на значний інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних науковців до поставленої проблеми, окремі аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців освітньої галузі залишаються недостатньо висвітленими.

Формулювання цілей статті. Зазначене вище доводить актуальність досліджуваної проблеми. Тому **мету статті** можемо визначити так: здійснити аналіз і розкрити особливості викликів освітнього процесу в закладах вищої освіти в умовах війни; обґрунтувати специфіку фахової підготовки майбутніх учителів до професійного англomовного спілкування в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Удосконалення системи вищої вітчизняної освіти у воєнний і повоєнний періоди є однією з ключових цілей становлення України як успішної європейської держави й повноправного члена Європейського Союзу.

Новим досвідом сучасних освітян став пошук шляхів розвитку освіти в умовах жорстокої російської війни проти, що поглибив усвідомлення потреби об'єднати потужні кваліфіковані дії освітян різних рівнів задля розвитку сучасної освіти в Україні попри всі виклики. В умовах російської агресії проти України надзвичайно стрімко змінювалися підходи до реалізації державної освітньої політики. Передусім, це потребувало оперативного прийняття сміли-

вих рішень, внесення змін і доповнень до законів України та відповідних нормативно-правових документів у сфері освіти. Безумовно, необхідно було діяти надто оперативно й одночасно за різними напрямками, зокрема: законодавчими, організаційними, освітніми, соціально-педагогічними, соціально-культурними, медичними та іншими з урахуванням особливостей і потреб різних категорій населення й особливо дітей дошкільного і шкільного віку, учнівської і студентської молоді [17].

Досвід організації дистанційної форми навчання, отриманий протягом останніх років, допоміг українській освітній спільноті швидко адаптуватися до нових реалій війни. МОН України рекомендувало закладам освіти самостійно ухвалювати рішення про навчання й закінчення навчального року з урахуванням ситуації.

Наше дослідження передбачає вивчення особливостей підготовки майбутніх учителів до англомовного професійного спілкування в умовах війни в північно-східному регіоні України, зокрема в Глухівському НПУ ім. О. Довженка.

Результати дослідження дали можливість проаналізувати основні виклики освітнього процесу в закладі вищої освіти в умовах війни, що подано в таблиці 1.

Таблиця 1. Виклики освітнього процесу в закладі вищої освіти в умовах війни

№	Виклик	Особливості реалізації
1	Безпека студентів та персоналу	Гарантування безпеки студентів та персоналу в умовах конфлікту, що передбачає введення необхідних заходів безпеки й евакуаційних планів.
2	Система комунікацій та зв'язку	Проблеми з інфраструктурою та зв'язком можуть впливати на здатність закладів вищої освіти спілкуватися зі студентами, викладачами та іншими учасниками освітнього процесу.
3	Припинення навчального процесу	Військові дії можуть призвести до змушених припинень навчання та закриття закладів вищої освіти, що впливає на нормальний ритм академічного року та викладання.
4	Евакуація студентів та персоналу	Потреба в евакуації студентів і персоналу з районів активних бойових дій може створити виклик у забезпеченні їхнього переселення та подальшої участі в освітньому процесі.
5	Стрес та психологічна підтримка	Умови війни можуть викликати стрес і травматичні наслідки серед студентів, викладачів і персоналу. Забезпечення психологічної підтримки стає дуже важливим аспектом.
6	Фінансування та ресурси	Нестабільна ситуація може призвести до скорочень у фінансуванні та обмеження доступу до необхідних ресурсів для освітніх закладів.

7	Адаптація програм	Потреба в адаптації навчальних програм під нові реалії війни, включаючи питання безпеки й конфліктології.
8	Втрата викладацького складу	Можливі втрати серед викладацького складу внаслідок військових дій або зміни життєвих обставин.
9	Виклики інтеграції випускників	Випускники можуть стикатися з викликами знаходження роботи або подальшого навчання в умовах економічної та соціальної нестабільності.

Розробка стратегій для вирішення цих викликів та надання необхідної підтримки закладам вищої освіти в північно-східному регіоні України є критично важливою для забезпечення неперервного функціонування освітнього процесу в умовах військового конфлікту.

Іншим завданням дослідження було визначення специфіки фахової підготовки майбутніх учителів до професійного англомовного спілкування в умовах дистанційного навчання під час воєнних дій у північно-східному регіоні України. Відповідна підготовка майбутніх учителів є важливим завданням, оскільки дозволяє забезпечити ефективну комунікацію та взаєморозуміння в умовах кризового середовища.

Використання англійської мови вітчизняними ЗВО відбувається відповідно до «Методичних рекомендацій щодо забезпечення якісного вивчення, викладання та використання англійської мови у закладах вищої освіти України» (2023), законопроекту «Про функціонування англійської мови як мови міжнародного спілкування в Україні», Рекомендацій Ради Європейського Союзу (2008) від 23 квітня 2008 року щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя.

У зазначених документах запропоновано рекомендації керівництву й викладачам англійської мови вітчизняних ЗВО для реалізації завдань сучасної англомовної освіти, вивчення й використання англійської мови здобувачами вищої освіти України. До того ж, у документі зазначено про потребу підтримки міжнародних партнерів, участі в міжнародних проєктах, зазначено про максимальний потенціал його застосування в післявоєнний період відновлення країни.

У процесі дослідження було впроваджено методологію експертного оцінювання й визначено вагомі коефіцієнти підходів, забезпечення яких сприятиме формуванню англомовної компетентності майбутніх фахівців. Із цією метою виникла потреба в експертній групі, до складу якої ввійшли викладачі англійської мови. Здійснене ранжування підходів експертами дало змогу виявити шість домінантних підходів до розвитку англомовної компетентності майбутніх учителів. На основі проведених досліджень можемо узагальнити

отримані результати та описати основні підходи й рекомендації до організації процесу підготовки майбутніх учителів до англомовного спілкування (табл. 2).

Таблиця 2. Підходи й рекомендації до організації процесу підготовки майбутніх учителів в Україні до англомовного спілкування в умовах війни

Підхід	Рекомендація щодо його впровадження	%
Акцент на комунікативних навичках	Варто розвивати навички усного й писемного спілкування, оскільки це важливо для ефективної комунікації в будь-яких умовах. Використання рольових ігор та ситуативних вправи для симуляції реальних ситуацій, які можуть виникнути під час війни, є важливим фактором.	27,2 %
Підготовка до викладання в екстремальних умовах	Важливо тренувати майбутніх учителів на випадок, якщо вони опиняться в екстремальних умовах, таких як обмежений доступ до ресурсів або інфраструктурних проблем. Варто проводити семінари та тренінги на місцях з конфліктами для практичного засвоєння навичок у реальних умовах.	8,6 %
Використання інноваційних технологій	Залучайте сучасні технології для викладання, такі як відеоконференції та онлайн-ресурси, що може бути особливо важливим у військових конфліктах.	35,7 %
Навчання культурній компетентності	Враховуйте культурні аспекти спілкування в різних умовах, зокрема в контексті війни. Забезпечте учителів знанням щодо культурних особливостей та чутливості до різних культур.	4,1 %
Психологічна підготовка	Враховуйте аспекти психологічної стійкості та підготовки майбутніх вчителів до емоційного стресу, який може виникнути в умовах війни. Забезпечте підтримку та ресурси для збереження психічного здоров'я вчителів.	20,8 %
Співпраця з місцевими громадами	Залучайте майбутніх вчителів до співпраці з місцевими громадами та організаціями для надання освіти в умовах війни. Встановлюйте партнерства з організаціями, які здійснюють освітню діяльність в умовах конфлікту.	3,6 %

На основі використання методів бесіди, опитування, анкетування, було визначено основні підходи до організації процесу підготовки майбутніх учителів в Україні до англомовного спілкування в умовах війни та створено рекомендації щодо їх застосування. Пізніше в ході дослідження методом ранжування було визначено відсоткове співвідношення найефективніших підходів щодо підготовки майбутніх учителів до англомовного професійного спілкування (рис. 1). Ці підходи допоможуть майбутнім учителям не лише вивчати мову, а й розвивати комплекс навичок, необхідних для ведення ефективного англомовного спілкування в умовах війни.

Рис. 1. Відсоткове співвідношення найефективніших підходів щодо вдосконалення англомовного професійного спілкування майбутніх учителів

Підготовка майбутніх учителів до професійного англомовного спілкування в умовах війни є складним завданням, яке вимагає комплексного підходу. Ураховуючи особливості конфліктного середовища, такі підходи можуть включати:

Крім зазначених вище підходів під час професійного англомовного спілкування майбутніх учителів варто брати до уваги нижче описані аспекти розвитку англомовної компетентності в умовах війни.

1. *Специфічні навички англійської мови.* Варто враховувати контекст війни в ході вивчення мовних структур і лексики, що можуть бути корисними в ситуаціях екстреної комунікації або роботи в сферах, пов'язаних із захистом та допомогою.

2. *Культурна компетентність.* Сьогодні існує потреба навчання здобувачів вищої освіти культурній чутливості й адаптації до різних культурних контекстів, які можуть бути особливо важливими в умовах війни й міжнаціонального конфлікту.

3. *Стресостійкість і психологічна підготовка.* З огляду на те, що вчителі можуть стикатися зі стресовими ситуаціями в умовах військового конфлікту, до освітнього процесу ЗВО треба додавати курси, що містять роз'яснення особливостей психологічної підтримки та стресостійкості.

4. *Методи ефективної комунікації* в умовах нестабільності й обмежених

ресурсів можуть бути корисними під час роботи в умовах військових конфліктів.

5. Використання інноваційних технологій є важливим особливо в умовах віддаленості чи непостійного доступу до освітніх ресурсів. Тому, треба залучати сучасні технології для вивчення англійської мови, що може зробити процес більш доступним і ефективним.

6. Розроблення й адаптація програм до потреб здобувачів освіти, що містять симуляції та практичні вправи, й дозволить студентам використовувати отримані навички в реальних ситуаціях.

7. Співпраця з гуманітарними організаціями дасть можливість залучити майбутніх учителів до проєктів або партнерств, де вони можуть використовувати свої англомовні навички для надання допомоги й підтримки в умовах кризи.

8. Навчання етиці та безпеки в контексті військового конфлікту під час вивчення англійської мови, зокрема в сфері взаємодії з різними культурами та конфліктними ситуаціями є важливим аспектом розвитку вмінь англомовного професійного спрямування.

Підготовка майбутніх учителів до професійного англомовного спілкування в умовах війни має бути гнучкою та адаптованою до конкретних умов та потреб місцевого середовища.

Висновки. Результати дослідження показують, що майбутні вчителі вважають важливим уміння англомовного професійного спілкування для розвитку власної фахової компетентності. Продуктивна англомовна комунікація забезпечує позитивну соціальну взаємодію, розуміння культури англомовних країн, можливість професійного саморозвитку й самовдосконалення через вивчення особливостей освітніх систем інших країн.

У ході дослідження було здійснено аналіз викликів освітнього процесу в закладах вищої освіти в північно-східному регіоні України в умовах війни. Основними проблемами вищої педагогічної освіти сьогодні є: гарантія безпеки студентів і персоналу, постійно працююча система комунікацій і зв'язку, часті припинення освітнього процесу, можливість евакуації студентів і персоналу, стрес і психологічна підтримка, фінансування й ресурси, адаптація імплементації освітніх програм, втрата викладацького складу, виклики інтеграції випускників до професійного середовища.

Дослідження забезпечило обґрунтування специфіки фахової підготовки майбутніх учителів до професійного англомовного спілкування в умовах дистанційного навчання під час війни. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні інтерактивних платформ та симуляційних технологій для розвитку англомовного професійного спілкування майбутніх учителів під час навчання в закладах вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Corbett, J. (2022). *An Intercultural Approach to English Language Teaching*. 2nd ed. Bristol: Channel View Publications. Multilingual Matters. 328 [in English].
2. Hanzin, V., & Petrenko, T. (2019). Challenges in applying EFL teaching methods in Ukrainian context. *Teaching Foreign Languages in Ukraine and Beyond: Best Practices and Challenges: international conference proceedings*. Ihor Tsependa [et al.]. Ivano-Frankivsk: NAIR. 71-74 [in English].
3. Järvenpää, A.-T. & Karrbom Gustavsson, T. (2021). Contextual Communicative Competence in Multinational Infrastructure Projects. *Buildings*, 11, 403. URL: <https://doi.org/10.3390/buildings11090403> [in English].
4. Kakoulli-Constantinou, E. (2018). Teaching in Clouds: Using the G-Suite for Education for the Delivery of two English for Specific and Academic Purposes Courses. *The International Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, 6(2), 305-17. URL: <https://doi.org/10.22190/JTESAP1802305C> [in English].
5. Kiessling, C., & Fabry, G. (2021). What is communicative competence and how can it be acquired? *GMS Journal for Medical Education*. 38(3). URL: <https://dx.doi.org/10.3205/zma001445> [in English].
6. Liubashenko, O., & Kornieva, Z. (2019). Dialogic Interactive Speaking Skills Assessment in the Experiential Teaching of Technical English to Tertiary School Students. *Advanced Education*, 6(13), 18–25. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.156228> [in English].
7. Luchaninova, O., Koval, V., Deforz, H., Nakonechna, L., & Golovnia, O. (2019). Formation of communicative competence of future specialists by means of group work. *Revista ESPACIOS*. 40 (41). URL: <http://socrates.vsa.u.edu.ua/repository/getfile.php/23154.pdf> [in English].
8. Lytovchenko, I., Ogienko, O., Sbrueva, A., & Sotska, H. (2018). Teaching English for Specific Purposes to Adult Learners at University: Methods that Work. *Advanced Education*, 10, 69-75. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.149741> [in English].
9. Mystakidis, S., Berki, E., & Valtanen, J. P. (2021). Deep and meaningful e-learning with social virtual reality environments in higher education: systematic literature review. *Applied Sciences*, 11(5), 2412. <https://doi.org/10.3390/app11052412> [in English].
10. Nykyporets, S., & Ibrahimova, L. (2021) Communicative Competence Development among Students of Non-Linguistic Universities with the Help of CLIL Approach in Foreign Language Lessons. DOI: 10.36074/grail-of-science.04.06.2021.043 URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/13118> [in English].
11. Бей І. Актуальні проблеми викладання іноземних мов у закладах вищої

- освіти України. Teaching Foreign Languages in Ukraine and Beyond: Best Practices and Challenges,” international conference proceedings. International Conference “Teaching Foreign Languages in Ukraine and Beyond: Best Practices and Challenges,” March 21-22, 2019 / sci. & org. com.: Ihor Tsependa [et al.]. Ivano-Frankivsk: NAIR, 2019. С. 19-22.
12. Горюнова М., Погорелова Т. Особливості навчання англомовної професійної термінології студентів немовних закладів вищої освіти. Вісник науки та освіти № 11 (17). 2023 URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-148-157](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-148-157)
 13. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. 2016. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
 14. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти : монографія / відп. за вип. М.М.Сідун, Т.К.Полонська. Мукачево : МДУ, 2018. 342 с.
 15. Максак І. В., Радченко М. В. Професійна підготовка майбутніх учителів англійської мови у початковій школі: історична ретроспектива. Молодий вчений № 2.1 (54.1), 2018. С. 87-90
 16. Малота А. А. Методика змішаного навчання професійно орієнтованого усного спілкування англійською мовою майбутніх соціальних працівників. Дис-я на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2023.
 17. Ничкало Н., Овчарук О., Гордієнко В., Іванюк І. Українська освіта в умовах російської війни: випробування, новий досвід, перспективи. Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття». Випуск 5. 2022. С. 7-39. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022).
 18. Паук М. Технології формування компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки в умовах Нової української школи. Універсальні навички XXI століття: педагогічні акценти професійної підготовки і вищої освіти: монографія / Н. М. Авшенюк, Г. В. Товканець та колектив авторів / За заг. ред. Н. М. Авшенюк, Г. В. Товканець. Мукачево: Редакційно-видавничий центр МДУ, 2022. С. 146-157.
 19. Пінчук І. Використання інтерактивних платформ вивчення англійської мови майбутніми вчителями початкової школи. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр. Вип. 2. 2023. С. 88-89. URL: https://drive.google.com/file/d/1E85J_NRAqr_djp9iujYF3on5bghaLiHC/view

Transliteration of References:

1. Corbett, J. (2022). An Intercultural Approach to English Language Teaching. 2nd ed. Bristol: Channel View Publications. Multilingual Matters. 328 [in English].
2. Hanzin, V., & Petrenko, T. (2019). Challenges in applying EFL teaching methods in Ukrainian context. Teaching Foreign Languages in Ukraine and Beyond: Best Practices and Challenges: international conference proceedings. Ihor Tsependa [et al.]. Ivano-Frankivsk: NAIR. 71-74 [in English].
3. Järvenpää, A.-T. & Karrbom Gustavsson, T. (2021). Contextual Communicative Competence in Multinational Infrastructure Projects. Buildings, 11, 403. URL: <https://doi.org/10.3390/buildings11090403> [in English].
4. Kakoulli-Constantinou, E. (2018). Teaching in Clouds: Using the G-Suite for Education for the Delivery of two English for Specific and Academic Purposes Courses. The International Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes, 6(2), 305-17. URL: <https://doi.org/10.22190/JTESAP1802305C> [in English].
5. Kiessling, C., & Fabry, G. (2021). What is communicative competence and how can it be acquired? GMS Journal for Medical Education. 38(3). URL: <https://dx.doi.org/10.3205/zma001445> [in English].
6. Liubashenko, O., & Kornieva, Z. (2019). Dialogic Interactive Speaking Skills Assessment in the Experiential Teaching of Technical English to Tertiary School Students. Advanced Education, 6(13), 18–25. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.156228> [in English].
7. Luchaninova, O., Koval, V., Deforz, H., Nakonechna, L., & Golovnia, O. (2019). Formation of communicative competence of future specialists by means of group work. Revista ESPACIOS. 40 (41). URL: <http://socrates.vsau.edu.ua/repository/getfile.php/23154.pdf> [in English].
8. Lytovchenko, I., Ogienko, O., Sbrueva, A., & Sotska, H. (2018). Teaching English for Specific Purposes to Adult Learners at University: Methods that Work. Advanced Education, 10, 69-75. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.149741> [in English].
9. Mystakidis, S., Berki, E., & Valtanen, J. P. (2021). Deep and meaningful e-learning with social virtual reality environments in higher education: systematic literature review. Applied Sciences, 11(5), 2412. <https://doi.org/10.3390/app11052412> [in English].
10. Nykyporets, S., & Ibrahimova, L. (2021) Communicative Competence Development among Students of Non-Linguistic Universities with the Help of CLIL Approach in Foreign Language Lessons. DOI: 10.36074/grail-of-science.04.06.2021.043 URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/13118> [in English].
11. Bey I. (2019). Aktualni problemi vkladannya inozemnih mov u zakladah vis-

- choYi osvlti UkraYini. Teaching Foreign Languages in Ukraine and Beyond: Best Practices and Challenges,” international conference proceedings. International Conference “Teaching Foreign Languages in Ukraine and Beyond: Best Practices and Challenges,” March 21-22, 2019 / sci. & org. com.: Ihor Tsependa [et al.]. Ivano-Frankivsk: NAIR, 2019. C. 19-22.
12. Goryunova M., Pogorelova T. (2023). Osoblivosti navchannya angломovniy profesiyniy terminologiyi studentiv nemovnih zakladiv vischoyi osviti. *Visnik nauki ta osviti* # 11 (17). 2023 URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11\(17\)-148-157](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-11(17)-148-157)
 13. Kontseptsiya realizatsiyi derzhavnoyi politiki u sferi reformuvannya zagalnoyi serednoyi osviti «Nova ukrayinska Shkola» na period do 2029 roku. 2016. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/
 14. Lingvodidaktichni zasady navchannya inozemnih mov u zakladah vischoyi pedagogichnoyi ta zagalnoyi serednoyi osviti: monografiya / vidp. za vip. M.M.Sidun, T.K.Polonska. Mukachevo : MDU, 2018. 342 s.
 15. Maksak I. V., Radchenko M. V. (2018). Profesiyna pidgotovka maybutnih uchiteliv angliyskoyi movi u pochatkoviy shkoli: istorichna retrospektiva. *Molodiy vcheniy* # 2.1 (54.1), 2018. C. 87-90
 16. Malota A. A. (2023). Metodika zmishanogo navchannya profesiyno orientovanogo usnogo spilkuвання angliyskoyu movoyu maybutnih sotsialnih pratsivnikiv. Dis-ya na zdobuttya naukovoogo stupenya doktora filosofiyi z galuzi znan 01 Osvita / Pedagogika za spetsialnistyu 011 Osvitni, pedagogichni nauki. Ternopilskiy natsionalniy pedagogichniy universitet Imeni Volodimira Gnatyuka, Ternopil, 2023.
 17. Nichkalo N., Ovcharuk O., Gordienko V., Ivanyuk I. (2022). Ukrayinska osvita v umovah rosiyskoyi viyni: viprobuvannya, noviy dosvid, perspektivi. *Visnik kafedri Yunesko «Neperervna profesiyna osvita XXI stolittya»*. Vipusk 5. 2022. S. 7-39. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(5\).2022](https://doi.org/10.35387/ucj.1(5).2022).
 18. Pauk M. (2022). Tehnologiyi formuvannya kompetentnosti maybutnih uchiteliv u protsesi profesiynoyi pidgotovki v umovah novoyi ukrayinskoyi shkoli. *Unlversalnl navichki XXI stolittya: pedagogichni aktsenti profesiynoyi pidgotovki i vischoyi osviti: monografiya* / N. M. Avshenyuk, G. V. Tovkanets ta kolektiv avtorlv / Za zag. red. N. M. Avshenyuk, G. V. Tovkanets. Mukachevo: Redaktslyno-vidavnychiy tsentr MDU, 2022. C. 146-157.
 19. Pinchuk I. (2023). Viktorystannya Interaktivnih platform vivchennya angliyskoyi movi maybutnimi vchitelyami pochatkovoyi shkoli. *Naukovi zapiski Berdyanskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Seriya : Pedagogichni nauki : zb. nauk. pr. Vip. 2. 2023. C. 88-98*. URL: https://drive.google.com/file/d/1E85J_NRAqr_djp9iujYF3on5bghaLiHC/view

IRYNA PINCHUK,

Doctor of Science in Pedagogy, Associate professor, Primary Education Theory and Methodology Chair, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Sumy oblast, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1376-3977>

E-mail: pinchuk@gnpu.edu.ua

SERHII HORDIIENKO,

1st year Postgraduate Student, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, Sumy oblast, Ukraine

E-mail: 248265sergey@gmail.com

**TRAINING FUTURE TEACHERS FOR PROFESSIONAL ENGLISH-LANGUAGE
COMMUNICATION IN WAR CONDITIONS**

* публікація здійснена за підтримки СЄІП (Україна - Франція) та
БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.12>

ПОДЛІНЯЄВА О.О.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх та
інформаційних технологій,
КЗ Сумський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
м. Суми, Україна

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА

PODLINYAEVA O.O. Basic principles of organizing a safe information and educational environment. *The article discusses the basic principles of organizing a safe information and educational environment. In an era defined by technological progress and an increasingly interconnected world, the landscape of education has undergone profound changes. As classrooms move beyond traditional physical boundaries into the digital realm, the need for a safe educational environment and the development of digital literacy skills becomes paramount.*

Keywords: *a safe information and educational environment, digital literacy, digital technologies.*

ПОДЛІНЯЄВА О.О. Основні принципи організації безпечного інформаційно-освітнього середовища. *Стаття присвячена огляду основних принципів організації безпечного інформаційно-освітнього середовища закладу освіти. В епоху, яка визначається технологічним прогресом і все більш взаємопов'язаним світом, ландшафт освіти зазнав глибоких змін. Оскільки класні кімнати виходять за межі традиційних звичайних рамок у цифрову сферу, потреба в безпечному освітньому середовищі та розвитку навичок цифрової грамотності стає першорядною.*

Ключові слова: *інформаційно-освітнє середовище, цифрова грамотність, освіта, кібергігієна.*

Постановка проблеми. Освітні технології революціонізували наш спосіб навчання, подолавши географічні бар'єри та забезпечивши безпрецедентний доступ до інформації. Однак цей цифровий кордон несе з собою нові виклики, які педагоги, учні та батьки повинні долати разом. Забезпечення безпеч-

ного інформаційно-освітнього середовища в цьому динамічному просторі має вирішальне значення для цілісного розвитку учнів.

Безпечне інформаційно-освітнє середовище та формування цифрової грамотності учасників освітнього процесу – дві неодмінні складові сучасної освіти. Безпечне інформаційно-освітнє середовище – це середовище, де здобувачі освіти почуваються фізично, емоційно та психологічно безпечно під час навчання. Це місце, де вони відчують повагу, цінність і підтримку, де вони можуть ризикувати, ставити запитання та робити помилки.

Цифрова грамотність – це здатність ефективно та безпечно використовувати цифрові технології. Вона містить у собі здатність знаходити, оцінювати та використовувати інформацію з різних джерел; створювати та ділитися цифровим контентом; спілкуватися та співпрацювати онлайн; і вирішувати проблеми за допомогою цифрових інструментів. І безпечне освітнє середовище, і цифрова грамотність є важливими для підготовки учнів до успіху в 21 столітті. У сучасному світі для учасників освітнього процесу як ніколи важливо мати можливість навчатися та ефективно працювати в цифровому середовищі.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми інформаційно-освітнього середовища та дистанційного навчання були предметом розвідок багатьох науковців. Зокрема, проблемами теоретико-методологічних засад моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем займався науковець В. Биков; систему хмаро орієнтованих засобів навчання як елементів інформаційного освітньо-наукового середовища розглядали М. Рассовицька, А. Стрюк, М. Шишкіна; формування інформаційно-освітнього середовища ВНЗ – І. Захарова, Л. Панченко, В. Рахманов; сучасне інформаційно-освітнє середовище як чинник удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутнього викладача було в полі зору науковця Н. Гунько; моделі та засоби формування комплексного інформаційно-освітнього середовища навчального закладу розглядали А. Білощицький, П. Лізунов; теоретико-методологічні засади проектування дистанційних навчальних середовищ та розвивальний потенціал дистанційного навчання – М. Жалдак, Ю. Машбиць, М. Назар, М. Смульсон, Ю. Ільїна; дистанційне навчання у віртуальному університеті як спосіб доступу до якісної освіти – М. Кадемія, В. Уманець.

Мета статті – дослідження феномену інформаційно-освітнього середовища у закладах освіти, аналіз його організації в умовах дистанційного навчання та ефективності його використання.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи питання інформаційно-освітнього середовища, ми виявили, що не має однозначного тлумачення поняття, що вивчається. Автори розглядають означений феномен, спираючись на різні підходи, але вони не суперечать один одному.

Інформаційно-освітнє середовище включає у себе безліч інформаційних об'єктів і зв'язків між ними; засоби та технології для збирання, зберігання, передавання (трансляції), обробки, виробництва та поширення інформації, знань, засоби відтворення аудіовізуальної інформації; організаційно-правові структури, що підтримують інформаційні процеси.

Ефективність функціонування інформаційно-освітнього середовища в закладі освіти досягається тоді, коли відповідні технології навчання обґрунтовано і гармонійно інтегруються в освітній процес, збагачуючи педагогічні технології, полегшуючи рішення завдань управління, а досвід, знання, традиції, накопичені в системі освіти, поповнюють змістовний, загальнокультурний складник інформаційного простору. Резюмуючи вищесказане, ми дійшли висновку, що інформаційно-освітнє середовище – це поєднання новітніх інформаційних технологій та сучасних педагогічних здобутків, що повинно призвести до максимального ефекту відносно навчального процесу. Розглядають також і різні ролі інформаційно-освітнього середовища в освітньому процесі закладу освіти: інформаційно-освітнє середовище може бути засобом підтримки освітнього процесу або засобом для впровадження перенесеного навчання.

З метою створення надійної основи безпечного інформаційно-освітнього середовища в закладі освіти варто враховувати наступні складові:

1. Заходи кібербезпеки: Впровадження надійних заходів кібербезпеки є основою безпечного освітнього середовища. Навчальні заклади повинні інвестувати в передові технології для захисту конфіденційних даних від потенційних загроз. Це включає безпечні процеси автентифікації, протоколи шифрування та регулярні перевірки безпеки.

2. Етикет і поведінка в Інтернеті. Встановлення чітких правил поведінки в Інтернеті сприяє формуванню позитивної та шанобливої цифрової культури. Педагоги відіграють ключову роль у моделюванні належного онлайн-етикету, створюючи атмосферу, сприятливу для навчання та співпраці. Акцент на цифровому громадянстві дає студентам можливість відповідально орієнтуватися в онлайн-світі.

3. Захист конфіденційності: освітні платформи повинні дотримуватися суворих правил захисту даних, щоб захистити конфіденційність як студентів, так і викладачів. Навчання учасників щодо важливості захисту персональних даних і впровадження принципів конфіденційності за проектом забезпечує безпечне онлайн-середовище.

Розвиток цифрової грамотності. Цифрова грамотність – це не просто навички, це інструмент виживання в епоху інформації. Заклади освіти повинні активно інтегрувати цифрову грамотність у свої навчальні програми, надаючи здобувачам освіти знання та навички, необхідні для процвітання в цифровому середовищі. Це можна зробити, дотримуючись наступних кроків:

1. Інтеграція навчального плану: впровадження цифрової грамотності в різні предмети гарантує, що учні розвинули цілісне розуміння її застосування. Від розуміння алгоритмів до критичної оцінки онлайн-контенту комплексна навчальна програма сприяє всебічній цифровій грамотності.

2. Професійний розвиток: Оснащення педагогів інструментами та знаннями для орієнтування в цифровому світі є однаково важливим. Програми безперервного професійного розвитку допомагають освітянам бути в курсі останніх технологій і методологій навчання.

3. Розширення можливостей здобувачів освіти: інтерактивні семінари, які заохочують до практичного навчання, дають можливість стати активними учасниками цифрової освіти. Навчити здобувачів освіти визначати надійність джерел інформації, критично її оцінювати та відповідально використовувати цифрові інструменти - це є фундаментальними аспектами виховання цифрової грамотності.

4. Залучення батьків: формування цифрової грамотності є спільними зусиллями, які виходять за межі класу. Залучення батьків до розмови, надання ресурсів і заохочення єдиного підходу до цифрової безпеки забезпечує послідовне повідомлення про відповідальну поведінку в Інтернеті.

У динамічному ландшафті 21-го століття освіта зазнала надзвичайної трансформації, охопивши трансформаційну силу технологій. Оскільки цифрові інструменти все більше інтегруються в процес навчання, забезпечення безпечного та сприятливого освітнього середовища залишається першочерговим. Водночас розвиток цифрової грамотності серед усіх учасників освітнього процесу має вирішальне значення для орієнтування в складнощях цифрового світу.

Безпечне інформаційно-освітнє середовище є основою, на якій процвітає ефективне навчання. Це простір, де здобувачі освіти відчувають фізичну, емоційну та психологічну безпеку, що сприяє формуванню атмосфери довіри та поваги. У такому середовищі здобувачі освіти мають можливість досліджувати, експериментувати та брати участь у значущих інтелектуальних заняттях, не боячись засудження чи переслідувань.

Щоб створити подібне середовище в закладі освіти, педагоги повинні надавати пріоритет благополуччю своїх учнів. Це передбачає встановлення чітких і послідовних поведінкових очікувань, розвиток відкритих каналів спілкування та виховання позитивних стосунків між учасниками освітнього процесу. Сприяючи соціально-емоційному навчанню, здобувачі освіти розвивають стійкість і самосвідомість, необхідні для того, щоб долати труднощі життя як у класі, так і за його межами.

Використання потужності технологій: розвиток цифрової грамотності.
Цифрова грамотність, здатність орієнтуватися в цифровому світі з впевнені-

стю та компетентністю, стала важливою навичкою для успіху в сучасному світі. Вона охоплює низку компетенцій, у тому числі здатність відрізнати достовірну інформацію від дезінформації, ефективно спілкуватися в Інтернеті та відповідально створювати та ділитися цифровим вмістом.

Формування та розвиток у здобувачів освіти цифрової грамотності дає їм змогу стати поінформованими та відповідальними споживачами інформації, розвиваючи критичне мислення та навички вирішення проблем. Розвиваючи вільне володіння цифровими матеріалами, здобувачі освіти набувають впевненості, щоб брати участь у значущій взаємодії в Інтернеті, ефективно співпрацювати з однолітками та робити позитивний внесок у цифровий ландшафт.

Розширення можливостей учасників освітнього процесу: спільна відповідальність. Формування цифрової грамотності виходить за межі класу, охоплюючи всіх учасників освітнього процесу. Батьки, опікуни та вчителі відіграють ключову роль у спрямуванні здобувачів освіти до відповідальної та етичної поведінки в Інтернеті. Беручи участь у відкритих і чесних розмовах про цифрове громадянство, розвиваючи культуру спільної відповідальності та моделюючи відповідну поведінку в Інтернеті, дорослі можуть прищепити молоді цінності, необхідні для сумлінного орієнтування в цифровому світі.

Безпечне інформаційно-освітнє середовище та формування цифрової грамотності учасників освітнього процесу – дві неодмінні складові сучасної освіти. Безпечне інформаційно-освітнє середовище – це середовище, де здобувачі освіти почуваються фізично, емоційно та психологічно безпечно навчатися. Це місце, де вони відчувають повагу, цінність і підтримку, де можуть ризикувати, ставити запитання та робити помилки.

Цифрова грамотність – це здатність ефективно та безпечно використовувати цифрові технології. Вона включає в себе здатність знаходити, оцінювати та використовувати інформацію з різних джерел; створювати та ділитися цифровим контентом; спілкуватися та співпрацювати онлайн; і вирішувати проблеми за допомогою цифрових інструментів.

І безпечне інформаційно-освітнє середовище, і цифрова грамотність є важливими для підготовки майбутніх випускників до успішної професійної самореалізації в 21 столітті. У сучасному світі для здобувачів освіти як ніколи важливо мати можливість навчатися та ефективно працювати в цифровому середовищі.

Є багато речей, які можна зробити, щоб створити безпечне інформаційно-освітнє середовище та сприяти розвитку цифрової грамотності. До них належать:

- забезпечення чітких і послідовних правил і очікувань щодо поведінки в цифровому світі. Це включає очікування щодо шанобливого

онлайн-спілкування та безпечних і етичних онлайн-практик.

- навчання про ризики та переваги використання цифрових технологій. Це включає навчання безпеці в Інтернеті, конфіденційності та захисту.
- надання здобувачам освіти можливості розвивати свої цифрові навички. Це передбачає надання доступу до цифрових технологій і навчання використанню цифрових інструментів.
- заохочення здобувачів освіти до використання цифрових технологій у навчанні. Це може включати використання цифрових інструментів для дослідження, спілкування та співпраці.

Здійснюючи ці кроки, педагоги можуть створити безпечне та сприятливе інформаційно-освітнє середовище, яке сприяє розвитку навичок цифрової грамотності. Це допоможе здобувачам освіти стати відповідальними цифровими громадянами, які готові досягти успіху в 21 столітті.

Ось кілька ключових міркувань і стратегій для досягнення цих цілей:

- заходи цифрової безпеки: застосуйте надійні заходи кібербезпеки, щоб захистити конфіденційні дані студентів і викладачів. Розкажіть учасникам про безпечні онлайн-практики, зокрема про важливість надійних паролів і уникнення спроб фішингу.
- онлайн-етикет і поведінка: встановіть чіткі правила спілкування та поведінки в Інтернеті. Сприяйте стриманій та інклюзивній взаємодії між учасниками освітнього процесу. Надайте ресурси про цифрове громадянство, щоб допомогти їм зрозуміти свої ролі та обов'язки в онлайн-середовищі.
- ініціативи проти булінгу: розробка та запровадження в закладі освіти політики боротьби з кіберзалякуванням. Заохочуйте культуру емпатії та підтримки серед учасників освітнього процесу, сприяючи функціонуванню безпечної та позитивної онлайн-спільноти.
- захист конфіденційності: підкресліть важливість конфіденційності та повідомте учасників освітнього процесу про ризики, пов'язані з обміном особистою інформацією в Інтернеті. Переконайтеся, що освітні платформи та інструменти відповідають нормам захисту даних.
- моніторинг і звітність: запровадження механізмів моніторингу для виявлення та усунення неадекватної поведінки. Встановіть чіткі канали звітності для учасників освітнього процесу, щоб повідомляти про проблеми або інциденти.
- формування цифрової грамотності: інтегруйте цифрову грамотність у навчальну програму з різних предметів. Розвивайте навички критичного мислення, щоб вміти оцінювати онлайн-інформацію та джерела.
- професійний розвиток: забезпечте постійне навчання для педагогів, щоб покращити їхні навички цифрової грамотності. Педагоги повинні

моделювати відповідальну цифрову поведінку та бути наставниками для учнів.

- участь батьків: залучіть батьків до обговорення цифрової грамотності та надайте ресурси, які допоможуть їм керувати онлайн-діяльністю своїх дітей. Співпрацюйте з батьками, щоб створити єдиний підхід до цифрової безпеки.
- інтерактивні засоби навчання: використовуйте інтерактивні інструменти та платформи, які сприяють практичному навчанню. Ініціюйте освітні проекти, які вимагають від здобувачів освіти відповідального та творчого використання цифрових інструментів.
- навички критичного оцінювання: навчіть здобувачів освіти, як критично оцінювати онлайн-контент на точність, упередженість і релевантність. Заохочуйте дискусії про вплив цифрових медіа на суспільство.
- адаптивність: розвивайте здатність до адаптації та готовність вивчати нові цифрові інструменти та технології в міру їх появи.

Поєднуючи ці стратегії, заклади освіти можуть створити безпечне та сприятливе інформаційно-освітнє середовище, озброївши учасників освітнього процесу основними навичками цифрової грамотності, необхідними в сучасному взаємопов'язаному світі. Постійна співпраця між педагогами, здобувачами освіти, батьками та адміністраторами закладів освіти є ключем до успіху цих ініціатив.

Висновки. Оскільки ми використовуємо можливості, які відкриває цифрова ера, відповідальність за створення безпечного освітнього середовища та розвиток навичок цифрової грамотності стає спільним зобов'язанням. Вирішуючи питання кібербезпеки, сприяючи позитивній поведінці в Інтернеті та інтегруючи цифрову грамотність у ядро освіти, ми можемо надати учасникам освітнього процесу можливість впевнено та компетентно орієнтуватися на цифровому кордоні. Роблячи це, ми закладаємо основу для майбутнього покоління, яке буде не лише технологічно досвідченим, але й відповідальним та етичним у своїй цифровій взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Биков В. Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем URL: <https://lib.iitta.gov.ua/510/> (дата звернення - 07.02.24).
2. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія. К. : Атіка, 2008. 684 с.
3. Гаврилюк В.Ю. Створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища сучасного позашкільного навчального закладу : методичний посібник. Біла Церква : КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. 48 с.

4. Гуржій А. М. Електронні освітні ресурси як основа сучасного навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів. Інформаційні технології в освіті України : зб. наук. праць. Херсон : ХДУ, 2013. Вип. 15. С. 30–38.
5. Карташова Л.А. Інформаційно-освітнє середовище професійно-технічних навчальних закладів: посібник. За наук. ред. Лузана П. Г. Київ: ІПТО НАПН, 2017. 124 с.
6. Моделювання й інтеграція сервісів хмаро орієнтованого навчального середовища : монографія. За заг. ред. С.Г. Литвинової. К. : Компрінт, 2015. 163 с.
7. Організація навчальної діяльності у комп'ютерно орієнтованому навчальному середовищі : [посібник] / Ю.О. Жук, О.М. Соколюк, Н.П. Дементієвська, О.П. Пінчук / за ред. Ю.О. Жука. К. : Педагогічна думка, 2012. 128 с.

Transliteration of References:

1. Bykov V. YU. Navchal'ne seredovyshche suchasnykh pedahohichnykh system URL: <https://lib.iitta.gov.ua/510/> .
2. Bykov V.YU. Modeli orhanizatsiynykh system vidkrytoyi osvity : monohrafiya. K. : Atika, 2008. 684s.
3. Havrylyuk V.YU. Stvorennya ta funktsionuvannya informatsiyno-osvitn'oho seredovyshcha suchasnoho pozashkil'noho navchal'noho zakladu : metodychnyy posibnyk. Bila Tserkva : KVNZ KOR «Akademiya neperervnoyi osvity», 2016. 48 s.
4. Hurzhiy A. M. Elektronni osviti resursy yak osnova suchasnoho navchal'noho seredovyshcha zahal'noosvitnikh navchal'nykh zakladiv. Informatsiyni tekhnolohiyi v osviti Ukrainy : zb. nauk. prats'. Kherson : KHDU, 2013. Vyp. 15. S. 30–38.
5. Kartashova L.A. Informatsiyno-osvitnye seredovyshche profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladiv: posibnyk. Za nauk. red. Luzana P. H. Kyiv: IPTO NAPN, 2017. 124 s.
6. Modelyuvannya y intehtratsiya servisiv khmaro oriyentovanoho navchal'noho seredovyshcha : monohrafiya. Za zah. red. S.H. Lytvynovoyi. K. : Komprynt, 2015. 163 s.
7. Orhanizatsiya navchal'noyi diyal'nosti u komp'yuterno oriyentovanomu navchal'nomu seredovyshchi : [posibnyk] / YU.O. Zhuk, O.M. Sokolyuk, N.P. Dementiyevs'ka, O.P. Pinchuk / za red. YU.O. Zhuka. K. : Pedahohichna dumka, 2012. 128 s.

Отримано 7.02.2024
Рецензовано 12.02.2024
Допрацьовану версію отримано 20.02.2024
Прийнято до друку 27.02.2024

PODLINYAYEVA Oksana,

PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Educational and Information Technology, Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Sumy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0009-3126>

E-mail: ks.varshavska@gmail.com

BASIC PRINCIPLES OF ORGANIZING A SAFE INFORMATION AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.13>

ПРОКОФ'ЄВА Л.О.

викладач кафедри загальної та
практичної психології,
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет,
м. Ізмаїл, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

PROKOFIEVA L.A. Features of the psychological state of youth students in the conditions of war. *This article addresses the pressing issue of the impact of war on the psychological well-being of student youth. While war affects Ukrainians of all ages, professions, and social statuses, its impact is particularly felt among student youth who are currently in the process of personal and professional development. The article emphasizes that students are forced to adapt to a new reality characterized by stress, depression, aggression, and other manifestations. It underscores the importance of providing support and resources to student youth during wartime, to help them understand and manage their emotions effectively.*

Key words: stress, resilience, education, psychological safety, distance learning, short-term memory, somatoform disorders, self-rated health.

ПРОКОФ'ЄВА Л.О. Особливості психологічного стану студентської молоді в умовах війни. У статті розглянуто актуальне питання впливу війни на психологічний стан студентської молоді. Війна зачіпає українців будь-якого віку, професії та соціального статусу, проте особливо вона відчувається серед студентської молоді, яка знаходиться на етапі становлення як особистості та професіонала. У роботі звертається увага на те, що студенти змушені адаптуватися до нової реальності, що супроводжується стресом, агресією та іншими проявами. Важливо підкреслити, що необхідно надавати студентській молоді підтримку та ресурси для розуміння та управління їхніми емоціями під час війни.

Ключові слова: стрес, стресостійкість, освіта, психологічна безпека, дистанційна форма навчання, короткострокова пам'ять, соматоформні розлади, самооцінка здоров'я.

Вступ. У сучасних умовах соціально-економічного розвитку людина на різних етапах свого життя стикається з різноманітними несподіваними обставинами, які часто призводять до стресу. Такі ситуації вимагають негайного та адекватного реагування, а також здатності протистояти їм. Найбільш вразливими до таких негативних впливів, особливо стресових, є молодь, зокрема студенти, які часто опиняються у складних ситуаціях як соціального, так і психологічного характеру.

24 лютого 2022 року Росія розпочала війну проти України, що призвело до не лише втрат життів і фізичного здоров'я, але й спричинило серйозні перешкоди для психічного благополуччя людей. Постійне переглядання новин, високі звуки вибухів, тривожні повідомлення та, що найгірше, сумні вісті про загибель українських героїв, мирних жителів та навіть маленьких дітей негативно впливають на психологічне становище і створюють значні навантаження на нервову систему громадян. Для того, щоб зберегти як фізичне, так і психічне здоров'я, важливо навчитися впоратися зі стресом і розвивати стресостійкість [3, с. 41].

Вища освіта вважається одним з найпотужніших інструментів для вивчення історії, розуміння поточних тенденцій та формування майбутнього кожної нації. Хоча серед сучасних академічних спільнот існують живі дискусії про те, яка роль університетів є пріоритетною в національних та міжнародних аспектах, вищий навчальний заклад сьогодні вважається ключовою інституцією національного значення. В межах університетського середовища відбувається конструювання та розуміння явища національної ідентичності.

Сучасні дослідники [1; 2; 5;6] вважають, що забезпечення психологічної безпеки особистості є важливим фактором для успішної самореалізації та розвитку особистості. Розробка стратегій психологічної безпеки визначається як важлива умова професійного та особистісного зростання студента, оскільки це допомагає обирати ефективні способи запобігання, зниження та подолання наслідків впливу зовнішніх та внутрішніх факторів середовища. Зокрема, у контексті початку війни та модернізації системи вищої освіти в Україні, разом із динамічними змінами в нашій країні та у світі, вирішується завдання підготовки конкурентоздатного фахівця. Серед важливих професійних характеристик цього фахівця є позитивне ставлення до діяльності, емоційна стабільність, стресостійкість, прогнозованість розвитку особистості та інші.

Вклад основного матеріалу. Проблеми вищої освіти в умовах війни в Україні стали предметом значного інтересу для багатьох науковців протягом останніх місяців. Дослідження в цій області проводять І. Шевчук, М. Кириченко, Н. Муранова, І. Гальон, О. Захарова, І. Шемелинець, О. Кричківська, І. Білоус, З. Шацька. Науковці У. Когут, О. Сікора та Т. Вдовичин докладають зусиль у

висвітленні проблем, пов'язаних з навчанням та викладанням у умовах війни. Вони аналізують специфічні аспекти освітнього процесу в умовах воєнного конфлікту, коли неможливо уникнути асинхронності навчання. Можливість організації навчального процесу асинхронно надає певні переваги у забезпеченні безпеки учасників освітнього процесу.

Узагальнюючи дослідження сучасних вчених [2; 4; 5; 7 та ін.], можна виокремити основні завдання розвитку вищої освіти після війни включають: розроблення плану відновлення пошкоджених та зруйнованих інфраструктурних об'єктів, приміщень та матеріально-технічної бази; відновлення кадрового потенціалу та привертання нових абітурієнтів / студентів шляхом розроблення програм державної підтримки; створення сучасних закладів післядипломної освіти; розширення можливостей для навчальної практики через розвиток партнерства між державними та приватними суб'єктами; приведення системи вищої освіти України у відповідність до європейських стандартів; впровадження на практиці положень та норм, спрямованих на підвищення якості освіти та забезпечення доступності для всіх груп населення.

Війна та пандемія коронавірусу внесли зміни в життя сучасної молоді, що змінило їхні цінності та пріоритети. Дні 23 та 24 лютого поділили їхнє життя на «до» і «після». Багато хто прокинувся з думкою про звичайний день - навчання, роботу, прогулянки з друзями в парку і таке інше. Але реальність була іншою: вони прокинулись під звуки вибухів та сирен, з тривогою про повномасштабне вторгнення та можливість зруйнування свого будинку. Виник страх за безпеку рідних та майбутнє країни. Багато студентів звернулися до психологів та психотерапевтів, щоб поділитися своїми почуттями та досвідом виїзду з міст, таких як Харків, Донецьк, Буча, Луганськ, Одеса і інші. Часті стреси призвели до погіршення концентрації уваги та вплинули на короткострокову пам'ять студентів, ускладнюючи їм виконання завдань. Однак війна, незважаючи на всі труднощі, об'єднала українців. Студенти почали займатися волонтерською діяльністю, допомагати біженцям, збирати кошти на потреби армії та військових. Війна не роз'єднала, а навпаки, зблизила український народ, який виявив свою незламність.

Жигайло Н., Шолубка Т. [2] наголошують, що українські діти та молодь у віці від 6 до 23 років змушені адаптуватися до нових умов навчання через нинішню ситуацію. Приблизно 1,8 мільйона дітей виїхали за кордон для продовження навчання, тоді як деякі залишилися вдома і продовжили навчатися тут, знаходячись у воєнних умовах. Усі учні та студенти опинилися в різних умовах навчання, проте життя продовжується, і разом з ним зростає потреба у здобутті освіти.

Війна завжди створює стрес для людей, а особливо це відчувають підлітки та молодь, які є найбільш вразливою частиною суспільства в період свого

розвитку та соціального зростання. Саме під час цього віку учні та студенти навчаються та входять у групу тих, хто потребує підтримки свого морального стану. В Україні наразі недостатньо розвинута сфера психологічної підтримки, тому українцям важче подолати важкий моральний стан, порівняно з іншими країнами Європи та Америки.

Слабкість морального стану може бути спричинена різними факторами, такими як переїзд в іншу область або країну, втрата близьких, розмовний бар'єр з однолітками за кордоном, невпевненість у майбутньому, відсутність чітких планів, втрата дому, школи або університету. Така статистика станом на 23 березня 2022 року свідчить про руйнування інфраструктури в Україні.

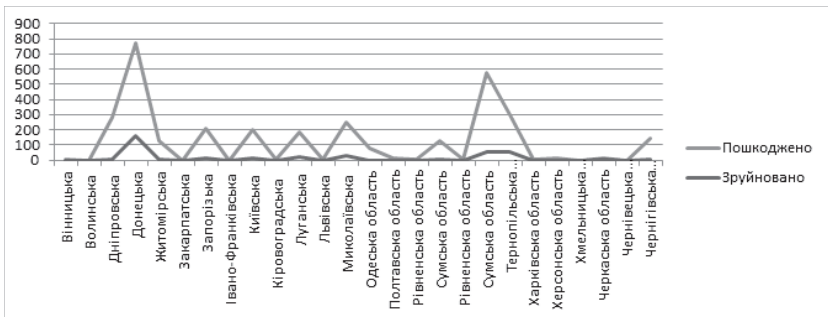

Рис. 1. Показники руйнування інфраструктури освіти в Україні (станом на 23 березня 2022 року).

Ще однією негативною складовою, яка впливає на навчальний процес, є дистанційна форма навчання. Ця форма розділила школярів та вчителів, студентів та викладачів ще два роки тому, під час пандемії. Ті, хто розпочали здобуття освіти у період з 2020 по 2022 рік, не мають досвіду прокидатися раніше, щоб дістатися до школи або університету. Мінімізація візуального спілкування з викладачем або однолітками також ускладнює соціально-психологічний розвиток та набуття необхідних навичок для майбутнього вступу до інших навчальних закладів. Деякі дисципліни, такі як фізкультура, музика, образотворче мистецтво та лабораторні роботи, страждають від неможливості повноцінного вивчення. Гіподинамія також стає серйозною проблемою, оскільки дистанційне навчання призводить до малорухливості серед учнів та студентів. Отже, війна, а разом з нею дистанційна форма навчання, внесла багато негативних аспектів у освітній процес та життя сучасних учнів і студентів [5, с. 93].

Російська агресія проти України призвела до значного відтоку мирного населення, включаючи тисячі іноземних студентів з Африки, Азії та Близького Сходу. За даними уряду на 2020 рік, в Україні навчалось понад 76 000 іноземних студентів, з яких майже чверть були з Африки, переважно з Нігерії, Марокко та Єгипту, а Індія відзначалася найбільшою кількістю студентів – понад 20 000 осіб. Студенти, що здобувають освіту в Україні, стали важливою складовою економіки країни. Однак, через російське вторгнення, багато з них змушені були залишити країну, а багато хто залишається в невизначеності стосовно майбутньої своєї освіти. Україна давно привертала іноземних студентів, починаючи ще з радянських часів, коли було вкладено значні кошти у вищу освіту та активно працювали над залученням студентів з нових незалежних країн Африки. Сьогодні українські університети вважаються воротами на європейський ринок праці, завдяки доступним цінам на навчання, спрощеним візовим вимогам та можливості постійного проживання. Таким чином, українські дипломи широко визнані та гарантують високий рівень освіти.

Деякі студенти та школярі були змушені змінити своє місце проживання, а деякі навіть виїхали за кордон. Це призвело до розриву у сім'ях: батьки залишилися в країні конфлікту, а діти з матерями опинилися на іншому боці кордону. З'явилася потреба у продовженні навчання в іноземних вишах, особливо з урахуванням спрощеної системи вступу, яку багато закладів освіти пропонують. Для цього нашим громадянам потрібно вивчити іноземну мову та адаптуватися до нового середовища. Однак за кордоном вони можуть отримати підтримку та розпочати планування свого майбутнього життя.

Для нашої країни це може стати причиною втрати цінних кадрів у майбутньому, оскільки саме ті люди, які приймають такі рішення, зазвичай мають високі комунікативні здібності та вміють планувати майбутнє. Однак, якщо ці громадяни вирішать повернутися до України, це може стати перевагою для країни. Вони принесуть іншу культурну перспективу, європейські норми поведінки та рішення проблем, що може сприяти майбутній євроінтеграції.

З появою карантинних обмежень у зв'язку з воєнним станом дистанційне навчання стало необхідністю в Україні. Згідно з законодавством країни, онлайн-навчання є індивідуалізованим процесом, який здійснюється переважно у віддаленій взаємодії між учасниками навчального процесу в спеціалізованому середовищі, базованому на сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологіях.

Це дає широкі можливості для надання освітніх послуг, однак має свої особливості порівняно з традиційним навчанням у класі. Дистанційне навчання відкриває доступ до навчального матеріалу з будь-якого місця з Інтернетом, надає гнучкий графік для студентів і використовує різноманітні технології для покращення навчального процесу.

Проте воно також вимагає від учнів/студентів самостійності, самодисципліни та вміння ефективно комунікувати віддалено через різні електронні засоби. Така форма навчання має багато переваг, але потребує від учасників великої відповідальності та організаційних навичок.

Аналіз сучасних досліджень [1; 3; 4; 5; 7 та ін.] дозволяє нам стверджувати, що правильна організація онлайн-навчання дозволяє ефективно використовувати ресурси та керувати часом. Проте воно має свої недоліки, такі як обмежена взаємодія та відсутність особистого нагляду, що можуть впливати на якість навчання. Важливо мати стратегії для подолання цих викликів, зокрема розвивати самостійність та використовувати різні методи взаємодії.

Дослідження [3; 5], які аналізують, як студенти змінюють свою поведінку під час переходу на дистанційне навчання під час пандемії та в умовах військового конфлікту в Україні, є досить обмеженими. Більшість з них не беруть до уваги індивідуальні особливості фізичного та психічного здоров'я студентів і не дають можливості зрозуміти їхню поведінку в складних ситуаціях.

Недостатня увага до цього питання та його важливості для запобігання соматоформних розладів, збереження здоров'я та психологічного благополуччя студентів, а також організації навчально-виховного процесу на основі здоров'язбережувальних технологій, потребує більш глибокого міждисциплінарного дослідження процесів адаптації студентів до стресових умов, спричинених військовим конфліктом в Україні.

Для вивчення можливого впливу психологічних факторів на здоров'я студентів під час дистанційного навчання ми провели емпіричне дослідження. У ньому брали участь студенти 1-4 курсів Ізмаїльського державного гуманітарного університету віком від 17 до 21 року (150 дівчат і 50 хлопців).

Під час проведеного емпіричного аналізу було виявлено, що серед студентської молоді, яка займається дистанційним навчанням, спостерігається високий рівень тривожності. Згідно з шкалою тривожності (за методикою Тейлора, адаптація М. Пейсахової), лише 5% респондентів мають низький рівень тривожності (Рис. 2).

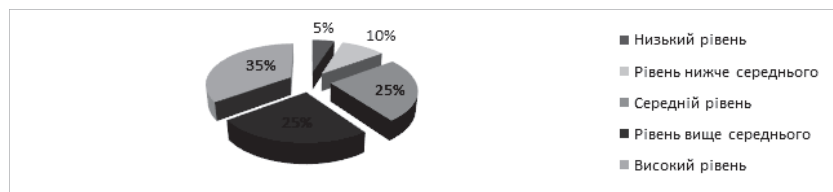

Рис. 2. Показники рівня тривожності (за методикою Дж. Тейлора в адаптації М. Пейсахової)

Дослідження показало, що більшість студентської молоді (25% та 35% відповідно) виявили високий рівень тривожності під час дистанційного навчання, що перевищує середні показники. Це може виявитися у підвищеному страху, дратівливості та очікуванні негативних наслідків.

Також виявлено дискомфорт у спілкуванні з різними соціальними групами, такими як рідні, товариші та одногупники, під час дистанційного навчання. Поширені проблеми, такі як погіршення сну, труднощі з концентрацією, головні болі та постійна втома, свідчать про фізіологічні прояви тривожності.

За результатами дослідження, лише 10% студентів мали середній рівень тривожності, а 5% показали низький рівень тривожності, що свідчить про відчуття спокою та відсутність певних турбот щодо здоров'я.

Використовуючи методiku оцінки особистісної мотивації успіху Т. Елерса, було встановлено, що значна частина студентів (45%) мають низький рівень мотивації досягнення успіху. На нашу думку, це може свідчити про відсутність високого інтересу у досягненні успіху серед цієї групи студентів.

Результати дослідження вказують на те, що під час дистанційного навчання значна частина студентів (45%) проявляє низький рівень мотивації успіху (Рис. 3). Це означає обмежений інтерес до викликів та складних завдань, а також низьке прагнення до досягнень та активного стилю життя. У той же час, інші студенти (55%) мають середній або високий рівень мотивації, що свідчить про їхню здатність адаптуватися до нових умов навчання та бажання покращити своє життя.

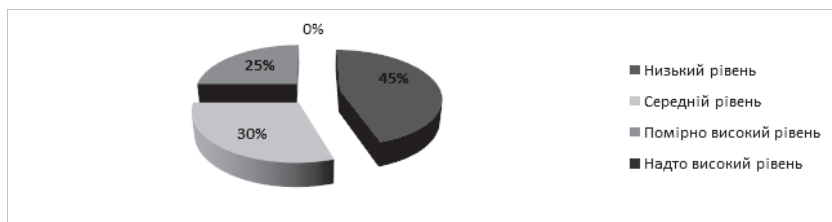

Рис. 3. Показники рівня мотивації до успіху (за методикою Т.Елерса)

За допомогою методики самооцінки стану здоров'я, розробленої В. Войтенко, було проведено дослідження стану здоров'я студентів та оцінено їхні результати. За цією методикою найбільші показники були відзначені у групи студентів, які оцінили свій стан як задовільний та незадовільний у пропорціях 40% і 25% відповідно (Рис. 4).

Дослідження стану здоров'я студентської молоді виявило, що найбільш поширеними серед них є оцінки «задовільно» та «незадовільно», які склада-

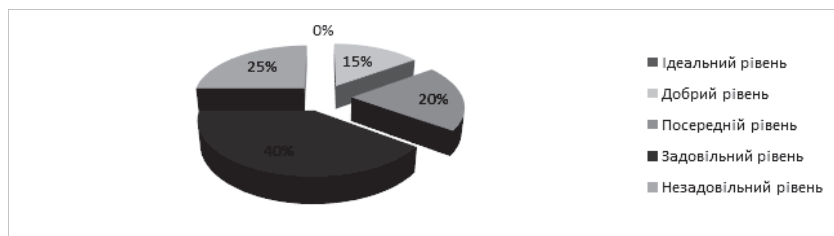

Рис. 4. Показники рівня самооцінки здоров'я (за методикою самооцінки стану здоров'я В. Войтенко)

ють відповідно 40% та 25%. Отже, це свідчить про потребу в увазі до рекомендацій щодо покращення самопочуття серед студентів. Однак також важливо відзначити, що оцінки «добре» та «середньо» мають однаковий відсоток - 20%, що може вказувати на наявність деяких проблем зі здоров'ям, хоча вони не є серйозними. Особливо слід зазначити, що жоден студент не оцінив свій стан як «ідеальний», що свідчить про відсутність осіб, які були б повністю задоволені своїм здоров'ям.

В результаті досліджень психологічних аспектів впливу дистанційного навчання на студентів було виявлено, що психологічні фактори мають велике значення для їхнього стану здоров'я. Низький рівень самопочуття та висока тривожність виявилися взаємопов'язаними, що свідчить про складність адаптації до нових умов навчання. Це підкреслює необхідність психологічної підтримки та розвитку стратегій збереження здоров'я студентів під час дистанційного навчання.

Також слід зазначити, що вплив війни в Україні на психічний стан студентської молоді не може бути недооцінений. Ця надзвичайна ситуація створює значний стрес та тривогу серед студентів, особливо тих, хто проживає у зоні конфлікту або має близьких, що перебувають під загрозою. Війна при-

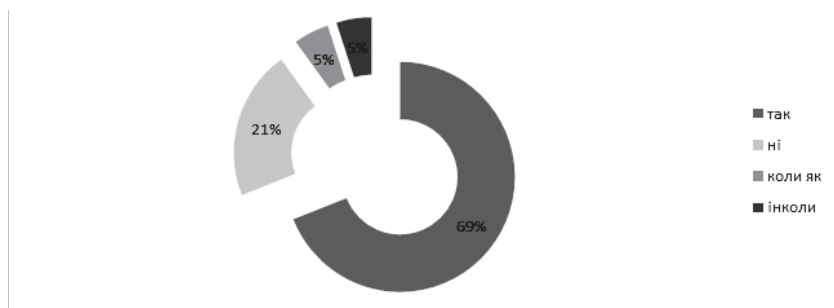

Рис. 5 Показники стресу студентської молоді через військові події в Україні (за Авторською анкетой)

зводить до постійної напруги та страху за майбутнє, що може відобразитися на їхньому навчанні та загальному психічному самопочутті. Тому важливо надавати студентам підтримку та ресурси для подолання стресу та тривоги, а також створювати безпечні умови для їхнього навчання та розвитку.

Отже, аналіз показав, що війна значно вплинула на психологічну стійкість студентів, підвищивши рівень стресу та зменшивши їхню стресостійкість. Наступним важливим кроком є формування стресостійкості серед студентської молоді в умовах війни. Рекомендації включають контроль інформаційного потоку, виявлення та вираження емоцій, залучення до соціальної підтримки, уявлення майбутнього та розробку плану дій, а також збереження фізичної активності. Важливою є також віра в моральні цінності, яка може слугувати опорою в складних часах. такі підходи можуть допомогти студентам подолати стрес та підвищити їхню психологічну стійкість в умовах війни.

Висновки. Відкрита агресія Росії проти України, що призвела до початку війни, значно пошкодила сферу освіти країни. Інфраструктура приміщень вищих навчальних закладів була пошкоджена та зруйнована, втрачені кадри викладачів та студентський контингент, зменшився потенціал для формування державного замовлення через значне зменшення кількості студентів. Бази для проведення навчальної практики стали обмеженими, а також зміни в кадрових потребах національної економіки та суспільного життя вимагають переорієнтації в підготовці кадрів.

З цього можна зробити висновок, що потрібна системна фінансово-матеріальна підтримка з боку держави, регіонів та міжнародних партнерів, а також модернізація інформаційно-аналітичної системи вищої освіти для досягнення стабільності та управління змінами у довгостроковій перспективі.

Також слід зазначити, що перспективою для майбутніх досліджень є вивчення процесу формування стресостійкості у дітей та дорослих в умовах війни. Такі дослідження можуть включати емпіричні аналізи, спрямовані на оцінку рівня стресостійкості цих груп населення в періоди воєнних конфліктів. Оскільки спосіб, яким люди переживають стрес, має великий вплив на їхнє загальне самопочуття та якість життя, розвиток стресостійкості є критично важливим аспектом. Важливо розуміти, які фактори сприяють формуванню стресостійкості та як це може впливати на психічне та фізичне здоров'я людини. Такі дослідження можуть допомогти у вдосконаленні стратегій психологічної підтримки та розвитку ресурсів для подолання стресу в умовах війни, що має важливе значення для загального благополуччя і здоров'я населення.

Список використаних джерел:

1. Вплив хронічного стресу на здоров'я людини. URL: <https://suspilne.media/2033-vplivhronicnogo-stresu-na-zdorova-ludini/>.
2. Жигайло Н., Шолубка Т. Формування психологічної стійкості студентів ЗВО під час війни / Вісник Львівського університету. 2022. Вип. 14. С.3-14.
3. Жигайло Н., Харко Н. Онлайн-освіта: вимушена самоізоляція чи система отримання знань студентами закладів вищої освіти. Вісник Львівського університету. Серія пси-хологічні науки. 2021. Випуск 8. С. 36–49.
4. Інформація для студентів та науковців з України. URL: <https://studyinaustria.at/de/studium/informationen-fuer-studierende-undforscher/innen-aus-der-ukraine>.
5. Психологія стресостійкості студентської молоді / за заг. ред. В. Шмаргуна. Київ : Видавничий центр НУБіП України, 2018. 198 с.
6. Шмаргун В. Психологія стресостійкості студентської молоді. К.: Видавничий центр НУБіП України, 2018. 198 с.
7. Як дітям з України продовжити навчання за кордоном. URL: <https://osvita.ua/abroad/86216/>

Transliteration of References:

1. Vplyv khronichnoho stresu na zdorovia liudyny. URL: <https://suspilne.media/2033-vplivhronicnogo-stresu-na-zdorova-ludini/>.
2. Zhyhailo N., Sholubka T. (2022). Formuvannia psykholohichnoi stiikosti studentiv ZVO pid chas viiny / Visnyk Lvivskoho universytetu. 2022. Vyp. 14. S.3-14.
3. Zhyhailo N., Kharko N. (2021). Onlain-osvita: vymushena samoizoliatsiia chy systema otrymannia znan studentamy zakladiv vyshchoi osvity. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psy-kholohichni nauky. 2021. Vypusk 8. S. 36–49.
4. Informatsiia dlia studentiv ta naukovtsiv z Ukrainy. URL: <https://studyinaustria.at/de/studium/informationen-fuer-studierende-undforscher/innen-aus-der-ukraine>.
5. Psykholohiia stresostiikosti studentskoi molodi / za zah. red. V. Shmarhuna. Kyiv : Vydavnychyi tsentr NUBiP Ukrainy, 2018. 198 s.
6. Shmarhun V. (2018). Psykholohiia stresostiikosti studentskoi molodi. K.: Vydavnychyi tsentr NUBiP Ukrainy, 2018. 198 s.
7. Iak ditiam z Ukrainy prodovzhyty navchannia za kordonom. URL: <https://osvita.ua/abroad/86216/>

Отримано 20.02.2024
Рецензовано 22.02.2024
Допрацьовану версію отримано 25.02.2024
Прийнято до друку 27.02.2024

L.A. PROKOFIEVA,

teacher, department of general and practical psychology, Izmail State
Humanitarian University, Izmail, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0153-1263>

E-mail: lap21099@gmail.com

**FEATURES OF THE PSYCHOLOGICAL STATE OF YOUTH STUDENTS IN THE
CONDITIONS OF WAR**

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та
БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.14>

РОМАНЕНКОВА Ю.В.

доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри дизайну,
факультет образотворчого
мистецтва і дизайну,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

ОЦІНКА РИЗИКІВ ТА БАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ ДИЗАЙН-ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

ROMANENKOVA Y.V. **Assessment of risks and vision of perspectives design education in Ukraine during the war.** *The article aims to update the problems of modern design education in Ukraine, deepened with the beginning of the war. The main problem areas of education in the field of design are highlighted, their causes, dangers associated with a rapid drop in the level of education and interest in it on the part of the younger generation are outlined. The main problematic issues of design education of the last two years, due to the state of war, which caused the deepening of the dangerous situation, are emphasized. The importance of the role of experiments in the field of education in the field of design, the shortcomings of the introduction of new educational programs as a method of maintaining the interest of the younger generation in continuing education at the second educational level, which interest has rapidly fallen, is emphasized in the material, the reasons for which are highlighted in the material.*

Key words: design education, student, art, computer technology, artificial intelligence, employment, artist, creativity.

РОМАНЕНКОВА Ю.В. **Оцінка ризиків та бачення перспектив дизайн-освіти в Україні в умовах війни.** *Стаття ставить метою актуалізацію проблем сучасної дизайн-освіти в Україні, поглиблених із початком війни. Висвітлено основні проблемні зони освіти у сфері дизайну, окреслено їх причини, небезпеки, пов'язані зі стрімким падінням рівня освіти та зацікавлення в ній із боку молодшої генерації. Акцентовано провідні проблемні питання дизайн-освіти останніх двох років, що припадають на військовий стан, що спричинив поглиблення небезпечної*

ситуації. Підкреслено значення ролі експериментів у галузі освіти в галузі дизайну, вадливості впровадження нових освітніх програм як методу збереження зацікавлення молодого покоління в продовженні освіти на другому освітньому рівні, до якого стрімко впав інтерес, причини чого висвітлені у матеріалі.

Ключові слова: дизайн-освіта, студент, мистецтво, комп'ютерні технології, штучний інтелект, працевлаштування, митець, творчість

Вступ. З кінця лютого 2022 р. українська освіта опинилася у тому становищі, коли потрібно або робити радикальні кроки, або забути про існування. Ще у 2019 р., коли світ поглинув шок, пов'язаний із пандемією, сфера освіти опинилася в дуже скрутному стані – довелося швидко та радикально перебудовуватися, підлаштовуватися під реалії, щоб не втратити ціле покоління, а зараз уже можемо сказати – кілька поколінь, бо паростки, які дала ситуація тих днів, дадуть про себе знати через роки. Проблему неможливості реалізації освітнього процесу через пандемію вирішили за допомогою введення дистанційної форми освіти, он-лайн заняття унеможливили припинення навчання взагалі. Складність пристосування до умов без безпосереднього очного спілкування по-різному сприймалася на рівні середньої та вищої освіти, на рівні науково-педагогічного складу та здобувачів освіти. Але з часом до цього студенти почали звикати, і процес звикання створив значно більшу загрозу – адаптація до умов призвела до атрофування багатьох необхідних для навчання здібностей, і головне – притуплення відчуття відповідальності за якість, оскільки є багато пом'якшуючих обставин. Пандемія поклала початок кризовому стану в освіті, бо суто технічні проблеми спровокували серйозний ланцюг інших негараздів, який стрімко посилювався. А з початком повномасштабної агресії ситуація швидко погіршується. Був період, коли можна було ставити питання гне просто про стрімке зниження рівня освіти, але про ризик втрати її перспектив взагалі.

Постановка проблеми. Нemoжливість занять у навчальних аудиторіях, технічні проблеми, як то низька якість, слабкі потужності або взагалі відсутність технічних можливостей для он-лайн освіти, нестача розробленого з урахуванням вимог дистанційного формату навчального процесу навчально-методичного забезпечення, брак кадрового забезпечення – все це і чимало інших аспектів стало результатом того, що спіткало сферу освіти в умовах війни, а почалося ще з пандемією. І комплекс цих проблем, які доповнюються ще кількома дуже серйозними, ледь не руйнівними, факторами, проковує необхідність термінового впливу на ситуацію. Загальна картина цілком співпадає з тим, що відбувається і у галузі безпосередньо дизайн-освіти в Україні. Впродовж кількох років

дизайн був серед фаворитів вітчизняного освітнього поля, але реалії воєнних років спровокували переоцінку, система цінностей сучасної молоді потерпає від вимушених змін.

Мета даної розвідки – акцентувати проблемні зони дизайн-освіти в умовах війни та окреслити найнебезпечніші тенденції сучасного процесу підготовки дизайнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки висвітлюваний період є дуже обмеженим і фактично йдеться про нинішній відтинок часу, можемо аналізувати лише ті розвідки, які дотичні до поставленої проблеми. Про тенденції у дизайн-освіті, підготовці фахівців у галузі, витоки цього сегменту вищої освіти та його основні етапи писали доволі часто (Н. Авер'янова [1], Є. Антонович [2], В. Даниленко [4], А. Дяченко [6], С. Прищенко [14], В. Татіївський [9], О. Тригуб [10], О. Фурса [11]), ін. Але останні два роки до вже звичних проблемних питань у підготовці фахівців сфери дизайну додалося ще одне – необхідність вирішувати долю дизайн-освіти періоду воєнного часу, тобто реагувати на ризики та виклики сьогодення. Мабуть, на всіх наукових заходах сьогоdnішнього дня передусім актуалізується подальша доля, перспективи дизайну як спеціальності загалом, головне питання – його виживання у країні, гіпотетичні шляхи збереження та розвитку.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи, що дизайн-освіта є досить молодою галуззю освітнього поля, можна сказати, що вона дуже стрімко змінюється, реагуючи на динамічні трансформації у галузі дизайну. Якщо підготовку власне дизайнерів можна вважати за логічне продовження художньо-промислової освіти [8, с. 73-74], то цей процес триває біля століття, з 20-х рр. ХХ ст. Але насправді випуски справжніх фахівців суто дизайнерського напрямку можна відстежувати набагато пізніше, лише останні пару десятків років. А ось центрами дизайн-освіти майже одразу стали Київ, Львів, Харків, до яких доєдналися Вишня, Івано-Франківськ, Луцьк, Одеса, Черкаси, тощо. З урахуванням того, що станом на початок 2022 р. спеціальність 022 «Дизайн» була серед найпопулярніших, мало який ЗВО не ризикнув скористатися затребуваністю цієї сфери для популяризації своєї структури та використати як шанс на закріплення в освітньому просторі. Дизайн інтер'єру (просторовий дизайн), дизайн середовища, ландшафтний дизайн, графічний дизайн, дизайн меблів, дизайн аксесуарів, зростаюча популярність ІТ-дизайну, гейм-дизайну, дизайн костюму та аксесуарів, дизайн ювелірних виробів, UX/UI-дизайн і багато ще варіантів сучасних освітніх програм щорічно з'являються у ЗВО та намагаються і надалі популяризувати спеціальність. Але з початком повномасштабної агресії система домінант різко змінюється. Останній час, із 2019 р., коли система он-лайн навчання змусила перебудовувати, адаптувати до нової реальності освітній процес, система домінант уже підлягала трансформації, і, на жаль, не

на краще. А після кінця лютого 2022 р. питання катастрофічно загострюється. Після початку війни та ієрархія цінностей, яка існувала до 2019, і тим більше, до 2022 р., різко змінилася. Спеціальності, які мають на меті підготовку фахівців, чия сфера діяльності спрямована на першочергові потреби воюючої держави, посіли основне місце. Значущості набувають ті спеціальності, які можуть дати країні фахівців, що необхідні для відновлення держави. Тому дизайн трохи посунувся у списку затребуваних сфер діяльності. І сумніви щодо його виживання вже є реальною загрозою.

Серед основних проблем, які потребують ліквідації, ще до початку війни фахівці зазначають нестачу матеріально-технічної бази ЗВО, яка б забезпечувала нормальні умови для якісного навчального процесу (застаріле обладнання, відсутність сучасного програмного забезпечення, дефіцит аудиторного фонду при очному навчанні та неготовність у технічному аспекті до якісного он-лайн викладання), невідповідність методів навчання вітчизняних ЗВО та зарубіжних, що призводить до проблем із працевлаштуванням [6, с. 177], низку інших. Але заради справедливості відмітимо, що все ж крім невідповідності умов та складностей із матеріально-технічним забезпеченням, існує ціла низка морально-етичних, виховних проблем. З початком воєнних дій дуже багато молоді залишило країну – намагаючись врятуватися від війни, молода генерація часто пробує свої сили в інших державах, і далеко не завжди знаходить там роботу за фахом. Тобто ми маємо справу з відтоком молоді, перспективної частки соціуму, а дизайн, з урахуванням його стрімкої динаміки змін та швидкого застарівання та втрати актуальності, робить ставки передусім на молодь. Старше покоління, віковий ценз якого від сорока років, значно складніше підлаштовується під запити сучасної дизайн-освіти, і саме це доволі давно стало серйозною проблемою – ЗВО, де НПП має вік від 60 і більше, рідко коли можуть запропонувати якісну підготовку дизайнерів. Звісно, досвід має величезне значення, стара школа, академічна виучка, традиції мистецької профільної базової освіти є підвалинами, без яких неможливо підготувати творчу особистість, фахівця. Тому уточнимо одразу, що в даному разі йдеться про забезпечення викладання профільних, практично-орієнтованих дисциплін, пов'язаних із знанням актуального на сьогодні програмного забезпечення, тенденцій світового дизайну, запитів ринку, сучасних трендів. А це все притамане більшою мірою молодому та середньому поколінню, численні представники якого, на жаль, сьогодні залишають країну, і повертаються далеко не всі. А ті, хто працює в Україні, навіть залишаючись у галузі дизайну, не мають стимулів передавати свої знання та навички студентству – адже заробітні платні викладача ЗВО на сьогодні не спонукає молодь віддавати сили педагогічній діяльності. Обираючи дизайн, студент розраховує на гідну оплату своєї праці в майбутньому, а ця перспектива не має нічого спільного викладацькою діяльністю,

принаймні, в державній царині. Тим більше, що навчання на контрактній ормі (а це переважно так) коштує доволі дорого, і молодь думає передусім про те, чи варто витратити кошти для того, щоб потім не мати можливості нормально забезпечувати себе. На сьогодні приватні студії, вебінари, навіть приватні он-лайн освітні ресурси часто дають більше, ніж державна установа сери освіти, бо вони краще оснащені та позбавлені формалізації в побудові навчального процесу, наближаючи його до зарубіжних моделей.

Тобто кадрове питання загострюється максимально.

Наступна проблема, яка, на сьогодні стає критичною, випливає з попереднього аспекту. Це сприйняття майбутнім дизайнером себе в соціумі, розуміння ролі та значення його місії, самоідентифікація як творчої особистості, самопозиціонування. Дизайн як самостійна спеціальність є доволі молодим, а це тягне за собою неоднорідність, спірність розуміння його концептуальних засад. На сьогодні дуальність розуміння базових засад дизайну призводить до розщеплення свідомості молодого фахівця та хибності його самопозиціонування. Студентоцентричні засади сучасної освіти вимагають максимального врахування думки студента про те, що саме йому необхідно знати та вміти передусім, він формується або як виконавець технічної галузі, або як творець. Звичайно, з самого початку формування переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, цей перелік періодично підлягав змінам. І дизайн опинився класифікованим у галузі знань «культура і мистецтво». А це тягне за собою передусім навісність базової мистецької підготовки. А з таким позиціонуванням не згодні навіть деякі самі дизайнери. Звідси і незгода з наповненням освітніх програм, навчальних планів, передусім – з наявністю в них освітніх компонентів мистецького блоку. Сучасний дизайнер часто-густо асоціює себе більшою мірою з програмістом, але не з митцем. При цьому, це не залежить від того, йдеться про дизайнера ювелірних виробів чи дизайнера інтер'єру, фахівця з UX/UI дизайну чи ландшафтного дизайнера. Усе частіше можна почути від студента, що йому необхідні знання суто вузько професійного спрямування, знання інструментів, програмного забезпечення, але він не хоче витратити час на філософію, історію мистецтв чи живопис. Цей нездоровий прагматизм, який нагадує концепцію лікаря з твору Дж. Свіфта, тягне за собою різке зниження загальної ерудиції, інтелектуальної планки майбутнього фахівця, звуження його світогляду, що з часом може призвести до перетворення творчої особистості на виконавця технічного завдання. Якісний продукт у такого фахівця неможливий. Прагматизм, монетизація всіх процесів, стрімке зниження рівня духовності, нівелювання творчого початку, на жаль, характеризують усе більшу частку молодих фахівців. І вони часто відмовляються позиціонувати себе як творчі особистості, вони – програмісти, технічні виконавці, конструктори (в широкому сенсі), які, знаючи достатню кількість програм,

володіючи суто технічно інструментарієм, вважають себе вправі братися за виконання дизайн-проекту. При цьому нерідко не володіючи ані азами композиції, ані вмінням будувати, не знаючи конструкцію, не вправляючись із кольором, тобто не маючи підготовки в галузі академічного рисунку перспективи живопису та колористики. Хибне позиціонування себе в галузі та сам дизайн у професійній «табелі про ранги» призводить до руйнації якості та загальних установок в освітньому полі загалом.

Останнім часом з'явилася ще одна причина, через яку стає все менше можливою якісна освіта, коли ЗВО доводиться уже навіть не запрошувати, а затягувати ледь не силоміць абітурієнтів на творчі спеціальності. Це поява т.зв. альтернативи – курсів, воркшопів, он-лайн майстер-класів тощо, які спрямовані на те, щоб підготувати фахівця за рекордно стислий термін, за принципом «як стати дизайнером за 3 дні», «як стати мистецтвознавцем за тиждень», «історія мистецтв за годину», «як стати графічним дизайнером з нуля» тощо. Здавалось би, ці гіперсучасні розробки мають стати в нагоді, і молодь їх дуже активно використовує. Не замислюючись найчастіше над тим, що ведуть такі курси часто-густо люди, які самі здобули навички в галузі аналогічним чином, без належного досвіду, без базової освіти, без комплексного розуміння поставленого завдання та грамотності в обранні методів його вирішення. І, на жаль особливо актуальними ці ресурси стали саме під час війни – адже багато бажаючих отримати навички швидко, дистанційно, безболісно для затрати часу та енергії. Відповідальності за якість у даному випадку чекати складно. Здавалось би, ці ресурси мають бути допомогою фахівцю, а насправді йдеться про підміну понять – замість ґрунтового, комплексного знання, заснованого на синтезі теорії, практики та досвіду, отримується швидко визріваючий, але нестиглий продукт, який не виховує, а розбещує, не допомагає, а шкодить. Адже на ще не сформовану свідомість юного споживача цього продукту впливає головна ідея – можна навчатися за пару місяців основним азам, не витрачаючи час на інше, і заробляти гроші на тих операціях, які навчився робити. Навіть на генерування ідей витрачати енергію не доводиться – адже значно легше дати завдання штучному інтелекту. Думка про те, що можна легко та швидко отримати в руки освіту, знання дійсно розбещує. Молодь перестає думати, фантазувати, креативно мислити, наявність легко доступних інструментів, монетизація будь-якого продукту як кінцева мета спричиняють не лише духовне виснаження, спустошення, аде і спотворену систему цінностей. Інструмент стає самоціллю, швидкість отримання поверхових навичок породжує думку про те, що комплексна, ґрунтова профільна освіта не потрібна, що спричиняє катастрофічне падіння цікавості до магістерських освітніх програм. Під час війни велика кількість студентів поїхати за межі країни – при можливості і навчатися вони продовжують там. Можливість порівняти, синтезувати, збагатитися є великим надбанням,

хоча в даному випадку причини були жакливими. Але, на жаль, далеко не всі збираються повертатися назад. Певний відсоток продовжує навчатися дистанційно і в Україні.

Висновки. Величезна перемога, якщо молодь, що отримає зарубіжний досвід, повертається відновлювати країну, інтегруючи свої знання та досвід у вітчизняний культурний ґрунт. Але, на жаль, так відбувається не завжди. І дизайн – це сфера, в якій часто молода генерація знаходить себе поза Батьківщиною. Горе та біль країни для багатьох відкрили вікно можливостей. Звідси все менше студентів вступають на магістерські програми в Україні, все частіше доводиться вводити експериментальні освітні продукти, щоб пригорнути увагу молоді і завадити відтоку. Це слабка перепона, але, мабуть, чи не єдина на сьогодні – урізноманітнення освітніх програм, нові ідеї, концептуально свіжі освітні продукти, які б могли зацікавити вибагливу молодь, утримати її. Так, під час війни фінанси спрямовуються на зовсім інше, злочинно витратити гроші на те, від чого не залежить напряду боздатність країни. Тому освітній процес, у тому числі й нові програми, переважно тримаються на «голому ентузіазмі». Але, на жаль, процес катастрофічно прогресує. І воєнний стан, що унеможлиблює повноцінне фінансування досить дорогих дизайнерських освітніх програм, гідне забезпечення кадрового потенціалу ЗВО, лише провокує його пришивдшення. Зміна системи цінностей, спровокована війною у державі, накладає певну відповідальність на тих, хто перебуває в Україні, і не лише на передовій, а й на творчому, на освітньому фронті. І багато в чому духовне, культурне майбутнє країни залежить від того, наскільки вдало ці фронти будуть утримані.

Список використаних джерел:

1. Авер'янова, Н., Гук, Л. (2021). Дизайнерська освіта в Україні: проблеми професійної підготовки. Молодий вчений, 2 (90), 167-170.
2. Антонович, Є. (2011). Дослідження синтезу дизайну і технологій у системі неперервної дизайн-освіти. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Мистецтвознавство, 2, 205-213.
3. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт. Авт.: Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
4. Даниленко, В. (2017). Дизайнерська освіта України: перехід у нову якість. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв, 3, 4-10.
5. Дизайн-освіта майбутніх фахівців: проблеми та перспективи. Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. 11-12 квітня 2018 року. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2018. 309 с.

6. Дяченко, А. (2020). Недоліки української дизайн-освіти та шляхи її вдосконалення. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету, 32, 176-180.
7. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Наук.-метод. зб. За заг.ред. Шкарлета С. Київ-Чернівці: «Букрек». 2022. 140 с.
8. Прусак, В. (2017). Становлення та розвиток дизайн-освіти в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Вісник Львівської Національної Академії Мистецтв, 31, 71.82.
9. Татівський, П. (2002). Особливості становлення та перспективи розвитку дизайну в Україні: Дис... канд. техн. наук: 05.01.03. НАН України ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського. Київ, 190 с.
10. Тригуб, О. (2020). Актуальні проблеми фахової підготовки майбутніх дизайнерів у закладах вищої освіти України: теоретичні та прикладні аспекти. Молодь і ринок, 1(180), 159-165.
11. Фурса, О. (2020). Дизайн-освіта в Україні: менеджмент і структура. Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент, (16), 5-20.
12. Що не так з освітою в дизайні? Розповідають студенти. URL: https://lb.ua/culture/2018/08/28/406118_shcho_z_osvitoyu_dizayni.html
13. Як українська дизайн-освіта адаптується в Європі під час війни. Магазин. 10.09.2022. URL: https://his.ua/ua/article/yak-ukrainska-dizayn-osvita-adaptuetsya-v-evropi-pid-chas-viyni_2022-08-10
14. Pryshchenko, S., Senchuk, T. (2021). The discipline «Fundamentals of project graphics» in the design structure. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge. 2(46), 21-41.

Transliteration of References:

1. Averianova, N., Huk, L. (2021). Dyainerska osvita v Ukraini: problemy profesiinoi pidhotovky. Molodyi vchenyi, 2 (90), 167-170 [in Ukrainian].
2. Antonovych, Ye. (2011). Doslidzhennia syntezy dizainu i tekhnolohii u systemi neperervnoi dyzain-osvity. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka. Ser. Mystetstvoznavstvo, 2, 205-213 [in Ukrainian].
3. Vyshcha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: analitychnyi zvit (2023). Avt.: Nikolaiev, Ye., Rii, H., Shemelynets, I. Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
4. Danylenko, V. (2017). Dyainerska osvita Ukrainy: perekhid u novu yakist. Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv, 3, 4-10 [in Ukrainian].

5. Dydzain-osvita maibutnikh fakhivtsiv: problemy ta perspektyvy (2018). Materialy III Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi Internet-konferentsii. 11-12 kvitnia 2018 roku. Poltava : PNPU imeni V.H. Korolenka [in Ukrainian].
6. Diachenko, A. (2020). Nedoliky ukrainskoi dydzain-osvity ta shliakhy yii vdoshkonalennia. Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, 32, 176-180 [in Ukrainian].
7. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist (2022)/ Nauk.-metod. zb. Za zah.red. Shkarleta S. Kyiv-Chernivtsi: "Bukrek" [in Ukrainian].
8. Prusak, V. (2017). Stanovlennya ta rozvytok dydzayn-osvity v Ukrayini (kinets' XX – pochatok XXI st.). Visnyk L'vivs'koyi Natsional'noyi Akademiyi Mystetstv, 31, 71-82 [in Ukrainian].
9. Tatiivskiy, P. (2002). Osoblyvosti stanovlennia ta perspektyvy rozvytku dydzainu v Ukraini: Dys... kand. tekhn. nauk: 05.01.03. NAN Ukrainy; Instytut mystetstvovnavstva, folklorystyky ta etnolohii im. M.Rylskoho. Kyiv, 190 s.
10. Tryhub, O. (2020). Aktualni problemy fakhovoi pidhotovky maibutnikh dydzaineriv u zakladyakh vyshchoi osvity Ukrainy: teoretychni ta prykladni aspekty. Molod i rynek, 1(180), 159-165 [in Ukrainian].
11. Fursa, O. (2020). Dydzain-osvita v Ukraini: menedzhment i struktura. Mystetska osvita: zmist, tekhnolohii, menedzhment, (16), 5-20 [in Ukrainian].
12. Shcho ne tak z osvitoiu v dydzaini? Rozpovidaiut studenty. URL:
13. https://lb.ua/culture/2018/08/28/406118_shcho_z_osvitoiu_dydzaini.html [in Ukrainian].
14. Iak ukrainska dydzain-osvita adaptuietsia v Yevropi pid chas viiny. Mahazyn. 10.09.2022. URL: https://his.ua/ua/article/yak-ukrainska-dyzayn-osvita-adaptuetsya-v-evropi-pid-chas-viyni_2022-08-10 [in Ukrainian].
15. Pryshchenko, S., Senchuk, T. (2021). The discipline «Fundamentals of project graphics» in the design structure. Frankfurt. TK Meganom LLC. Paradigm of knowledge, 2(46), 21-41 [in Ukrainian].

Отримано 14.02.2024
Рецензовано 20.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 22.02.2024
Прийнято до друку 26.02.2024

YULIYA V. ROMANENKOVA,

DSc in Arts, Professor, Chief of the Department of Design, Faculty of Design,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6741-7829>
E-mail: y.romanenkova@kubg.edu.ua

ASSESSMENT OF RISKS AND VISION OF PERSPECTIVES DESIGN EDUCATION IN UKRAINE DURING THE WAR

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.16>

САВЧЕНКО Л.Л.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної освіти, викладач, КЗ
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ТАБАЧНИК І.Г.

кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної освіти, викладач, КЗ
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВИПРОБУВАНЬ

SAVCHENKO L.L. , TABACHNYK I.G. **Psychological well-being of preschool-age children under testing conditions.** *Increasingly, modern humanity pays attention to its psychological state and is actively interested in different ways to achieve happiness and life satisfaction. Therefore, popularity of the psychological well-being phenomenon is heightening among researchers and ordinary people. The concept of psychological well-being is considered in most studies as an important aspect of general human health, complementing such components as physical well-being (for example, good physical well-being, ability to withstand physical exertion, nutrition, hygiene, rest, energy, vigor) and social well-being (for example, social status satisfaction, quality of relationships with other people, ability to communicate effectively and interact with others). Practices to support children's well-being are becoming relevant. There are safe space creating; development of social-emotional and coping skills through a game; maintaining a positive behavior; fostering a social-interactive environment; discussion of difficulties; additional support as the most interesting practices for researchers and ordinary people.*

Keywords: *personality, psychological relations, psychological well-being, adaptation, emotional comfort, reflection.*

САВЧЕНКО Л.Л., ТАБАЧНИК І.Г. **Психологічне благополуччя дітей дошкільного віку в умовах випробувань.** *Все більше і*

частіше сучасне людство звертає увагу на свій психологічний стан та активно цікавиться питаннями як досягнути щастя та задоволеності життям. Звідси й така популярність феномену психологічного благополуччя серед дослідників і звичайних людей. Поняття психологічного благополуччя розглядається у більшості досліджень як важливий аспект загального здоров'я людини, доповнюючи такі складові як фізичне благополуччя (добре фізичне самопочуття, здатність витримувати фізичні навантаження, харчування, гігієна, відпочинок, енергія, бадьорість) та соціальне благополуччя (задоволення соціальним статусом, якістю стосунків з оточенням, здатність ефективно спілкуватися і взаємодіяти з іншими людьми). Актуальними стають практики підтримки благополуччя дітей, а саме, створення безпечного простору; розвиток соціально-емоційних навичок та навичок подолання стресу через гру; підтримка позитивної поведінки; сприяння соціально-інтерактивному середовищу; обговорення труднощів; додаткова підтримка.

Ключові слова: особистість, психологічні відносини, психологічного благополуччя, адаптація, емоційний комфорт, рефлексія.

Постановка проблеми. Важливим фактором формування повноцінно функціонуючої особистості і, отже, її психологічного благополуччя є її реалізація в багатьох сферах. Психологічні відносини людини в розвиненому вигляді представляють цілісну систему індивідуальних, виборчих, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Ця система впливає з усієї історії розвитку людини, вона висловлює його особистий досвід і внутрішньо визначає його дії, його переживання. Вивчення проблеми психологічного благополуччя, безсумнівно, є актуальним і перспективним напрямком дослідження. На тлі багаторічної воєнної травматизації тематика психологічного благополуччя може здаватися недоречною. І все ж, незважаючи на непрості життєві обставини, а інколи і всупереч ним, кожна людина прагне підвищення рівня наявного психологічного благополуччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші відомості про психологічне благополуччя можна знайти ще в працях античних філософів: Арістотеля, Сократа, Платона та ін. У психології сучасності вивченням феномену психологічного благополуччя займалися такі українські та іноземні дослідники: Т. Титаренко, Ж. Вірна, І. Ващенко, Н. Каргіна, А. Коваленко, Т. Данильченко, Е. Носенко, І. Аршава, М. Шпак, М. Argyle, E. Diener, M. Jahoda, N. Bradburn, J. Larsen, C. Riff, R. Ryan, K. Sheldon, E. Deci, T. Kasser.

Мета даної статті: визначити чинники психологічного благополуччя та запропонувати способи його підвищення у дітей в складних умовах випробувань.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах може здаватися, що ключовою детермінантою посилення психологічного благополуччя має стати зменшення хронічної травматизації, що передбачає закінчення війни з усіма її негативними наслідками. Водночас екстремальна ситуація, у якій ми всі перебуваємо вже кілька років, є не лише джерелом тотальної травматизації, а й стимулятором громадянської активності, формування політично зрілої нації, екстреного особистісного дозрівання багатьох людей [1]. У цей час можуть загострюватися внутрішньо особистісні конфлікти, зростати тривожність, почуття безпорадності та дезорієнтованості. Розуміння, на які аспекти психологічного благополуччя дітей дошкільного віку в такий період слід звертати увагу, стає важливим для кожного дорослого українця, для планування відповідних заходів вихователями ЗДО та для налагодження психологічного благополуччя малюків в родинному колі.

Поняття «психологічне благополуччя» досліджується з 60-х років XX століття. Його визначення було запроваджено Н. Бредберном як баланс між позитивним та негативним афектами, що на думку автора і являється станом щастя [2].

Керол Рифф узагальнила та виокремила шість складових феномену психологічного благополуччя людини: позитивні відносини з іншими, прийняття себе (позитивна оцінка себе і свого життя), автономія (здатність слідувати своїм власним переконанням), компетентність (контроль над навколишнім середовищем, здатність ефективно управляти своїм життям), наявність цілей, які надають життю спрямованість і сенс, особистісне зростання як почуття безперервного розвитку і самореалізації [3]. Всі ці основні показники психологічного благополуччя притаманні для дорослої людини мають відчутну рефлексію і в дошкільному віці. Тому такою необхідною є допомога дитині опанувати стан психологічного благополуччя, розуміти свої емоції і переживання, продовжувати засвоювати нові знання в умовах випробувань.

Психологічне благополуччя особистості – це суб'єктивний досвід позитивно забарвлених почуттів або когнітивних оцінок, які варіюються від більш низьких за активністю афектів, таких як спокій або задоволеність, до більш активного прояву емоцій, таких як збудження або захват. Це багатогранний конструкт, який включає в себе життєву мету, емоційну життєву силу, позитивні афекти, задоволеність життям, щастя та оптимізм.

Психологічне благополуччя ще розуміється як переживання здатності відповідально змінювати, щоденно творити власне життя, набуваючи досвіду сфері непередбачуваного, неочікуваного, непрогнозованого. Поняття «психо-

логічне благополуччя» близько пов'язане з такими поняттями, як душевне здоров'я. А благополуччя – це постійна активність, лише у стані активності людина розвивається та вдосконалюється, тоді як у стані пасивності руйнує свою сутність, а разом з тим і благополуччя. Психосоціальне благополуччя – це взаємозв'язок між внутрішнім світом людини (її розумом, думками, емоціями тощо) та її зовнішнім світом, суспільством чи середовищем (стосунки з іншими людьми, культура тощо). Внутрішній та зовнішній світ взаємопов'язані і впливають один на одного. Психосоціальна підтримка поєднує ці два світи, щоб допомогти людям позитивно адаптуватися до важкого та непростого життєвого досвіду.

Стан душевного благополуччя, емоційного комфорту, впевненість у своєму майбутньому, пов'язана з відчуттям захищеності свого «Я». Психічно здорова дитина характеризується гармонійністю розвитку, врівноваженістю, адаптивністю, а також духовністю, орієнтацією на саморозвиток і самоактуалізацією. Гармонійний особистісний розвиток і фізичне здоров'я сприяють успішній адаптації дитини у соціумі. Емоційна потреба у любові та захищеності посідає перше місце серед душевних потреб дітей. Недостатнє задоволення цієї потреби зумовлює виникнення у дітей короткочасних і тривалих негативних психічних станів. Майже кожна ситуація, у якій зневажається, а той принижується почуття власної гідності дитини, сприймається нею як критична. Потреба дітей у повазі є дуже важливою. Задоволення цієї потреби веде до підвищення рівня психічного здоров'я дитини, і навпаки. Батьки, у яких відсутня потреба знати душевний стан своєї дитини, щодня залишають дитину на одинці з образами. Поступово, у міру накопичення досвіду негативних переживань, у дитини знижується рівень її психічного здоров'я: втрачається здатність радіти, дивуватися, захоплюватися, довіряти, а натомість, тривога, безпричинні страхи, порушення сну, занепокоєння. Дитина позбавляється емоційного комфорту і почуття захищеності власного «Я».

Дитині дошкільного віку потрібно: щоб її любили, розуміли, поважали, визнавали; щоб вона була комусь потрібною і близькою; щоб вона була успішною у своїх справах; щоб вона могла реалізуватися, розвивати свої здібності і поважати себе.

Відомо, що незадоволення значущих для дитини потреб породжує страждання, а часті страждання призводять до «руйнівних» емоцій: гніву, злості, агресії. Вони руйнують і саму дитину (її психіку, здоров'я у цілому), і її взаємини з оточенням. А від досвіду, набутого у період дошкільного дитинства, значною мірою залежить, буде дитина оптимістом чи песимістом, наскільки віритиме у свої сили, а отже, як зуміє здолати звичайні труднощі життя, протистояти перешкодам, спокусам тощо. Усім відомо, що діти з хорошими потенційними можливостями розвитку здібностей, але із заниже-

ною самооцінкою гірше навчаються, мають часті конфлікти з однолітками і вихователями, а потім і з учителями. Їх невдачі з роками зростають. Варто пам'ятати, що у дитини формується ставлення до себе лише на підставі ставлення до неї близьких дорослих, і вона починає бачити себе такою, якою бачать її дорослі. Водночас дитина не просто очікує позитивного ставлення до себе, а й домагається його, бореться за нього. І якщо саме у критичній ситуації, коли дитині дуже важливо отримати відчутне підтвердження любові з боку рідної людини, батьки відштовхують її, дитина звикається з оцінкою «поганий» і кидає виклик дорослим. А з переходом до шкільного життя взаємини з дорослими ще більше ускладнюються. Діти і в школі поведуться за звичним сценарієм, нічого нового не очікуючи від оточення, і швидко переконуються у своїй правоті. Учителі їх зараховують до табору «поганих». Протягом шкільного дня на свою адресу вони отримують від учителів безліч зауважень, оцінних суджень негативного змісту. І це швидко підхоплюють однолітки. Але такі діти, відштовхнуті всіма, мусять вижити самотужки. І вони виживають, як можуть: утікають з дому, вживають наркотики, крадуть тощо. Але що більше прикроців трапляється з дитиною, то більше потрібне їй визнання батьків і членів родини, їхні любов, захист, підтримка і віра в успішність. Дуже важливо помічати відхилення у поведінці дітей і вчасно надавати відповідну психологічну допомогу. Саме від уміння вихователя вчасно помічати, правильно розуміти та корегувати особливості емоційних проявів дитини у процесі регуляції нею своєї ігрової діяльності і спілкування багато у чому залежить подальший розвиток підростаючої особистості. Цій самій меті мають підпорядковуватися і стратегії виховних та навчальних впливів, розраховані на те, щоб зберегти психічне здоров'я дитини від руйнівної дії негативних емоційних чинників, які становлять серйозну загрозу нормальній життєдіяльності дітей у майбутньому. Однією з найважливіших умов збереження психічного здоров'я дітей є дотримання науково обґрунтованих психогігієнічних норм організації виховання дошкільників з урахуванням індивідуальних норм навчального навантаження. До психогігієнічних норм належать: сприятливий характер педагогічного впливу, зокрема стабільність позитивного емоційного тла виховання і навчання; забезпечення свободи в особистісному самоствердженні та відповідальності за власний розвиток; забезпечення індивідуально посиленої міри новизни під час навчання, її оптимального співвіднесення з пізнавальним досвідом особистості; орієнтація виховання і навчання на зону найближчого розвитку дитини з урахуванням сензитивних періодів для розвитку того чи іншого виду активності; дотримання принципу включення вихователя у спільну з дітьми діяльність; вчасне створення сприятливих умов для психічного розвитку кожної дитини; дотримання принципів гуманізації освіти. Збереження психічного здоров'я – безперервний про-

філактичний процес, який передбачає своєчасне попередження психоемоційного перевантаження. Тому так важливо вихователю вже зараз оперувати стратегіями психо-соціальної підтримки та підтримки благополуччя кожного дня в житті дітей.

Актуальними стають практики підтримки благополуччя дітей, а саме, створення безпечного простору; розвиток соціально-емоційних навичок та навичок подолання стресу через гру; підтримка позитивної поведінки; сприяння соціально-інтерактивному середовищу; обговорення труднощів; додаткова підтримка.

Діти зараз можуть постраждати від різних труднощів чи проблем у повсякденному житті. Вони можуть переживати різні проблеми вдома, наприклад, можуть стати свідками домашнього насильства або проблем у колі свого спілкування. У дітей можуть бути різні проблеми і або вони можуть так само реагувати на них по-різному. Наприклад, ставши свідком домашнього насильства, хлопчик може піти з дому, щоб погратися, а дівчина може залишитися вдома. Психосоціальне благополуччя дітей нерозривно пов'язане з їхньою можливістю грати наодинці чи з іншими. Коли діти граються у безпечному та приємному середовищі, вони можуть розвинути наскрізні вміння, наприклад, уміння виражати свою думку та зменшити рівень стресу, тим самим покращити своє самопочуття.

У грі дитина знаходить і вчиться висловлювати власне «Я». Особливо корисною стає вільна гра дитини. Під час вільної гри вона керується власними бажаннями, намірами, проявами та задумами. Коли дорослі дають інструкції чи правила гри – місця для розвитку особистості вже не залишається. Під час гри відбуваються ріст та розвиток мозку: під час гри перцептивні, моторні, когнітивні та соціальні частини мозку інтегруються та взаємодіють одна з одною. Унаслідок цього утворюються більш сильні нейронні зв'язки, які стають основою для формування вміння розв'язувати проблеми в дорослому житті. Під час гри діти використовують метод спроб та помилок, формуючи нові зв'язки між об'єктами. Так розвиваються критичне мислення, комунікаційні навички, мовлення та пізнавальний інтерес. Можливість вибору та діяльності за власними задумом дають поштовх розвитку творчого потенціалу дитини. Гра підтримує психічне здоров'я та благополуччя. Отже, вільна гра є своєрідною терапією для дитини, оскільки дає можливість безпечно висловлювати та переживати глибокі емоції, що позитивно впливає на розвиток емоційного інтелекту.

Дитина народжується з можливістю висловлювати емоції. Навіть немовля висловлює емоції – просто поки не розуміє, що відчуває. Далі, дивлячись на дорослого, з яким росте, дитина вчиться розрізняти емоції. І тільки згодом навчиться усвідомлювати їх.

У дітей дошкільного віку ще не розвинений когнітивний контроль. Їм складно дотримуватися великої кількості правил і заборон. Тому можливі протести, істерики, емоційні вибухи. Тож важливо пояснювати дітям їхні почуття, говорити з ними про можливі емоції і реакції, заохочувати, звертати увагу на їхні успіхи й досягнення. Можна, наприклад, запевнити їх, що вони – справжні супергерої здоров'я, адже чудово справляються з усіма правилами та обмеженнями. Ми не можемо щось забрати, не компенсуючи це чимось іншим. Якщо ми забираємо один вид контакту, один вид діяльності, то важливо запропонувати щось натомість. Наприклад, ви пояснюєте: «Це так складно – не торкатися одне одного ручками. Спасибі, що пам'ятаєте про це. Давайте зараз торкнемся одне одного поглядом (із самого серця)! Це не замінить «обіймашок» і «доганялок», але допоможе нам відчути близькість. Так ми відчуватимемо, що ми разом». Або: «Я бачила, як тобі хотілося це зробити, але ти стримався. Спасибі, що пам'ятаєш про наші супергеройські правила безпеки і здоров'я!»

Діти дошкільного віку можуть не розуміти, що вони відчувають злість, адже просто дають вихід своїм почуттям. Вам потрібно допомогти дитині усвідомити її почуття, перш ніж вона їх висловить. Пояснюючи дитині природу почуттів, використовуйте аналогію з вулканом: лава деякий час кипить усередині вулкана, перш ніж прорветься назовні. Скажіть дитині, що почуття злості працює так само, але можна навчитися запобігати виверженню. Перш за все, дитина повинна навчитися називати свої емоції. Обговорюйте з дитиною ті чи інші ситуації, наприклад: «Мені здається, ти гніваєшся на свого друга, тому що він дратує тебе, чи не так?». Згодом дитина теж навчиться використовувати такі фрази. Коли вона буде краще розуміти свої емоції, навчіть її розпізнавати фізичні прояви почуттів («Мої щоки горять») і ситуації, які викликають ці почуття («Я гніваюся, коли мій старший брат робить те, що мені заборонено»). Так вона навчиться розпізнавати свої емоції. Поговоріть із дитиною про те, як важко тверезо мислити, відчуваючи негативні емоції. Навчіть дитину робити паузи, щоб заспокоїтися, і після цього шукати вирішення проблеми. Щоб дитина заспокоїлася, можливо, вам знадобиться відвести її в тихе та спокійне місце. При цьому вам потрібно впоратися з її протидією (наприклад, скажіть: «Любий, тобі треба заспокоїтися»). Якщо ви просто поведете дитину з місця, де розгортається емоційно складна ситуація, цього може виявитися недостатньо. Вам потрібно буде запропонувати їй якусь дію (наприклад, послухати музику або побігати у дворі). Є ще один відомий спосіб заспокоїтися – глибоке дихання. Поясніть дитині, що почуття злості змушує її дихати частіше. Щоб заспокоїтися, необхідно повільно вдихати через ніс і видихати ротом. Дитину можна навчити цього з раннього віку, і це стане її звичкою.

Окрім того, разом із дітьми можна намалювати емоції: наприклад, веселе й сумне личка. Так дітки зможуть показувати ці личка, коли радіють або засмучені. Якщо комусь сумно і потрібна допомога або підтримка – супергерої здоров'я завжди говорять про це прямо, а також допомагають одне одному. Розкажіть дітям про те, що емоції – це сигнали, які допомагають нам зрозуміти, що з нами відбувається. Пояснійте, що всі емоції важливі й корисні. А ось наша поведінка, коли ми переживаємо якісь емоції, може бути прийнятною чи неприйнятною. Наприклад, злість сигналізує про те, що потрібно себе захистити або що відбувається щось неправильне, на нашу думку. Сердитися – можна, захистити себе словом або жестом – потрібно. А ось робити боляче собі чи іншим – ні. Ви можете вивчати з дітьми різні емоції. Для цього малюйте їх і «програвайте». Ставте запитання: «А коли ти сердитися? А коли радієш? А коли боїшся?» Важливо робити акцент на тому, що всі емоції допомагають нам бути в більшій безпеці й у контакті зі світом. Усі вони важливі й потрібні. Навіть страх, завдяки якому ми стаємо обережнішими й уважнішими. Окрім того, можна зробити з дітьми «барометр емоцій», коли вони показуватимуть емоції жестами. Домовтеся, що коли малюкам радісно, вони триматимуть кулачок із піднятим догори великим пальцем, коли сумно – із пальчиком донизу, коли сердяться – розвернутим ліворуч або праворуч пальчиком. Пам'ятайте: увага до емоцій і почуттів дитини – величезний внесок у підтримку їхнього здоров'я та психологічного благополуччя.

Дорослим, що знаходяться поруч з дитиною необхідно забезпечити право дитини на гру: виділити час, а це означає, що якісна вільна гра розпочинається через 20-25 хвилин після її початку. Тож час, відведений для гри, має бути не меншим 60 хвилин поспіль.

Необхідною умовою є організація простору. У дитини має бути доступ до матеріалів та простору. Переобтяженість групових і дитячих кімнат габаритними меблями, які мають лише одне призначення, не стимулюють дитину до пошуку. Адже з ігровим модулем «Лікарня» нічого, окрім як грати в лікаря, не залишається. Натомість, картонні коробки різних розмірів, шматки тканини, палиці, дошки можуть сьогодні стати потягом, а завтра – кінотеатром чи магазином. Не заважати грі власними втручаннями. Коментар дорослого під час захопливого конструювання, малювання, тощо – зводить нанівець ініціативу та бажання розвивати гру далі. Зайняти позицію того, хто спостерігає, або помічника, якщо в цьому є потреба. Творчість, увага та ініціативність активізуються в грі, коли немає інструкцій до дії, оцінок діяльності, спроб спрямувати гру «в потрібний напрям» чи нав'язування результатів.

Висновки. Гра підтримує безпеку і щастя дітей, допомагає їм пристосовуватися до нових реалій і впоратися зі стресовими ситуаціями або відновитися після них. Навчання через гру в умовах випробувань – це підхід до навчання,

який промотує цілісний погляд на навчання як всебічний, взаємопов'язаний та динамічний процес. Завдяки навчанню через гру у дівчаток та хлопчиків вибудовується загальна картина світу, адже вони активно взаємодіють з однолітками у процесі гри. Таке навчання мотивує дітей до розвитку наскрізних умінь і навичок, а також допомагає формувати позитивне ставлення до вміння навчатися впродовж життя. Гра в такому випадку слугує інструментом для побудови власного психологічного благополуччя дитини.

Список використаних джерел:

1. Титаренко Т.М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації: монографія / Т.М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.
2. Bradburn N. M. The Structure of Psychological Well-Being. Chicago, 1969. 318p.
3. Keyes C. L. M., Shmotkin D., Ryff, C. D. Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. Journal of Personality and Social Psychology. 2002. 82(6). P. 1007–1022. DOI:10.1037/0022-3514.82.6.1007

Transliteration of References:

1. Tytarenko T.M. (2018). Psykholohichne zdorovia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloi travmatyzatsii: monohrafiia / T.M. Tytarenko / Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD, 2018. 160 c.
2. Bradburn N. M. (1969). The Structure of Psychological Well-Being. Chicago, 1969. 318p.
3. Keyes C. L. M., Shmotkin D., Ryff, C. D. (2002). Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. Journal of Personality and Social Psychology. 2002. 82(6). P. 1007–1022. DOI:10.1037/0022-3514.82.6.1007

Отримано 7.02.2024
Рецензовано 17.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 20.02.2024
Прийнято до друку 22.02.2024

LIUDMYLA SAVCHENKO,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool Education, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv regional council, Kharkiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6750-2676>

E-mail: savchenkoluda1970@gmail.com

INNA TABACHNYK,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool Education, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv regional council, Kharkiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1084-3258>

E-mail: itabachnik19@gmail.com

PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF PRESCHOOL-AGE CHILDREN UNDER TESTING CONDITIONS

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.17>

ТЕРНАВСЬКА Т.А.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри права та соціально-
гуманітарних дисциплін, Льотна
академія Національного авіаційного
університету

м. Кропивницький, Україна

ДАНИЛКО О.Г.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізико-математичних
дисциплін та застосування
інформаційних технологій в
авіаційних системах, Льотна академія
Національного авіаційного
університету

м. Кропивницький, Україна

НОРМАТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗДОБУВАЧІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

TERNAVSKA T.A., DANYLKO O.G. Regulatory and communicative aspects of the educational process of applicants with special educational needs during the war conditions. *The article presents regulatory and communicative aspects of the organization of the educational process of the Flight Academy of the National Aviation University for applicants with special educational needs during the war conditions. It is indicated that in accordance with the basic principles of communication, any person has the right and deserves a respectful, tolerant attitude towards himself, in particular a person with special needs. Communicative aspects of interaction in an inclusive educational environment must be supported by ethical, moral and legal areas of social interaction. It is emphasized that an educational institution should become a hub of comfort, tolerance and ethical attitude for people with special needs. Basic juridical documents should provide current and effective standards for the organization of the educational process in particular those who have physical and mental problems in connection with the consequences of*

russian aggression. It is proposed a list of basic ethical principles of communication with people with special needs in the process of accompanying such applicants in when receiving educational services at the Flight Academy of the National Aviation University. It is generalized that civilized communication involves the observance of elementary ethical rules by all participants of communication, in particular in the process of providing educational services and accompanying people with special educational needs: respect of the rights and freedoms of every citizen, showing respect to the interlocutor, respecting the opinions of all participants of communication.

Keywords: *communication, regulatory framework, applicants with special needs, ethics of communication, inclusive environment, educational process.*

ТЕРНАВСЬКА Т.А., ДАНИЛКО О.Г. **Нормативні та комунікативні аспекти організації освітнього процесу здобувачів з особливими освітніми потребами в умовах війни.** У статті презентовано нормативні та комунікативні аспекти організації освітнього процесу Льотної академії Національного авіаційного університету для здобувачів з особливими освітніми потребами в умовах війни. Зазначено, що відповідно до основних принципів спілкування, будь-яка особистість має право та заслуговує на шанобливе, толерантне ставлення до себе, зокрема людина з особливими потребами. Комунікативні аспекти взаємодії в інклюзивному освітньому середовищі мають обов'язково підкріплюватися етичними та морально-правовими напрямками соціальної взаємодії. Наголошено, що освітній заклад має стати осередком комфорту, толерантного та етичного ставлення для людей з особливими потребами. Базові юридичні документи мають забезпечувати діючими та дієвими нормативами організації освітнього процесу зокрема тих, хто має фізичні та психічні проблеми у зв'язку із наслідками російської агресії. Запропоновано перелік основних етичних засад комунікації з людьми з особливими потребами у процесі супроводу таких здобувачів під час отримання освітніх послуг в Льотній академії Національного авіаційного університету. Узагальнено, що цивілізоване спілкування передбачає

дотримання елементарних етичних правил усіма учасниками комунікації, зокрема у процесі надання освітніх послуг та супроводу людей з особливими освітніми потребами: дотримання прав і свобод кожного громадянина, виявлення поваги співрозмовнику, повага думки усіх учасників спілкування тощо.

Ключові слова: комунікація, нормативна база, здобувачі з особливими потребами, етика спілкування, інклюзивне середовище, освітній процес.

Постановка проблеми. Комунікація є основним надбанням людства ще з давніх часів. Відповідно до основних принципів спілкування, будь-яка особистість має право та заслуговує на шанобливе, толерантне ставлення до себе. Якщо мова йде про людей з особливими потребами, то комунікативні аспекти взаємодії в інклюзивному середовищі мають обов'язково підкріплюватися етичними та морально-правовими напрямками соціальної взаємодії.

Людина з особливими потребами є споживачем таких самих послуг як і звичайна людина. Керування основними принципами людиноцентризму, а не зосередження уваги на фізичних та/чи інтелектуальних особливостях, є основним підґрунтям для міжособистісної та міжкультурної комунікації. Освітні потреби будь-якої особистості, зокрема здобувача з особливими освітніми потребами, можуть бути різними. Та повага, ставлення, звертання та спілкування загалом мають бути однакові для усіх.

Сьогоднішня дійсність зобов'язує адміністрацію закладів освіти бути готовим прийняти виклики щодо організації освітнього процесу для людей з особливими потребами. Внутрішньо переселені сім'ї, які, у зв'язку із військовими діями, можуть мати членів родини з особливими потребами; демобілізовані військові, які отримали складні поранення тощо – складатимуть значну частку серед здобувачів освітніх послуг у воєнний та повоєнний час. Освітній заклад має стати осередком комфорту, толерантного та етичного ставлення для людей з особливими потребами. Базові юридичні документи мають забезпечувати діючими та дієвими нормативами організації освітнього процесу зокрема тих, хто має фізичні та психічні проблеми у зв'язку із наслідками російської агресії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досягнення високого рівня соціалізації, залежить багато в чому від мікросередовища, в якому особистість існує, розвивається і яке забезпечує їй таку можливість. Комунікація у процесі навчання для здобувача з особливими освітніми потребами у сучасному закладі освіти має базуватися на якісному психолого-педагогічному (навчально-реабілітаційному) супроводі, який покликаний забезпечити

належні умови соціальних сфер її перебування. Необхідно враховувати особливості психологічних установок та своєрідність цілей, змісту педагогічної роботи з людиною з особливими освітніми потребами на засадах толерантного ставлення, гуманності та партнерства.

Базовими нормативними документами організації освітнього середовища для здобувачів з особливими освітніми потребами є Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти та Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти [5;6], які визначають напрям організації інклюзивного середовища й особливості використання базових етичних засад комунікації між усіма учасниками освітнього середовища, зокрема зі здобувачами з особливими освітніми потребами.

Кожний заклад вищої освіти у своєму правовому арсеналі містить нормативи, які забезпечують організацію освітнього процесу для людей з особливими освітніми потребами. Льотна академія зокрема керується такими: Положення про організацію освітнього процесу в Льотній академії НАУ та Порядок супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення під час відвідування академії та отримання освітніх послуг [4; 7].

Формування позитивних міжособистісних стосунків здобувачів в освітньому середовищі забезпечується спрямуванням роботи педагогів на формування у них вміння бачити та цінувати відмінності, слухати та враховувати різні точки зору, висловлювати свою думку, поважаючи думку інших, оволодівати навичками співпраці з різними дітьми. Формування толерантного ставлення, виховання почуття емпатії, формування розуміння «Я – не особливий, я – такий як і ви, просто мені потрібні трохи більше часу для розуміння речей та сприйняття оточуючого!» – сприятиме гармонізації стосунків у навчальному колективі та сприятиме позитивним тенденціям у комунікації [8, с.358].

Мета публікації: презентувати нормативні аспекти супроводу, організації освітнього процесу та етичні засади комунікації для здобувачів з особливими освітніми потребами в Льотній академії Національного авіаційного університету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Льотній академії НАУ прийом на навчання осіб з особливими потребами здійснюється відповідно до Правил прийому до академії. Випускові кафедри зобов'язані вивчити контингент здобувачів, які мають особливі потреби. Наказом керівника закладу освіти, на підставі заяви здобувача та відповідно до індивідуальної програми реабілітації особистості з особливими освітніми потребами, формується окрема інклюзивна група. З метою психолого-педагогічного супроводу здобувача з особливими

потребами сформована група, разом зі здобувачем, випусковою кафедрою і на підставі результатів висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини/дорослого, розробляє індивідуальний навчальний план здобувача закладу освіти [4, с.61].

Спеціальний навчально-реабілітаційний супровід здобувачів вищої освіти в академії передбачає [4]:

- навчально-організаційний супровід;
- психолого-педагогічний (психолого-андрагогічний);
- соціальний.

Навчально-організаційний супровід здійснюється в допомогу учасникам освітнього процесу в організації самого освітнього процесу, модерації формування та моніторингу виконання індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти з особливими освітніми потребами, організації індивідуальних консультацій тощо.

Психолого-педагогічний супровід передбачає системну діяльність надання психологічної та педагогічної допомоги здобувачам з особливими освітніми потребами під час навчання. Невід'ємним фактором ефективного психолого-педагогічного супроводу є залучення кваліфікованих спеціалістів психологічної служби закладу освіти з метою надання консультацій кожному здобувачу вищої освіти.

Соціальний супровід включає заходи соціальної та соціально-побутової підтримки здобувачів з особливими освітніми потребами (надання інформації щодо влаштування у гуртожиток, отримання технічних засобів реабілітації, організації волонтерської допомоги для підтримки таких здобувачів тощо).

З метою створення належних умов для забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу обладнуються ресурсні кімнати, приміщення для особи-стої гігієни, зони відпочинку та кімната матері та дитини, медико-санітарна частина, реабілітаційні центри лікувальної фізичної культури тощо.

Супровід здобувача з особливими освітніми потребами в академії здійснюється відповідно до Порядку супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення під час відвідування академії та отримання освітніх послуг. Супровід може здійснюватися батьками, іншими законними представниками, або уповноваженими особами, соціальними працівниками, волонтерами тощо [7].

Для ефективної організації освітнього процесу для здобувачів з особливими освітніми потребами адміністрації закладу вищої освіти бажано дотримуватися рекомендацій щодо залучення науково-педагогічного/педагогічного складу до створення інклюзивного середовища.

Дієвим стане організація навчання, тренінгів, підвищення кваліфікації з питань інклюзії для викладачів із залученням практиків, професійних лекто-

рів, спеціалістів з теми інклюзії та працівників спеціальних закладів освіти. Необхідно мотивувати науково-педагогічний/педагогічний склад до самоосвіти, до здобуття додаткової (другої) формальної освіти та інформального/неформального навчання. Це стане значною перевагою у вибудовуванні індивідуальної професійної траєкторії викладача.

Бажано залучати науково-педагогічних/педагогічних працівників до розробки та реалізації стратегії впровадження інклюзії, що формує почуття відповідальності в усіх причетних; стимулювати до членства у професійних спільнотах, громадських організаціях, які працюють у напрямку інклюзії та допомоги людям з особливими освітніми потребами. Це дасть можливість ознайомитись із досвідом колег, поділитися своїми напрацюваннями долучених працівників закладу вищої освіти [2].

Паралельно із нормативними засадами забезпечення освітнього процесу для здобувачів з особливими освітніми потребами мають працювати і комунікативні аспекти інклюзивного навчання. Окреслимо основні напрямки етики комунікації зі здобувачами з особливими освітніми потребами, які можуть стати в нагоді у комунікації учасників освітнього процесу закладу освіти будь-якого рівня.

Важливо пам'ятати, що особливі потреби можуть бути як явними так і прихованими. Людина, яка має ці потреби не має бути дискримінована, особливо, під час комунікації. Отже, належна комунікація, базована на етичних засадах, має бути надана будь-якому здобувачу, зокрема здобувачу з особливими освітніми потребами. Також важливо керуватися принципами звернення до самої людини з особливими потребами, а не до супроводжуючої особи (якщо така є поруч).

Під час спілкування із людиною з особливими потребами очі комунікаторів мають розташовуватися на одному рівні (незалежно чи людина на візку, чи незряча). Звичайна людина, виявляючи повагу до співрозмовника, може переміститися у зручне положення для створення комфортного спілкування обом комунікаторам.

Якщо здобувач має мовні труднощі у спілкуванні, потрібно виявляти терпіння та увагу, слухати доки людина не закінчить фразу, не намагатися пояснити щось за неї. Бажано ставити стислі запитання, які передбачають короткі відповіді типу «так», «ні» «не знаю», що підкріплені кивками голови та рухами тіла. Також, людина, що має обмеження слуху, буде почуватися впевненіше, якщо співбесідник буде говорити дивлячись прямо у вічі, навпроти, щоб уста було гарно видно. Потрібно промовляти чітко, у звичайній голосовій тональності, нормальній швидкості, використовуючи чіткі, короткі речення. Якщо особа з обмеженим слухом просить повторити сказане, то необхідно спробувати перефразувати речення, додатково використовуючи

жестикуляцію руками, рухи тіла; запропонувати ручку та папір для написання особою свого прохання.

Якщо необхідний супровід людини із порушенням зору, то доречно запропонувати їй взяти вас за лікоть та йти поруч. У процесі супроводу важливо коментувати свій шлях, напрямок, можливі перешкоди. Необхідним допоміжним засобом для людей з порушенням зору є наявність у закладі освіти базових табличок шрифтом Брайля (із написами «вхід/вихід», «туалет-на кімната», «схематичний план будівлі», «сходи» тощо).

Інклюзія – це не лише про здобувачів з особливими освітніми потребами. Це покращення особистісних якостей кожного без винятку учасника освітнього процесу. Перспективами розвитку освітнього середовища закладу вищої освіти має стати оснащення спеціального освітнього простору з медіатеками та ресурсними кімнатами. Такі кімнати мають доведену ефективність для усіх здобувачів вищої освіти. І не важливо, є у здобувача особливі потреби чи немає.

Наступним важливим моментом в організації освітнього процесу для здобувачів з особливими освітніми потребами є навчання науково-педагогічних/педагогічних працівників надавати першу домедичну допомогу. Для запобігання трагічних випадків будь-який здобувач має отримати першу допомогу до приїзду лікарів, особливо, якщо цей здобувач має особливі освітні потреби.

Головною умовою створення ефективного інклюзивного середовища є виховання в усіх учасників освітнього процесу толерантного та здорового ставлення до людей з особливими освітніми потребами. І науково-педагогічні/педагогічні працівники і здобувачі мають сприймати людей з особливими освітніми потребами на рівні, ставилися до них як до рівного, розуміючи певні особливості та не вважаючи це чимось дивним й незвичайним.

Висновки. Варто розуміти, що здобувачі з особливими освітніми потребами не потребують нав'язливого ставлення. Нормативні документи, якими керується заклад вищої освіти мають стати дорожньою картою у побудові інклюзивної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, зокрема із людьми з особливими освітніми потребами. Матеріально-технічна база закладу освіти має передбачати усі напрямки створення інклюзивного простору, а науково-педагогічний/педагогічний склад має відповідати професійному рівню, зокрема у взаємодії зі здобувачами з особливими освітніми потребами. Важливо прийти на допомогу в разі реальної необхідності, не ображатися на відмову від пропозиції допомоги. Людина з особливими освітніми потребами не хоче бути жертвою, не потребує зайвого співчуття. Під час супроводу бажано спілкуватися на теми, які поєднують спільні інтереси, освітній процес, демонстрацію особливих умінь, обговорення чужих та своїх досягнень тощо.

Спілкування у соціумі передбачає використання елементарних етичних правил усіма учасниками комунікації під час організації освітнього процесу: дотримуватися прав і свобод кожного громадянина, виявляти повагу співрозмовнику, дослухати до кінця, не виправляти та не договорювати, встановлювати зоровий контакт, бути зі співрозмовником на одному рівні розташування тулуба та очей, не допускати зверхнього ставлення до співрозмовника, зважати, поважати та цінувати думку усіх учасників спілкування, зокрема під час комунікації та супроводу людей з особливими освітніми потребами.

Список використаних джерел:

1. Голубєва Анастасія. Правила спілкування з людьми з інвалідністю. URL: <http://fj.onu.edu.ua/pravya-spilkuвання-z-liudmy-z-invalidnistiu/> (дата звернення: 02.02.2024).
2. Десять рекомендацій директору освітнього закладу для розвитку та залучення педагогічних кадрів для впровадження інклюзивного навчання. Знайшов: новини. URL: https://znayshov.com/News/Details/10_rekomendatsii_dyrektoru_osvitnoho_zakladu_dlia_rozvytku_ta_zaluchennia_pedahohichnykh_kadriv_dlia_vprovadzhennia_inkliuzyvnoho_navchannia (дата звернення: 06.02.2024).
3. «Інвалідність» та знання з «доступності» та етикету. Національна асамблея людей з інвалідністю в Україні. URL: <https://naiu.org.ua/useful/etika-spilkuвання> (дата звернення: 02.02.2024).
4. Положення про організацію освітнього процесу в льотній академії Національного авіаційного університету: затверджено Вченою радою академії від 08.11.2021 року №11. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/Pologennya_orgosvit2021.pdf (дата звернення: 12.02.2024).
5. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 635. Редакція від 28.07.2021
6. Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957. Редакція від 06.09.2022
7. Порядок супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення під час відвідування академії та отримання освітніх послуг: введено в дію наказом від 21.12.2020 №163/аг. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/CentrYakosti/Poryadok_suprovody_malomob.pdf (дата звернення: 10.02.2024).
8. Тернавська Т.А., Волегова Н.В. Проблема якісної освіти в умовах інклюзії дітей з порушенням зору. Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії». Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». №4. Кн.2. Том II (84). Київ: Гнозис, 2019. С. 350-359.

Transliteration of References:

1. Holubieva Anastasiia. (2024). Pravyla spilkuvannia z liudmy z invalidnistiu. (Rules of communication with people with disabilities). URL: <http://fj.onu.edu.ua/pravyla-spilkuvannia-z-liudmy-z-invalidnistiu/> (data zvernennia: 02.02.2024).
2. Desiat rekomendatsii dyrektoru osvitnoho zakladu dlia rozvytku ta zaluchennia pedahohichnykh kadriv dlia vprovadzhennia inkliuzyvnoho navchannia (Ten recommendations to the director of an educational institution for the development and involvement of pedagogical personnel for the implementation of inclusive education). Znaishov: novyny. URL: https://znaishov.com/News/Details/10_rekomendatsii_dyrektoru_osvitnoho_zakladu_dlia_rozvytku_ta_zaluchennia_pedahohichnykh_kadriv_dlia_vprovadzhennia_inkliuzyvnoho_navchannia (data zvernennia: 06.02.2024).
3. «Invalidnist» ta znannia z «dostupnosti» ta etyketu («Disability» and knowledge of «accessibility» and etiquette). Natsionalna asambleiu liudei z invalidnistiu v Ukraini. URL: <https://naiu.org.ua/useful/etika-spilkuvannia> (data zvernennia: 02.02.2024).
4. Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu v lotnii akademii Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu (Regulations on the organization of the educational process at the flight academy of the National Aviation University): zatverdzheno Vchenoiu radioiu akademii vid 08.11.2021 roku №11. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/Pologennya_orgosvit2021.pdf (data zvernennia: 12.02.2024).
5. Poriadok orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity (The procedure for organizing inclusive education in institutions of higher education): zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10 lypnia 2019 r. № 635. Redaktsiia vid 28.07.2021
6. Poriadok orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity (The procedure for organizing inclusive education in institutions of general secondary education): zatverdzheno postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 veresnia 2021 r. № 957. Redaktsiia vid 06.09.2022
7. Poriadok suprovodu (nadannia dopomohy) osib z invalidnistiu ta inshykh malomobilnykh hrup naselennia pid chas vidviduvannia akademii ta otrymannia osvitnikh posluh (The procedure for accompanying (providing assistance) persons with disabilities and other groups of the population with reduced mobility when visiting the academy and receiving educational services): vvedeno v diiu nakazom vid 21.12.2020 №163/ah. URL: https://sfa.org.ua/images/docs/CentrYakosti/Poryadok_suprovody_malomob.pdf (data zvernennia: 10.02.2024).
8. Ternavska T.A., Voliehova N.V. (2019). Problema yakisnoi osvity v umovakh inkliuzii ditei z porushenniam zoru (The problem of quality education in the

conditions of inclusion of visually impaired children). Vseukrainskyi naukovo-praktychnyi zhurnal «Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii». Spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtratsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru». №4. Kn.2. Tom II (84). Kyiv: Hnozs, 2019. S. 350-359.

TETIANA Anatoliivna TERNAVSKA,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Social and Humanitarian Disciplines, Flight Academy of the National Aviation University, Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9464-3175>

E-mail: ternavskaya_20@ukr.net

OKSANA Hryhorivna DANYLKO,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical and Mathematical Disciplines and the Use of Information Technologies in Aviation Systems, Flight Academy of the National Aviation University, Kropyvnytskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7942-8012>

E-mail: danylkoksana20@gmail.com

REGULATORY AND COMMUNICATIVE ASPECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF APPLICANTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS DURING THE WAR CONDITIONS

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.18>

ХАРЦІЙ О.М.

кандидат психологічних наук,
доцент, УІПА, м. Харків, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ З КОПІНГ СТРАТЕГІЯМИ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД СЕРЕД МОЛОДІ

KHARTSIY O.M. The relationship of leadership qualities with coping strategies in the war period among youth. *Subject of research: leadership qualities and their relationship with coping strategies in the wartime period among young people. The purpose of the study: to study the development of leadership qualities and their relationship with coping strategies in the wartime period among young people. The main objectives of the study: 1) To conduct a theoretical analysis of the problem of leadership and an analysis of leadership qualities among young people. 2) Investigate the theoretical and methodological foundations of studying the relationship between leadership qualities and coping strategies. 3) To conduct an empirical study of the relationship between leadership qualities and coping strategies during the war period among young people. 4) Develop practical recommendations for the development of leadership qualities through the use of coping skills among young people. The practical significance: The results of the study can be of practical importance for the development of programs and educational materials aimed at the development of leadership qualities and coping strategies among young people in the period of conflict. Practical recommendations can be applied in preventive and corrective work to form more adapted behavior. Scientific novelty: The use of positive coping for the development of leadership qualities among young people.*

Key words: coping strategy, leadership, leadership qualities, aggressiveness.

ХАРЦІЙ О.М. Взаємозв'язок лідерських якостей з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді. *Анотація: Предмет дослідження: лідерські якості та їх взаємозв'язок з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді. Мета: вивчення розвитку лідерських якостей та їх взаємозв'язку з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді. Основні*

завдання дослідження: 1) Провести теоретичний аналіз проблеми лідерства та аналіз лідерських якостей серед студентів. 2) Дослідити теоретичні та методологічні підстави вивчення зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій. 3) Провести емпіричне дослідження зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій у воєнний період серед молоді. 4) Розробити практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей за допомогою використання копінгів серед молоді. Практична значущість дослідження: Результати дослідження можуть мати практичне значення для розробки програм та навчальних матеріалів, спрямованих на розвиток лідерських якостей та копінг-стратегій серед молоді в період конфлікту. Практичні рекомендації можна застосовувати у профілактично-корекційній роботі для формування більш адаптованої поведінки. Наукова новизна: Використання позитивних копінгів для розвитку лідерських якостей серед молоді.

Ключові слова: копінг-стратегія, лідерство, лідерські якості, агресивність.

Постановка проблеми. Дослідження теми розвитку лідерських якостей та їх впливу на копінг-стратегії у воєнний період серед студентів є вкрай актуальним.

Наразі, ми живемо в світі, де «війна» це не тільки віддалене поняття, але й суворе дійсність, яку супроводжують занепокоєння та конфлікти, тому розвиток лідерських якостей серед молоді та ефективні стратегії копінг поведінки можуть мати значний вплив на забезпечення стабільності людської психіки та скорішому поверненню миру.

Дослідження можуть виявити ефективні копінги, такі як стратегії зниження стресу та позитивного мислення, які можуть допомогти молоді адаптуватися до воєнних умов та знизити рівень агресивності, як дезадаптивної копінг стратегії.

Розвиток лідерських якостей, таких як комунікація, прийняття рішень, мобільність та здатність до співпраці, може допомогти молоді стати більш ефективними лідерами та сприяти кращому керуванню та спільній роботі у воєнний період.

Копінг стратегії - це способи, якими люди реагують на стрес і негативні ситуації.

Аналізування цієї теми може мати важливе значення для розуміння факторів, які визначають успіх та ефективність у воєнному періоді серед молоді, а також допомогти розробити програми та ініціативи для покращення лідерських навичок та стратегій копінгу.

Предмет нашого дослідження – лідерські якості та їх взаємозв'язок з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді.

Мета – вивчення розвитку лідерських якостей та їх взаємозв'язку з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді.

Завдання: 1) Провести теоретичний аналіз проблеми лідерства та аналіз лідерських якостей серед студентів. 2) Дослідити теоретичні та методологічні підстави вивчення зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій. 3) Провести емпіричне дослідження зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій у воєнний період серед молоді. 4) Розробити практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей за допомогою використання копінгів серед студентів.

Результати дослідження можуть мати практичне значення для розробки програм та навчальних матеріалів, спрямованих на розвиток лідерських якостей за допомогою копінг-стратегій серед студентів у воєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «лідер» має безпосередній зв'язок з такими факторами як «управління» і «керівництво». Представниками ситуаційного підходу до лідерства є Ф. Фідлер, В. Шмідт, В. Врум. Представниками особистісного підходу було продовжено вивчення якостей лідера (Б. Л. Хілтон, Р.М. Стогдилл, Б. Мак-Лена, Д. Стенг і ін.). В рамках інтеракціоністського підходу лідерство розуміється як функція взаємодіючих між собою особистісного і ситуативного факторів (Ц. Джібб, К. Кліффорд, Т. Кох, Б. Басс, Р. Стогдилл, Ф. Фідлер, В. Шутц, Р. Хауз, Т. Хеммер, Ш. Дечлер, С. Грін, Д. Небекер, М. Боні і ін.).

Копінг-стратегії – це сталі моделі мислення та поведінки, спрямовані на подолання життєвих криз та перешкод. Мета копінгу – створити рівновагу між вимогами світу та життєвими ресурсами, зберігаючи при цьому ментальне та фізичне здоров'я.

Усвідомлення своїх копінг-стратегій допомагає ставати більш організованим та стресостійким. Як зазначають дослідники, які є прихильниками психоаналізу, копінг – являє собою механізм психологічного захисту, що використовується особистістю для подолання психічного напруження. З такої позиції копінг визначається як рефлекторна реакція на подію, без використання емоційної та когнітивної складової психіки. Таке інтерпретування копінгу, на думку вчених (Н. Ендлер, Дж. Паркер і П. Крамер), сприяло виникненню складнощів, пов'язаних з тим, що у другій половині ХХ ст. деякі психологи стали визначати деякі адаптивні захисні механізми як «копінг-стратегії». Згідно думок таких вчених як К. Шефера та Р. Горзуха, людина обирає вже сформовані моделі подолання криз протягом доволі великого періоду часу, оскільки її власні риси в цей час майже немінливі. Найбільш популярним та значним у аналізованні копінгу в наші часи є транзакційний підхід, розроблений психологами Р. Лазарус і С. Фолькман.

Виклад основного матеріалу дослідження. Метою роботи постає дослідження взаємозв'язку лідерських якостей з копінг-стратегіями для розробки і реалізації психокорекційної та профілактичної програми розвитку лідерських якостей з використанням адаптивних копінгів серед молоді у воєнний період.

Експериментальне дослідження розвитку лідерських якостей та стилів копіngu здійснювалося у 2023 році.

Дослідження включало в себе кілька стадій. На першому етапі роботи було здійснено пошук проблеми дослідження ролі розвитку якостей лідера до адаптивних форм поведінки, було конкретизовано первісне проблемне питання дослідження, а також визначено його тему.

Впродовж другого етапу було проведено теоретичний аналіз наукової (психологічної та медичної) літератури з теми дослідження. Було сформульовано мету, завдання, предмет, об'єкт дослідження, уточнено проблему, висунуто робочу гіпотезу, проведено підбір психодіагностичного інструментарію, визначено контингент досліджуваних.

На третьому етапі роботи було здійснено експериментальне дослідження. Дослідження відбувалося в дистанційному форматі за використанням сервісу Google Forms. Отримані показники були представлені та статистично оброблені в Microsoft Office Excel.

Вибірку склали 40 осіб у віці від 18 до 23 років, які на момент обстеження були студентами та навчалися на різних курсах, за різними спеціальностями (психологія, комп'ютерні технології, машинобудування, дизайн) у м. Харкові.

Для роботи було обрано три методики: Багатофакторний Опитувальник Лідерства (БОЛ) (Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1990)). Методика спрямована на визначення стилю лідерства, який використовує особа. Методика «Види агресивності» створена на основі опитувальника Басса-Дарки та дає змогу класифікувати такі типи агресивного поведіння, як вербальна, фізична, предметна, емоційна агресія, а також самоагресія.

Опитувальник Способи копінг-поведінки (Ways of Coping Questionnaire, WCQ). Опитувальник вважають першою стандартною методикою в галузі вимірювання копіngu. Методика складається з 50 питань, мета яких - виявлення притаманних для індивіда стратегій подолання складних, напружених ситуацій. Опитувальник включає 8 шкал, які відображають стратегії власної поведінки: конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, пошук соціальної підтримки, прийняття відповідальності, втеча-уникнення, планування рішення, позитивна переоцінка.

Під час роботи було отримано результати.

Високі показники якостей лідера за шкалами «Вплив» (7,3), «Управління» (7,4), «Мотивація» (7,3), тобто ці прояви лідерства є найбільш поширеними у використанні серед досліджуваної групи. Щодо використання копінг стратегій, то найбільш поширеними є копінги «Втечі-уникнення» (61,5) та «Дистанціювання» (58,1), найнижчий показник має «Пошук соціальної підтримки» (47,8). Це свідчить про те, що досліджувана група віддає перевагу дезадаптивним формам поведінки. Агресивність має високі показники по шкалах вербальної агресії (3,8) та самоагресії (4,4), в той час як загальний рівень агресивності є високим у 10%, низьким у 15% та середнім у 75% респондентів.

Кореляційний аналіз показав, що між лідерськими якостями та копінг стратегіями особистості є зв'язок за наступними шкалами. Конфронтація має значущу кореляцію з лідерською стратегією мотивувати оточуючих ($r=0,423$, при $p<0,05$) і суттєвий зв'язок з вмінням надихати ($r=0,350$, при $p<0,05$) та індивідуальним підходом до організації взаємодії з іншими ($r=0,361$, при $p<0,05$). Пошук соціальної підтримки має кореляційний зв'язок з вмінням управляти ($r=0,374$, при $p<0,05$) та наданням самостійності ($r=0,408$, при $p<0,05$). Прийняття відповідальності корелює з мотивацією ($r=0,325$, при $p<0,05$) та вмінням надихати ($r=0,366$, при $p<0,05$). Позитивна переоцінка має значущий зв'язок з мотивацією ($r=0,541$, при $p<0,05$) та індивідуальним підходом ($r=0,512$, при $p<0,05$) та суттєву кореляцію з вмінням впливати ($r=0,347$, при $p<0,05$) та вмінням надихати ($r=0,316$, при $p<0,05$).

Планування рішення суттєво корелює з мотивацією ($r=0,367$, при $p<0,05$), індивідуальним підходом ($r=0,363$, при $p<0,05$) та інтелектуальними стимуляціями ($r=0,324$, при $p<0,05$), а також має значущий зв'язок з вмінням впливати на оточення ($r=0,417$, при $p<0,05$) та наданням самостійності ($r=0,419$, при $p<0,05$). Тому можна зазначити, що така копінг стратегія є найбільш сприятливою для розвитку лідерських якостей, бо вона задіює майже всі складові лідерської поведінки і вимагає від особистості активації внутрішніх ресурсів.

Окремо можна зауважити, що відсутня кореляція між лідерськими якостями та дезадаптивними формами копінг стратегій, такими як дистанціювання та втеча-уникнення, а також самоконтроль.

Прояви агресивності мають кореляційний зв'язок в переважній більшості з іншими дезадаптивними копінгами. Зокрема, дистанціювання має кореляційну залежність з емоційною агресивністю ($r=0,325$, при $p<0,05$). Самоконтроль корелює з самоагресією ($r=0,351$, при $p<0,05$). Втеча-уникнення має значущий зв'язок з емоційною агресивністю ($r=0,460$, при $p<0,05$) та самоагресією ($r=0,544$, при $p<0,05$).

А також існує кореляційна залежність з адаптивними копінгамі. Пошук соціальної підтримки корелює з вербальною агресивністю ($r=0,366$, при $p<0,05$), позитивна переоцінка з вербальною агресивністю ($r=0,324$, при $p<0,05$), прийняття відповідальності з емоційною агресивністю ($r=0,324$, при $p<0,05$). Кореляційного зв'язку між копінг стратегіями та проявами фізичної і предметної агресивності не виявлено.

Щодо лідерських якостей та агресивності особистості – між ними відсутній кореляційний зв'язок. Винятком є шкала «Впливу» яка має зворотній зв'язок з емоційною агресивністю ($r=-0,340$, при $p<0,05$) та самоагресією ($r=-0,337$, при $p<0,05$).

За результатами дослідження зроблено висновки та було запропоновано рекомендації.

Теоретичні рекомендації щодо розвитку адаптивних копінгів:

Копінг-ресурси здорової особистості - це внутрішні і зовнішні ресурси, які допомагають здоровій людині успішно справлятися зі стресом і долати труднощі життя.

Ось деякі складові моделі копінг-ресурсів здорової особистості:

1. Соціальна підтримка: Маючи сильні соціальні зв'язки та здатність звертатися до інших людей для допомоги і підтримки.
2. Внутрішня міцність: Маючи позитивне самосприйняття, впевненість у власних силах і позитивний внутрішній налаштунок.
3. Проблемне мислення: Здатність розглядати проблеми як виклик і шукати ефективні рішення, замість падати духом.
4. Емоційна інтелекція: Здатність розуміти і керувати своїми емоціями, а також розуміти емоції інших людей.
5. Здоровий спосіб життя: Надання пріоритету фізичному здоров'ю, достатньому сну, збалансованому харчуванню і регулярній фізичній активності.
6. Позитивний спосіб мислення: Зосередження на позитивних аспектах життя і уміння знаходити щастя і задоволення в невеликих радощах.
7. Адаптаційна флексибільність: Здатність змінювати свої погляди і звички відповідно до нових ситуацій та викликів. Це лише кілька складових моделі копінг-ресурсів здорової особистості. Ці ресурси можуть варіюватися в залежності від конкретної особи.

Для розвитку адекватних засобів реагування у ситуаціях можна також використовувати метод психодрами та дискусію (дебати).

Загалом, зниження агресивності особистості є необхідною роботою над корекцією поведінки кожної людини, бо це суттєво впливає на продуктивність взаємодії з колективом.

Можна виокремити список рекомендацій, які сприяють зниженню стану агресивності і напруги в стресових ситуаціях:

- Намагатись при будь-якому розвитку подій контролювати ситуацію.
- Не вдаватись до віддзеркалення агресивності опонента (Необхідно зосередити увагу на позитивних аспектах, що допоможе відновити безпосередній спокій та рівновагу в цій обставині).
- Вступити в діалог із опонентом (без напруження).
- Обмежити стресову обстановку (залишитись із особою сам на сам без емоційних вибухів).
- Дати можливість людині проговорити все, чим, на його думку, викликана подібна його поведінка та уважно вислухати.
- Триматись спокійно, не підвищувати тон розмови.
- Намагатись переключити увагу опонента на інші питання.
- Роз'яснити опоненту своє бачення даної ситуації.
- Надати кілька варіантів подолання ситуації, яка склалася.
- По завершенню агресивного стану розглянути мотиви, які сприяли його появі.
- Прибрати можливі чинники появи схожих ситуацій в подальшому.

Рекомендації щодо профілактики та розв'язання ситуацій можливого прояву агресії (розбір конфліктної обставини):

- ізолювати привід, який став поштовхов до появи конфлікту від істинного мотиву;
- визначити «ділову зону» конфлікту, тобто межу «больових» інтересів;
- з'ясувати мотиви прояву агресії у стресовій ситуації;
- виявити скерованість конкретних дій учасників суперечки;
- передбачити результати (для групи і для особи), до яких може привести однотипна ситуація в її екстремальному проявленні;
- виготовити кілька альтернативних моделей приборкання кризової ситуації;
- створити для себе послідовність діяльності при несподіваному виходу ситуації з-під контролю.

Також можна використовувати техніку швидкої самопомогі для зниження агресивності в поточному моменті:

Для подолання стресу на його початку необхідно заспокоїти гормони, а також повернути тіло та думки до дійсності.

Таке заземлення сприяє поверненню психологічної рівноваги, а для більш ефективної дії можна використати так звану техніку 10 кроків.

Приклад такої техніки:

10. Зробіть 10 глибоких вдихів та видихів;
9. Перелічіть 9 предметів, які ви бачите навколо;
8. Назвіть 8 людей, які вас підтримують;
7. Перерахуйте 7 кольорів;

6. Назвіть 6 речей, які роблять вас щасливішим;
5. Зробіть 5 глибоких вдихів і видихів;
4. Назвіть 4 звуки, які ви зараз чуєте;
3. Назвіть 3 предмети, до яких ви можете доторкнутися;
2. Зробіть 2 глибоких вдихів та видихів;
1. Як ви відчуваєте себе тепер.

Така техніка може суттєво полегшити стан особистості в стресовій ситуації.

Під час військових дій можна використовувати практичні методи, які допомагають у роботі з молоддю.

Практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей:

Для розвитку лідерських якостей серед молоді також можна використовувати метод психодрами і проводити розвивальні тренінги спрямовані на згуртування колективу.

Під час воєнного періоду тренінгові заняття можна проводити в спеціально облаштованих укриттях, бо, як можна зазначити, для сприятливого розвитку особистості лідера та й людини взагалі, необхідні психологічна підтримка та моделювання ситуацій повсякденного життя з використанням вправ, які зможуть наблизити психічний стан особистості до того, що був у довоєнний період.

Лідерський тренінг дає можливість спроб первісної ситуації в дійсності. Сприяє моделюванню лідерської поведінки наочно і доволі реально в штучно створених ситуаціях, які часом банальніші, ніж життя, а іноді - набагато заплутаніші, ніж реальність. Тренінгові вправи організовують почуття безпеки (оскільки дозволено переграти), з іншого боку, вони оголюють особисті відзнаки керівника, показують наочно його відносини з іншими учасниками команди, випробовують на міцність позицію влади особи, взаємовідносини з організаційними, суспільними, успадкованими та штучно створеними структурами. Тому в якості практичних рекомендацій створено програму тренінгу.

Висновки. Проведено теоретичний аналіз проблеми лідерства та аналіз лідерських якостей серед студентської молоді.

Визначено, що лідерські якості постають особливим аспектом, оскільки є пріоритетом певної частини соціуму. Можна говорити про те, що індивід, який володіє даними якостями, має змогу більшою мірою актуалізуватися в суспільстві, обіймати лідерські позиції, очолювати і організовувати групу людей, що дозволить йому розвиватися як особистість, його діяльність буде позитивно позначатися на вирішенні проблем суспільства.

Досліджено теоретичні та методологічні підстави вивчення зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій.

Найбільш цікавою та корисною здатністю психіки постає можливість адаптуватися до зовнішніх умов - направляти думки і поведінку у відповідь на зовнішні фактори так, щоб бути результативним і не стомлюватися.

Копінг-стратегії - це стійкі моделі мислення та поведінки, які допомагають у подоланні життєвих криз. Мета копінгу - рівновага між вимогами світу та життєвими ресурсами, зберігаючи здоров'я. Усвідомлення своїх копінг-стратегій допомагає бути більш організованим та стресостійким, а значить і допомагає формувати в сприятливі лідерські якості.

Також, виходячи з нашого дослідження, розглянуто агресивну модель поведінки як одну з копінг-стратегій, що обираються у складних ситуаціях. Агресивність можна визначити як деструктивну копінг-стратегію, яка у воєнний період може використовуватися як захисний механізм психіки людини.

Проведено емпіричне дослідження зв'язку лідерських якостей та копінг-стратегій у воєнний період серед студентської молоді. Кореляційний аналіз даних дослідження, показав, що між проявами лідерських якостей та копінг стратегіями поведінки є зв'язок за наступними шкалами (при $p < 0,05$): конфронтація має значну кореляцію з мотивацією, з вмінням надихати та індивідуальним підходом; пошук соціальної підтримки корелює з вмінням управляти та наданням самостійності; прийняття відповідальності корелює з мотивацією та вмінням надихати. З цього, можна допустити, що така копінг стратегія є найбільш сприятливою для розвитку лідерських якостей, бо вона задіює майже всі складові лідерської поведінки і вимагає від особистості активації внутрішніх ресурсів.

Прояви агресивності мають кореляційний зв'язок в переважній більшості з іншими дезадаптивними копінгами (при $p < 0,05$). Зокрема, дистанціювання має кореляційну залежність з емоційною агресивністю. Самоконтроль корелює з самоагресією.

Розроблено практичні рекомендації щодо розвитку лідерських якостей за допомогою використання копінгів серед молоді у вигляді програми тренінгу спрямованої на розвиток лідерських якостей з використанням адаптивних копінг стратегій. Практичні рекомендації та опис вправ можуть використовуватися іншими практичними психологами та профільними спеціалістами для роботи та для розробки тематичних курсів, тренінгів і семінарів для молоді.

Список використаних джерел:

1. Фальова О.Є. Система соціально-психологічних тренінгів : Навчально-практичний посібник для студентів та слухачів ІПО. – Харків, 2017. – 122 с.
2. Щокін Г.В. Практична психологія менеджменту: Науково-практичний посібник. – К.: Україна, 2004. – 399 с.

Transliteration of References:

1. Falyova O.E. (2017). Systema sotsial'no-psykholohichnykh treninhiv : Navchal'no-praktychnyy posibnyk dlya studentiv ta slukhachiv IPO. / O.E.Falyova [System of socio-psychological trainings: Educational and practical guide for students and students of IPO.] - Kharkiv. (in Ukr).
2. Shchokin G.V. (2004). Praktychna psykholohiya menedzhmentu: Naukovo-praktychnyy posibnyk. / G.V. Shchokin [Practical psychology of management: Scientific and practical manual.] - K.: Ukraine. (in Ukr)

OLENA KHARTSIY,

PhD, Associate Professor, Ukrainian Engineer-Pedagogical Academy, m.
Kharkiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7467-8867>

E-mail: Harley_99@ukr.net

**THE RELATIONSHIP OF LEADERSHIP QUALITIES WITH COPING STRATEGIES IN
THE WAR PERIOD AMONG YOUTH**

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.19>

ЯЦУХ О.В.

кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри цивільної безпеки,
Таврійський державний
агротехнологічний університет імені
Дмитра Моторного,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МЕРЕЖІ VIBER У ВИЩІЙ ОСВІТІ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

YATSUKH O.V. Use of Viber social network in higher education during the period of marital status in Ukraine. *According to the results of surveys on the use of social networks by young people (18-29 years old) conducted by the civil network "OPORA", in 2022 in Ukraine, 73.8% of young people reported that they are users of Rakuten Viber. In addition, smartphone ownership has become a ubiquitous element of young people's lives. Up to 98% of youth reported having or access to a smartphone, and 60% of youth reported being online almost all the time. More importantly, they are increasingly used during the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. But since young people spend a lot of time on social networks, it makes no sense not to use these tools in education as well. The article presents the authors' experience of using Rakuten Viber as a means of supporting education, and the main attention is paid to the results of a survey that studied the opinions and attitudes of students towards Rakuten Viber in comparison with Moodle, as a new phenomenon in university education.*

Keywords: *the use of social networks in education, Rakuten Viber, higher education, students' opinions about Rakuten Viber as a means of supporting education, a comparison of the use of Rakuten Viber and Moodle in education.*

ЯЦУХ О.В. Використання соціальної мережі Viber у вищій освіті в період дії воєнного стану в Україні. *Як показали результати опитувань щодо використання молоддю (18-29 років) соціальних мереж, проведених громадянською мережею «ОПОРА», у 2022 році в Україні 73,8% молоді повідомили, що вони користувачі Rakuten Viber. Крім того, володіння смартфоном стало повсюдним елементом життя молодих*

людей. До 98% молоді повідомили, що вони мають смартфон або доступ до нього, а 60% молоді заявили, що майже постійно знаходяться в Інтернеті. Що ще важливіше, вони стають все більш використовуваними під час збройної агресії російської федерації проти України. Але оскільки молодь приділяє багато часу соцмережам, немає сенсу не використовувати ці засоби також і в освіті. У статті представлено досвід авторів щодо використання Rakuten Viber як засобу підтримки освіти, а головну увагу приділено результатам опитування, яке вивчало думки та ставлення студентів до Rakuten Viber у порівнянні з Moodle, як нове явище в університетській освіті.

Ключові слова: використання соціальних мереж в освіті, Rakuten Viber, вища освіта, думки студентів про Rakuten Viber як засіб підтримки освіти, порівняння використання Rakuten Viber і Moodle в освіті.

Функціонування системи освіти України в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних інформаційних технологій. Саме тому підтримка активного упровадження інновацій в освітню галузь під час війни стала одним із ключових напрямів роботи МОН України [1].

Постановка проблеми. На сучасному етапі отримання вищої освіти відбуваються кардинальні зміни в способах поширення та використання інформації, що зумовлюють еволюцію освітніх технологій, сприяють активному впровадженню дистанційного навчання як одного із основних напрямків реформування освітньої системи України. У наш час дистанційне навчання стало альтернативною формою отримання вищої освіти для більшості університетів. Адже події 24 лютого 2022 року через збройну агресію російської федерації проти України на більше двох років унеможливили очне навчання в східних та південних регіонах, тому дистанційне навчання стало єдиною доступною формою в системі освіти.

Дистанційне навчання потребує забезпечення постійної комунікації та зворотного зв'язку усіх учасників навчального процесу. Викладачі мають пояснювати навчальний матеріал за допомогою цифрових технологій, контролювати виконання завдань, проводити іспити, тестування тощо. Тому сучасні викладачі в університетах повинні якнайшвидше оволодіти методикою дистанційного навчання, яка зараз розвивається швидкими темпами.

Більшість сучасних засобів навчання, заснованих на цифрових технологіях, використовуються в системі університетської освіти [2-5]. Однією з найбільш часто використовуваних систем є система управління навчанням

(LMS), система управління курсами (CMS), віртуальне навчальне середовище (VLE) або просто платформа для навчання Moodle (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment). В ТДАТУ імені Дмитра Моторного саме LMS Moodle використовують у викладацькій практиці, оскільки ця система має багато переваг і добре налаштована для навчання [6]. На кафедрі цивільної безпеки факультету АТЕ ми маємо багаторічний особистий досвід роботи з ним.

Moodle – це безкоштовна, відкрита (Open Source) система. Вона не лише безкоштовна сама, а й не потребує для своєї роботи жодного платного програмного забезпечення. Тобто кожний вищий навчальний заклад може впровадити у себе не просто безкоштовну і найбільш досконалу, а ще й абсолютно ліцензійну систему, не витративши жодної копійки на придбання програмного забезпечення. При цьому він може вносити зміни у код у відповідності до своїх потреб. В Європі 2/3 закладів вищої освіти використовують саме Moodle. В Україні, де використання платних платформ дуже обмежене, Moodle практично не має конкурентів.

Але попри незаперечні переваги Moodle, нам не вистачало кращого зворотного зв'язку зі студентами та швидшого способу спілкування з ними. Rakuten Viber Messenger – це середовище, яке дуже добре знайоме студентам. Самі студенти сприймають це середовище не як навчальне, а як звичайне, в якому вони рухаються абсолютно природно. Тому ми вирішили використовувати саме це середовище як допоміжний інструмент для освітніх цілей, щоб полегшити спілкування зі студентами. Іншими причинами такого рішення були наступні:

- Rakuten Viber є більш поширеним програмним середовищем для студентів, ніж LMS Moodle, менше напружує та більше мотивує для них;
- більшість студентів створили свої облікові записи у Rakuten Viber;
- оскільки більшість студентів користується сервісами Rakuten Viber, немає потреби організовувати будь-який вступний тренінг для студентів, як це відбувається у випадку LMS Moodle;
- спілкування користувачів мережі в режимі реального часу;
- ні сервер, ні будь-яке додаткове обслуговування не потрібні, як у випадку Moodle (нульові витрати на експлуатацію та підтримку системи).

Звичайно, ми розуміємо, що на відміну від LMS Moodle, соціальна мережа Rakuten Viber не призначена для освітніх цілей, тому її не можна використовувати для комплексного електронного навчання. Наш намір полягав у тому, щоб використовувати його як допоміжний інструмент для змішаного навчання, оскільки, незважаючи на те, що він не призначений для цілей навчання, він має кілька функцій, які дозволяють йому ефективно підтримувати вищу освіту поштою. Ми говоримо про таке:

- створення групи у Rakuten Viber (в одній групі у Rakuten Viber для одно-

го предмету викладач завантажує всі необхідні наочні та навчальні матеріали для студентів у вигляді текстів, малюнків, відео, документів або посилань на інші веб-сторінки) з обмеженим доступом;

– надсилання повідомлень і чат-форуми (переважно для швидкого спілкування між викладачем і студентами, а також між студентами). Ця комунікація є дуже ефективною, оскільки студенти майже постійно в режимі он-лайн із цією програмою на своїх мобільних телефонах;

– миттєвий обмін різним контентом (практичними та лабораторними роботами, лекціями у форматах word та pdf, аудіо-, відеозаписами, фото).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу джерел літератури з проблеми дослідження свідчать, що для впровадження нових моделей навчально-виховного процесу у ЗВО важливе значення мають різні інноваційні технології їх забезпечення, а також автоматизація процесу з використанням спеціального програмного забезпечення [7-10].

Дослідження проблеми дистанційного навчання відображено у працях багатьох вітчизняних науковців [11]. Окремі аспекти щодо змісту та організації дистанційного навчання досліджував І.Г. Власенко [12]. Основні вимоги до дистанційної освіти розкрито у працях І. Рибалко [13].

Що стосується викладачів та їхніх думок про соціальні мережі, то, з одного боку, вони усвідомлюють корисність щодо обміну інформацією чи проведення практичних занять [14]. Але з іншого боку вони назвали соціальні мережі причиною низької уваги студентів під час занять в університеті [15]. Але оскільки молодь приділяє багато часу соцмережам, немає сенсу не використовувати ці засоби в навчанні.

Мета статті – показати нові засоби цифрової підтримки вищої освіти в Україні та порівняти різні інтернет-платформи для організації освітньої діяльності студентів.

Об'єкт дослідження: сучасні технології підтримки вищої освіти.

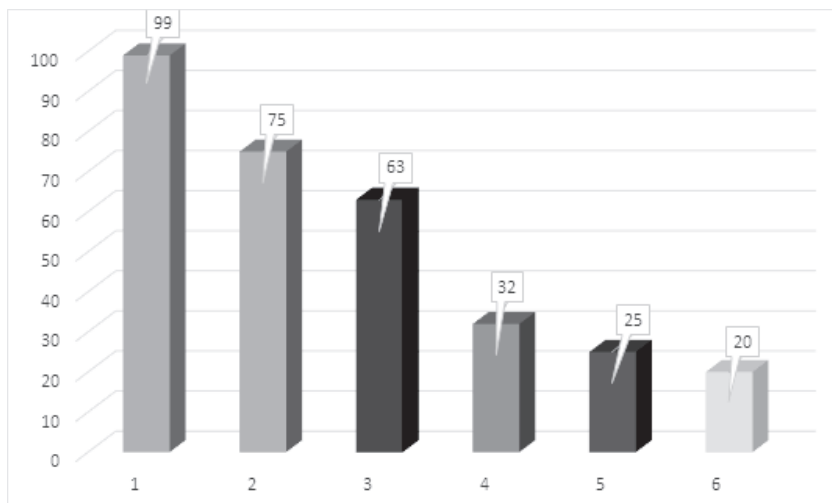
Предмет дослідження: особливості застосування цифрового середовища підтримки вищої освіти на прикладі Rakuten Viber.

Методи дослідження: під час написання статті були використані такі методи як літературний метод, метод аналізу, синтезу, опитування, порівняння, узагальнення тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. Через обмежений обсяг далі ми не розглядаємо всі питання анкети, а наводимо лише основні висновки, отримані в результаті опитування, тобто ті, які найбільше стосуються цих двох питань дослідження.

На рисунку 1 у графічній формі показано результати відповідей на запитання, з якою метою респонденти використовують Rakuten Viber. Як видно з результатів, домінуючою відповіддю є спілкування (99%). Наступні дві найпо-

ширеніші цілі є суттєвими менше (75% і 63% відповідно): отримувати новини і освіту. Тобто більше половини студентів користується цією соцмережею в освітніх цілях. Цей висновок підтвердив наше припущення, що Rakuten Viber має бути відповідною підтримкою для покращення педагогічної комунікації між викладачем і студентом, а також між самими студентами.

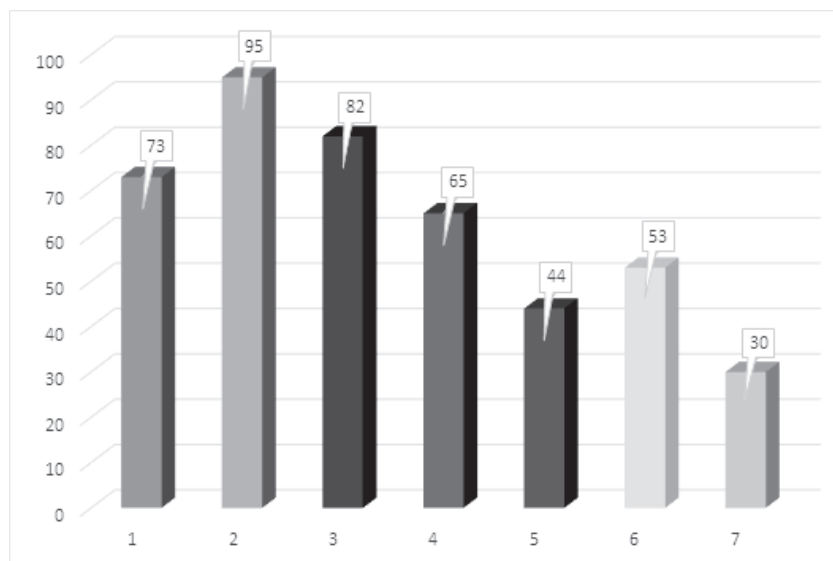
1 – Communication; 2 – News; 3 – Education; 4 – Entertainment online;
5 – Common interests with friends; 6 – All information on one place.

Figure 1. Results of the inquiry question for which purposes students use Rakuten Viber in general

Опитані респонденти відмічали також інші цілі: розваги в мережі (32%), спільні інтереси з друзями (25%), наявність всієї необхідної інформації в одному місці (20%).

Тих респондентів, які зазначили, що користуються Rakuten Viber також з освітніх міркувань, просили вказати конкретні цілі. Результати представлені на рисунку 2.

Як показано на рисунку 2, ситуація відображає ту, що представлена на малюнку 1. Знову ж таки, у цьому випадку домінуючою причиною для 95% респондентів є спілкування, тобто взаємне спілкування студентів. Спілкування з викладачем є третьою за частотою причиною використання Rakuten Viber (73%). Друга мета – здача домашнього завдання (82%). Цікаво, що і в цьому випадку «освітніх цілей» використання Rakuten Viber існує аналогічний розрив між першою метою та двома наступними (99% – 75% – 63% проти 95% – 82% – 73%). Для респондентів було дуже поширеним (65%) використання

1 – Communication with the teacher; 2 – Communication with classmates; 3 – Submission of homework; 4 – Upload of relevant information to the taught subject; 5 – Download of relevant information on the taught subject, uploaded by the teacher; 6 – Creation of materials to exams; 7 – Creation of materials to state exams

Figure 2. The education-related purposes for which students use Facebook (as a percentage of those using it for education)

Viber для завантаження інформації, що стосується предмету, що викладається. Вони вважали великою перевагою те, що вони мали всю необхідну інформацію з теми в одному місці – у створеній групі Rakuten Viber. Якщо предмет закінчувався іспитом, студенти збирали там основні матеріали для іспиту (про це повідомили 53% респондентів). Загалом, на рис. 2 чітко видно, що студенти роблять наголос як на взаємному спілкуванні, так і на спілкуванні з викладачем, а також на зборі важливої інформації (матеріалів), необхідної для складання іспитів або для диференційного заліку.

Під час особистого опитування, проведеного під час адміністрування анкети, студенти дуже часто висловлювалися, що їм подобається такий вид викладацької підтримки, і багатьом з них він сподобався настільки, що вони створили власні групи у Viber для деяких інших предметів.

Наведені вище результати підтверджують позитивне сприйняття студентами Viber як підтримки навчання. Цей висновок відповідає на наше перше запитання дослідження.

Друге наше дослідницьке питання полягало в тому, як студенти сприймають Rakuten Viber як інструмент підтримки освіти в порівнянні з підтримкою освіти, яка здійснюється через LMS Moodle.

Не всі респонденти, які брали участь у нашому опитуванні щодо підходів студентів до створеної нами системи підтримки навчання на платформі Viber, мали попередній досвід підтримки навчання на основі використання LMS Moodle. Тому респондентів опитування запитували, чи мали вони такий попередній досвід чи ні, і лише тих, хто мав, просили порівняти деякі вибрані аспекти роботи з цими двома системами, тобто системою підтримки освіти на основі Rakuten Viber та освітою система підтримки на базі LMS Moodle. Із загальної кількості 70 респондентів 12 не мали жодного досвіду роботи з Moodle, тоді як лише 58 мали такий досвід.

Цих 58 респондентів попросили висловити свою згоду чи незгоду з такими твердженнями:

- Moodle легше використовувати, ніж Rakuten Viber;
- Rakuten Viber більш прозорий, ніж Moodle;
- з Rakuten Viber навчитися працювати швидше, ніж з Moodle;
- існує більше способів використання Moodle, ніж Rakuten Viber;
- для підтримки освіти краще Rakuten Viber;
- у більшості предметів, які викладаються, Rakuten Viber як освітня підтримка була достатньою.

Для вираження рівня їх згоди чи незгоди використовувалася наступна шкала: я цілком погоджуюся; я згоден; ні погоджуюсь, ні не погоджуюсь; я не погоджуюсь; категорично не згоден. Результати на рис. 3.

Як показано на рисунку 3, існує значна група респондентів, для яких не має значення, чи працюють вони з системою на основі Rakuten Viber чи Moodle (кожна оцінка твердження ні погоджуюсь, ні не погоджуюсь). Але окрім цієї групи та її нейтральних заяв, решта загальних показників згоди (загальна сума я повністю згоден + я згоден) або незгоди (загальна сума я повністю не згоден + я не згоден) на користь Rakuten Viber.

Висновки. Соціальні мережі стали одним із найважливіших засобів спілкування. Однак багато викладачів залишаються невпевненими щодо того, як суттєво інтегрувати цю технологію в освіту або як оцінити її вплив. Rakuten Viber є інструментом, який можна використовувати як доповнення до формальних освітніх установок. Основною причиною його використання є те, що він знайомий майже всім, а також тому, що він не коштує й вимагає мінімального навчання.

Таким чином, результати, представлені у зв'язку з другим питанням дослідження, говорять на користь нашого вибору Rakuten Viber як платформи для системи підтримки освіти.

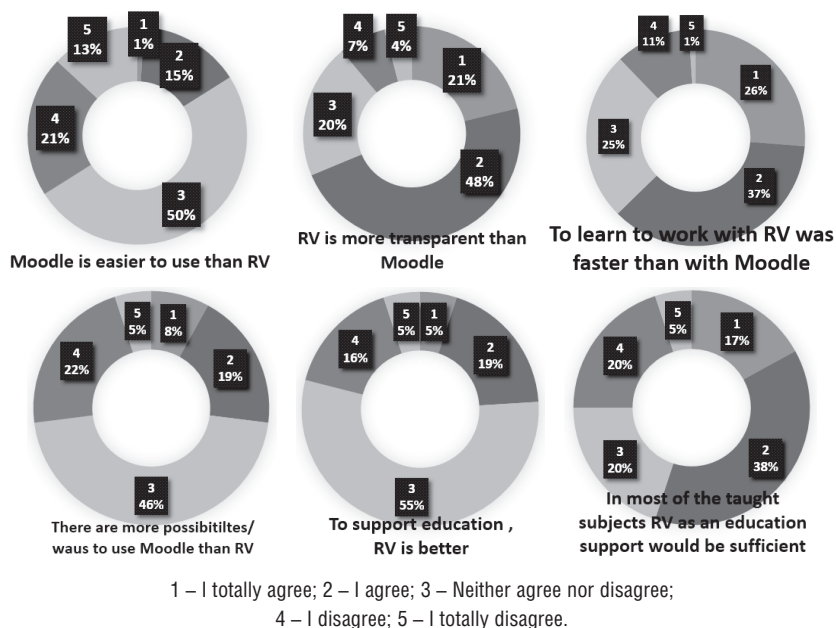

Figure 3. Comparison of particular aspects of the use of Moodle and Rakuten Viber in education

Забезпечення якісного дистанційного навчання у важких умовах війни, всебічний розвиток студентів, а також їх психологічне й фізичне здоров'я стали пріоритетним завданням ТДАТУ імені Дмитра Моторного з початку введення воєнного стану в Україні.

Список використаних джерел:

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник / за заг. ред. С.М. Шкарлета. Київ-Чернівці: «Букрек», 2022. – 140 с. URL: <http://surl.li/csrzo>.
2. Яцух О.В. Застосування сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі ТДАТУ імені Дмитра Моторного / О.В. Яцух // Матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених за тематикою «Сучасні комп'ютерні системи та мережі в управлінні»: збірка наукових праць / Під ред. А.А. Григорової. – Херсон: Видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2022. – С. 174-177.
3. Oleh Yatsukh, Mykhailo Zoria. Electronic journal as a tool for monitoring students' success in the process of receiving higher education. *European Humanities Studies: State and Society*. 2022. 3: 114-124. <https://doi.org/10.26907/2542-2867.2022.3.114-124>.

- org/10.38014/ehs-ss.2022.3.09.
4. Яцух О.В., Бурич К.О. Сучасні інноваційні методики навчання при підготовці магістрів з цивільної безпеки // Актуальні питання техногенної та цивільної безпеки України: Матеріали I Всеукр. наук. конф., 21-22 вересня 2018 р. [тези] / Відп. за вип.: Л.М. Маркіна. – Миколаїв: Видавець Торубара В.В., 2018. – С. 28-31. – ISBN 978-617-7472-24-6.
 5. Яцух О.В. Internet-технології як складова інформаційного забезпечення при підготовці бакалаврів з цивільної безпеки європейського рівня / О.В. Яцух, О.В. Гранкіна, Г.О. Євтушенко // Сучасні наукові дослідження на шляху до євроінтеграції: матеріали міжнародного науково-практичного форуму (21-22 червня 2019 р.), Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, за загальною редакцією д.т.н., професора Надикто В.Т. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019. – Частина 2. – С. 116-119.
 6. Бурич К.О., Яцух О.В. Інноваційна освітня модель підготовки сучасного фахівця з цивільної безпеки відповідно до вимог ринку праці // Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Організація системи взаємодії «вища освіта – ринок праці»: XV Всеукр. наук.-метод. конф., 28.09.2018 р. [тези] / редкол. : О.І. Черевко [та ін.]. – Х. : ХДТУХТ, 2018. – С. 238-239. – ISBN 978-966-405-461-1.
 7. Яцух О.В. Застосування новітніх засобів навчання та проблеми їх впровадження під час професійної підготовки магістрів з цивільної безпеки [Текст] / О.В. Яцух та ін. // Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії» – Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – №6. – Кн. 2. – Том III (81). – К. : Гнозис, 2018. – С. 382-392. – ISSN 2309-744.
 8. Яцух О.В. Застосування інформаційних технологій у формуванні професійної компетентності магістрів з цивільної безпеки / О.В. Яцух // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених за тематикою «Сучасні комп'ютерні системи та мережі в управлінні»: збірка наукових праць під редакцією Г.О. Райко. – Херсон: ФОП Вишемирський В.С., 2019. – С. 397-399. ISBN 978-617-7783-32-8.
 9. Яцух О.В., Бурич К.О. Роль інформаційних технологій в системі професійної підготовки магістрів з цивільної безпеки / «Молодь і сучасність: економічні, інформаційні, правові та культурні аспекти»: Сучасний підхід до викладання дисциплін: Міжнар. наук.-метод. конф., 14 березня 2018 р. : [тези доп.] / редкол. : Л.А. Прицюк [та ін.]. Частина II – Вінниця: ВКІ, 2018. – С. 82-85.
 10. Neetu Dabas. (2018). Role of Computer and Information Technology in Education System. International Journal of Engineering and Techniques,

- Volume 4, Issue 1, Jan – Feb.
11. Яцух О.В., Зоря М.В., Мохнатко І.М. Сучасні напрями реалізації дистанційного навчання для здобувачів вищої освіти / «Молодь у світі сучасних технологій» за тематикою: Використання інформаційних та комунікаційних технологій в сучасному цифровому суспільстві: Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (4-5 червня 2020 року) / за заг. ред. Г.О. Райко. – Херсон: Видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2020. – С. 249-252. – ISBN 978-617-7783-84-7 (електронне видання).
 12. І.Г. Власенко, «Впровадження дистанційного навчання – вимога сучасності», Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія [Електронний ресурс]: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л.Б. Ліщинська. – Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 102 с., 2017.
 13. А. П. Рибалко, «Використання дистанційної форми навчання в процесі математичної підготовки студентів – економістів», Вісник Житомирського державного університету, Випуск 5 (77). Педагогічні науки, 2014. – С. 106-111.
 14. Tandale, M. G., & Raman, R. (2016). Social Media in Teaching and Learning – A Study. International Journal of Education & Applied Sciences, Research, 3(6), 31-42.
 15. Hodál, P. (2016). Sociálne siete ako podporný prostriedok vzdelávania technických predmetov (Diploma thesis, Constantine the Philosopher University in Nitra). Nitra: PF UKF.

Transliteration of References:

1. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proektna diialnist: Naukovo-metodychnyi zbirnyk / Za zah. red. S.M. Shkarleta. Kyiv-Chernivtsi: «Bukrek», 2022. 140 s.
2. Yatsukh O.V. (2022). Zastosuvannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii v osvithomu protsesi TDATU imeni Dmytra Motornoho / O.V. Yatsukh // Materialy V Vseukr, nauk,-prakt, internet-konf, studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh za tematykoiu «Suchasni kompiuterni systemy ta mrezi v upravlinni»: Zbirka naukovykh prats / Pid red A.A. Hryhorovoi. Kherson: Vydavnytstvo FOP Vyshemyrskiy V.S., 2022. S. 174-177.
3. Oleh Yatsukh, Mykhailo Zoria. (2022). Electronic journal as a tool for monitoring students' success in the process of receiving higher education. European Humanities Studies: State and Society. 2022. 3: 114-124. <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.09>.
4. Yatsukh O.V., Burych K.O. (2018). Suchasni innovatsiini metodyky navchannia pry pidhotovtsi mahistriv z tsyvilnoi bezpeky // Aktualni pytannia tekhnolohoi ta tsyvilnoi bezpeky Ukrainy: materialy I Vseukr. nauk. konf., 21-22.09.

- 2018 r. [Tezy] / Vidp. za vyp.: L.M. Markina. – Mykolaiv: Vydavets Torubara V.V., 2018. S. 28-31. ISBN 978-617-7472-24-6.
5. Yatsukh O.V. (2019). Internet-tehnolohii yak skladova informatsiinoho zabezpechennia pry pidhotovtsi bakalavriv z tsyvilnoi bezpeky yevropeiskoho rivnia / O.Z. Yatsukh, O.V. Hrankina, H.O. Yevtushenko // Suchasni naukovy doslidzhennia na shliakhu do yevrointehratsii: Materialy mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho forumu (21-22 chervnia 2019 r.), Tavriiskiy derzhavnyi ahrotekhnolohichnyi universytet imeni Dmytra Motornoho, za zahalnoi redaktsiiei d.t.n., profesora Nadykto V.T. – Melitopol: FOP Odnoroh T.V., 2019. Chastyna 2. S. 116-119.
 6. Burych K.O., Yatsukh O.V. (2018). Innovatsiina osvitalia model pidhotovky suchasnoho fakhivtsia z tsyvilnoi bezpeky vidpovidno do vymoh rynku pratsi // Modernizatsiia vyshchoi osvity ta problemy upravlinnia yakisti pidhotovky fakhivtsiv. Orhanizatsiia systemy vzaiemodii «Vyshcha osvita – rynek pratsi»: XV Vseukr. nauk.-metod. konf., 28.09.2018 r. [tezy] / Redkol.: O.I. Cherevko [ta in.]. Kh.: Khdtukht, 2018. S. 238-239. ISBN 978-966-405-461-1.
 7. Yatsukh O.V. (2018). Zastosuvannia novitnikh zasobiv navchannia ta problemy yikh vprovadzhenia pid chas profesiinoi pidhotovky mahistriv z tsyvilnoi bezpeky [tekst] / O.V. Yatsukh ta in. // Vseukrainskyi naukovo-praktychnyi zhurnal «Dyrekto shkoly, litseiu, himnazii» – spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvithnoho prostoru». №6. Kn. 2. Tom III (81). K. : Hnozs, 2018. S. 382-392. ISSN 2309-744.
 8. Yatsukh O.V. (2019). Zastosuvannia informatsiinykh tekh nolohii u formuvanni profesiinoi kompetentnosti mahistriv z tsyvilnoi bezpeky / O.V. Yatsukh // Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh za tematykoiu «Suchasni kompiuterni systemy ta merezhi v upravlinni»: Zbirka naukovykh prats pid redaktsiiei H.O. Raiko. Kherson: FOP Vyshemyrskyi V.S., 2019. S. 397-399. ISBN 978-617-7783-32-8.
 9. Yatsukh O.V., Burych K.O. (2018). Rol informatsiinykh tekh nolohii v systemi profesiinoi pidhotovky mahistriv z tsyvilnoi bezpeky / «Molod i suchasnist: ekonomichni, informatsiini, pravovi ta kulturni aspekty»: suchasnyi pidkhid do vykladannia dystsyplin: Mizhnar. nauk.-metod. konf., 14 bereznia 2018 r.: [Tezy dop.] / Redkol. : L.A. Prytsiuk [ta in.]. Chastyna II. Vinnytsia: VKI, 2018. S. 82-85.
 10. Neetu Dabas. (2018). Role of Computer and Information Technology in Education System. International Journal of Engineering and Techniques, Volume 4, Issue 1, Jan – Feb.
 11. Yatsukh O.V., Zoria M.V., Mokhnatko I.M. (2020). Suchasni napriamy realizatsii dystantsiinoho navchannia dla zdobuvachiv vyshchoi osvity / «Molod u sviti suchasnykh tekh nolohii» za tematykoiu: Vykorystannia

- informatsiinykh ta komunikatsiinykh tekhnolohii v suchasnomu tsyfrovomu suspilstvi: Materialy IX mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh (4-5 chervnia 2020 roku) / Za zah. red. H.O. Raiko. Kherson: Vydavnytstvo FOP Vyshemyrskyi V.S., 2020. S. 249-252. – ISBN 978-617-7783-84-7 (elektronne vydannia).
12. Vlasenko I.H., (2017). «Vprovadzhennia dystantsiinoho navchannia – vymoha suchasnosti», Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitalia tekhnolohiia [Elektronnyi resurs]: materialy mizhvuzivskoho vebinaru (m. Vinnytsia, 31 bereznia 2017 r.) / vidp. red. L.B.Lishchynska. Vinnytsia : VTEI KNTEU, 102 s., 2017. (in Ukrainian).
 13. Rybalko A.P. (2014). «Vykorystannia dystantsiinoi formy navchannia v protsesi matematychnoi pidhotovky studentiv – ekonomistiv», Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu, Vypusk 5 (77). Pedahohichni nauky, s.106-111, 2014 (in Ukrainian).
 14. Tandale, M. G., & Raman, R. (2016). Social Media in Teaching and Learning – A Study. International Journal of Education & Applied Sciences, Research, 3(6), 31-42.
 15. Hodál, P. (2016). Sociálne siete ako podporný prostriedok vzdelávania technických predmetov (Diploma thesis, Constantine the Philosopher University in Nitra). Nitra: PF UKF.

YATSUKH O.V.,

Candidate of Agricultural Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Civil Security, Dmytro Motornyi Tavriya State Agrotechnological University, Zaporizhzhia, Ukraine
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8265-1573>
 E-mail: oleh.yatsukh@tsatu.edu.ua

SUPPORT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE THROUGH THE VIBER SOCIAL NETWORK DURING THE PERIOD OF MARITAL STATUS

* публікація здійснена за рахунок спільного гранту СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ
ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
СТАНДАРТІВ В ОСВІТІ

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
ASPECTS OF THE INTRODUCTION
OF EUROPEAN STANDARDS IN
EDUCATION

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.19>

BILICHAK O.I.

Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Department
of Linguistics Ivano- Frankivsk National
Medical Profession,
Ivano- Frankivsk, Ukraine

GRABBING AND HOLDING INTEREST: INNOVATIVE METHODS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

BILICHAK O.I. Grabbing and holding interest: innovative methods in teaching foreign languages. *It is revealed in the article the importance of teaching a foreign language effectively, as well as new teaching techniques which can be applied during the lesson. Interactive teaching methods help to build effective and active interaction during the lesson, where the special attention is paid upon students interaction with each other. Different methods of interactive learning and teaching that involve students in interactive activities in the classroom are becoming so important and widely used nowadays. Modern interactive methods in teaching foreign languages during the lesson are described and the influence of using modern techniques in learning process is analysed, as well as different kinds of interactive technologies are found. The most important task is to create comfort conditions for cognitive activity, in which every student feels support and its importance and progress. Interactive activities consist of the dialogue during the lesson, mutual understanding of different problems. Interactive teaching methods include: discussions, internet research, use of YouTube resources, interactive whiteboards, brainstorming activities, presentation of new material using power point and other presentation software. By embracing technology, personalization, collaboration, continuous assessment educators can create meaningful learning experience the grab and hold student interest, ultimately leading to successful language acquisition and cultural understanding.*

Key words: *interactive, discussion, research, activity, methods, teaching process.*

О.І. БІЛІЧАК. Захоплення та утримання інтересу: інноваційні методи навчання іноземних мов. *У статті розкривається важливість ефективного навчання іноземної мови, а також нові методики навчання, які можна застосовувати під час уроку.*

Інтерактивні методи навчання допомагають побудувати ефективну та активну взаємодію під час уроку, де особлива увага приділяється взаємодії учнів один з одним. Різні методи інтерактивного навчання та викладання, які залучають учнів до інтерактивної діяльності на уроці, стають настільки важливими та широко використовуваними в наш час. Описано сучасні інтерактивні методи навчання іноземних мов на уроці та проаналізовано вплив використання сучасних методик у навчальному процесі, а також виявлено різні види інтерактивних технологій. Найважливішим завданням є створення комфортних умов для пізнавальної діяльності, в яких кожен учень відчуває підтримку, свою важливість і прогрес. Інтерактивна діяльність складається з діалогу під час уроку, взаєморозуміння різних проблем. Інтерактивні методи навчання включають: дискусії, дослідження в Інтернеті, використання ресурсів YouTube, інтерактивних дошок, мозковий штурм, презентацію нового матеріалу за допомогою Power Point та іншого програмного забезпечення для презентацій. Використовуючи технології, персоналізацію, співпрацю, безперервне оцінювання, викладачі можуть створити значущий досвід навчання, який захопить і утримає інтерес студентів, що зрештою призведе до успішного засвоєння мови та культурного розуміння.

Ключові слова: *інтерактив, дискусія, дослідження, діяльність, методи, навчальний процес.*

Formulation of the problem. Nowadays the importance of teaching a foreign language effectively has increased significantly, that means that teachers have to teach in a way they have never taught before. It is up to the educator to decide which teaching techniques can be applied during the lesson. The main methodological innovations today are mainly applied with the help of interactive methods. Interactive teaching methods help to build effective and active interaction during the lesson, where the special attention is paid upon students interaction with each other. Applying new effective methods of teaching a foreign language has become necessary. Among the advanced methods in modern educational process of teaching English, much attention is paid to interactive methods based on student-oriented approach, the aim of which is to think and respond quickly, as well as to improve communicative skills [1, 55].

The term “interactive learning technology” is usually associated with a computer or multimedia learning. Modern technologies try to find the best ways to reach the goal. The main features of interactive methods of teaching a foreign

language can be: activity, situational training activities, developing students' attention, imagination, observation, creativity, critical thinking, logic, efficiency, curiosity and persistence in reaching the goal [2]..

Different methods of interactive learning and teaching that involve students in interactive activities in the classroom are becoming so important and widely used nowadays.

The aim of the article is to reveal the importance of using interactive methods in teaching foreign languages during the lesson and analyse the influence of using modern techniques in learning process, as well as to find different kinds of interactive technologies.

Main results of the study. The aim of every teacher is to find modern resources and incorporate them effectively in a proper way to make sure that learners learn as much as they can and apply their knowledge as much as they can. This even means that teacher should teach in a way he has never taught before. Interactive technology tools should be used as aids to the curriculum, not the curriculum itself.

Among modern methods in educational process of learning English, a lot of attention is paid to interactive methods, the main aim of which is to develop the ability to think and respond quickly, as well as to improve communicative skills. The main essence of interactive learning is based on the constant active interaction, among all the students. This means mutual learning, where the teacher and student work equally. The word "interactive", where "inter" means "mutual", and "act" means work, operate, affect – that generally means organisation of effective conditions of learning, active cooperation in the class. The most important task is to create comfort conditions for cognitive activity, in which every student feels support and its importance and progress. Interactive activities consist of the dialogue during the lesson, mutual understanding of different problems.

Interactive teaching methods include: discussions, internet research, use of YouTube resources, interactive whiteboards, brainstorming activities, presentation of new material using power point and other presentation software.

Discussions. Discussion is very important as it helps students to process information, exchange information and opinions, discuss arguments for and against. Any lesson based on discussion is effective if students are interested in the topic, have some basic knowledge, and the teacher has planned the lesson in advanced. Every student should have their own point of view on the discussed topic as well as to be able to make conclusions. It is up to the teacher to choose various techniques: description of a situation, questions, using videos, role play of the situation, giving opinions.

Discussion can motivate our students, it is a great chance to discuss different things they are really interested in. Discussion activities encourage critical

thinking, are excellent preparation for speaking tests, that helps to express opinions in English. Preparing for discussion lessons the teacher has to be aware of how can students participate in such a lesson. If they are not interested, they will simply get bored. If it is in-class discussion, make sure that the room is set up so that participants can see each other. It is not a bad idea to have some rules in the discussion class. The teacher should point out main questions and focus on ideas and skills. Establish the facts on which the discussion will be based.

The learners should be given clear instructions and rules and be given enough time for discussion. If possible the group shouldn't be very big, for everyone have a chance to speak [3,3]. An effective kind of discussion is a "round table" technique, where 10-15 students are seated around the table discussing a peculiar topic. The aim of the activity is to speak, collect information, solve problems, find solutions and the ways to reach the goal. During such an activity students have eye contact, they feel to be involved and important, so it stimulates conversation. The task of the teacher is not to answer your own questions, but to encourage students to be active learners.

There are some basic rules to follow to prepare for class discussions. It is a good idea to elicit questions from students in order to make a good and effective discussion. Here are some guidelines:

- a discussion is not a series of monologues, but a crossflow of interactive ideas; listening attentively is crucial. Very often people fail in the workplace and in relationship, because they are not able to listen to other people attentively. Listening is a basis of good discussion;

- participants should be given time to think;

- too much agreement will kill a discussion. If a person agrees with everything, so there is nothing to discuss. Successful discussion needs feedback from both sides;

- everyone should be given an equal chance to speak and equal time allowance [4;30].

One of the biggest problems teachers might face during discussion lessons is having students who tend to dominate every lesson and every discussion. As soon as the teacher notices such situation in his class, some action should be taken. It is a good idea to explain the student after the lesson that you appreciate his enthusiasm and level of English, but explain that he should give other students space to talk [4;51].

Internet Research. The internet is the greatest source of information not in book form. Both teachers and students can find almost anything they want on the internet. They can read online newspapers or broadcasting associations like the BBC or CNN, they can find lyrics or access history sites, they can find film guides or joke sites. There are two kinds of sites, which are worth talking about:

using encyclopedias. Encyclopedia sites provide an overview and background information on every education topic imaginable;

webquests. This is a particular type of information, which is provided by a kind of (Internet based) extended project called a webquest. This employs internet resources for students to use for researching, but rather than have students search on the Internet for themselves, in a webquest the teacher has prepared an introduction and then give students “clickable” sites to visit [5;191].

Rapid development of the Internet in the 1990s has a wide impact on the learning and acquisition of knowledge by students in the aspect of learning foreign languages. From this moment the Internet becomes an extraordinary source of information. The Internet also provides an answer to almost any question. Most teachers believe that they can benefit a lot from using the Internet resources, as it is used as a way of obtaining information, restoring knowledge and sharing experiences with other teachers from other countries.

Scientists believe that Internet provides not too expensive method of learning a foreign language that meets the need of students in the XXI century. The increase of computer-based communication through the Internet has changed more than anything else.

The main advantage is the provision of the teacher with a large number of training resources via the Internet. Teachers can easily obtain various materials for teaching students. The next advantage of using the Internet as a means of teaching a foreign language is the opportunity to improve one's own knowledge, skills in a foreign language directly for the teacher. The third advantage is the opportunity for a teacher to come into contact with colleagues from other countries, develop skills of writing and speaking, exchange experiences and information with teachers from other educational institutions. Finally, through the Internet, teachers can obtain information related to the publication of materials based on teaching foreign languages. Many publishers, such as Longman or the Oxford University Press, often publish catalogues of their publications on websites.

As for the students, the Internet provides them with opportunities for exposure to natural and authentic language use, not only during but also outside the class. There is a great number of information and unlimited resources that teachers can use in getting students to make worksheets for class or in homework assignments. The Internet has become a vital part of life and learning how to use it is an essential skill.

Students also develop basic information technology skills simultaneously and increase their competence in the highly competitive market place. As the Internet offers a variety topics it is appealing and can satisfy a diverse audience. The information available is current and frequently updated. Using the Internet is fun as websites are full of animation, colours, sounds, pictures, interactive forms and digital video clips.

Brainstorming activities. Encourage students to think and focus on a topic expressing their free flow of ideas. Brainstorming encourages students to think more freely and creatively, it allows learners to remember what they know, as well as to teach each other. This activity is especially popular nowadays, when it is quite difficult for the learners to find ideas on any topic and it enables students to perform various tasks with much more confidence.

Brainstorming is very effective way of getting even shy learners involved in topic and promotes better task interaction. It can be either teacher led involving the whole class or with learners in pairs or small groups, communicating among themselves or as combination of both – starting with a teacher-led class brainstorm which students continue in pairs [6,66].

When conducting brainstorm in the classroom with a small or whole group of students the teacher should remember that there are no wrong answers, not to analyse students ideas and try to get as many ideas as possible. These tasks can help students speak without fear and show respect for each other. It is very important to involve all students to express their ideas.

It is up to every teacher to decide how to brainstorm in order to make the process meaningful, effective and inspire students with creative ideas. The teacher can ask students to talk about the qualities of the leader, how to describe a specific animal or to describe household chores (and who does them in your home), how to learn English in class, after school activities and many other useful ideas [6,67]. Group brainstorming can promote creative thinking, bring the team together and share ideas. Brainstorming's main purpose is to create new ideas without criticizing any thoughts. The main aim of brainstorming is to encourage the free flow of ideas without judgement and to unlock creative potential to solve complex problems.

Interactive whiteboards. Technology has become widely accessible to teachers in the last few years. To increase their professional development teachers should use technology. Whiteboards are proved to support many different learning styles and are used in variety of learning environments. Interactive whiteboards (IWB) allow teachers to display images onto an electric screen from a computer, using a projector. IWB is a multi-purpose, touch sensitive surface with a set of loudspeakers. An image is projected onto the board from a data projector. On a IWB you can typically:

- write or draw with a special pen;
- save what you have done for a later retrieval;
- change or erase what you have written or start a new page;
- show images, documents and other resources on your computer;
- annotate previously prepared word-processor texts;
- view videos and images by using the board as a large computer monitor;

access the internet projecting the image full-board the class;
revisit saved digital boards, pages from your lesson and print them out as handouts for your students;

display and run automated content. There are often many ready-made templates to easily create engaging automated exercises and activities – eg quizzes, puzzles, tests;

use commercial IWB materials. Many coursebooks offer IWB versions with animated pages and interactive exercises [7;335].

There are two main types of IWB: fixed and portable. Fixed- is an electronic board which is fixed to the wall, usually in a place of a normal board. Portable- a small box that can be placed at the bottom of a standard non-interactive whiteboards to add interactivity. You can use IWB as a live working surface in class, as a display screen to show things you prepared or found prior to the lesson or as a mixture of both [7;336].

Using IWB during English lessons has many advantages. It is simple and reusable. They are great for explaining new materials, reading texts, ranking activities, different vocabulary exercises. IWB are non-messy to use, as marker leaves no dust and can be easily wiped off. Whiteboards encourage participation, they are invaluable teaching tools that facilitate the input of everyone involved, they make the learning process more enjoyable and make the lesson revision more convenient.

YouTube as a Media in English Language Teaching. Media is one of the most important tools that can help the teacher in the teaching and learning process in class. YouTube can be used as learning media, here one can find education videos for different levels and needs. Teaching using media can encourage students to take more responsibility for and control over their learning, engage in joint planning of the syllables and take longer-term perspectives on their learning. YouTube is one of the effective media because inside there, we can find many videos that can support us while teaching in a class. The use of ideas in YouTube can help students to improve their speaking skills and also can give them the motivation to learn more. The improvement is proven by students' speaking acquisition and also the score that they will gain. The teacher chooses the appropriate video on the syllabus that is applied [8; 29-33].

Conclusion. The landscape of foreign language teaching is evolving, with educators embracing innovative methods to capture and sustain learner engagement. Innovative methods go beyond merely teaching grammar and vocabulary. By embracing technology, personalization, collaboration, continuous assessment educators can create meaningful learning experience the grab and hold student interest, ultimately leading to successful language acquisition and cultural understanding.

References:

1. Gorbanyova O. (2016). Interactive technologies in teaching a foreign languages at higher educational establishments. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*. Swizerland, 2016, p.55.
2. www.britishcouncil.org. A few discussion activities foe English language students.
3. Learning an effective discussion. Center for teaching and learning, Stanford University, p. 1-3.
4. Discussions. Teacher's Book. Adrian Wall-work, Cambridge University Press, 2019.
5. The Practice of English Language Teaching. Jeremy Harmer, Pearson, 2007, p.191.
6. Doing task-based Teaching . Dave Willis and Jane Willis. Oxford Handbok for Language Teachers, 2011, p.66.
7. Learning Teaching. The Essential Guide to English Language Teaching. Macmillan, P. 335-336.
8. Journal of Ultimate Research and Trends in Education. YouTube as a Media in English Language Teaching (ELT). Vol.1. March 2019, p. 29-33.

Отримано 19.02.2024
Рецензовано 22.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2024
Прийнято до друку 27.02.2024

O.I. BILICHAK

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Linguistics, Ivano-Frankivsk National Medical Profession, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0182-4891>
E-mail: bilichak.o@gmail.com

GRABBING AND HOLDING INTEREST: INNOVATIVE METHODS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

* публікація здійснена за підтримки СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.20>

БОДНАР Л.А.

кандидат медичних наук, доцент,
Полтавський державний медичний
університет, м. Полтава, Україна

ЖИВОТОВСЬКА Л.В.

доктор медичних наук, професор,
Полтавський державний медичний
університет, м. Полтава, Україна

СКРИПНІКОВ А.М.

доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри психіатрії,
наркології та медичної психології,
Полтавський державний медичний
університет, м. Полтава, Україна

БОЙКО Д.І.

кандидат медичних наук, доцент,
Полтавський державний медичний
університет, м. Полтава, Україна

ВОРОДЮХІНА А.К.

кандидат медичних наук, доцент,
Полтавський державний медичний
університет, м. Полтава, Україна

БОДНАР В.А.

кандидат медичних наук, доцент,
Полтавський державний медичний
університет, м. Полтава, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ «РІВНИЙ-РІВНОМУ» У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

BODNAR L.A., ZHYVOTOVSKA L.V., SKRYPNIKOV A.M., BOIKO D.I., VORODYUKHINA A.K., BODNAR V.A. **Prospects of the Peer-to-Peer Method in Higher Medical Education.** *Modern society has new requirements for education, excluding the training of young people who can make critical decisions, find a way to communicate in a new environment, and effectively establish new relationships in a dynamic world. Personality characteristics, including independence, creativity, activity, the ability to adapt to rapid changes, become the most important at the present stage, wherein the forma-*

tion of such features requires new approaches to the learning process. The implementation of interactive teaching methods contributes to the creation of additional opportunities for the renewal of content and teaching methods, as well as the expansion of knowledge. The Peer-to-Peer principle is one of the newest methods of interactive education. This approach is based on specific interaction and special transfer of information, and is a technology of sociological and pedagogical influence, a method of forming a personality who can make decisions independently, be responsible for himself/herself, own life and behavior. The peer-to-peer method, or Peer-to-Peer learning, is defined as a process that involves people of approximately the same age who have the same social status or similar abilities. That is, students take on the role of teachers for their peers. This technique encourages students to actively participate in the learning process, develops critical thinking, promotes effective interaction, develops intrinsic motivation to study the discipline, and, as a result, improves learning outcomes. It has also been established that the Peer-to-Peer method provides the peer teacher with greater self-efficacy in developing clinical and teaching skills, allowing them to become a role model with the motivation to benefit others and improve as a future doctor. In the article, the authors analyzed the main forms of Peer-to-Peer method abroad and in Ukraine, and also identified the prospects for the implementation of this method in the educational process of higher medical school. The use of the Peer-to-Peer method in higher medical education institutions has shown feasibility and effectiveness. This method has a positive impact on students' academic performance, confidence and satisfaction with the learning process, and has the potential to transform traditional teaching approaches with a consequent improvement in the quality of medical education. Therefore, tertiary medical schools should consider incorporating this method into their educational strategies to improve student learning outcomes.

Key words: higher medical education, interactive methods, Peer-to-Peer method.

БОДНАР Л.А., ЖИВОТОВСЬКА Л.В., СКРИПНІКОВ А.М., БОЙКО Д.І., ВОРОДЮХІНА А.К., БОДНАР В.А. Перспективи застосування Методу «Рівний-Рівному» у закладах вищої медичної освіти. Сучасне суспільство висуває нові вимоги до

освіті, однією із яких є підготовка молодих людей, спроможних приймати критичні рішення, знаходити спосіб спілкування в новому оточенні, ефективно встановлювати нові стосунки у динамічному сьогоденні. Самостійність, творчість, активність, здатність адаптуватися до стрімких змін – ці риси особистості стають найважливішими на сучасному етапі, а їх формування потребує реалізації нових підходів до процесу навчання. Впровадження інтерактивних методів навчання, сприяє створенню додаткових можливостей для оновлення змісту та методів викладання, а також поширення знань. Одним з новітніх методів інтерактивної освіти є принцип «Рівний-Рівному», що базується на специфічній взаємодії, особливий передачі інформації, і є технологією соціолого-педагогічного впливу, методом формування особистості, здатної приймати рішення самостійно, нести відповідальність за себе, власне життя і поведінку. Метод «Рівний-Рівному», або взаємне навчання, визначається як процес, в який залучені «люди приблизно однакового віку, які мають таке ж соціальне становище або аналогічні здібності». Тобто студенти беруть на себе роль викладачів для своїх однолітків. Така техніка заохочує студентів до активної участі у процесі навчання, розвиває критичне мислення, сприяє ефективній взаємодії, розвиває внутрішню мотивацію до вивчення дисципліни, і, як наслідок, поліпшує результати навчання. Також встановлено, що метод «Рівний-Рівному» забезпечує для викладача-однолітка більшу самоефективність в розвитку клінічних та педагогічних навичок, дозволяє стати зразком для наслідування з мотивацією приносити користь іншим і удосконалюватися як майбутній лікар. В статті проаналізовано основні форми застосування методу «Рівний-Рівному» за кордоном і в Україні та визначено перспективи впровадження цього методу в освітній процес вищої медичної школи. Застосування методу «Рівний-Рівному» у закладах вищої медичної освіти показало багатообіцяючі результати щодо підвищення залученості студентів і результатів навчання. Цей метод позитивно впливає на академічну успішність студентів, впевненість і задоволення від процесу навчання, а також має потенціал для трансформації традиційних підходів до викладання з подальшим підвищенням якості медичної освіти. Доведено, що взаємне викладання у медичній освіті є доцільним та ефективним. Тому вищим медичним

навчальним закладам слід розглянути питання про включення цього методу у свої освітні стратегії з метою покращення результатів навчання своїх студентів.

Ключові слова: вища медична освіта, інтерактивні методи, метод «Рівний-Рівному».

Вступ. Сучасне суспільство висуває нові вимоги до освіти, однією із яких є підготовка людей, спроможних приймати критичні рішення, знаходити спосіб спілкування в новому оточенні, ефективно встановлювати нові стосунки у динамічному сьогоденні. Самостійність, активність, творчість, здатність адаптуватися до стрімких змін – ці риси особистості стають найважливішими на сучасному етапі, а їх формування потребує реалізації нових підходів до процесу навчання.

Реформування системи освіти в Україні орієнтує викладачів на відмову від авторитарного стилю навчання на користь гуманістичного підходу й застосування методів, що сприяють розвитку творчих засад особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей (Боднар та ін., 2023).

Інтерактивні методи навчання є саме таким перспективним підходом, впровадження якого сприяє створенню додаткових можливостей для оновлення змісту та методів викладання, а також поширення знань (Животовська та ін., 2023).

Інтерактивні методи навчання, на відміну від традиційних, базуються на активній взаємодії учасників навчального процесу, при цьому основна увага приділяється взаємодії здобувачів освіти між собою. Такий підхід дозволяє активізувати навчальний процес, зробити його цікавішим та менш втомлюваним для учасників (Пишко, 2014; Naqee et al., 2022).

Одним з новітніх методів інтерактивної освіти є принцип «рівний-рівному», що базується на специфічній взаємодії, особливій передачі інформації, і є технологією соціолого-педагогічного впливу, методом формування особистості, здатної приймати рішення самостійно, нести відповідальність за себе, власне життя і поведінку. «Рівний-рівному» є поширеною концепцією навчання у розвинутих країнах, заснованою на особливому підході, налагодженому каналі комунікацій, специфічній методології, філософії і стратегії. В українському освітньому просторі цей метод також набуває популярності, однак застосовується ще не так широко.

Мета дослідження. Проаналізувати основні форми застосування методу «рівний-рівному» в Україні і за кордоном та визначити перспективи його впровадження в освітній процес вищої медичної школи.

Основна частина. Навчання за принципом «рівний-рівному» – особлива взаємодія, коли люди передають знання, формують настановлення і сприя-

ють формуванню навичок серед рівних собі за віком і соціальним статусом, людей із подібними інтересами.

Система взаємного навчання вперше була розроблена професором фізики Гарвардського університету Еріком Мазуром (Eric Mazur, 1990) після того, як він зрозумів, що студенти-фізики не засвоюють ключові поняття під час занять. Щоб полегшити процес засвоєння матеріалу, Мазур запропонував метод, який передбачав представлення студентами альтернативних точок зору, яких він не наводив на своїх традиційних лекціях. Він виявив, що студенти навчаються краще, коли критично обмірковують проблеми та обговорюють альтернативні моделі. В такий спосіб студенти краще запам'ятовували матеріал та швидше вчилися. Тобто, навчання з однолітками досягало своєї мети, «перевертаючи» заняття і створюючи середовище навчання, орієнтоване на студентів (Crouch, & Mazur, 2001).

Метод «рівний-рівному», як спосіб навчання однолітків та людей, рівних за певними ознаками, має свої переваги і недоліки. До переваг можна віднести: знання цінностей і вимог соціальної групи, у якій здійснюється спілкування; високий ступінь довіри; рівність у взаєминах; схожий внутрішній світ, досвід, схоже ставлення до проблеми; однаковий рівень (освітній, культурний, соціальний тощо); молоді люди розуміють один одного, використовуючи невербальні та вербальні засоби спілкування (наприклад, сленг); підвищена самооцінка та впевненість у собі; почуття власної гідності та віри в себе не тільки в молодих інструкторів, які виступають у ролі викладачів, а й у тих, з ким вони працюють. Серед слабких сторін цього методу можна виокремити спотворення інформації під час її передачі іншим, недостатній життєвий досвід молодих людей-«викладачів»; обмеженість знань з певних питань, які цікавлять однолітків, вік (людина ще не пережила того, про що говорить, її не сприймають як експерта в певній ситуації, проблемі); складність контролю та вимірювання результатів застосування методу.

Для досягнення якості медичної освіти одним із засобів педагогічного втручання є метод «рівний-рівному», або взаємне навчання, коли студенти беруть на себе роль викладачів для своїх однолітків. Навчання однолітків визначається як освітній процес, що здійснюється людиною того ж віку, або має таке ж соціальне становище або ті ж здібності, що й інші люди в групі та використовується в усьому світі як на додипломному, так і післядипломному етапі медичної освіти.

В науковій літературі доведено, що взаємне навчання є ефективним і для студентів-наставників, і для студентів-учнів. Існує безліч переваг навчання «рівний-рівному» в медичній освіті, які детально описані різними авторами. Вважається, що поряд з професійним навчанням під керівництвом досвідченого викладача-практика взаємне навчання може принести багато користі.

По-перше, процес викладання колегами-однолітками забезпечує комфортне навчальне середовище для вивчення та розуміння різних галузей медицини. Наприклад, студенти охочіше обговорюють етичні дилеми з однолітками, а не з викладачами, оскільки почуваються менш заляканими. Крім того, було доведено, що запам'ятовування та застосування знань, а також академічна успішність значно покращуються під час викладання під керівництвом однолітків порівняно з лекційним навчанням. Такі результати можна пояснити підвищенням мотивації студентів, які навчаються під керівництвом однолітків, оскільки таке навчання забезпечує цікавий, альтернативний спосіб отримання знань, а також забезпечує певний ступінь соціалізації між однолітками та створення рольових моделей. Таким чином, студенти отримують академічні, мотиваційні та соціальні переваги від навчання під керівництвом однолітків.

По-друге, викладання під керівництвом однолітків дає значні переваги самим студентам-наставникам, які залучені до освітнього процесу. Наділення студентів-наставників відповідальністю за навчання інших надає чудові можливості для розвитку їхніх лідерських, презентаційних та організаційних навичок, які є ключовими елементами клінічної практики. Крім того, викладання дозволяє наставнику отримувати та надавати зворотний зв'язок, що важливо для підвищення рівня власної навченості та впевненості в собі. Ці навички можна передавати, що зрештою покращить набуття студентами-медиками професійних компетентностей. Крім того, студенти-медики початкових курсів відзначають, що взаємне навчання з однолітками при вивченні загальної анатомії покращує їхні комунікативні здібності. Це важливий висновок, оскільки культура спілкування вважається життєво необхідною у медичній професії та, як було показано, впливає на задоволеність пацієнтів та прихильність до лікування. Таким чином, студенти-наставники отримують користь, розвиваючи лідерські, емоційні та комунікативні навички.

Окрім того, навчання під керівництвом колег-однолітків не тільки полегшує навантаження, пов'язане з організацією роботи професійних викладачів, розкладом та місцем проведення занять для студентів, але і є ефективним способом підтримки освітніх програм з медицини в умовах нестачі різних форм ресурсів. Тому в цьому аспекті активне залучення студентів у навчальний процес в якості викладачів можна розглядати як економічно ефективний спосіб забезпечення належного рівня освіти ([Allikmets](#), & [Vink](#), 2016).

Окрім зазначених вище переваг, підхід «рівний-рівному» усуває бар'єри у спілкуванні, робить навчання неформальним, дозволяє «студенту» і «викладачу» краще розуміти потреби і мотивацію одне одного, дає можливість ставити «нескромні» запитання і з'ясовувати тонкі подробиці, а значить, глибше інтегрувати знання або навички в особистість учасника процесу навчання,

дозволяє передавати особистий досвід, не формалізований у вигляді курсу навчання, а «від себе». Мотивація «вчителя»-інструктора може передаватися «учневі», а ентузіазм, з яким він ділиться досвідом, робить знання емоційними і такими, що запам'ятовуються. Оскільки навчання студентів-медиків є постійно динамічним процесом, даний підхід корисно враховувати при вдосконаленні програм навчання медиків. Вважається, що колегіальне навчання перевершує традиційні способи навчання в медичній освіті (Avonts, et al., 2023; Chen, et al., 2023; Fakoya, Ndrjo, & McCarthy KJ., 2023).

Формами навчання за принципом «рівний-рівному» можуть бути короткотривалі семінари з використанням інтерактивних методів (від декількох годин до декількох днів), тренінги (від трьох днів і більше), неформальні бесіди (один на один), консультації студентів старших курсів для молодших, спільні клінічні розбори, заняття з обміну порадами щодо навчання та іспитів та обмін організованими навчальними нотатками тощо.

Так, описані переваги занять у вигляді семінарів для студентів – це проєкт навчання у невеликих групах, у якому студенти старших курсів навчають студентів молодших курсів, використовуючи Whiteboard (біла дошка) та інтерактивні заняття, щоб полегшити розуміння концепцій у комфортній обстановці. Повільний темп та інтерактивний стиль викладання сприяли розумінню навчального матеріалу. Викладання на дошці було ефективнішим, ніж у PowerPoint, оскільки було цікавим і представляло інформацію в простій для розуміння формі. Студенти повідомляли про покращення своїх результатів навчання завдяки підтримці старшокурсників, а також підвищенню впевненості та мотивації. Цей успіх зумовлений інноваційними методами та створеним дружнім середовищем навчання, що не лише забезпечило більшу глибину розуміння, а й позитивно вплинуло на благополуччя студентів. Тому студентські семінари за принципом «рівний-рівному» – це стратегія взаємного навчання, що легко реалізується та допомагає зрозуміти складні теми. Перевагу викладання за допомогою дошки, а не PowerPoint, можна розглядати загалом у медичній освіті, щоб покращити поширення знань у невеликих групах (Keith, & Owen, 2017).

Також пропонується створення експериментального мистецтва, яке у клінічній роботі дає студентам можливість набути самосвідомості та покращити своє емпатичне розуміння пацієнтів. Створені студентами витвори мистецтва можуть надалі використовуватися як навчальний матеріал для інших студентів. Так, студенти створювали вірші та арт-об'єкти, засновані на своєму досвіді спостереження за пацієнтами, які страждали від болю та хвороб. Для виставки було обрано двадцять творів мистецтва та рефлексивні написи, що їх супроводжували. Інші студенти переглядали виставку та створювали свої власні об'єкти, ґрунтуючись на своїй емоційній реакції на один з творів,

вибраний з виставки. Поєднання перегляду творів мистецтва однолітків та створення своїх творів мистецтва у відповідь призвело до емпатичного сприйняття болю та страждань пацієнта, а також до розуміння цінності стосунків між лікарем та пацієнтом (Jordan Potash, & Julie Chen, 2014)

Крім того, пропонується застосовування телемедицини, як однієї із форм взаємного навчання. У пілотному дослідженні оцінювалася корисність та придатність онлайн-месенджерів та обміну теоретичною та практичною медичною інформацією з психіатрії. Це партнерство дозволило студентам з обох сторін використовувати освітні ресурси з психіатрії, що знаходяться в розпорядженні іншої сторони, за межами стандартного контексту медичної освіти, та мало переваги для студентів-медиків у різних локаціях, використовуючи з цією метою телемедицину (Roxanne Keynejad, 2013). Це пілотне дослідження представляє інноваційний, економічно ефективний підхід до міжнародної медичної освіти, що наразі ще недостатньо використовується, але був би доцільним особливо в період війни та дистанційного навчання для студентів-іноземців.

Застосування методу «рівний-рівному» у закладах вищої медичної освіти є доцільним та ефективним. Описаний метод заохочує студентів брати активну участь у процесі навчання, розвиває критичне мислення та впевненість, позитивно впливає на академічну успішність та формування професійних компетентностей.

Висновки. Метод «рівний-рівному» має потенціал для трансформації традиційних підходів до викладання з подальшим підвищенням якості медичної освіти. Тому вищим медичним навчальним закладам слід розглянути можливість включення цього методу у свої освітні стратегії з метою покращення результатів навчання студентів. Однак, необхідні подальші дослідження для вивчення довгострокових ефектів описаної методики та її ефективності при навчанні різним медичним дисциплінам.

Список використаних джерел:

1. Боднар Л.А., Скрипніков А.М., Животовська Л.В., Бойко Д.І., Вородюхіна А.К., Боднар В.А. Інтерактивні технології навчання при підготовці здобувачів вищої медичної освіти. Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогіки вищої школи. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава, 2023 – С.29-33
2. Животовська Л.В., Бойко Д.І., Васильєва Г.Ю., Боднар Л.А. (2023). Реалізація компетентнісного підходу в процесі підготовки лікарів інтернів до професійної діяльності. Медична освіта за новими стандартами: виклики та інтеграція в міжнародний освітній простір. Матеріали навч. наук. конф. з міжнар. участю. Полтава, С. 68-70.

3. Пишко О. Л. (2014) Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства. Народна освіта. Електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257
4. Claire Keith, & Katherine Owen. (2017). How does attending PowerPoint free peer to peer teaching impact student experiences at medical school? Downloadable Article 2017 in v6 n3 (20170801)
5. Crouch, C., & Mazur, E. (2001). Peer Instruction: Ten Years of Experience and Results. *American Journal of Physics*, 69, 970-977.
6. Fakoya AOJ, Ndrio M, & McCarthy KJ. (2023). Facilitating Active Collaborative Learning in Medical Education; a Literature Review of Peer Instruction Method. *Adv Med Educ Pract* 2023 Oct 3;14:1087-1099. doi: 10.2147/AMEP.S421400.
7. Haque U, Naeem A, Wang S, Espinoza J, Holovanova I, Gutor T, Bazyka D, ..., Nguyen UDT. (2022). The human toll and humanitarian crisis of the Russia-Ukraine war: the first 162 days. *BMJ Glob Health*. 2022 Sep;7(9): e009550. doi: 10.1136/bmjgh-2022-009550.
8. Jordan Potash, & Julie Chen. (2014). Art-mediated peer-to-peer learning of empathy. *Article 2014 in the clinical teacher* v11 n5 (201408): 327-31
9. Julie Yun Chen, Tai Pong Lam, Ivan Fan Ngai Hung, Albert Chi Yan Chan, Weng-Yee Chin, Christopher See & Joyce Pui Yan Tsang. (2023). Peer-to-peer clinical teaching by medical students in the formal curriculum. *TAPS* 2023, 8(4), 13-22 <https://doi.org/10.29060/TAPS.2023-8-4/OA3093>
10. Marijke Avonts, Katrien Bombeke, Nele R. Michels, Olivier M. Vanderveken & Benedicte Y. De Winter. (2023). How can peer teaching influence the development of medical students? a descriptive, longitudinal interview study. *BMC Medical Education* volume 23, Article number: 861
11. Roxanne Keynejad, Faisal R Ali, Alexander E T Finlayson, Jibriil Handuleh Gudon Adam, Jordan S T Bowen, Andrew Leather, Simon J Little, & Susannah Whitwell. (2013). Telemedicine for Peer-to-Peer Psychiatry Learning between U.K. and Somaliland Medical Students. *Academic Psychiatry* v37 n3 (May 2013): 182-186
12. Silvia Allikmets & Jasper P Vink. (2016). The benefits of peer-led teaching in medical education. *Adv Med Educ Pract*. 2016; 7: 329-330. doi: 10.2147/AMEP.S107776

Transliteration of References:

1. Bodnar, L.A., Skrypnikov, A.M., Zhyvotovs'ka, L.V., Boyko, D.I., Vorodyukhina, A.K. & Bodnar, V.A. (2023). Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya pry pidhotovtsi zdobuvachiv vyshchoyi medychnoyi osvity. [Interactive learning technologies in the preparation of applicants for higher medical education].

- Aktual'ni pytannya lnhvistyky, profesiynoyi lnhvodydaktyky, psykhohohiyi i pedahohiky vyshchoyi shkoly. Materialy VIII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Poltava, 29-33 (in Ukr.).
2. Zhyvotovska, L.V., Boiko, D.I., Vasylieva, H.Yu. & Bodnar, L.A. (2023). Realizatsiia kompetentnisnoho pidkhodu v protsesi pidhotovky likariv interniv do profesiinoi diialnosti. [Implementation of a competence-based approach in the process of teaching interns to work professionally]. Medychna osvita za novymy standartamy: vyklyky ta intehtratsiia v mizhnarodnyi osvittiiyi prostir. Materialy navch. nauk. konf. z mizhnar. uchastiu. Poltava, 68-70 (in Ukr.).
 3. Pyshko, O. L. (2014). Interaktyvni metody navchannya yak sposib rozvytku tvorchykh zdbnostey uchniv na urokakh istoriyi ta pravoznavstva. [Interactive Teaching Methods as a Way to Develop Students' Creative Abilities in History and Law Lessons]. Narodna osvita. Elektronne naukovе fakhove vydannya. Retrieved from: http://narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257 (in Ukr.).
 4. Claire Keith, & Katherine Owen. (2017). How does attending PowerPoint free peer to peer teaching impact student experiences at medical school? Downloadable Article 2017 in v6 n3 (20170801)
 5. Crouch, C., & Mazur, E. (2001). Peer Instruction: Ten Years of Experience and Results. American Journal of Physics, 69, 970-977.
 6. Fakoya AOJ, Ndrio M, & McCarthy KJ. (2023). Facilitating Active Collaborative Learning in Medical Education; a Literature Review of Peer Instruction Method. Adv Med Educ Pract 2023 Oct 3;14:1087-1099. doi: 10.2147/AMEP.S421400.
 7. Haque U, Naeem A, Wang S, Espinoza J, Holovanova I, Gutor T, Bazyka D, ..., Nguyen UDT. (2022). The human toll and humanitarian crisis of the Russia-Ukraine war: the first 162 days. BMJ Glob Health. 2022 Sep;7(9): e009550. doi: 10.1136/bmjgh-2022-009550.
 8. Jordan Potash, & Julie Chen. (2014). Art-mediated peer-to-peer learning of empathy. Article 2014 in the clinical teacher v11 n5 (201408): 327-31
 9. Julie Yun Chen, Tai Pong Lam, Ivan Fan Ngai Hung, Albert Chi Yan Chan, Weng-Yee Chin, Christopher See & Joyce Pui Yan Tsang. (2023). Peer-to-peer clinical teaching by medical students in the formal curriculum. TAPS 2023, 8(4), 13-22 <https://doi.org/10.29060/TAPS.2023-8-4/OA3093>
 10. Marijke Avonts, Katrien Bombeke, Nele R. Michels, Olivier M. Vanderveken & Benedicte Y. De Winter. (2023). How can peer teaching influence the development of medical students? a descriptive, longitudinal interview study. BMC Medical Education volume 23, Article number: 861
 11. Roxanne Keynejad, Faisal R Ali, Alexander E T Finlayson, Jibriil Handuleh Gudon Adam, Jordan S T Bowen, Andrew Leather, Simon J Little, & Susannah Whitwell. (2013). Telemedicine for Peer-to-Peer Psychiatry Learning between U.K. and Somaliland Medical Students. Academic Psychiatry v37 n3 (May 2013): 182-186

12. Silvia Allikmets & Jasper P Vink. (2016). The benefits of peer-led teaching in medical education. *Adv Med Educ Pract.* 2016; 7: 329-330. doi: 10.2147/AMEP.S107776

Отримано 12.02.2024
Рецензовано 18.02.2024
Допрацьовану версію отримано 20.02.2024
Прийнято до друку 24.02.2024

LESIA BODNAR,

PhD, Associate Professor, Poltava State Medical University, Poltava, Ukraine

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-0032-8853](https://orcid.org/0000-0002-0032-8853)

E-mail: bod.lesya@gmail.com

LILIA ZHYVOTOVSKA,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Poltava State Medical University, Poltava, Ukraine

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-1469-060X](https://orcid.org/0000-0002-1469-060X)

E-mail: lzhyvotovska@gmail.com

ANDRII SKRYPNIKOV,

Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Psychiatry, Narcology and Medical Psychology, Poltava State Medical University, Poltava, Ukraine

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-1562-9421](https://orcid.org/0000-0002-1562-9421)

E-mail: professorsan1963@gmail.com

DMYTRO BOIKO,

PhD, Associate Professor, Poltava State Medical University, Poltava, Ukraine

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0001-7336-0822](https://orcid.org/0000-0001-7336-0822)

E-mail: bojko998@gmail.com

ALLA VORODYUKHINA,

PhD, Associate Professor, Poltava State Medical University, Poltava, Ukraine

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0003-3947-5153](https://orcid.org/0000-0003-3947-5153)

E-mail: poltavakirus@gmail.com

VADYM BODNAR,

PhD, Associate Professor, Poltava State Medical University, Poltava, Ukraine

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-1277-9344](https://orcid.org/0000-0002-1277-9344)

E-mail: bodnar.vadym@gmail.com

PROSPECTS OF THE PEER-TO-PEER METHOD IN HIGHER MEDICAL EDUCATION

* публікація здійснена за підтримки СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.21>

БРОДА М.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Дрогобицький державний
педагогічний університет
імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Україна

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

BRODA M.V. Shaping worldview orientations in future specialists in the English language learning process. *The article substantiates the issue of humanizing worldview orientations and ensuring intercultural communication of future specialists in the process of English language learning, which happens due to the accumulation by young people their own spiritual potential, the expansion of their spiritual world, as well as due to the revealed features of student spiritual growth while studying at higher educational institutions. This ensures the possibility of becoming an integrated personality that takes responsibility for their own life and becomes a fully fledged agent of social change. Shaping a patriotic citizen of the Ukrainian state, nurturing spirituality of the people, as well as developing the high culture of international relations is ensured by the priority of morality (in all spheres of life), recognition of the absoluteness of moral truths. At the same time, a foreign language as a means of intercultural communication is an important condition for cultural, personal, professional or economic contacts. The article reveals significant reforms regarding training of a future specialist in higher educational institutions of Ukraine, which require a transition to a personality-oriented model of education, as well as an orientation not towards acquisition of knowledge and skills, but towards developing student competence. Interactive technologies, which allow students to work actively and use a whole system of methods and tools to develop student competence, methods and forms of efficient learning, promote interpersonal communication, highlight the important role of innovative education in preparing students for the future profes-*

sion, are aimed at student development, their ability to creatively solve problems, as well as at providing incentives for creative activity, promoting social innovation processes in education, etc. Therefore, reforming the content of contemporary pedagogical training of specialists should take into account the development strategy of higher pedagogical education, which involves ensuring quality specialist training, shaping value orientations in young people, focus on integration with European education and globalization and modernization of its content, student activity-based learning and professional development training.

Key words: humanization, worldview orientations, intercultural communication, innovative learning, the English language, higher educational institution of Ukraine, competence, methods and tools of activity.

БРОДА М.В. Формування світоглядних орієнтацій майбутнього фахівця у процесі вивчення англійської мови.

У статті обґрунтовується питання гуманізації світоглядних орієнтацій і забезпечення міжкультурного спілкування майбутніх фахівців під час вивчення англійської мови, які відбуваються завдяки накопиченню молодими людьми власного духовного потенціалу, розширення їхнього духовного світу, виявленим особливостям духовного становлення особистості в умовах навчання у ЗВО. Цим забезпечується можливість становлення цілісної особистості, яка бере відповідальність на себе за власну життєдіяльність і стає повноцінним суб'єктом вдосконалення суспільства. Формування громадянина-патріота Української держави, досягнення духовності народу, а також високої культури міжнаціональних взаємин забезпечується пріоритетністю моралі (в усіх сферах життя) людини, визнанням абсолютності її моральних істин. Іноземна мова як засіб міжкультурного спілкування водночас є важливою передумовою для культурних, особистих, професійних чи економічних контактів. У статті розкрито істотні реформи щодо підготовки майбутнього фахівця у ЗВО України, які потребують переходу до особистісно орієнтованої моделі навчання, а також орієнтації не на формування знань, умінь та навичок, а на забезпечення компетентності студентів. Інтерактивні технології, які дозволяють

використовувати цілу систему шляхів і засобів реалізації компетентності студентів, методів і форм демократичного навчання, сприяють міжособистісному спілкуванню, обґрунтовують важливу роль сучасного інноваційного навчання в підготовці студентів до майбутньої діяльності, спрямовані на розвиток студентів, здатність творчо вирішувати поставлені завдання, а також на формування стимулів до творчої діяльності, активізацію в освіті інноваційних суспільних процесів тощо. Відтак реформування змісту сучасної педагогічної підготовки фахівців має враховувати стратегію розвитку вищої педагогічної освіти, що передбачає забезпечення якісної підготовки фахівців, становлення ціннісних орієнтацій молоді, її зорієнтованість на інтеграцію європейської освіти і глобалізацію й осучаснення її змісту, діяльнісну активізацію студентів та розвивальне навчання

Ключові слова: гуманізація, світоглядні орієнтації, міжкультурне спілкування, інноваційне навчання, англійська мова, ЗВО України, компетентність, шляхи і засоби діяльності.

Вступ. Відповідність сучасного змісту вищої освіти соціальному замовленню та європейським стандартам, безумовно, особистісно орієнтованому підходу до навчання й виховання студентів, і зміни щодо якісної побудови цього змісту зобов'язують втілювати основні орієнтири педагогічної підготовки фахівця, що обов'язково позначається на формуванні його світоглядних орієнтирів і відстоюванні власних поглядів, визнанні процесу гуманізації свідомості майбутнього фахівця за основу становлення його ціннісних орієнтацій, розширення його духовного світу.

Питання гуманізації світоглядних орієнтацій і забезпечення міжкультурного спілкування особливо стосується становлення ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця, розширення його духовного світу. У цьому зв'язку іноземна мова як важливий засіб міжкультурного спілкування є важливою передумовою для особистих, професійних, культурних чи економічних контактів. Водночас ці процеси відбуваються завдяки виявленим особливостям духовного становлення особистості в умовах родини, накопиченню молодими людьми духовного потенціалу. Відтак реформування змісту сучасної педагогічної підготовки фахівців має враховувати стратегію розвитку вищої педагогічної освіти, що передбачає забезпечення якісної підготовки фахівців та її зорієнтованість на інтеграцію європейської освіти та глобалізацію й осучаснення її змісту.

Останні публікації та дослідження. Важливі тенденції й перспективи професійного самовдосконалення майбутнього фахівця, які виражаються у змісті його підготовки, відображені у працях Н. Ашиток [1], Г. Васяновича [2], О. Карпенко [3] та ін. Вони розкривають різні підходи до організації роботи з молодими людьми, доводять необхідність міжкультурного спілкування. Відомі обґрунтування щодо шляхів оновлення професійно-педагогічної підготовки студентів (І. Богданова, О.Савченко [7], В. Ковальчук та ін.), інноваційних процесів у підготовці вчителя англійської мови (Е. Зінкуров, Л. Клименко [4], І. Маклагіна [5] та ін.). Однак відсутні системні дослідження щодо виявлення розвивальної ролі сучасного інноваційного навчання в системі підготовки студентів до майбутньої діяльності та відповідних методів їх реалізації.

Зарубіжні дослідження висвітлюють питання морального становлення особистості у зв'язку із її самовизначенням (Hand [9]; Krettenauer & Curren [10]), розвитку її моральної відповідальності в освіті (North, [11]), підкреслюють значущість ідеї гуманізму в освіті (Н. Drew [8]).

Мета роботи – характеристика світоглядних орієнтацій майбутнього фахівця та формулювання відповідного процесу гуманізації його свідомості, що відповідають ідеалістичній стратегії виховання, сучасному соціальному замовленню та європейським стандартам, а також роль у цих процесах можливостей вивчення англійської мови.

Матеріали та методи. Для розв'язання завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів, а саме: логіко-історичний аналіз, аналіз передового педагогічного досвіду, синтез, дедукція, узагальнення та систематизація наукової літератури, спостереження за освітнім процесом, функціонально-структурний метод, цілісно-інтегративний – для виявлення та реалізації зв'язків між різними науками, зокрема філософією, педагогікою, психологією та практикою англійської мови.

Результати та обговорення. Значні соціально-політичні та економічні зміни в українському суспільстві визначають його духовне життя, істотно впливають на розвиток у ньому інтелектуальної думки й позначаються на змісті фахової підготовки майбутнього фахівця, яка визначає пошук шляхів формування ціннісних орієнтацій у його свідомості, які забезпечуватимуть його прогрес, самовизначення й реалізацію в житті, зосереджуватимуть цілі особистості на актуальних і перспективних її інтересах, підготовку до повноцінної життєдіяльності в інформатизованому суспільстві. Європейська система цінностей та інтеграція до європейських структур, приналежність до глобалізованого світу третього тисячоліття передбачають успіхи української системи освіти в ефективній реалізації нею людського потенціалу, цілісній політиці гуманітарного розвитку.

Активізація діалогу зі світом та інтеграція у світовий культурний простір є важливим пріоритетом сучасного освітнього розвитку передбачають посилення співпраці щодо гуманізації освіти. Інтенсифікація цієї співпраці у різних сферах діяльності молодих людей, шляхи модернізації вищої школи України сприяють утвердженню їх доброї практичної підготовки, передбачають формування свідомих громадян суспільства, успішне забезпечення демократизації навчання у закладах вищої освіти (а також реалізацію програм, які враховують процес входження у світовий культосвітній простір).

Виявом гуманізації змісту освіти та зосередженості на актуальних і перспективних інтересах особистості є такі напрями його перебудови, як гуманізація стосунків учасників освітнього процесу, орієнтація на духовну й емоційну сфери у структурі особистості, створення умов для індивідуалізації та диференціації цього процесу. Як справедливо зауважує О. Савченко, «сучасне розуміння гуманістичних цінностей освіти спирається на антропологічні й соціокультурні координати», адже людина – не засіб, а мета, і педагогічна реалізація таких цінностей передбачає належне оцінювання «природної основи людини» та «підвищення загальної культури особистості, прилучення до національних і загальнолюдських цінностей, а це вимагає посилення культурологічної спрямованості освіти» [7, с. 21]. Відтак педагог підкреслює важливість глобальної відповідальності людини за життя інших та формування у неї відповідного світогляду. «Старий гуманістичний ідеал, – вважає О. Савченко, – був пов'язаний з ідеями тотального управління людиною соціальними і природними процесами, які включали ідеї боротьби, придушення, оволодіння, панування. Новому розумінню ставлення до природи і людства відповідає не ідеал антропоцентризму, а ідея екоеволюції, спільної еволюції природи і суспільства» [7, с. 22 – 23].

Відтак важливо усвідомлювати цілісність особистості людини, яка поєднує в собі природне, соціальне і культурне. Як справедливо підкреслює О. Савченко, намагання прискорити соціальний розвиток «багато в чому зумовило виховання прагматичного мислення, нерозвинену духовність, зневажання національної культури» [7, с. 22]. Усе це вимагає цілісний підхід до вивчення педагогічних явищ і процесів, тісного зв'язку з іншими, встановлення залежностей між ними. Така цілісність забезпечується уже навчальними планами, програмами й підручниками, оскільки забезпечує конструювання усього змісту педагогічної освіти.

За основу формування змісту освіти важливо брати пріоритет моралі (в усіх сферах життя) людини, визнання абсолютності її моральних істин. Задля засвоєння студентами соціального досвіду сучасні заклади вищої освіти дбають про формування громадянина-патріота Української держави, досягнення духовності народу, а також високої культури міжнаціональних взаємин.

Саме задля якісної професійно-педагогічної підготовки студентів до майбутньої діяльності, створення чогось нового в цій діяльності створюють інноваційні технології, забезпечують певні відкриття, винаходи, вдосконалення, адаптовані до конкретних умов, володіння системним мисленням, здатністю до творчості, вибір певних шляхів розв'язання проблеми та передбачення імовірних наслідків (трансформація чиєїсь наукової ідеї в практику, результат творчого пошуку особистості й формування нових ідей – новація).

Оптимальне співвідношення репродуктивної діяльності студентів із творчою роботою та раціональної організації розумової праці спонукає до вивчення англійської мови у зв'язку з потребами полікультурного оточення студентів, активною участю їх у навколишньому житті, пошуком засобів стимулювання самостійної творчої діяльності, що зобов'язує використовувати прийоми активної роботи, проводити групування матеріалу, виділяти у ньому головне, складати плани відповідей, проектувати цю роботу на практиці. Таке реформування змісту сучасної підготовки фахівців та визначення нових технологій організації вивчення англійської мови передбачають поєднання інформатизації й творчості у гармонійному розвитку особистості. Адже творча особистість характеризується здатністю не просто підходити до роботи оригінально й нестандартно, шукати ефективне розв'язання проблем, а також (для діяльності студента як суб'єкта) реалізовувати потребу в експериментуванні з матеріалом, виділенні в ньому загального і конкретного тощо. Так, на заняттях з вивчення дисциплін (в т.ч. англійської мови) практикуються бесіда, проблемно-пошукова вправа чи пошукова лабораторна робота, проблемна (чи евристична) бесіда, проблемно-пошукова практична робота, які якраз забезпечують роботу кожного на межі можливостей (задля розвитку), свободу у виборі варіантів розв'язання ситуацій, творчість.

У цьому зв'язку іноземна мова як важливий засіб міжкультурного спілкування є важливою передумовою для особистих, професійних, культурних чи економічних контактів. Інтерактивні технології дозволяють студентам активно працювати, використовувати цілу систему методів, форм і засобів навчання, які дають можливість застосовувати уміння активно слухати, виробляти спільну думку, сприяти міжособистісному спілкуванню. Наприклад, учасники часто захищають свої пропозиції, приймають поправки, обговорюють недоліки та досягнення. Соціальну компетентність С. Ніколаєва вважає важливою складовою лінгвосоціокультурної компетентності [6, с. 13].

Безперечно, при вивченні англійської мови активно застосовуються діалоги, драматизація, комунікації, які найкраще моделюють мовленнєві ситуації й реалізують діяльнісний та комунікативний підходи до навчання англійської мови. Драматико-педагогічний метод повністю зорієнтований на дію, «вживання» в ситуацію. Рольові ігри імітують реальність призначення ролей,

визначають ставлення до конкретної життєвої ситуації або проблеми [4, с. 6]). Це означає безперервне спілкування, формування високодуховної атмосфери для нього, вимогу бути дружнім, толерантним у спілкуванні, відстоювати свою позицію, не нав'язувати власних думок тощо. Адже мова використовується як засіб спілкування у конкретній ситуації, а спрямованість на перетворення дійсності, здобування інформації про неї зумовлюватимуть творчий характер діяльності, тобто свідчитимуть про новий її результат.

Зміст діалогів є основою для забезпечення соціокультурного розвитку студентів, способу життя, поведінки носіїв мови, ознайомлення з національним менталітетом, вчить будувати толерантні взаємини між людьми (на основі любові та взаємоповаги). Він цінний для мовленнєвого етикету [12], невербального мовлення (впливає на міміку, жести).

Суб'єктно-суб'єктні стосунки між педагогом та студентом визначають якісну професійно-педагогічну підготовку вчителя англійської мови. Якщо вони вступають у міжособистісну взаємодію як партнери, то це визначає зміну ролей педагога та студента. Педагог стає організатором самонавчання і практичної діяльності студента. Моральні почуття обов'язку, честі, гідності, емоції та переживання, уявлення та переконання, погляди та ідеали, що є змістовим аспектом моральної свідомості, проєктують моральний стан майбутніх фахівців [2, с. 46–57].

Створення умов для повноцінного життя студентів, їхнього фізичного та духовного розвитку передбачає абсолютність гуманістичних цінностей [2, с. 273], неприйняття суб'єктивного їх тлумачення. Саме їх людина приймає за міру своїх вчинків, до них прагне все життя.

Реалізація моральних ідеалів у житті та єднання з високими ідеалами забезпечується шляхом практикування чеснот в мовленнєвій діяльності, через участь в діалогах. Оскільки добро є умовою дієвого ставлення до дійсності, то моральні цінності людських вчинків чи взаємин виявляються як моральний взірєць, що складає здорову серцевину людини. Зрозуміло, що засоби комунікацій, масової інформації повинні орієнтуватися на процес становлення духовних цінностей. Саме на моральних якостях, сумлінні, почутті сорому за погані вчинки будуються взаємини учасників освітнього процесу, і це відображається передовсім у гуманізації й демократизації стосунків цих партнерів у спілкуванні. Отже, акцент на вдосконаленні професійної підготовки студентів задля їх соціалізації означає зв'язок з різними міжнародними сферами діяльності, здобуття фаху світового зразка.

Висновки. Гуманізація свідомості фахівця, яка означає увагу до людини та її духовного світу, можливостей, моральних цінностей і відповідає соціальному замовленню та європейським стандартам, стосується також особистісної зорієнтованості змісту освіти, його акценту на становленні людяності, характеристикі процесу гуманізації як самогуманізації.

Формування світоглядних орієнтацій майбутнього фахівця у вивченні англійської мови, які акцентують на розширенні його духовного світу, дозволяє втілювати орієнтири його підготовки до самостійної діяльності. Якісну професійну підготовку фахівця у вивченні англійської мови забезпечують суб'єктно-суб'єктні стосунки викладача зі студентами, налагодження міжособистісної взаємодії з ними, практикування моральних почуттів, участь у діалогах тощо, які проєктують високі моральні орієнтири у такий підготовці. Така підготовка підвищує мотивацію студентів, створює високодуховну атмосферу та позитивний психологічний клімат, втілює ідеї інтегрованості навчання, забезпечує умови для глибокої самореалізації здобувачів освіти, розширення їхнього соціокультурного світогляду. До того ж, особливості забезпечення духовного потенціалу молодих людей в родині, існування зразків для наслідування тощо впливають на формування світоглядних орієнтацій майбутнього фахівця.

Перспективними напрямками дослідження є розкриття технологічних аспектів формування світоглядних орієнтацій майбутнього фахівця та визначення відповідних методичних рекомендацій.

Список використаних джерел:

1. Ашиток Н. Методологічні підходи до вивчення виховної роботи з дітьми Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка», 6/38, 15–25, DOI: 10.24919/2313-2094.6/38.119508.
2. Васянович Г. Педагогічна етика: навч.-метод. посіб. Львів: Норма, 344 с.
3. Карпенко О. Європейський вимір модернізації вищої педагогічної освіти України. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка», 5/37, 39–47, DOI: 10.24919/2313-2094.5/37.102609.
4. Клименко Л. Інтерактивні технології та критичне мислення. English, 2010. № 7. С. 5–6.
5. Маклагіна І. Ю. Інтерактивні технології в навчанні іноземної мови. Англійська мова та література, 2010. № 22–23. С. 17–20.
6. Ніколаєва С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. Іноземні мови, 2010. № 2. С. 11–17.
7. Савченко О. Цілі й цінності реформування сучасної школи. Шлях освіти. 1996. № 1. С. 20–23.
8. Drew, H. What is the Humanistic Theory in Education? Retrieved from: <https://helpfulprofessor.com/humanist-theory-in-education/>
9. Hand, M. A Theory of Moral Education. Oxfordshire: Routledge. 126 p.
10. Krettenauer, T. & Curren, R. Self-determination theory, morality, and education: introduction to special issue. Journal of Moral Education, 49:3, 275–281. DOI: 10.1080/03057240.1794173

11. North, B. B. Toward promoting humanity: intellectual virtues and moral responsibility. *Philosophy of Education*, Volume 53, Issue 2. Pp.461–466.
12. Via, R. Doing remote theatre. *ELT Journal*. Vol. 77, Issue 1, Jan. 2023. Pp. 118–120.

Transliteration of References:

1. Ashytok H. (2018). Methodological approaches to studying upbringing work with children. *Liudynoznavchi studii. Seriiia "Pedahohika"*, 6/38, 15–25, DOI: 10.24919/2313-2094.6/38.119508. [in Ukrainian].
2. Vasianovych, H. (2005). *Pedahohichna etyka*. [Pedagogical ethics]. Lviv: Norma, 344 p. [in Ukrainian].
3. Karpenko, O. (2017). Yevropeiskyi vymir modernizatsii vyshchoi pedahohichnoi osvity Ukrainy. [European dimension of the modernization of higher pedagogical education of Ukraine]. *Liudynoznavchi studii. Seriiia «Pedahohika»*, 5/37, 39–47, DOI: 10.24919/2313-2094.5/37.102609. [in Ukrainian].
4. Klymenko, L. (2010). *Interaktyvni tekhnolohii ta krytychne myslennia*. [Interactive technologies and critical thinking]. English. 2010. № 7. Pp. 5–6. [in Ukrainian].
5. Maklahina, I. (2010). *Interaktyvni tekhnolohii v navchanni inozemnoi movy*. [Interactive technologies in foreign language teaching]. *Anhliiska mova ta literatura*. 2010. № 22–23. Pp. 17–20. [in Ukrainian].
6. Nikolaieva, S. (2010). Tsili navchannia inozemnykh mov v aspekti kompetentnisonoho pidkhodu. [Objectives of teaching foreign languages in the aspect of a competency-based approach]. *Inozemni movy*. 2010. № 2. Pp. 11–17. [in Ukrainian].
7. Savchenko, O. (1996). Tsili y tsinnosti reformuvannia suchasnoi shkoly. [Objectives and values of contemporary school reform]. *Shliakh osvity*. 1. Pp. 20–23. [in Ukrainian].
8. Drew, H. (2020). What is the Humanistic Theory in Education? Retrieved from: <https://helpfulprofessor.com/humanist-theory-in-education/>
9. Hand, M. (2017). *A Theory of Moral Education*. Oxfordshire: Routledge. 126 p.
10. Krettenauer, T. & Curren, R. (2020). Self-determination theory, morality, and education: introduction to special issue. *Journal of Moral Education*, 49:3, 275–281. DOI: 10.1080/03057240.1794173
11. North, B. B. (2019). Toward promoting humanity: intellectual virtues and moral responsibility. *Philosophy of Education*, Volume 53, Issue 2, P.461–466.
12. Via, R. (2023). Doing remote theatre. *ELT Journal*. Vol. 77, Issue 1, Pp. 118–120.

Отримано 8.02.2024
Рецензовано 12.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 15.02.2024
Прийнято до друку 20.02.2024

MARIANA BRODA,

Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Drohobych Ivan Franko State
Pedagogical University, Drohobych, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8841-9807>
E-mail: mariana.broda@dspu.edu.ua

**SHAPING WORLDVIEW ORIENTATIONS IN FUTURE SPECIALISTS IN THE ENGLISH
LANGUAGE LEARNING PROCESS**

* публікація здійснена за підтримки СЄІП (Україна - Франція) та
БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.22>

ЗАБІЯКА І.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної
та української філології,
Луцький національний
технічний університет,
м. Луцьк, Україна

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

ZABIYAKA I.M. The development strategy of lifelong vocational education in the European Union. *The quality of education and quality control are the most important elements of the functioning and management of educational systems. The European system of education and a number of European national educational systems that are part of it are no exception. The European Commission and the Criteria and Indicators Council are responsible for the ideology, education policy of the EU, the structure of the system for assessing the quality of education. Representatives of the European Trade Union Confederation of Educators (ETUCE) take an active part in the development of ideology, standards, programs, requirements for the quality of education, criteria and indicators. The article studies the main trends in the development of the higher vocational education system in leading European countries, forms and methods of organizing educational activities. The formation of an innovative educational environment is associated not only with the application of new techniques, methods and forms of organization of the educational process, the use of modern equipment and information technologies. Exploring innovative processes in the system of higher vocational education, we should use of historical experience, as well as on specific methods of the educational process, techniques and methods used in foreign practice of higher vocational education. The article considers approaches to assessing the quality of modern European education and some trends in its modernization. It is shown that the quality of education and quality control*

are the most important elements of the functioning and management of educational systems and that the modernization of a country's education system should be carried out taking into account its own national strategic goals and objectives of economic and social development. The Lifelong Learning Program (LLP) is revealed by the article to be the most large-scale and resource-intensive project currently being implemented in the European Union, which is taking advantage of initiatives provided in strategic documents. The study presents a system of sectoral programs that are distinguished by taking into account different aspects.

Keywords: higher vocational education, lifelong learning, EU single educational space, modernization, educational project, educational program.

ЗАБІЯКА І.М. Стратегія розвитку неперервної професійної освіти та у Європейському Союзі. Якість освіти та контроль якості є найважливішими елементами функціонування та управління освітніми системами. Не є винятком і загальноєвропейська система освіти та низка європейських національних освітніх систем, що входять до її складу. За ідеологію, політику освіти ЄС, структуру системи оцінювання якості освіти відповідає Європейська комісія та Рада з критеріїв і показників. Активну участь у розробленні ідеології, стандартів, програм, вимог до якості освіти, критеріїв і показників беруть представники Європейської профспілкової конфедерації освітян – European Trade Union confederation of education (ETUCE). У статті досліджено основні тенденції розвитку системи вищої професійної освіти в провідних європейських країнах, форми та методи організації освітньої діяльності. Формування інноваційного освітнього середовища пов'язане не тільки із застосуванням нових прийомів, методів і форм організації освітнього процесу, використанням сучасної техніки та інформаційних технологій. Досліджуючи інноваційні процеси в системі вищої професійної освіти, ми повинні спиратися на використання історичного досвіду, а також на специфічні методи освітнього процесу, прийоми і методи, які використовуються в зарубіжній практиці вищої професійної освіти. У статті представлені підходи до оцінювання якості сучасної

європейської освіти та деякі тенденції її модернізації. Показано, що якість освіти та контроль якості є найважливішими елементами функціонування та управління освітніми системами і що модернізація системи освіти країни має здійснюватися з урахуванням власних національних стратегічних цілей і завдань економічного та соціального розвитку. У статті розкрито найбільш масштабний та ресурсномісткий проєкт, який реалізується на сучасному етапі в Євросоюзі, Програма неперервної освіти (Lifelong Learning Programme (LLP)), яка впроваджує ініціативи, передбачені стратегічними документами. У дослідженні представлено систему секторальних програм, які характеризуються врахуванням різних аспектів.

Ключові слова: вища професійна освіта, неперервна освіта, єдиний освітній простір ЄС, модернізація, освітній проєкт, освітня програма.

Постановка проблеми. Станом на сьогоднішня уніфікована система неперервної освіти в Європейському союзі розглядається як фактор формування суспільства, побудованого на знаннях, і як довгостроковий інструмент подолання наслідків змін способу життя, виробничої діяльності та принципів функціонування безпосередньо освітніх інститутів

Якісні зміни «епохи знань», що актуальні сьогодні в науково-дослідницькому та експертному середовищі, а також у галузі публічної політики, висувають завдання щодо врегулювання освітньої системи та пошуку оптимальних механізмів адаптації до цих змін.

Суттєвою реакцією на чимало регіональних і глобальних тенденцій та викликів ХХІ ст., повинна бути сформована ефективно дієва модель «навчання впродовж усього життя» (longlife learning), яка уперше втілюється на такому рівні та в таких масштабах. Ініціативи Європейського Союзу у даному контексті, зумовлюють дослідницький інтерес і утворюють умови щодо впровадження прогресивного досвіду в реформуванні системи освіти в руслі поступової інституціоналізації неперервної освіти [1].

Аналіз актуальних досліджень. Щодо дослідження загальноєвропейських тенденцій розбудови вищої професійної освіти та перспектив її впровадження і можливостей використання в сучасних вітчизняних реаліях освіти, найбільш ґрунтовними є наукові пошуки зарубіжних та українських науковців. Вагомими в теоретичному та методологічному аспекті є положення вітчизняних науковців, у роботах яких досліджуються загальноєвропейські напрями та сучасні тренди

розвитку вищої професійної освіти Європейського Союзу: С. Гончаренко, Р. Гуревич, Л. Лук'янова, В. Огнев'юк, С. Сисоєва; організація системи професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі: А. Алексюк, В. Бондар, М. Євтух, О. Падалка, В. Рибалко.

Пошуки концептуальних шляхів щодо оновлення вищої професійної освіти в Україні обумовлюють підвищення наукових інтересів до вивчення міжнародного досвіду країн ЕС: С. Амеліна, А. Андрощук, Н.Бідюк, О. Бочарова, С. Головка, Л.Гриневич, Т. Десятова, М. Зверєва, І. Зязюн, К.Корсак, А. Кирда, Г. Поберезька.

У контексті нашого наукового пошуку є важливими доробки зарубіжних вчених: Ф. Альтбах (Ph. Altbach), Ю. Бранденбург (U. Brandenburg), Х. де Віт (H. de Wit), С. Маргісон (S. Marginson), С. Робертсон (S. Robertson), Л. Рамблей (L. Rumbley) та багатьох інших.

Мета статті – дослідження орієнтованих на конструкцію єдиного освітнього простору в ЕС наднаціональних ініціатив, передусім програм і проєктів, що слугують інструментом практичного регулювання освітніх систем.

Виклад основного матеріалу. Для більш детального тлумачення процесу організації освітнього процесу важливо додати наступне: неперервна професійна освіта передбачає навчання на всіх стадіях життєдіяльності людини, задоволення власних і суспільних потреб, потребує постійного поновлення і збільшення знань в усіх царинах соціальної практики.

Розширене розуміння зазначеного концепту дає змогу позбутися усвідомлення ролі неперервної освіти винятково в межах успішно функціонуючої системи професійної підготовки та перепідготовки кадрів або сукупності закладів освіти для дорослих. Спираючись на зазначене, реалізація відповідних завдань виходить за межі традиційних інститутів і передбачає активне включення до процесу навчання населення до позаосвітніх закладів.

Метою цієї статті є дослідження орієнтованих на конструкцію єдиного освітнього простору в ЕС наднаціональних ініціатив, передусім програм і проєктів, що слугують інструментом практичного регулювання освітніх систем.

В контексті поставленого завдання доречно зазначити, що конструкція єдиного освітнього простору в ЕС не передбачає демонтажу національних структур.

Зазначені акценти в конкретних діях спрямовуються на інтеграцію ресурсів і подальше нівелювання кордонів внутрішньоевропейського транснаціонального руху суб'єктів і ресурсів освіти та розширення діапазону можливостей для їх мобільності.

Вектор формування єдиного простору неперервної освіти в Європі як елемент інтеграційного процесу закладено в «Меморандумі неперервного навчан-

ня» (Memorandum on Lifelong Learning), ухваленому за підсумками саміту Європейської ради, що відбувся в Лісабоні у 2000 р. [3]. У документі наголошується про необхідність конструювання цілісної системи освіти, де неперервність виступає провідним принципом для політики в галузі професійної освіти.

Логіка обґрунтування зазначеного положення ґрунтується на двох взаємопов'язаних аргументах:

- європейське співтовариство стрімко розвивається в напрямку становлення «економіки, побудованої на знаннях», і визнання цього факту покладено в основу імперативу щодо створення єдиного простору «неперервної освіти для всіх». Епоха інформаційної суспільства, що динамічно змінюється, висуває якісно нові завдання перед системою професійної освіти з її особливою, функціональною сутністю. У цих умовах динамізм ситуації передбачає напрацювання нових інструментів інституційної релевантності, яку повинна забезпечити система неперервної освіти.
- Другий аргумент вбудований у соціально-політичний контекст і обґрунтовує нові принципи політики в галузі професійної освіти з позиції гострої для об'єднаної Європи проблеми – етнічного та мовного розмаїття. Виступаючи як своєрідний виклик мультикультурній реальності, Європа перед професійною освітою ставить завдання підготовка фахівця, який володіє здатністю до функціонування й адекватного існування в особливих історичних умовах. Як і інші сфери, освіта у даному контексті розглядається як рушійна сила інтеграції, що об'єднує відносно розрізнені частин союзного освітнього простору.

Надважливим аспектом Меморандуму стало визнання того факту, що освіта перестала бути монопольною прерогативою відповідних закладів. Закріплене принципом «навчання впродовж в життя» (longwide learning) нове розуміння навчання постає в єдності трьох його форм: формального (formal learning), що реалізується в інституціоналізованій формі, яка передбачає видачу документа за результатами засвоєння будь-якої програми; неформального (non-formal learning), що передбачає навчання на базі молодіжних, профспілкових, громадських, релігійних та інших організацій. Таке навчання, як правило, не потребує видачі документальних свідоцтв за результатами підготовки і спрямоване на забезпечення формування соціально-побутової компетентності особистості.

Найважливішою, але, при цьому, складно вимірювальною і вразливою для критики формою є інформальне навчання (informal learning), до якого відносять різні варіанти самоосвіти, здійснюваної особистістю за допомогою широкого діапазону сучасних технологій.

За своєю сутністю, інформальне навчання – це індивідуальна когнітивна діяльність особистості, яка невід’ємно переплітається з поза трудовою та поза професійною повсякденністю суб’єкта. Читання книжок, журналів, перегляд телепередач, пізнавальний веб-серфінг і, в окремих випадках, отримання знань від авторитетної людини – ці та багато інших практик особистого вільного часу, що реалізуються поза інституційними формами, лежать в основі інформального навчання.

Найбільш вразливий аспект такої форми навчання, що піддається критиці – складна вимірювальність результату, а відтак, піддається сумніву можливість моделювання відповідних організаційно-технологічних рішень.

При цьому раніше інформальне навчання в стратегіях національних освітніх політик ЄС розглядалося факультативно або зовсім ігнорувалося як малозначуще.

Конкретизація заходів щодо формування в Європейському Союзі єдиного простору неперервної професійної освіти була здійснена в рамках доповіді Європейської комісії «Втілення в життя Європейської зони неперервного навчання» (Making a European Area of Lifelong Learning a Reality) у 2001 р. [4]. З огляду на варіативність освітніх систем, комісія визнала за необхідне поступову побудову єдиного освітнього простору, який об’єднує і трансформує (але не ліквідує) локальні структури та програми підготовки.

Системоутворювальний принцип неперервності, у поєднанні з рівнодоступністю освіти для будь-якої людини, ставить у такий спосіб принципово нові завдання перед очільниками освітньої політики та перед закладами професійної освіти.

Необхідність модернізації європейських освітніх систем відображено у документах Болонського процесу. У резолюціях семінару «Визнання документів і системи кредитів у контексті неперервного навчання», що відбувся в Празі у 2003 р., окреслюються пріоритети змін у діяльності закладів вищої освіти, громадських організацій і міжнародних структур, які регулюють освітні процеси в Європі [5].

Відтак, з найбільш вагомим вимог до закладів вищої професійної освіти зазначено:

- перегляд принципів діяльності та підходів щодо навчання впродовж усього життя, впровадження студентоцентричного освітнього процесу, активізація взаємодії з місцевими спільнотами, а також розвиток партнерських взаємовідносин з іншими закладами освіти;
- узгодження змісту підготовки з урахуванням інтеграції формального, неформального та інформального навчання з метою забезпечення доступності до подальших рівнів освіти.

Для суспільних і наднаціональних структур, які визначають зміст політики в галузі реформування системи професійної освіти, передбачені наступні вимоги:

- визначення мети та інструментів щодо розвитку системи кваліфікаційних вимог з урахуванням інтеграції форм неперервної освіти;
- забезпечення права на справедливе визнання кваліфікацій з урахуванням відмінностей освітніх систем;
- підтримка та стимулювання закладів освіти щодо реалізації політики неперервної освіти;
- вироблення системи оцінювання, в окремих випадках, і акредитації закладів освіти, які реалізують практики неперервної освіти.

Найбільш масштабним і ресурсномістким проектом, що нині реалізується в Євросоюзі, є Програма неперервної освіти (Lifelong Learning Programme (LLP)), яка впроваджує ініціативи, передбачені стратегічними документами [6].

Модельований континуум неперервної освіти базується на кількох підпрограмах (секторальних програмах), які з урахуванням різних аспектів вибудовують систему професійної освіти і передбачають досягнення спільних цілей. Так, до основних ініціатив належать:

Comenius – програма, яка спрямована на підвищення якості шкільної освіти, сформувати у здобувачів освіти здатність до самостійного пошуку інформації та навчання. Реалізація програми забезпечує досягнення поставлених завдань, – об'єднання інтелектуальних ресурсів Європейських закладів освіти за допомогою формування системи горизонтальних зв'язків між представниками професійної спільноти, узагальнення позитивного педагогічного досвіду, ефективної організації освітнього процесу. Окрім того, програма стимулює мобільність здобувачів освіти, варто також зауважити, що елементом зазначеної програми є використання інформаційно-комунікаційних технологій, підтримкою яких є розроблена електронна платформа E-twinning.

Erasmus – програма, яка передбачає комплекс заходів, спрямованих на стимулювання студентського та академічного обміну. Ця програма забезпечує реконфігурацію закладів вищої професійної освіти, забезпечуючи їм динаміку оновленого поступу інституційної відкритості.

Leonardo – програма, яка забезпечує підтримку професійної підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів. Впровадження цієї програми спрямоване на вирівнювання професійно-кваліфікаційного дисбалансу, що неминуче виникає на ринку праці під впливом розвитку технологій. Основне завдання програми Leonardo – створення умов для територіальної та професійної мобільності, динамічного перенавчання працездатного населення за необхідними для економіки регіону галузями.

Grundtvig – програми підтримки освіти дорослого і літнього населення. Заходи програми, що реалізуються в межах усього проекту, не пов'язані із

професійною діяльністю людини, а стосуються сфери її особистих інтересів, вони спрямовані на заповнення дозвілля індивіда, забезпечення його постійної особистісної актуальності та культурній адаптації. У даному контексті досить важливою є особливість даного проєкту – відсутність будь-яких жорстких регламентацій за формою реалізації такого навчання.

На підтримку регіональних програм було розроблено проєкт *Transversal*, створений на забезпечення єдності кваліфікаційних вимог, відкритість і подальшу інтеграцію освітніх систем. В контексті даного проєкту організовуються семінари, конференції, дискусійні клуби для представників освітнього менеджменту, метою яких є обмін досвідом, поширення найкращих практик створення та управління освітніх структур усіх рівнів [7].

Окремою від LLP, але такою, що активно підтримується в ЕС, є програма *Youth in Action*. Програма представлена комплексом проєктів, що передбачають забезпечення організаційної та фінансової підтримки саморозвитку молоді віком від 18 до 30 років. Реалізація програми спрямована на формування професійних і загальнокультурних навичок і здібностей, стимулюючи включення молодих людей у неформальне навчання за широким спектром напрямів. Програма також включає підтримку бізнес-ідей та проєктів молоді [6].

Зміст представлених програм демонструє широкий спектр спрямованості освітніх проєктів, на створення умов для індивідуального заохочення до навчання людини в будь-якому віці, з будь-якими потребами і життєвою ситуацією, а також об'єднання інтелектуальних ресурсів для вирішення великого обсягу завдань.

У цьому аспекті зазначимо, що описані програмні інтенції Європейської спільноти відображають дуальну функціональність неперервної професійної освіти. Програми містять ініціативи, спрямовані на розвиток як професійних навичок, так і загальнокультурних компетентностей громадян. Регіональні проєкти, які входять до Програми неперервного навчання (LLP), охоплюють увесь спектр описаних нами форм навчання і передбачають стимулювання закладів освіти та усіх громадян до активного приєднання до процесів навчання.

Ще одним суттєвим документом, який визначає зміст реформ, є «Стратегія європейського співробітництва у галузі освіти та професійної підготовки» (Strategic framework for European cooperation in education and training), ухвалена главами держав Європейського союзу [8]. Стратегія прийшла на зміну програмі «Освіта та професійна підготовка 2010» (Education and Training 2010). Викладені у документі положення та ініціативи передбачають забезпечення міждержавної кооперації і спрямовані досягнення низки довгострокових цілей: 1) втілення в життя системи неперервного навчання та професійної й освітньої мобільності; 2) підвищення ефективності та якості освіти і професійної підготовки; 3) забезпечення рівності, соціальної згуртованості та розвиток активної громадянської

позиції; 4) посилення творчого та інноваційного потенціалу (включно з підприємницькою активністю) на всіх рівнях освіти та професійної підготовки.

Основна мета усього Європейського співтовариства, декларована в резолюціях і програмах, – забезпечення динамічного розвитку Європи, повернення втрачених позицій лідерства в глобальному світі. Фактором такого розвитку розглядається система освіти, яка гнучко адаптується до постійних змін соціальної реальності. І в даному контексті важливо зазначити, що освіту, змодельовану відповідно до поставлених цілей, розглядають якщо не єдиним, то одним із небагатьох адекватних способів вирішення проблем європейського розвитку.

Висновок. У результаті дослідження зазначимо, що досвід побудови системи неперервної професійної освіти у країнах європейського співтовариства – сприятливе підґрунтя для пошуку вирішень завдань модернізації вітчизняної професійної освіти. При цьому важлива не тільки сама ідейна інтенція, але насамперед практично втілювані схеми і конструкції неперервної професійної освіти.

Комплексне оцінювання і подальше використання позитивного міжнародного досвіду, дасть змогу вибудувати схеми у вітчизняній професійній освіті. Ця обставина пояснює дослідницькі орієнтації з аналізу практик і визначає вектор пошуку успішних кейсів використання програмних принципів і конкретних рішень у царині реформування вітчизняної системи закладів освіти з урахуванням спрямованості освіти на модернізацію та подальшу міжнародну інтеграцію.

Список використаних джерел:

1. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як світова тенденція. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. Черкаси. ВІБІР, 2000. 322 с.
2. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика. Навчальний посібник. Київський університет імені Бориса Грінченка. Рівне. Овід. 2012. 352 с.
3. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission Staff working Paper. Brussels. 30.10.2000.
4. Making a European Area of Lifelong Learning a Reality. Commission of the European Communities. Brussels. 21.11.2001.
5. Bologna Seminar on Recognition and Credit Systems in the Contest of Lifelong Learning, Praha, June 5–7, 2003.
6. Lifelong Learning Programme. General Calls for Proposals 2011–2013. Strategic Priorities, 2013. 49 p.
7. European Commission. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. URL: <http://eacea.ec.europa.eu/youth> (дата звернення 7.02.24).

8. Council conclusions of 12 May 2009 on a Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training ('ET 2020'). Notices from European Union Institutions, Bodies, Offices and Agencies. Official Journal of the European Union. 28.5.2009.

Transliteration of References:

1. Nychkalo N. H. Neperervna profesiina osvita yak svitova tendentsiia. Profesiina osvita v zarubizhnykh krainakh: porivnialnyi analiz. Cherkasy. VYBIR, 2000. 322 s.
2. Sysoieva S. O., Krystopchuk T. Ye. Osvitni systemy krain Yevropeiskoho Soiuzu: zahalna kharakterystyka. Navchalnyi posibnyk. Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. Rivne. Ovid. 2012. 352 c.
3. A Memorandum on Lifelong Learning. Commission Staff working Paper. Brussels. 30.10.2000.
4. Making a European Area of Lifelong Learning a Reality. Commission of the European Communities. Brussels. 21.11.2001.
5. Bologna Seminar on Recognition and Credit Systems in the Contest of Lifelong Learning, Praha, June 5–7, 2003.
6. Lifelong Learning Programme. General Calls for Proposals 2011–2013. Strategic Priorities, 2013. 49 p
7. European Commission. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. URL: <http://eacea.ec.europa.eu/youth> (date of call 7.02.24)
8. Council conclusions of 12 May 2009 on a Strategic Framework for European Cooperation in Education and Training ('ET 2020'). Notices from European Union Institutions, Bodies, Offices and Agencies. Official Journal of the European Union. 28.5.2009.

Отримано 20.02.2024
Рецензовано 22.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2024
Прийнято до друку 27.02.2024

ZABIKA I.M.

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Studies and Ukrainian Philology, Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9535-5490>
E-mail: irina.zabiika@ukr.net

THE DEVELOPMENT STRATEGY OF LIFELONG VOCATIONAL EDUCATION IN THE EUROPEAN UNION.

* публікація здійснена за підтримки СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.23>

КУДРЯ М.М.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри лінгвістики та
перекладу, Київський столичний
університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

КЕЙС-ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

KUDRYA M.M. Case technologies for effective foreign language learning. *One of improving the effectiveness of students' cognitive activity is the use of interactive learning technologies in the educational process. In the case of interactive technology (case technology), knowledge is produced, not mastery of ready-made knowledge. The answers to the questions must be found independently. The novelty and peculiarities of the use of case study require a detailed analysis of this method as a type of interactive forms of learning, adaptation to the peculiarities of use in teaching various disciplines. There are many classifications types of cases in pedagogical literature. Case technologies include method of situational analysis; incident method; the method of analysis of business correspondence; game design; the method of situational role-playing games; discussion method. The main function of the case method is to teach students to think creatively, to solve complex unstructured problems that cannot be solved analytically. As experience shows, the introduction of the case method into the educational process for the teacher means serious work and requires considerable mobility in communicating with students during learning. For the wide application of the case method, it is necessary to create a database of cases from various disciplines.*

Key words: *Interactive learning technologies, case-technologies, case-method, effectiveness of students; cognitive activity.*

КУДРЯ М.М. Кейс-технології для ефективного вивчення іноземної мови. Одним з найефективніших засобів підвищення ефективності пізнавальної активності студентів є використання у навчальному процесі інтерактивних технологій навчання. При інтерактивній технології (кейс-технології) відбувається вироблення знань, а не оволодіння готовими знаннями. Відповіді на питання необхідно знаходити

самостійно. Новизна і особливості використання case-study вимагають детального аналізу даного методу як виду інтерактивних форм навчання, адаптації до особливостей використання при викладанні різних дисциплін. У педагогічній літературі є багато класифікацій типів і видів кейсів. Спроба систематизувати різні класифікації наведена в статті. До кейс-технологій належать: метод ситуативного аналізу; метод інциденту; метод розбору ділової кореспонденції; ігрове проєктування; метод ситуативно-рольових ігор; метод дискусії. Основна функція кейс-методу – навчати студентів креативно мислити, вирішувати складні неструктуровані проблеми, які неможливо вирішити аналітичним шляхом. Як показує досвід, введення кейс-методу в освітній процес підготовки кваліфікованих працівників для викладача означає серйозну роботу і потребує значної мобільності у спілкуванні з студентами під час навчання. Для широкого застосування кейс-методу необхідно створити базу кейсів з різних дисциплін.

Ключові слова: Інтерактивні технології навчання, кейс-технології, кейс-метод, ефективність пізнавальної активності студентів.

Ціль роботи. Однією із основних цілей інтерактивного навчання є створення комфортних умов навчання, за яких той, хто навчається, відчуває свою успішність, інтелектуальну самостійність. Особливість інтерактивних технологій у тому, що в ході навчання студенти мають можливість аналізувати те, що вони знають, розуміють і думають з цього приводу. У ході навчання студенти вчать критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин та відповідної інформації, зважувати альтернативну думку, приймати продуктивні рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми щодо проблеми, яку вирішують. Накопичений в Україні та за кордоном досвід засвідчує, що інтерактивні технології навчання сприяють інтенсифікації навчального процесу й активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Під час застосування інтерактивних технологій студентам необхідно аналізувати навчальну інформацію, творчо засвоювати навчальний матеріал; формулювати власну думку, правильно її виражати, аргументувати власну точку зору, а в разі необхідності – й дискутувати; навчитись слухати і поважати альтернативну думку; знаходити спільне розв'язання проблеми; критично мислити; аналізувати ситуації, виробляти самостійне рішення; збагачувати власний соціальний досвід через ознайомлення з різними життєвими ситуаціями; розвивати вміння самостійно працювати, творчий підхід до завдання,

ініціативність та наполегливість, толерантність і вміння працювати в команді. Одним з найефективніших засобів підвищення ефективності пізнавальної активності студентів є використання у навчальному процесі інтерактивних технологій навчання. Кейс-технології – це використання конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсом») для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень.

Суть методу полягає в використанні конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсом») для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень учнями з певного розділу навчальної дисципліни.

Кейси (ситуаційні вправи) мають чітко виражений характер і мету. Як правило, вони пов'язані з проблемою або ситуацією, яка існувала чи і зараз існує. Це завжди моделювання життєвої ситуації, і те рішення, що знайде учасник кейса, може служити як відбиття рівня компетентності і професіоналізму студента, так і реальним рішенням проблеми.

У кейс-технології не даються конкретні відповіді, їх необхідно знаходити самостійно. Це дозволяє студентів, спираючись на власний досвід, формувати висновки, застосовувати на практиці одержані знання, пред'являти власний (або груповий) погляд на проблему. В кейсі проблема представлена в неявному, схованому вигляді, як правило, вона не має однозначного вирішення.

Матеріали і методи: історія кейс-методу. Метод був вперше застосований в Гарвардській школі бізнесу в 1924 році, чиї викладачі швидко зрозуміли, що не існує підручників, потрібних для аспірантської програми в бізнесі. Їх першим рішенням даної проблеми було інтерв'ю з провідними практикантами бізнесу і написання докладних звітів про те, чим займалися ці менеджери, а також про фактори, що впливають на їх діяльність. Слухачам надавалися описи певної ситуації, з якою зіткнулася реальна організація в своїй діяльності, для того щоб ознайомитися з проблемою, аби знайти самостійно і в ході колективного обговорення рішення.

Кейс-метод широко використовується в бізнес-навчанні в усьому світі і продовжує завойовувати нових прихильників. Так, з 50-х років двадцятого століття бізнес-кейси набувають поширення в Західній Європі. Лідруючі бізнес-школи [INSEAD](#), LBS, HECParis, LSE, ESADE беруть найактивнішу участь не тільки у викладанні, а й у написанні таких кейсів.

Класифікація кейсів:

За структурою - структуровані кейси (highly structured case) — короткий і точний виклад ситуації з конкретними цифрами і даними. Для такого типу кейсів існує певна кількість правильних відповідей. Вони призначені для оцінки знань і / або вмінь використовувати одну формулу, методику в певній галузі знань.

Неструктуровані кейси (*unstructured cases*) — вони являють собою матеріал з великою кількістю даних і призначені для оцінки стилю і швидкості мислення, вміння відокремити головне від другорядного і навичок роботи в певній галузі. Для них існують кілька правильних варіантів відповідей і зазвичай не виключається можливість знаходження нестандартного рішення.

Кейси першовідкривачів (*ground breaking cases*) можуть бути як дуже короткі, так і довготривалі. Спостереження за рішенням такого кейса дає можливість побачити, чи здатна людина мислити нестандартно, скільки креативних ідей вона може видати за відведений час. Якщо проходить групове рішення, то чи може вона підхопити чужу думку, розвинути її і використовувати на практиці.

За формою подання: паперові кейси, відеокейси та ін.

За розміром:

Повні кейси (*в середньому 20-25 сторінок*) — призначені для командної роботи протягом декількох днів і зазвичай мають на увазі командний виступ для презентації свого рішення.

Стислі кейси (*3-5 сторінок*) — призначені для розбору безпосередньо на занятті і мають на увазі загальну дискусію.

Міні-кейси (*1-2 сторінки*) - як і стислі кейси, призначені для розбору в класі і часто використовуються як ілюстрації до теорії, що викладається на занятті. У багатьох випадках міні-кейс може бути сформульований коротко, у вигляді одного-двох абзаців, і забезпечений питаннями, на які потрібно дати відповідь в обговоренні.

За рівнем складності можуть бути кейси для бакалаврів, кейси для магістрів, кейси для програм та курсів підвищення кваліфікації.

За дисциплінами: педагогіка, іноземні мови тощо.

Кейс-технологія як навчальний метод використовується для того, щоб задіяти комунікативні та творчі здібності студентів, навчити їх здобувати знання та сформувати компетентності.

Що саме являє собою цей навчальний метод та які його особливості?

Суть методу полягає в використанні конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсом») для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень студентами з певного розділу навчальної дисципліни.

Кейси (ситуаційні вправи) мають чітко виражений характер і мету. Як правило, вони пов'язані з проблемою або ситуацією, яка існувала чи і зараз існує. Це завжди моделювання життєвої ситуації, і те рішення, що знайде учасник кейса, може служити як відбиттям рівня компетентності і професіоналізму учасника, так і реальним рішенням проблеми.

У кейс-технології не даються конкретні відповіді, їх необхідно знаходити самостійно. Це дозволяє студентові спираючись на власний досвід, формулювати висновки, застосовувати на практиці одержані знання, пред'являти

власний (або груповий) погляд на проблему. В кейсі проблема представлена в неявному, схованому вигляді, як правило, вона не має однозначно-го вирішення.

Цінність кейс-технології полягає в тому, що вона одночасно відображає не тільки практичну проблему, а й актуалізує певний комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні цієї проблеми.

Кейсом також називають спеціальний набір навчальних матеріалів, пред'явлених учню для вивчення.

Цілі кейс-технологій полягають в аналізі інформації (самостійно та у складі групи); пошуку ключових проблем запропонованого завдання; пошуку відомостей, які необхідні для вирішення завдання; пошуку та оцінка альтернативних шляхів розв'язання завдання та обрання найкращого рішення і складання плану дій.

Основні етапи кейс-методу є пред'явлення кейсу викладачем; індивідуальне вивчення кейсу кожним членом групи; розробки варіантів індивідуальних рішень; обговорення варіантів індивідуальних рішень в кожній підгрупі та підготовка до обговорення і дискусії.

Кейс — це одночасно і вид завдання, і джерело інформації для його виконання.

Існують наступні типи кейсів: кейс-випадок, кейс-вправа і кейс-ситуація.

Кейс-випадок – це короткий кейс, який розповідає про окремий випадок. Його можна використовувати під час заняття для того, щоб проілюструвати певну ідею або підняти питання для обговорення. Даний кейс можна прочитати дуже швидко і тому студентам не потрібно готуватися вдома.

Кейс-вправа надає студенту можливість застосувати на практиці здобуті навички. Найчастіше використовується там, де необхідно провести кількісний аналіз.

Кейс-ситуація – класичний кейс, що вимагає від студента аналізу ситуації. В ньому найчастіше ставиться запитання: “Чому ситуація набула такого розвитку і її можна вирішити?”.

Кейс-ситуація, як правило, вимагає чимало часу для ознайомлення, тому з метою економії часу бажана попередня самостійна підготовка.

Переваги використання кейс-технології: Кейс-метод або метод ситуаційних вправ є інтерактивним методом навчання, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів. Він сприяє розвитку винахідливості, вмінню вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем, спілкуватися іноземною мовою.

Кейс-метод передбачає командний характер пізнавальної діяльності, творчий підхід до пізнання, поєднання теоретичних знань і практичних навичок, глибоке занурення у ситуацію. Технологія „кейс” досить сильно впливає

на професіоналізацію студентів, формує інтерес і позитивну мотивацію до навчання. Кейс-технології дають змогу виявити різноманітні точки зору, розвинути навички аналізувати та мислити критично.

Кейс-метод застосовується нарівні з іншими методами викладання. Чим вищий рівень освітньої програми, тим легше та ефективніше працювати з кейсами. Під час використання кейс-методу навчання необхідно дотримуватися певних правил складання кейса, брати до уваги особливості роботи з кейсом у різних вікових групах, дотримуватися організаційних правил роботи над кейсом у групі і, крім того, слід правильно визначити роль викладача, оскільки під час використання кейс-методу роль викладача суттєво відрізняється від традиційної.

Методичною метою застосування кейс-методу може бути ілюстрація до теорії, чисто практична ситуація, а також їх поєднання. Однак у будь-якому випадку мета має бути вагомою, щоб робота з кейсом зацікавила студентів. Цьому сприятиме напруженість ситуації, описаної в кейсі, конфлікт, навіть драматичність, що вимагають прийняття швидких рішень.

Роль викладача при використанні кейс-методу суттєво відрізняється від традиційного: він передає свої повноваження студентам, його керівна роль зводиться до мінімуму. Втручання викладача в роботу студентів повинно бути обмеженими, воно зводиться лише до регулюючої функції, викладачу відводиться роль спостерігача. Студентів обов'язково треба підбадьорювати, відмітити сильні і слабкі сторони рішень. При використанні кейс-методу оцінки в балах не виставляються, а лише оцінюється рівень участі студентів в роботі.

Використання кейс-методу відкриває широкий простір, для творчості, самостійності, розвиває практично мислення, уміння аналізувати інформацію, формулювати і розв'язувати проблеми, а також формує життєві компетентності.

Кейс-метод (Case study) як форма інтерактивного навчання майбутніх фахівців. Реформування національної системи освіти України, сучасні тенденції світової інтеграції зводять проблему розвитку особистості в ранг пріоритетних завдань. Тому велике значення набуває впровадження інтерактивних методів навчання і виховання, яке є ефективнішим засобом в опануванні сучасних технологій, підвищенні ефективності навчання і якості знань, формуванні життєвої і професійної компетентності сучасної молоді.

Однією з інтерактивних методик, що набула популярності у Великобританії, США, Німеччини, Данії та інших країнах стала 'Case study' (кейс-метод, метод аналізу ситуацій), розроблена англійськими науковцями М. Шевером, Ф. Едейем та К. Ёйтс. Саме їй у світової практиці відводиться важливе місце для вирішення сучасних проблем у навчанні. Вперше кейс-метод був застосований у 1910 р. при викладі управлінських дисциплін у Гарвардський біз-

нес-школі, який добре відомий інноваціями, а в Україні даний метод став поширюватись тільки у другій половині 90-х років XX ст., як пізнавальна акселерація у процесі вивчення природничих наук.

Як специфічний метод навчання, кейс-метод застосовується для розв'язання властивих йому завдань. До основних його проблем належить технологізація і оптимізація; методологічне насичення; застосування в навчанні різних типів і форм та компетентісний підхід.

Цілі, на які спрямовано використання кейс-методу, залежить від типу конкретної ситуації, а саме виділяють: кейс-потреби, кейс-вибір, кризовий кейс, конфліктний кейс, кейс-боротьба, інноваційний кейс.

Навчальні завдання кейс-методу полягають у набутті навичок використання теоретичного матеріалу для аналізу практичних проблем; формуванні навичок оцінювання ситуації, вибір та організацію пошуку основної інформації; виробленні вмінь формулювати питання і запити; виробленні умінь розробляти багатоваріантні підходи до реалізації плану дії; формуванні вмінь самостійно приймати рішення в умовах невизначеності і формуванні навичок та прийомів всебічного аналізу ситуацій, прогнозування способів розвитку ситуацій та формуванні вмінь та навичок конструктивної критики.

Кейс-метод має певні переваги, так як є не тільки навчальним, а й має великий виховний потенціал з позиції **формування особистісних якостей**: розвиток працьовитості; розвиток креативності; формуванні здатності до конкурентоспроможності; формуванні готовності взяти на себе відповідальності за результати власного аналізу ситуації і за роботу всієї групи; формуванні впевненості в собі; формуванні потреби в досягненні; розвиток волевих якостей, цілеспрямованості; формуванні навичок роботи в групі; формуванні навичок комунікативної культури та формуванні соціально активної і життєва компетентної особистості, здатної до саморозвитку, самовдосконаленню і самореалізації.

Дослідження науковців свідчать, що цей метод не потребує великих матеріальних і часових витрат й допускає варіативність навчання. Проблема ситуація може бути висвітлена як при вивченні нової теми у викладенні теоретичного матеріалу так і може використовуватися з метою узагальнення та систематизації матеріалу. Як інтерактивний метод навчання кейс-метод ефективний у використанні вивченні економічних, суспільних і соціальних наук, мови й літератури та професійних дисциплін.

Робота над кейсом передбачає розбір конкретної ситуації з певного сценарію, який включає самостійну роботу; «мозковий штурм» в мережах малої групи; публічний виступ із представленням та захистом запропонованого рішення та контрольне опитування учасників на предмет знання фактів кейсу, що розбирається.

Роботу над кейсом поділяють на два основні етапи: домашня самостійна робота й робота в аудиторії.

Алгоритм проведення занять із застосуванням кейс-методу передбачає:

I етап – заздалегідь складені кейси викладач роздає студентам не пізніше як за день до заняття. Студенти самостійно розглядають кейс, підбирають додаткову інформацію і літературу для його вирішення.

II етап – заняття розпочинаються з контролю знань студентів, з'ясування центральної проблеми, яку необхідно вирішити. Розділів групу студентів на мали робочі групи дати різні ситуації для вирішення кейсу або всім однакові. Викладач контролює роботу малих груп, допомагає, уникаючи прямих консультацій. Студенти можуть використовувати допоміжну літературу, підручники, довідники. Кожна мала група обирає «спікера», який на етапі презентації рішень висловлює думку групи. У ході дискусії можливі питання до виступаючого, виступи і доповнення членів групи, викладач слідкує за ходом дискусії і шляхом голосування обирається спільне вирішення проблемної ситуації. На етапі підведення підсумків викладач інформує про вирішення проблеми в реальному житті або обґрунтовує власну версію і обов'язково оприлюднює кращі результати, оцінює роботу кожної малої групи і кожного студента.

Для ефективного використання кейс-методу необхідно створювати **спеціальні умови**: забезпечення достатньо високої складності пізнавальних проблем, які потрібно вирішувати студентам; створення викладачем логічного ряду запитань щодо пізнавальної проблеми, які спонукають студентську молодь до пошуку істини; створення в аудиторії атмосфери психологічного комфорту, яка має сприяти вільному висловлюванню студентами думки, не боячись помилки; відведення спеціального часу на осмислення способів вирішення проблеми та організація спеціальної підготовки викладачів до запровадження методики.

Таким чином, треба визначити, що застосування викладачем кейс-методу з одного боку **стимулює індивідуальну активність студентів**, формує позитивну мотивацію до навчання, зменшує «пасивних» і невпевнених у собі студентів, забезпечує високу ефективність навчання і розвитку майбутніх фахівців, формує певні особистісні якості і компетенції, а з другого **дає можливість самому викладачеві**: самовдосконалюватись, по-іншому мислити й діяти та оновлювати власний творчий потенціал.

Цілком ймовірно найближчими роками ситуативна методика стане домінуючою. Але вже в наш час в її розвитку спостерігається поєднання накопиченого міжнародного досвіду з національною методичною специфікою.

Список використаних джерел:

1. Михайлова Е. А. Кейс і кейс-метод. – К. : Центр Марк. досл. і менедж., 1999.

2. Ситуаційна методика навчання: теорія і практика / Упор. О. Сидоренко, В. Чуба. – К. : Центр інновацій та розвитку, 2001.
3. Сурмін Ю. П. Метод аналізу ситуацій (case study) та його навчальні можливості. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології : Кол. моногр. – К.: МАУП, 2005.

Transliteration of References:

1. Mykhailova E. (1999). Case and case-method. K.: Centre of marketing researches and management, 1999.
2. Situational teaching methodology: theory and practice / Compiled by O. Sydorenko, V. Chuba. K. : Centre of innovation and development, 2001.
3. Surmin Yu. (2005). Method of situational analysis (case study) and its educational possibilities. Globalization and Bologna process: problems and technologies: Col. monograph. K.: MAUP, 2005.

Отримано 19.02.2024
Рецензовано 22.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 25.02.2024
Прийнято до друку 27.02.2024

MYKOLA Mykolayovych KUDRYA,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor,
Department of Linguistics and Translation, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan
University, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8840-4402>

E-mail: kudria.m.m@gmail.com

CASE TECHNOLOGIES FOR EFFECTIVE FOREIGN LANGUAGE LEARNING

* публікація здійснена за підтримки СЄІП (Україна - Франція) та
БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953
ISSN 2959-1961
<https://osvita.eeipsy.org>
<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.24>

ЛІПІН М.В.

доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри філософії,
соціології та політології,
Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ, Україна

ВИМІРИ ОСВІТИ В ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ: ТВОРЧІСТЬ, ЗНАННЯ І СВОБОДА

LIPIN M.V. Dimensions of education in the information and digital reality: creativity, knowledge and freedom. *The transition from an extensive to an intensive type of economy is determined by the demand for a free, creative and thinking person, which requires a rethinking of the role and essence of education as a practice of liberation and development of human subjectivity. Analysis of recent research and publications. The research is based on the works of Aristotle, I. Kant, H. Hegel, P. Freire, V. Limonchenko, G. Biest, M. Kul'taeva, S. Fuller, J.-F. Lyotard and D. Dewey. The purpose of the article is to carry out an analysis of the perspectives of the constitution of education as a practice of human liberation in the conditions of the dynamics of information and digital reality. Description of the main material. As a result of the peculiarities of the circulation of knowledge in the information world, information is externalized in relation to the one who "knows". This means that the process of knowing and learning today is less and less connected with the development of the personality and the search for truth. Conclusions. The article substantiates that the implementation of education as a practice of liberation and human development requires going beyond the focus on highly specialized knowledge. Education as a purposeful development of human subjectivity is complicit in freedom, which involves the involvement of an individual in a common cause.*

Keywords: education, freedom, creativity, knowledge, human development, digital culture, information and digital reality.

ЛІПІН М.В. Виміри освіти в інформаційно-цифровій реальності: творчість, знання і свобода. *Постановка проблеми. Перехід від екстенсивного до інтенсивного типу господарювання визначається запитом на вільну, креативну і мислячу людину, що вимагає переосмислення ролі та сутності*

освіти як практики звільнення та розвитку людської суб'єктності. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ґрунтується на працях Арістотеля, І. Канта, Г. Гегеля, П. Фрейре, В. Лімонченко, Г. Бієста, М. Култаєвої, С. Фулера, Ж.-Ф. Ліотара та Д. Дьюї. Метою статті є здійснення аналізу перспектив конституювання освіти як практики звільнення людини в умовах динаміки інформаційно-цифрової реальності. Виклад основного матеріалу. У результаті особливостей циркуляції знання в інформаційному світі відбувається екстеріоризація інформації щодо того, хто «знає». Це означає, що процес пізнання та навчання сьогодні дедалі менше виявляється пов'язаним із розвитком особистості та пошуком істини. Висновки. У статті обґрунтовується, що здійснення освіти як практики звільнення і розвитку людини вимагає виходу за межі орієнтації на вузькоспеціалізоване знання. Освіта як цілеспрямований розвиток людської суб'єктності співпричетна свободі, яка передбачає залучення індивіда до спільної справи.

Ключові слова: освіта, свобода, творчість, знання, розвиток людини, дигітальна культура, інформаційно-цифрова реальність.

Постановка проблеми. Сучасна епоха демонструє завершення переходу від екстенсивного до інтенсивного типу господарювання, що характеризується запитом на вдосконалення нових технологій і відповідного їм типу людини, яка конструює соціальну реальність. В індустріальному суспільстві найбільш цінним активом організацій, фірм, об'єднань було технічне обладнання як умова та матеріальний ресурс економічного зростання. У ситуації інформаційно-цифрової реальності найважливішим активом постає творча, дієва людина, яка здатна продуктивно використовувати знання для вирішення поставлених завдань. Подібна ситуація вимагає переосмислення сутності освіти як практики звільнення та розвитку людської суб'єктності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з Античності, зв'язок освіти і свободи завжди був предметом філософських досліджень. Так, наприклад, для Арістотеля навчання і виховання тлумачиться як справа, гідна «вільнонароджених», яка не обумовлена необхідністю або примусом, а пов'язана з реалізацією свободи. Освіта – це не засіб, а мета, тому свобода реалізується завдяки дозвіллю, а не корисній праці. «Але дозвілля, – писав Арістотель, – уже в самому собі має і насолоду, й блаженство, і щасливе життя, і все це випадає на долю не зайнятих людей, а тих, хто користується

дозвіллям. Адже той, хто робить що-небудь, прагне здобути те, чого йому бракує; щастя ж – кінцева мета, пов'язана не із виснажливою працею, а, на загальну думку, з насолодою. ...для вміння користуватися дозволями у житті треба чогось навчитися, в чомусь виховатися, і як це виховання, так і це навчання містять у самих собі мету; тим часом те навчання, що характеризується необхідним (чинником) для застосування його в діяльності, має на увазі іншу мету» [1, с. 215]. Для стародавніх греків виховання це таке заняття, «яке батьки повинні давати своїм синам не тому, щоб воно було практично корисним для них, а тому, що воно гідне вільної людини і само по собі прекрасне» [1, с. 215]. Отже, свобода і освіта однаково вимагають виходу за межі утилітарного прагматизму, адже мають відношення не до чогось зовнішнього, а до сутності самої людини.

Розглядаючи проблеми освіти у світлі філософії Арістотеля, вітчизняна дослідниця В. Лімонченко вказує на продуктивності аристотелівського розуміння освіти як мети, а не засобу, як діяльності, що спрямована на розвиток людини, а не на формування вузькоспеціалізованої здібності. Згідно з В. Лімонченко, погляди античного філософа на завдання виховання дозволяють осмислити сучасну педагогічну ситуацію: «обговорення виховання є безладним і залишається абсолютно нез'ясованим, чи потрібно тренувати те, що придатне в практичному житті, чи те, що спрямоване до чесноти, чи, нарешті, те, що належить до відстороненого знання. Весь зміст виховання визначається метою, і при всій увазі до діяльних умінь, центральним стає те, що гідно вільнонародженої людини і саме по собі є прекрасним» [6, с. 27].

Єдність свободи, освіти і становлення людської особистості осмислюється багатьма сучасними іноземними вченими. Наприклад Г. Бієста і К. Сефстром наполягають на важливості осмислювати феномен освіти у його взаємозв'язку з свободою. При цьому дослідники застерігають від ототожнення свободи із сваволею або «свободою індивідуального вибору». «Хоча від початку освіта призначалась виключно для тих, хто вже був вільним, починаючи з епохи Просвітництва освіта сама по собі стала сприйматися як визвольний процес, процес, спрямований на реалізацію свободи» [10, с. 540-541]. З точки зору вчених, свобода приходить у світ разом із суб'єктивацією індивіда як процесу переривання тривалості «того, що є». «Таким чином, залишатися в напрузі між “тем, що є” і “тим, чого немає”, означає серйозно сприймати історію та сприймати освіту як фундаментально історичну, тобто відкриту до подій, до нового та непередбаченого, а не як нескінченне повторення того, що вже є, або як рух до заздалегідь визначеного майбутнього, яке може ніколи не настати» [10, с. 541], – вважають Г. Бієста і К. Сефстром.

Важливими є дослідження останніх років, у яких здійснюється спроба осмислення освіти як процесу розвитку творчої і мислячої людини. Як вважає

С. Р'одль, освіту слід тлумачити в контексті становлення особистості. «Навчання і викладання, – зазначає дослідник, – це не просто зв'язок між людьми. Це зв'язок, у якому і за посередництвом якого постає особистість» [14, с. 302]. Проте, залишається невирішеним питання, як в умовах інформаційного світу трансформується розвиток творчої особистості?

Прискорений розвиток «інформаційної епохи» безпосередньо впливає на людину і суспільство та формує запит на «нову» освіту. «У цьому випадку потрібно ґрунтуватися на тому, що нову форму економічного, ділового підприємництва має супроводжувати революція в освіті й психології» [9, с. 18]. Сьогодні можна констатувати, що така «революція» вже відбувається у вигляді «дигітальної освіти», яка підживлює мрії «цифрового суспільства» про «нову» людину. «Дигітальна революція, – вважає М. Култаєва, – точніше створювані нею міфи та ідеологеми, вже упродовж кількох десятиліть роздають обіцянки радикально змінити освіту, ущільнити і прискорити навчання, створити для дитини карколомний трамплін для стрибка у майбутнє» [5, с. 25].

На думку В. Кременя, в інформаційно-цифровому світі «як ніколи зростає здатність продуктивно, креативно мислити, на основі чого формується творчість і можливість вільного вибору. У цій ситуації постає проблема, чому, як і на основі яких методик вчити молоде покоління. Численні експерти сфери освіти стверджують, що школам варто «переключитися» на викладання «чотирьох К» – критичного мислення, комунікації, колективної роботи й креативності» [9, с. 19]. Подібні підходи до визначення ролі і значення знання та освіти в «інформаційному суспільстві» можна визначити як «оптимістичні» але вони не враховують тих тенденцій сучасності, які деконструють розуміння освіти як процесу розвитку особистості [13]. Важливо розуміти трансформацію потенціалу свободи у нових мережах інформаційно-цифрових технологій. Медіатизація культури призводить до перетворення реального у штучне, знакове. Дигіталізація культури змінює способи мислення і сприйняття навколишніх подій. Людина, як творець цифрового світу, поступово губиться у інформаційних потоках його нескінчених мереж. «Розповсюджена точка зору, що сьогодні свобода полягає в творенні масовою культурою нових світів. Однак ці «творення» здебільшого виступають в якості засобу маніпуляції масовою свідомістю» [7, с. 48]. Отже, поширеною серед сучасних дослідників є «песимістичний» підхід, в межах якого людина осмислюється не як творець нової інформаційно-цифрової реальності, а як її поневолений продукт.

Метою статті є здійснення аналізу перспектив конституювання освіти як практики звільнення людини в умовах динаміки інформаційно-цифрової реальності.

Виклад основного матеріалу. Ускладнення структури природних, соціально-економічних і культурних процесів в інформаційному світі перетворило знання на провідну силу інтенсивного розвитку суспільства. Мислення, інтелект, їх практичне втілення в процеси життя стають основою для запровадження нових технологій, підвищення їхньої якості, створення нових форм організації соціальної діяльності. Зазначена обставина стала причиною формування нових типів суспільно-економічних відносин, нових способів управління ними. У результаті можна спостерігати зміну владних і політичних способів керування людьми, їх знанням, свідомістю та мисленням. В інформаційному світі знання і освіта стають важливим ресурсом конституювання «модальної влади», тобто контролю над тим, що вважається можливим, а, що ні. «Модальна влада, – як зазначає С. Фуллер, – це контроль над тим, що може бути істинним або хибним, який оприявнюється в уявленнях про те, що є можливим і неможливим, необхідним і випадковим» [11, с. 188].

Водночас динаміка трансформацій місця, значення і ролі знання в сучасній інформаційно-цифровій реальності актуалізують питання змін у системі освіти, що постає найважливішим фактором розвитку нашої цивілізації. Нині освіта в силу свого універсального характеру є відповідальною за подальший прогрес суспільства. Його активний розвиток залежить від характеру та змісту системи освіти, рівня освіченості населення. Потрібно враховувати, що процеси динаміки мінливості та невизначеності сучасного світу поглиблюють кризу освіти. Разом із тим, вони сприяють виникненню нових перспектив і можливостей її модернізації. Проте постають запитання: «На яких засадах буде здійснюватися трансформація системи освіти? Якою метою буде визначатися її діяльність, який образ і тип людини вона буде формувати?»

Логіка розвитку інформаційно-цифрового світу перетворює знання на товар. У наш час освіта прагне бути не стільки практикою звільнення людини, скільки інструментом її адаптації до потреб соціально-економічної системи, у зв'язку з чим в інформаційному суспільстві занепадає сама ідея взаємозв'язку освіти із розвитком особистості. Згідно з висновками Ж. Ліотара, «можна очікувати сильної екстериоризації знань відносно того, хто «знає», на якому рівні пізнання він не знаходився. Старий принцип, згідно з яким засвоєння знань невіддільне від формування розуму і навіть від формування самої особистості, застаріває і буде виходити з вжитку» [13, с. 4]. Зміни класичних принципів функціонування освіти обумовлені трансформацією ролі і значення знання в сучасному суспільстві. Відношення постачальників, виробників і споживачів знання до самого знання прагне і буде продовжувати прагнути копіювати форму відношення, яке домінує між виробниками та споживачами товарів, тобто вартісну форму. В інформаційному світі завершується розпочатий в добу Просвітництва процес уречевлення знань і культури. В наш час

знання виробляється для того, щоб бути проданим. Аналогічним чином, воно споживається для того, щоб набути вартості у новому продукті. У цих умовах знання і освіта перестає бути самоціллю.

Необхідно наголосити, що нині аналіз пов'язаних із креативністю та творчістю проблем набуває значення переважно в термінах економічного дискурсу. Подібна ситуація спостерігається в багатьох соціально-гуманітарних дисциплінах, що зрештою відображається в методах осмислення та термінологічних уподобаннях під час аналізу зазначених проблем в освітянському заломленні. Так, американські дослідники Г. Драйден та Дж. Вос у своїй відомій праці «Революція в навчанні» стверджують, що сьогодні світ потребує «спеціальної дієти – нових революційних ідей», але в школі і дотепер нас не вчать «найважливішому в житті предмету – як творити нові ідеї» [3, с. 183]. Рухаючись у цьому напрямі, дослідники визначають «нові ідеї» як нові комбінації старих елементів, що цілком збігається з розумінням економічних інновацій як «нової комбінації старих елементів» [3, с. 183]. Відповідно до зазначених міркувань, перспективи та цілі сфери освіти визначаються імперативом адаптації людини до потреб розвитку економіки. Зрозуміло, що цим імперативом буде також визначатися напрям і межа творчої активності індивіда, яка змушена пристосовуватися до реалій «економіки знань».

Несвідоме прагнення пристосуватися до актуальних вимог сучасної цифрової економіки проявляється в поширенні концепцій, згідно з якими спочатку відбувається натуралізація мислення людини та її творчої активності, а вже потім – процеси людського мозку ототожнюються з роботою інформаційних машин. Так, Г. Драйден і Дж. Вос вважають, що всі ідеї та винаходи були створені людським мозком. «І якщо мозок, – пишуть вони, – має фантастичний потенціал зберігати інформацію, то він так само здатний перегруповувати інформацію в новий спосіб – творити нові ідеї» [3, с. 185].

Подібне розуміння мислення та творчості виявляється затребуваним суспільством, у якому головними каналами передачі та продукування результатів інтелектуально-творчої діяльності стають інформаційні мережі. Для того, щоб знання мали можливість вільно циркулювати в цих мережах, воно дедалі більше буде змушене знеособлюватися та трансформуватися у форму інформації. Якщо цінність інформації залежить від швидкості її поширення в Інтернеті, тоді все, що перешкоджає інформаційній мобільності, поступово стає недоцільним і надлишковим. Серед таких надлишкових перешкод може бути унікальна особистість, яка не вписується без залишку в інформаційні потоки. У результаті зазначених особливостей циркуляції знання в інформаційному світі відбувається екстеріоризація інформації щодо того, хто «знає». Це означає, що процес пізнання та навчання сьогодні дедалі менше виявляється пов'язаним із розвитком особистості та пошуком істини. Відтепер знан-

ня виробляється, щоб надалі бути проданим і спожитим для набуття вартості в новому продукті. Таким чином, ставлення до знання набуває вартісної форми: знання стає значущим «не саме по собі», «не заради істини», а для «збільшення прибутку».

«Постмодерне» сприйняття призначення освіти суперечить розумінню її як практики звільнення. Проте передумови цих тенденції були закладені з самого початку у логіці розвитку сучасності. Сваюля як абстрактна форма свободи є цілком достатньою для засвоєння розсудкового способу мислення. Там, де знання переважно циркулює у готовій формі, тобто як інформація, розвиток особистісного начала стає надлишковим. Розмова про свободу має сенс тільки в контексті актуалізації проблеми розвитку людини. Проблема свободи співпричетна запитуванню про сутність людини, адже перша є передумовою розвитку останньої. Боротьба за свободу є боротьбою за становлення людського в людині. Подібне розуміння співпричетності свободи людському розвитку розкриває обмеженість застосування ідеї «негативної свободи» в освітньому просторі. Натомість, починаючи з доби Просвітництва, під впливом розповсюдження ринкового типу економіки відбувається ствердження моделі «негативної свободи». Поступово розуміння свободи як незалежності і відсутності зовнішніх перешкод утверджується і в освіті. Популяризації даної ідеї свободи сприяв її індивідуалістичний характер. На противагу цьому, реалізація «позитивної свободи» вимагає взаємодії і співпраці колективу, що обумовлює необхідність встановлення зовсім інших форм контролю, ніж заборона або покарання.

Людські бажання і пориви далеко не завжди можуть виступати критерієм свободи. Незалежність від зовнішніх обмежень виступає тільки передумовою для розгортання свободи ставити і досягати розумні цілі: «зростаючий ступінь свободи зовнішнього прояву є засобом, а не метою» [4, с. 58]. У цьому контексті стає зрозумілим, що освіта не може сліпо слідувати за бажаннями і потягами поміщеної в центр навчально-вихованого процесу дитини (людини). Тому зворотнім боком визначення освіти як практики свободи є її визначення як дисциплінуючої практики. Саме дисципліна, як вважав І. Кант, «підпорядковує людину законам людяності і змушує її відчувати владу закону» [12, с. 446], тоді як «незалежність від законів» – це дикість. Але, будь-яка дисципліна повинна перетворюватися на внутрішню дисципліну, тобто на самоконтроль. Тому вона не може і не повинна спиратися на зовнішній примус. «Дисципліна, – писав І. Кант, – не є щось рабське: дитина повинна завжди відчувати свою свободу, але тільки так, щоб не заважати свободі інших; тому вона повинна зустрічати протидію» [с. 470]. Дисципліна і свобода поєднуються у законах розуму. Проте розум та моральне виховання

не випливають з дисципліни, адже вони, за І. Кантом, «повинні засновуватися на принципах, а не на дисципліні» [12, с. 484].

Метою освіти як практики звільнення постає перетворення свободи на основу повсякденного існування людини, перетворення її на звичку. Нагадаємо, що згідно з поглядами Г. Гегеля, педагогіка – це «мистецтво робити людей моральними: вона розглядає людину як природне створіння і вказує шлях, як її відродити, як перетворити її першу природу на другу духовну, так щоб це духовне ставало в ній *звичкою*» [1, с. 150]. Зазвичай свободу тлумачать як дещо натхнене і нерутинне але для здійснення свободи необхідною є наполеглива і тяжка праця. «У цьому розумінні свобода є навичкою, яка виробляється наполегливою роботою над собою протягом усього життя» [8, с. 316]. Навчання і виховання спрямовані на те, щоб сформувати такий набір звичок у людини, який дозволить їй не бути рабом звички. «Очевидно, існують звички, які перешкоджають нашій свободі, але без широкого набору звичок добровільна діяльність взагалі не могла б уможливитися. По суті, звички є не завадою свободі, а навпаки – її передумовою. Оскільки лише ти маєш владу змінювати власні звички, лише на тобі лежить відповідальність за те, що ти став жертвою звички» [8, с. 44], – писав з цього приводу Л. Свендсен.

Висновки. Отже, освіта як цілеспрямований розвиток людської суб'єктності співпричетна свободі, яка передбачає залучення індивіда до спільної справи. В такому випадку організація і контроль в освітньому процесі здійснює не тільки і не стільки вчитель, скільки логіка розгортання у міжсуб'єктній взаємодії культурного змісту. Не соціальна ієрархія або суб'єктивні бажання, а логіка спільної справи обумовлює місце і форми діяльності усіх її учасників. У такому контексті свобода реалізується у вигляді творчої взаємодії усіх суб'єктів навчання виховання.

Здійснення освіти як практики звільнення і розвитку людини вимагає виходу за межі орієнтації на вузькоспеціалізоване знання. Дигіталізація культури призводить до редукції осмисленого знання до форми готової інформації, яка здатна циркулювати в мережі та приносити прибуток. Швидкоплинність і динамічність інформаційно-цифрової реальності підносять значимість і цінність інформації, але одночасно вони знецінюють її. Знання, навички або новини перетворюються на товар, що швидко псується, а тому не заціпає суб'єктності задіяних у його виробленні, обміні та розповсюдженні індивідів. Репродуктивне відтворення подібних практик в освітньому просторі витісняє з нього творчість і свободу як необхідних атрибутів розвитку людини.

Список використаних джерел:

1. Арістотель. Політика; пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ: Основи, 2000. 239 с
2. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або природне право і державознавство; пер. з нім. Р. Осадчук, М. Кушнір. Київ: Юніверс, 2000. 329 с.
3. Драйден Г., Вос Д. Революція в навчанні; пер. з англ. М. Олійник. Львів: Літопис, 2005. 542 с.
4. Дьюї Д. Досвід і освіта; пер. з англ. М. Василечко. Львів: Кальварія, 2003. 84 с.
5. Култаєва М. Homo digitalis, дигітальна культура і дигітальна освіта: філософсько-антропологічні і філософсько-освітні розвідки. *Philosophy of Education*. 2020. Т. 26. №. 1. С. 8-36.
6. Лімонченко В. Освіта у світлі філософії Аристотеля. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 2. С. 22–30.
7. *Методи і принципи філософії у формуванні громадянина України: колективна монографія*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 255 с.
8. Свендсен Л. Фр. Г. Філософія свободи; пер. з норвезьк. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2016. 336 с.
9. *Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія / авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, та інші*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.
10. Biesta G., Säfström C. A. A Manifesto for Education. *Policy Futures in Education*. 2011. 9(5), 540-547.
11. Fuller S. Post-truth: Knowledge as a power game. London: Anthem Press, 2018. 207 p.
12. Kant I. Lectures on pedagogy. In G. Zöller & R. Louden (Eds.), *Anthropology, history, and education*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. pp. 437–485.
13. Lyotard J.-F. The postmodern condition: A report on knowledge; translation from the french G. Bennington, B. Massumi. Foreword F. Jameson. Manchester: University of Minnesota Press, 1984. 144 p.
14. Rödl S. Teaching, Freedom and the Human Individual. *Journal of Philosophy of Education*. 2020. Vol. 54. № 2. P. 290–304.

Transliteration of References:

1. Aristotel. (2000). Polityka; [Policy]. per. z davnogr. ta peredm. O. Kysliuka. Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].

2. Hegel, G.V.F. (2000). *Osnovy filosofii prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo* [The Philosophy of Right, or Natural Law and Political Science in Outline]. Kyiv: Yunivers. [in Ukrainian].
3. Draiden H., Vos D. (2005). *Revoliutsiia v navchanni*; [Revolution in education]. per. z anhl. M. Oliinyk. Lviv: Litopys. [in Ukrainian].
4. Diui D. (2003). *Dosvid i osvita*; [Experience and education]. per. z anhl. M. Vasylechko. Lviv: Kalvariia. [in Ukrainian].
5. Kul'taieva M. (2020). *Homo digitalis, dyhitalna kultura i dyhitalna osvita: filosofsko-antropolohichni i filosofsko-osvitni rozvidky*. [Homo digitalis, digital culture and digital education: philosophical-anthropological and philosophical-educational explorations]. *Philosophy of Education*. T. 26. № 1. [in Ukrainian].
6. Limonchenko V. (2017). *Osvita u svitli filosofii Arystotelia*. [Education in the light of Aristotle's philosophy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu*. № 2. [in Ukrainian].
7. Kremen V. H., Ilin V. V. ta inshi. (2023). *Metody i pryntsypy filosofii u formuvanni hromadianyna Ukrainy* [Methods and principles of philosophy in the formation of a citizen of Ukraine]. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].
8. Svendsen L. Fr. H. (2016). *Filosofiiia svobody* [Philosophy of freedom]; per. z norvezk. Lviv: Vydavnytstvo Anetty Antonenko; Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].
9. Kremen V. H., Ilin V. V. ta inshi. (2020). *Stratehii formuvannia tvorchoi osobystosti: metody, pryiony, formy*: [Philosophy of freedom]. Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].
10. Biesta, G., Säfström, C. A. (2011). *A Manifesto for Education*. *Policy Futures in Education*. 9(5).
11. Fuller, S. (2018). *Post-truth: Knowledge as a power game*. London: Anthem Press.
12. Kant, I. (2007). *Lectures on pedagogy*. In G. Zöller, R. Louden (Eds.), *Anthropology, history, and education*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Lyotard, J.-F. (1984). *The postmodern condition: A report on knowledge*; tanslation from the french G. Bennington, B. Massumi. Foreword F. Jameson. Manchester: University of Minnesota Press.
14. Rödl, S. (2020). *Teaching, Freedom and the Human Individual*. *Journal of Philosophy of Education*. Vol. 54. № 2.

Отримано 18.02.2024
Рецензовано 22.02.2024
Допрацьовану версію отримано 25.02.2024
Прийнято до друку 27.02.2024

MYKOLA Victorovych LIPIN,

Doctor of Philosophical Sciences, Docent, Professor Department of Philosophy,
Sociology and Political Science, State University of Trade and Economics, Kyiv,
Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0940-088X>

E-mail: m.lipin@knute.edu.ua

**DIMENSIONS OF EDUCATION IN THE INFORMATION AND DIGITAL REALITY:
CREATIVITY, KNOWLEDGE AND FREEDOM**

* публікація здійснена за підтримки СЄІП (Україна - Франція) та
БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.25>

ЛОКШИН В.С.

доктор філософії, міжнародний експерт з якості вищої освіти та науки «Еразмус+», асоційований представник Європейської асоціації викладачів вищої освіти, м. Київ, Україна

ЕЛЕКТИВНА ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФАНДРЕЙЗИНГУ У СФЕРІ ОСВІТИ

LOKSHYN V.S. Elective practice-oriented model of formation of professional competence of future specialists in fundraising in the field of education. *The article presents an elective practice-oriented model of professional competence formation of future fundraising specialists in the field of education. Applying a systemic approach, the components of the manager's training system and the corresponding connections between them were identified; the main influencing factors on the system of formation of professional competence of future fundraising specialists in the system of higher education are determined. The place of the fundraising system as a subsystem in the general system of forming the manager's professional competence is assessed. It is shown that the application of the system approach involves relatively independent components of the pedagogical process of forming the professional competence of future fundraising specialists, which are not considered in isolation, but in their relationship. The specified technological procedure makes it possible to identify the system properties and qualitative characteristics of individual elements that make up the manager's training system.*

Keywords: fundraising in education, professional competence of managers, formation of competence in fundraising, elective practical-orientated model.

ЛОКШИН В.С. Елективна практико-орієнтована модель формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзингу у сфері освіти. *Стаття презентує елективну практико-орієнтовану модель формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзингу*

у сфері освіти. Застосовуючи системний підхід, виявлено компоненти системи підготовки менеджера та відповідні зв'язки між ними; визначено основні фактори впливу на систему формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзингу у системі вищої освіти. Оцінене місце системи фандрейзингу як підсистеми у загальній системі формування професійної компетентності менеджера. Показано, що застосування системного підходу передбачає відносно самостійні компоненти педагогічного процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзингу, які розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку. Вказана технологічна процедура дозволяє виявити системні властивості і якісні характеристики окремих елементів, які складають систему підготовки менеджера.

Ключові слова: фандрейзинг в освіті, професійна компетентність менеджерів, формування компетенції з фандрейзингу, елективна практико-орфсентована модель.

Вступ. Результати аналізу психолого-педагогічного і методичного досвіду підготовки фахівців з фандрейзингу в контексті повної вищої освіти спричинили розроблення структурно-функціональної моделі процесу формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів - магістрів в перебігу загальноосвітньої підготовки.

Вказана модель виконує декілька функцій:

- а) є засобом дослідження професійної компетентності як педагогічної категорії;
- б) відображає логіку професійної діяльності майбутніх бакалаврів - магістрів щодо постійного і цілеспрямованого особистісного удосконалення;
- в) унаочнює основні позиції досліджуваного процесу, узагальнює результати та орієнтує на його постійну модернізацію.

Основна частина. Насамперед зазначимо, що модель (фр. *modele* – зразок) – це уявна або матеріально реалізована система, котра відображає чи відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна замінювати його простішим прототипом так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта [5]. Іншими словами, процес моделювання як метод, засіб, форма наукового пошуку, уможливорює детальне вивчення обраного об'єкта дослідження, дозволяє створити нову теорію, служить засобом її обґрунтування, переходом від емпіричного пізнання до теоретичного і навпаки, допомагає вибрати найбільш раціональну стратегію і тактику педагогічної діяльності.

Зважаючи на те, що “.. за властивостями моделі ми можемо дізнатися про властивості об’єкта”, у нашому впровадженні пропонується ідеальне уявлення про процес формування професійної компетентності відображає логіку наукового пошуку і є засобом розв’язання поставленого наукового завдання.

Варто погодитися з ученими у тому, що модель відображає в загальних рисах теоретичну концепцію змісту освіти, яка є підґрунтям підготовки конкретного фахівця. Зважаючи на зазначене, у нашому впровадженні моделювання має врахувати два аспекти: 1) комплекс вимог, які висуває до педагогічного процесу професійно-технічного навчального закладу сучасна педагогічна наука; 2) сукупність соціальних вимог до випускника професійно-технічного навчального закладу. Коротко зупинимося на основних складових розробленої моделі. У структурі пропонованої моделі виділяємо три блоки: *методологічно-цільовий, технологічний, діагностико-корегувальний*.

Структурно до *методологічно-цільового* блоку моделі входять: *мета* – забезпечити цілеспрямоване формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзінгу в контексті повної вищої освіти як складної, інтегрованої якості особистості, що характеризується наявністю пізнавальних мотивів, продуктивних самоосвітніх знань, умінь і навичок, досвіду професійної діяльності, цінностей, що зумовлюють готовність і здатність особистості ефективно здійснювати самоосвітню діяльність; *завдання* – систематичний розвиток пізнавальних можливостей майбутніх бакалаврів – магістрів (“умінь навчатися”) в контексті долучення їх до методів проблемно-розвивального навчання; педагогічне керівництво процесами самоосвіти, самовиховання для всебічного розвитку особистості майбутнього кваліфікованого робітника; забезпечити зростання успішності оволодіння учнями дисциплінами загальноосвітньої підготовки; сталий розвиток мотивації майбутніх бакалаврів – магістрів до професійної діяльності. Мета і завдання розробленої методичної системи підпорядковуються сучасним *соціальним вимогам* до професійної компетентності випускників професійно-технічних навчальних закладів.

До складу методологічно-цільового блоку входить низка *методологічних підходів та принципів*. Методологічні підходи розуміються як вихідні, ключові фундаментальні педагогічні положення (теорії, концепції, гіпотези), які мають загальнонауковий зміст. У свою чергу, єдність методологічних підходів (системного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно-розвивального) визначає методологію нашого дослідження “... як систему принципів і способів побудови теоретичної і практичної діяльності, ... форми і способи науково-дослідницької діяльності [3, 5, 7].

Системний підхід до формування професійної компетентності дає можливість вивчати цю здатність як складне, інтегративне утворення особистості,

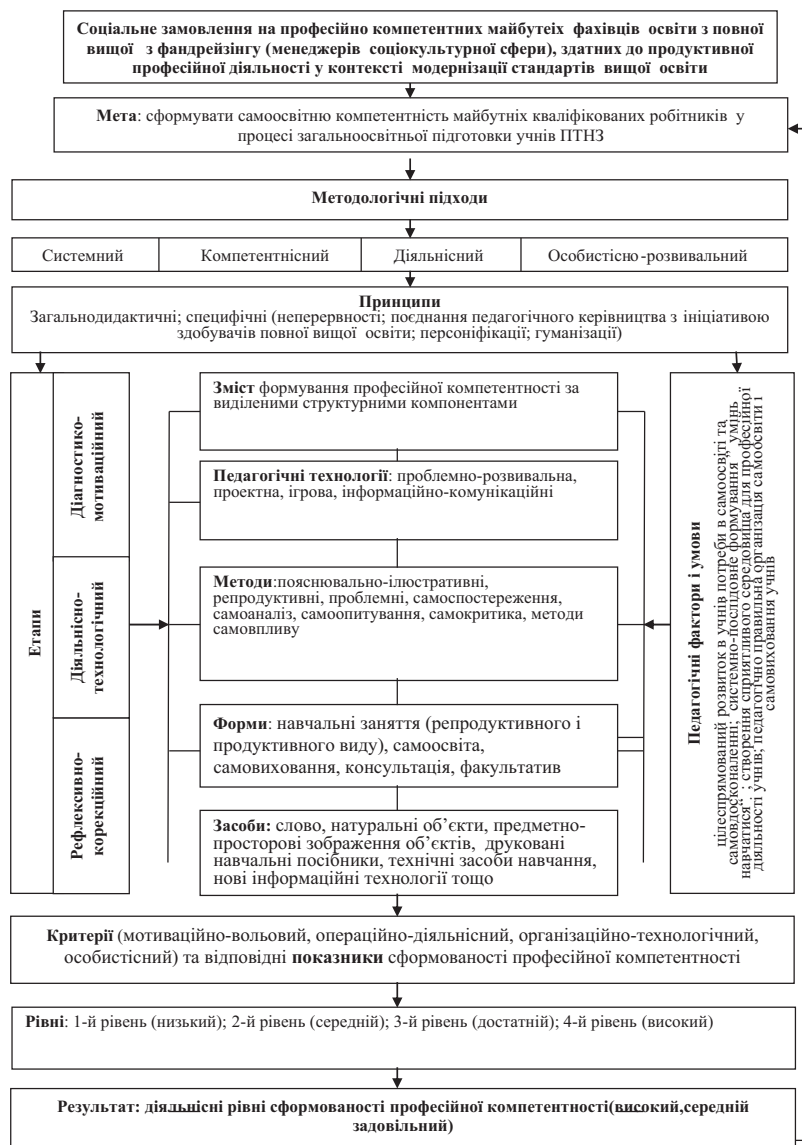

Рис 1. Модель формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзінгу (спеціалізація «менеджмент соціокультурної діяльності, освітньо-кваліфікаційні рівні «бакалавр» та «магістр»)

яке має певну структуру (мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний, організаційний і особистісно-рефлексивний компоненти). З іншого боку, застосування системного підходу передбачає поєднання в єдине ціле методичних напрямів, технологій, методів, прийомів, форм і засобів формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти та створює можливість побудови структурно-функціональної моделі системи досліджуваного процесу.

Таким чином, застосовуючи системний підхід, маємо можливість виявити компоненти системи та відповідні зв'язки між ними; визначити основні фактори впливу на систему формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти; оцінити місце системи як підсистеми у загальній системі формування професійної компетентності; визначити окремі елементи системи, на які буде здійснено вплив; вивчити процес управління системою; створити систему з ефективнішим функціонуванням; впровадити одержані результати в практику. Крім цього, застосування системного підходу передбачає, що відносно самостійні компоненти педагогічного процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку. Вказана технологічна процедура дозволяє виявити системні властивості і якісні характеристики окремих елементів, які складають систему.

Реалізація *компетентнісного підходу* передбачає зміщення акцентів з накопичення у майбутніх фахівців нормативно визначених знань, умінь та навичок до формування і розвитку здатностей творчої професійної діяльності. Щодо предмета нашого наукового пошуку, то реалізація компетентнісної концепції: гарантує високий рівень і результативність підготовки фахівця; сприяє оновленню змісту дисциплін загальноосвітньої підготовки; посилює професійну орієнтацію загальноосвітньої підготовки, вийшовши за рамки обмежень “зунівського” освітнього простору; забезпечує спроможність випускника професійно-технічного навчального закладу відповідати новим запитам ринку праці, мати відповідний потенціал для самостійного оволодіння суміжними інноваційними знаннями; створює умови для забезпечення орієнтації освітніх програм на особистість учня, тобто акцент у навчанні зміщується з того, що знає, хоче й може викладач, на те, що потрібно учневі; орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного чи бажаного результату загальноосвітньої підготовки.

Діяльнісний підхід до формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти передбачає дослідження цієї інтегративної властивості особистості як синтезу знань, умінь, навичок, якостей, здатностей здійснювати самоосвітню діяльність певного

рівня. Крім того, вказаний методологічний підхід спрямовує практичну роботу щодо розвитку професійної компетентності в напрямі формування мотивації учіння майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти, умінь вчитися, усвідомлювати навчальні завдання, визначати способи їх розв'язання, здатностей здійснювати самоосвіту та самовиховання. Зазначена методологія спрямовує педагогічний загал на безпосереднє залучення майбутніх бакалаврів - магістрів до професійної діяльності як при формуванні професійної компетентності, так і при її діагностиці.

Особистісно-розвивальний підхід дає можливість розвинути загальні, міжпредметні уміння майбутніх бакалаврів - магістрів, їх пізнавальні інтереси, потреби та мотивацію до самоосвіти та самовиховання [202; 203]. У практиці розвитку професійної компетентності майбутніх бакалаврів - магістрів професійно-технічного навчального закладу в перебігу вивчення загальноосвітніх дисциплін особистісно-розвивальний підхід центрує навчально-виховний процес на особистості вихованця, створює сприятливе для самоосвіти майбутніх бакалаврів - магістрів освітнє середовище, надає можливість майбутнім кваліфікованим робітникам ґрунтовно оволодіти технологіями і методиками розвитку власного творчого потенціалу.

Зазначена методологія формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів - магістрів реалізується при дотриманні певних принципів. У педагогічних дослідженнях [157; 170; 205; 206], присвячених проблемі професійної компетентності тих, хто навчається, учені послуговуються різними принципами формування цієї інтегративної властивості особистості, зокрема: системності; цілісності; неперервності; ціннісно-смиислової спрямованості; мобільності; міждисциплінарності та інтеграції; персоніфікації; креативності; індивідуалізації; рефлексії; діяльності; творчої самодіяльності тощо.

У нашому впровадженніряд зазначених принципів (системності, цілісності, діяльності тощо) забезпечується вимогами задекларованих методологічних підходів. Теоретичний аналіз проблеми, результати дослідно-експериментальної роботи дозволили виділити такі провідні принципи формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів - магістрів:

- *принцип неперервності* впливає з того, що самоосвіта і самовиховання є багатогранними і багатофакторними процесами, які не можуть обмежуватися ні часовими, ні віковими рамками; самовдосконалення людини здійснюється з часу народження і триває впродовж усього життя; соціальне і природне середовище, діяльність особистості так чи інакше впливає на формування певних якостей; процес самоосвіти – важливий чинник виховання як через зміст навчального матеріалу, так і через організацію діяльності; лише неперервна самоосвітня діяльність учня протягом його підготовки у професійно-технічному навчальному закладі допомагає йому розвинути клю-

чові компетентності до рівня, який забезпечує випускнику конкурентоспроможність на ринку праці;

- *принцип поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю майбутніх бакалаврів - магістрів*. Цей принцип унормовує позицію, згідно якої учасники педагогічного процесу є рівноправними партнерами, враховують думку партнера, визнають право на її відмінність від власної. Проте це не значить, що процеси самоосвіти та самовиховання майбутніх бакалаврів - магістрів мають бути поза увагою педагогічних працівників. Під педагогічним керівництвом професійної діяльності майбутніх бакалаврів - магістрів розуміємо оптимальну організацію їхньої життєдіяльності, акцентування уваги вихованців на питаннях самоосвіти, саморозвитку, стимулювання самостійної навчально-пізнавальної діяльності в перебігу освітнього процесу. Педагогічне керівництво процесом формування здатностей майбутніх бакалаврів - магістрів ефективно виконувати самоосвітню діяльність здійснювалося за такими напрямами:

- залучення майбутніх бакалаврів - магістрів до різновидів навчально-інтелектуальної діяльності, що вимагає самостійного оволодіння знаннями;
- створення умов для самоосвіти, самовдосконалення вихованців;
- неупереджений, тактовний контроль з боку викладача чи майстра виробничого навчання виконання положень програми самовдосконалення кожним майбутнім бакалавром - магістром;
- постійне, систематичне роз'яснення учням сучасних вимог до особистості кваліфікованого робітника та значення самовдосконалення для майбутньої професійної діяльності, для кар'єрного зростання фахівця;
- цілеспрямоване формування в майбутніх бакалаврів - магістрівських колективах громадської думки щодо цінностей професійної діяльності, стимулювання процесу самоосвіти та самовиховання майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти ;

- *принцип персоніфікації*, який передбачає створення індивідуального стилю професійної діяльності майбутніх бакалаврів - магістрів, коли вихованці самостійно вибудовують власний освітній маршрут. Відомо, що стиль виникає тоді, коли є свобода самовираження. Учені переконують [181], що чітко регламентована діяльність не сприяє формуванню індивідуального стилю того, хто навчається. Тому оптимальне поєднання регламентованих і нерегламентованих самостійних дій учня є одним із шляхів формування його індивідуального стилю. Крім того, формуванню стилю професійної діяльності сприяє відчуття комфорту, зняття напруги в процесі професійної діяльності;

- *принцип гуманізації* процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти передбачає

реалізацію концепції, засадовими ідеями якої є побудова педагогічної системи на концепції гуманізму, забезпечення найсприятливіших умов для всебічного розвитку особистості, диференціацію та індивідуалізацію навчання й виховання на основі активізації творчого саморозвитку учня. До провідних напрямів цього принципу учені відносять [251]: формування відносин співробітництва між усіма учасниками педагогічного процесу; виховання в учасників педагогічного процесу морально-емоційної культури взаємовідносин; формування у суб'єктів навчання емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини; створення матеріально-технічних умов для нормального функціонування педагогічного процесу, що виховує гуманну особистість: щиро, людяно, доброзичливу, милосердну, із розвинутим почуттям власної гідності й поваги до гідності іншої людини.

Ціннісна, гуманна освіта і самоосвіта майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти має бути певною протипоказом занадто комерціалізованому, матеріалізованому, гедоністично орієнтованому сьогоденню. Педагогічній громадськості професійно-технічних навчальних закладів слід не лише прагнути сформувати професійну компетентність випускника, а намагатися, насамперед, сформувати у нього такі цінності, як: віра, надія, любов, чесність, порядність, толерантність тощо. Гуманізація є копіткою працею усього загалу навчального закладу, де найголовніше – це безумовна повага до особистості як викладача, майстра виробничого навчання, так і учня, це вимогливість “до себе і повага до всіх і кожного” [16, с. 171].

Реалізація мети та завдань формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів - магістрів професійно-технічного навчального закладу здійснювалася протягом трьох послідовних етапів: *діагностико-мотиваційного, діяльнісно-технологічного та рефлексивно-корекційного*. Структурно ці етапи відображають *технологічний блок моделі*.

На першому, підготовчому, *діагностико-мотиваційному* етапі головним завданням було визначення стану сформованості у першокурсників здатності самостійно оволодівати знаннями та стимулювання їхньої професійної діяльності. Після детального вивчення шкільних освітніх результатів, інтересів, нахилів та уподобань майбутніх бакалаврів - магістрів (вивчення документації, анкетування, педагогічне спостереження, бесіди тощо), було проведено діагностування рівня розвитку мислення, пам'яті, уваги, уяви тощо. Крім того, в експериментальних групах виконувалися завдання творчого характеру.

Кожний учень, що брав участь в педагогічному експерименті, долучався до роботи факультативу “Технологія професійної діяльності” (додаток А). Учасники факультативу отримали методичні рекомендації “Розвиток здатностей до професійної діяльності майбутніх бакалаврів - магістрів професійно-технічних навчальних закладів” і засобами тестування визначали власний

рівень розвитку пізнавальних здібностей та умінь (приклади тестів наведено в додатках до методичних рекомендацій). За отриманими результатами розроблялася комплексна програма самоосвіти майбутніх бакалаврів - магістрів. У педагогічному консультуванні майбутніх бакалаврів - магістрів брали участь майстри виробничого навчання, куратори майбутніх бакалаврів - магістрівських груп, викладачі дисциплін загальноосвітньої підготовки.

На цьому етапі в майбутніх бакалаврів - магістрів формувалися уявлення про власний рівень розвитку пізнавальних здібностей, потреба в самоосвітній діяльності, інтерес до самостійного оволодіння знаннями, уміння планувати свою роботу, організовувати робоче місце. Крім того, програмою експериментальних досліджень передбачалося створення кожним учасником педагогічного експерименту особистого творчого "портфеля" (портфоліо) [236, с. 57]. Поняття "портфоліо" має давню історію, а прийшло воно із Західної Європи в XV-XVI ст. В епоху Відродження архітектори представляли замовникам готові роботи і нариси своїх будівельних проєктів у особливій теці, яку і називали "портфоліо". Документи, що наповнювали цю теку, дозволяли скласти враження про професійні якості претендента.

Сьогодні в педагогічному процесі "портфоліо" – це комплект документів, що підтверджують індивідуальні досягнення учня в різних напрямках його діяльності (навчальної, творчої, спортивної, соціальної тощо).

За нашими спостереженнями, формування "портфоліо" учнями має суттєве значення у їх самовдосконаленні. Ця сучасна форма самооцінки власної професійної діяльності учня сприяє: розвитку позитивної мотивації щодо навчальних досягнень особистості; реалізації самоосвіти для формування професійних компетентностей майбутнього кваліфікованого робітника; виробленню умінь об'єктивного оцінювання рівнів своїх досягнень; підвищенню конкурентоздатності майбутнього працівника тощо.

Завважимо, що поєднання програми самоосвіти та самовиховання учня з веденням "портфоліо" надає процесу формування професійної компетентності цілеспрямованості і системності.

Основним, робочим етапом формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти був другий етап, – *діяльнісно-технологічний*. Провідний напрям педагогічних дій на цьому етапі – систематичний розвиток пізнавальних можливостей майбутніх бакалаврів - магістрів "умінь навчатися" в контексті долучення їх до методів проблемно-розвивального навчання. У свою чергу, реалізація програми самоосвіти та самовиховання передбачала використання таких прийомів, як: самопереконавання (учень в конкретній ситуації відшуковує аргументи, щоб переконатися в правильності чи неправильності своїх дій), самонавіювання (психічний вплив учня на себе шляхом повторення подумки чи вголос певних

суджень до повного оволодіння собою), самозаохочення (при необхідності подолати негативні риси характеру, наприклад, лінощі, незібраність, відволікання, необов'язковість тощо), самоосуд (прояв незадоволення своїми діями, вчинками, поведінкою) та ін.

При цьому реалізовувалися завдання щодо оволодіння учнями теоретичними знаннями (факультатив) та уміннями професійної діяльності. Слід зазначити, що на цьому етапі, як і на попередньому, також здійснювався цілеспрямований розвиток ціннісно-мотиваційної сфери особистості майбутніх бакалаврів - магістрів.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися вправи на інтелектуальний розвиток, ігри, тренінги, екскурсії до бібліотеки, центру комп'ютерних технологій тощо. При оволодінні учнями дисциплінами загальноосвітньої підготовки викладачі поряд з узвичаєними способами (розповідь, пояснення, бесіда, вправи, самостійна робота тренувального типу) застосовували проблемні методи навчання, метод проектів, імітаційно-ігрові методи, дискусію, самостійну роботу пошукового характеру з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Щодо останньої позиції, то на факультативних заняттях учні оволодівали уміннями раціонального використання комп'ютера для пошуку інформації в електронних бібліотеках, у мережі Internet з її подальшою обробкою, відкривати електронні акаунти тощо. На цьому етапі створювалися умови для поступового просування майбутніх бакалаврів - магістрів від епізодичних самоосвітніх дій до стійкої системи самоосвіти. Учні мали можливість самостійно обирати для себе комфортний ритм самоосвітніх занять, вибудовувати власну самоосвітню траєкторію, здійснювати самоменеджмент.

Провідним завданням третього, *рефлексивно-корекційного* етапу було формування здатностей майбутніх бакалаврів - магістрів до рефлексії, до постійного самовдосконалення. Зміст діяльності вихованців на цьому етапі полягав у закріпленні умінь та навичок самоосвіти та самовиховання, удосконаленні здатностей аналізувати, оцінювати, корегувати та прогнозувати результати самоосвіти. На цьому етапі застосовувалися майбутнім бакалавром - магістром прийоми самоконтролю (усвідомлена регуляція власної поведінки та діяльності з метою забезпечення відповідності їх результатів поставленим цілям, вимогам чи правилам), самозвіту (звітування майбутніх бакалаврів - магістрів перед собою у різних формах – подумки, щоденник, "портфоліо" – про виконання взятих зобов'язань, реалізацію програми самоосвіти), самооцінки (судження учня про міру наявності в нього певних якостей, властивостей і зіставлення їх з певним еталоном, зразком). Узагальнюючи можна сказати, що у впровадженні ідо форм і методів професійної діяльності майбутніх бакалаврів - магістрів професійно-технічного навчального закладу

віднесено: *форми* – самоосвіта, самовиховання, самооцінка власних видів діяльності, консультування; *методи* – самоспостереження, самоаналіз, самоопитування, самокритика, методи самовпливу (самоорганізація, самопідбадьорення, самонаказ, самозвіт, самонавіювання, самопрограмування, самообстеження, самокорекція, аутогенне тренування, самозаспокоєння, самозобов'язання, самосхвалення).

Діагностико-корегувальний блок моделі відображає процеси оцінювання, аналізу і корекції результатів системного формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти як цілісного конструкту чотирьох структурних компонентів (*мотиваційно-ціннісного, практично-діяльнісного, організаційного, особистісно-рефлексивного*) і поєднує критерії (мотиваційно-вольовий, операційно-діяльнісний, організаційно-технологічний, особистісний) з відповідними показниками, що в комплексі характеризують чотири рівні сформованості цієї складної інтегративної властивості особистості майбутнього кваліфікованого робітника: 1-й рівень (низький); 2-й рівень (середній); 3-й рівень (достатній); 4-й рівень (високий).

Висновки. При дотриманні наголошених принципів, повноцінному забезпеченні обґрунтованих педагогічних умов комплексом відповідних методів і форм *результатом* реалізації елементів моделі передбачаємо сформованість у майбутніх фахівців з фандрейзінгу контексті повної вищої освіти діяльнісних рівнів професійної компетентності.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С.С. Теория права. Москва : БЕК, 1996. 331 с.
2. Бангун О.В. Вплив маркетингу і фандрейзінгу на трансформацію бібліотек / наук. ред. В.С. Біленький. Донецьк : УКЦентр, 1999. 204 с.
3. Зайченко О.І. Система планування роботи загальноосвітньої школи: конспект лекцій з курсу підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: ЦІППО АПН України, 2002. 20 с.
4. Конституція України. Київ : Право, 1996. 54 с.
5. Літкевич А. М. Фандрайзинг як складова частина ресурсного забезпечення конкурентоспроможності закладу загальної середньої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-1.22>
6. Маслов В.І. Планування роботи школи. Радянська школа. 1987. № 11.
7. Фандрайзинг : навчальний посібник. Центральноукраїнський регіональний навчальний центр. Партнерство громад фундація «Україна – США» (USAID). 2003. 95 с.

8. Чепурнов В.О. Некомерційні організації України: проблеми розвитку правової бази. Міжнар. конф. «На порозі тисячоліть: сучасні підходи до розвитку громад та регіонів». Ужгород : Мистецька лінія, 2000. С. 72–76.

Transliteration of References:

1. Alekseev S.S. Teoryia prava. Moskva : BEK, 1996. 331 s.
2. Banhun O.V. Vplyv marketynhu i fandreizynhu na transformatsiiu bibliotek / nauk. red. V.S. Bilenkyi. Donetsk : UKTsentr, 1999. 204 s.
3. Zaichenko O.I. Systema planuvannia roboty zahalnoosvitnoi shkoly: konspekt lektsii z kursu pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Kyiv: TsIPPO APN Ukrainy, 2002. 20 s.
4. Konstytutsiia Ukrainy. Kyiv : Pravo, 1996. 54 s.
5. Litkevych A. M. Fandraizynh yak skladova chastyna resursnoho zabezpechennia konkurentospromozhnosti zakladu zahalnoi serednoi osvity. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-1.22>
6. Maslov V.I. (1987). Planuvannia roboty shkoly. Radianska shkola. № 11.
7. Fandraizynh : navchalnyi posibnyk. Tsentralnoukrainskyi rehionalnyi navchalnyi tsentr. Partnerstvo hromad fundatsiia «Ukraina – SShA» (USAID). 2003. 95 s.
8. Chepurnov V.O. Nekomertsii orhanizatsii Ukrainy: problemy rozvytku pravovoi bazy. Mizhnar. konf. «Na porozi tysiacholit: suchasni pidkhody do rozvytku hromad ta rehioniv». Uzhhorod : Mystetska liniia, 2000. S. 72–76.

Отримано 4.02.2024
Рецензовано 12.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 20.02.2024
Прийнято до друку 24.02.2024

V.S. LOKSHYN,

Doctor of Philosophy, International expert on the quality of higher education and science «Erasmus+», Associate Representative of the European Association of Higher Education Teachers, Kyiv. Ukraine
E-mail: victor_lokshin@ukr.net

**ELECTIVE PRACTICE-ORIENTED MODEL OF PROFESSIONAL COMPETENCE
FORMATION OF FUTURE FUNDRAISING SPECIALISTS IN THE FIELD
OF EDUCATION**

* публікація здійснена за підтримки СЄІП (Україна - Франція) та БФ «Освіта: майбутнє»

ISSN 2959-1953

ISSN 2959-1961

<https://osvita.eeipsy.org>

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.26>

ТАМАРКІНА О.Л.

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри іноземних мов,
Сумський національний аграрний
університет, м. Суми, Україна

БАЙДАК Л.І.

старший викладач кафедри іноземних
мов, Сумський національний аграрний
університет, м. Суми, Україна

СКЛАДНОЩІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В УКРАЇНСЬКИХ ВИШАХ

TAMARKINA O.L., BAIDAK L.I. Difficulties of implementation of European standards in Ukrainian universities. *There is a growing focus on quality and standards around the world, driven by the rapid development of higher education and the rising cost of education for the state and people. Europe intends to realize its goal of becoming the most dynamic and intelligent economy in the world (Lisbon Strategy). New initiatives and requirements emerging both in Europe and beyond, in view of the internationalization of higher education, require an appropriate response. The formation of a quality assurance system based on common standards and guidelines indicates the emergence of a true European dimension in quality assurance, which should increase the attractiveness of the European Higher Education Area. By joining the Bologna Process, Ukraine has committed itself to work on bringing the quality of national education in line with European standards. As European societies increasingly strive to become knowledge societies, higher education is an integral component of socio-economic and cultural development. At the same time, the growing demand for skills and competencies requires higher education to take new steps. Widening access to higher education is an opportunity for higher education institutions to absorb an increasingly diverse range of individual experiences. To respond to this diversity and rising expectations, higher education needs to be fundamentally transformed; it needs a more student-centered approach to learning and teaching that provides flexible learning pathways and recognizes competencies acquired outside of the formal curriculum. Higher education institutions are also becoming more diverse in their goals, delivery modes, and models of cooperation, with increasing internationalization, digital learning methods, and*

new forms of teaching. The quality assurance process significantly helps higher education systems and higher education institutions to respond to these changes, while ensuring that the qualifications students acquire and the higher education experience they receive remain the top priorities of educational institutions.

Key words: *the Bologna Process; European education standards; reforming educational processes; educational space; implementation issues; academic mobility.*

ТАМАРКІНА О.Л., БАЙДАК Л.І. **Складнощі впровадження європейських стандартів в українських вишах.** В усьому світі зростає увага до якості та стандартів, що пояснюється швидким розвитком вищої освіти і водночас підвищенням вартості освітніх послуг для держави і людей. Європа має намір здійснити свою мету стати найбільш динамічною і інтелектуальною економікою у світі (Лісабонська Стратегія). Нові ініціативи і вимоги, що виникають як в Європі, так і поза її межами, з огляду на інтернаціоналізацію вищої освіти, потребують відповідної реакції. Формування системи забезпечення якості, заснованої на єдиних стандартах і рекомендаціях, свідчить про виникнення справжнього європейського виміру у сфері забезпечення якості, що має посилити привабливість Європейського простору вищої освіти. Приєднавшись до Болонського процесу, Україна взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів. З огляду на те, що європейські суспільства все більше прагнуть ставати суспільствами знань, вища освіта є невід'ємним компонентом соціально-економічного та культурного розвитку. Водночас зростання попиту на навички і компетенції вимагає від вищої освіти нових кроків. Розширення доступу до вищої освіти – це можливість для вищих навчальних закладів ввібрати в себе все розмаїтіший спектр індивідуальних досвідів. Щоб відреагувати на це розмаїття та зростання очікувань, вища освіта потребує ґрунтовної трансформації; вона потребує більш студентоцентричного підходу до навчання і викладання, який би передбачав гнучкі навчальні траєкторії і визнавав компетенції, здобуті поза межами формальної освітньо-кваліфікаційної програми. Вищі навчальні заклади також стають більш розмаїтими у своїх цілях, способах надання освіти та моделях співпраці: зокрема, зростає рівень інтернаціоналізації, розвиваються цифрові методи навчання та нові форми викладання. Процес

забезпечення якості суттєво допомагає системам вищої освіти та вищим навчальним закладам реагувати на ці зміни, гарантуючи при цьому, що кваліфікації, які здобувають студенти, та досвід вищої освіти, який вони отримують, залишаються головними пріоритетами освітніх установ.

Ключові слова: Болонський процес; європейські стандарти освіти; реформування навчальних процесів; освітній простір; проблеми впровадження; академічна мобільність.

Постановка проблеми. В 2014 році Україна приєдналася до процесу Болонської декларації, що відкрило шлях до адаптації європейських стандартів освіти в українській системі вищої освіти. І хоча, наразі, Україна активно працює над впровадженням європейських стандартів освіти в своїх вишах, існують проблеми, які можуть ускладнити цей процес. Але ж, на нашу думку, дані проблеми вимагають комплексного підходу та системних змін для успішного впровадження європейських стандартів освіти в українських ЗВО.

Основні принципи Болонського процесу зафіксовано у спільному документі «Формування майбутнього», прийнятому на зібранні 20–30 березня 2001 року представниками понад 300 європейських вищих навчальних закладів у місті Саламанка (Іспанія). Одним і найголовнішим із них є *Якість* як фундаментальний принцип освіти, яка ґрунтується на основі академічних цінностей, що відповідають вимогам часу та очікуванням студентів. Якість – основна умова довіри, мобільності, сумісності й привабливості в європейському просторі вищої освіти. Оцінка якості вимагає балансу між нововведеннями і традиціями, академічними перевагами та соціально-економічною необхідністю, сумісністю програм і вибором студентів. Оцінка якості охоплює викладання й наукові дослідження, керівництво та адміністрування, сприйнятливість до потреб студентів і забезпечення позанавчальних послуг. Контроль якості вищої освіти передбачає створення незалежних від національних урядів і міжнародних організацій акредитаційних агенцій. Оцінка якості освіти має ґрунтуватися не на тривалості та змісті, а на знаннях, уміннях, навичках і компетенціях випускників (7, Пшенична Л., 2017).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню цього питання висвітлено в роботах І. Беха, І. Зязюна, Л. Даниленко, Г. Єльнікової, П. Кононенка, В. Кременя, О. Рудницької, О. Сухомлинської та ін. Розвитку професійних компетентностей у системі професійної підготовки присвятили свої праці А. Алексюк, Н. Бібік, М. Дробноход, М. Згуровський, О. Козлова, О. Овчарук, В. Олійник, А. Павленко, Н. Примаченко, І. Родигіна та ін.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку та реформування системи вищої освіти України зростає увага до її якості як ключового фактора успіху в контексті інтеграції в Європейський освітній простір. Якість освіти стає

однією з основних правових і етичних складових реформи в системі вищої освіти. Тому забезпечення якості можна визначити як політику, діяльність і практику, спрямовані на досягнення, підтримку або підвищення якості вищої освіти.

Розвиток Болонського процесу привів до появи тезису про перетворення загальноєвропейського освітнього простору в загальноєвропейський освітній та дослідницький простір. Залучення України до Болонського процесу є важливим стимулом для розвитку вузівської науки, а звідси й вищої освіти

Оскільки цільовими напрямками реформ Болонського процесу були поліпшення мобільності студентів і викладачів, впровадження європейської системи ступенів та трансферу кредитів (залікових одиниць), співпраця для забезпечення якості освіти та навчання протягом усього життя, реформи на державному рівні мали на меті стандартизувати певні ключові елементи вищої освіти. Відповідно, були розроблені та впроваджені система порівняльних ступенів, кредитно-трансферна система, та рівні академічних кваліфікацій. Національні реформи та напрямки діяльності базувались на фундаментальних принципах Болонського процесу: автономність університетів, участь студентів у процесах управління, громадська відповідальність за вищу освіту та соціальний вимір Болонського процесу. Тому, хоча Болонські принципи і заклали основу для розвитку європейської вищої освіти, гармонізація всієї академічної системи регіону була досягнута через основні напрямки реформ (З, Громовенко К., 2020).

Однак, сьогодні українські виші стикаються з складнощами, які саме і гальмують швидкісний процес імплементації європейських стандартів. На нашу думку, можна виділити наступні проблеми:

Недостатні ресурси: Більшість українських вишів мають обмежені фінансові ресурси, що ускладнює впровадження нових програм та технологій, необхідних для відповідності європейським стандартам. Проблема недостатніх ресурсів у вищій освіті України дійсно є серйозною і може суттєво обмежувати можливості університетів у впровадженні сучасних програм і технологій. Це може відбитися на якості навчання та конкурентоспроможності українських вишів на міжнародному рівні. Брак фінансування може призвести до затримки їх у розвитку сучасних програм і технологій. Без достатніх фінансових ресурсів університети можуть мати обмежені можливості для проведення досліджень у сучасних областях, що також може вплинути на їх академічну репутацію. Брак фінансування може ускладнити участь університетів в міжнародних програмах обміну студентами та викладачами, а також в участі у міжнародних дослідницьких проектах.

Відсутність відповідної інфраструктури: Багато українських вишів мають застарілу інфраструктуру, яка не відповідає сучасним вимогам, встановленим європейськими стандартами. Застаріла інфраструктура може включати у себе неякісні аудиторії, відсутність сучасних засобів навчання та робочих місць для студентів і викладачів. Відсутність відповідних лабораторій, студій та інших при-

міщень може ускладнити проведення дослідницьких робіт та практичних занять, що є важливим компонентом сучасної освіти. Відсутність сучасної інфраструктури може ускладнити співпрацю з іншими університетами та міжнародними партнерами.

Недостатня підготовка викладачів: Для успішного впровадження європейських стандартів освіти необхідно підготувати викладацький склад. Це включає якісну підготовку до викладання за новими програмами та методиками. Відсутність якісної підготовки викладачів може призвести до низької якості навчання та недостатнього розвитку навичок у студентів. Студенти можуть не мати можливості отримати актуальні знання та навички, які потрібні для конкуренції на ринку праці. Відсутність підготовки до викладання за новими програмами та методиками може призвести до збереження застарілих підходів до навчання. Якщо випускники не відповідають сучасним вимогам ринку праці через недостатню підготовку викладачів, це може негативно вплинути на репутацію університету.

Неоднаковий рівень університетів: Є ризик, що впровадження європейських стандартів може призвести до збільшення розриву між провідними університетами та менш престижними навчальними закладами. Провідні університети можуть мати кращий доступ до фінансових ресурсів, що дозволяє їм інвестувати у покращення якості освіти, досліджень та інфраструктури. Менш престижні університети можуть бути обмежені у фінансах і, відповідно, у своїх можливостях підтримувати конкурентну якість освіти. Випускники провідних університетів можуть мати перевагу на ринку праці через більш престижну репутацію їхнього навчального закладу. Це може створити нерівні умови для студентів із менш престижних університетів. Провідні університети можуть мати кращий доступ до передових дослідницьких лабораторій, бібліотек, технологічних засобів та інших ресурсів, що сприяє якіснішій освіті та дослідженням (6, Погребняк В., Дашковська О., Мельник О., 2023)

Бюрократичні перешкоди: Нестабільність законодавства та бюрократичні процедури можуть гальмувати швидкість впровадження змін у вищій освіті. Зміни в освітній політиці часто потребують прийняття нових законів, постанов або регулятивних актів. Цей процес може бути повільним і складним через багатетапні процедури та необхідність залучення різних зацікавлених сторін. Постійні зміни в законодавстві можуть призвести до невизначеності та нестабільності в освітній системі. Це може ускладнити планування та впровадження стратегій змін. Складні адміністративні процедури можуть ускладнювати впровадження нових програм, методик чи політик у вищій освіті. Це може вимагати великих зусиль і ресурсів для виконання вимог (5, Резниченко В., 2020).

Культурні різниці: Деякі аспекти європейських стандартів можуть суперечити традиціям та особливостям української системи освіти та суспільства, що може призвести до опору або повільного прийняття змін. Українські студенти та

педагоги можуть мати власні уявлення про те, як повинна виглядати освіта, які методи навчання ефективні та як має виглядати оцінка успішності. Це може призвести до опору проти нововведень, які не відповідають їхнім очікуванням. Українська система освіти може надавати більшу вагу ролі викладача як авторитету, а не як співробітника у навчальному процесі. Це може ускладнити прийняття змін, спрямованих на збільшення взаємодії між викладачами та студентами. Українська мова викладання може виявитися проблемою у контексті впровадження європейських стандартів, якщо вони передбачають використання інших мов, таких як англійська.

Недостатня участь студентів: Успішне впровадження європейських стандартів освіти потребує активної участі студентського та академічного співтовариства, але іноді ця участь може бути обмеженою. Якщо студенти та академічне співтовариство не беруть участі у процесі розробки та прийняття рішень щодо впровадження стандартів, це може призвести до втрати важливого джерела інформації та перспективних ідей. Без активної участі студентів впровадження стандартів може не враховувати їхні потреби, очікування та перспективи. Це може призвести до втрати легітимності та підтримки з боку студентської громадськості. Участь студентів та академічного співтовариства може сприяти більшому відкритому діалогу з іншими зацікавленими сторонами, що є важливим для створення більшої легітимності та підтримки для впровадження змін.

Висновки. Отже, стандарти вищої освіти відіграють ключову роль у національній системі освіти, тип якої залежить від політичних, соціально-економічних умов, традицій певної країни. Важливо враховувати специфіку української системи освіти та суспільства при розробці та впровадженні нових стандартів. Це може включати широку комунікацію зі стейкхолдерами, навчання викладачів та студентів новим методам і підходам, а також адаптацію стандартів до мовних та культурних особливостей України. Затвердження нових стандартів вищої освіти в Україні стане вагомим внеском у розвиток сучасної вищої освіти. Крім того, важливо розробляти ефективні механізми співпраці між університетами, урядовими органами та іншими зацікавленими сторонами, а також спрощувати адміністративні процедури та сприяти стабільності в законодавстві, щодо вищої освіти. Студенти та викладачі повинні мати вільний доступ до ресурсів та підтримки для менш престижних університетів. Це може включати збільшення фінансування, розвиток програм співпраці між університетами та забезпечення рівних можливостей для всіх студентів незалежно від навчального закладу, який вони обрали. Для подолання вищевказаних проблем важливо створити механізми для активного залучення студентів та академічного співтовариства до процесу впровадження стандартів освіти. Тільки через активну участь всіх зацікавлених сторін можна забезпечити успішне впровадження європейських стандартів освіти.

Список використаних джерел:

1. Вернидуб Р. Забезпечення європейських стандартів якості вищої освіти. К. : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова. 2012. [електронний ресурс] Режим доступу: https://ird.npu.edu.ua/files/vernudyb_12.pdf
2. Грабовенко Н. Міжнародні стандарти імплементації автономії закладів вищої освіти. Аспекти публічного управління Том 9 № 1 2021. С. 44-49 [електронний ресурс] Режим доступу: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/850/827>
3. Громовенко К. Стандарти вищої освіти у праві Європейського Союзу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. №43 (2020). С. 186-191.
4. Європейські стандарти і рекомендації щодо внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. [електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.enqa.eu/files/ESG%20in%20Ukrainian.pdf>.
5. Резніченко В. Європейський досвід забезпечення вищої освіти. Юридична наука, № 8 (110). 2020. С.163- 168. [електронний ресурс] Режим доступу: <file:///C:/Users/User/Downloads/ojsjournalmcomua,+163-168.pdf>
6. Погребняк В., Дашковська О., Мельник О. Вища освіта України: європейський процес інтеграції. Problems of education. №1 (98) 2023. [електронний ресурс] Режим доступу: <https://imzo-journal.org.ua/index.php/journal/article/view/86>
7. Пшенична Л. Забезпечення якості вищої освіти в контексті імплементації закону України «Про вищу освіту». Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2017, № 2 (66). [електронний ресурс] Режим доступу: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/2156/1/Zabezpechennia%20yakosti%20vyshchoi%20osvity.pdf>

Transliteration of References:

1. Vernydub R. (2012). Zabezpechennia yevropeiskikh standartiv yakosti vyshchoi osvity [Ensuring European standards of higher education quality] K.: Vydavnytstvo NPU im.M.Drahomanov, 2012. URL: https://ird.npu.edu.ua/files/vernudyb_12.pdf [in Ukrainian]
2. Hrabovenko N. (2021). Mizhnarodni standarty implementatsii avtonomii zakladiv byshchoi osvity [International standards for implementing the autonomy of higher education institutions]. Aspekty publichnoho upravlinnia, tom 9, № 1 2021. Pp. 44-49. [in Ukrainian] URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/850/827>
3. Hromovenko K. (2020). Standarty vyshchoi osvity u pravi Yevropeiskoho Soiuzu [Higher Education Standards in the Law of the European Union]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytety, Ser.: Yurysprudentsia. № 43 (2020). Pp. 186-191. [in Ukrainian]

4. Yevropeiski standarty i rekomendatsii shchodo vnutrishnoho ta zovnishnoho zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity. [European standards and recommendations for internal and external quality assurance of higher education] URL: <http://www.enqa.eu/files/ESG%20in%20Ukrainian.pdf>. [in Ukrainian]
5. Reznichenko V. (2020). Yevropeiskii dosdid zabezpechennia vyshchoi osvity [European experience in providing higher education] Yurydychna nauka. № 8 (110). 2020. Pp.163- 168. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/ojsjournalcomua,+163-168.pdf> [in Ukrainian]
6. Pohrebniak V., Dashkovska O., Melnyk O. (2023). Vyshcha osvita Ukrainy: yevropeiskiy procetses intehratsii [Higher Education in Ukraine: European Integration Process] Problems of education. №1 (98) 2023. URL: <https://imzo-journal.org.ua/index.php/journal/article/view/86> [in Ukrainian]
7. Pshenichna L. (2017). Zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v konteksti implementatsii zakonu Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [] Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii". 2017, № 2 (66). URL: <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/2156/1/Zabezpechennia%20yakosti%20vyshchoi%20osvity.pdf> [in Ukrainian]

Отримано 13.02.2024
Рецензовано 17.02.2024
Доопрацьовану версію отримано 20.02.2024
Прийнято до друку 23.02.2024

O.L. TAMARKINA,

Candidate of Pedagogical Science, Assistant Professor Assistant Professor of Foreign Languages Department, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8508-1449>

E-mail: olgatam74@gmail.com

L.I. BAIDAK,

Senior Teacher of Foreign Languages Department, Sumy National Agrarian University, Sumy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3801-4606>

E-mail: baili@ukr.net

DIFFICULTIES OF IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS IN UKRAINIAN UNIVERSITIES

ЗМІСТ

ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ	7
ВЕЛЬЧИНСЬКА О.В. , Трансформаційні зміни у викладанні дисципліни «Теоретичні основи синтезу і зв'язок між структурою і дією лікарських засобів» в умовах викликів сьогодення	8
ВИНОСЛАВСЬКА О.В. , Роль креативності викладачів технічного університету в розв'язанні освітніх завдань	19
КОВАЛЬ О.А., КАПЛАН П.О. , Симуляційні методи освіти на клінічній кафедрі терапевтичного профілю в умовах воєнного стану.	31
КОССОВА-СІЛІНА Г.О. , Науково-методичний супровід розвитку інклюзивної компетентності фахівців професійної (професійно-технічної освіти) в умовах воєнного стану	40
КУЧЕРЕНКО С. , Образний рефреймінг як метод першої психологічної допомоги студентам в умовах війни	51
ЛИНДІНА Є.Ю., КОТ Н.А. , Освіта і виховання в умовах війни: досвід і виклики для закладів вищої освіти (на прикладі Бердянського державного педагогічного університету)	61
ЛИТВИН К.Ю., КУШНЄРОВА О.А., ЯКУНІНА О.М., БІЛОКОНЬ О.О., ШЕВЕЛЬОВА О.В. , Міждисциплінарна дистанційна робота студентів наукового товариства в умовах воєнного стану: власний досвід	79
LUSHCHUK Y., TSYHANOK H. , Navigating safe learning spaces in ukrainian higher education under war conditions: identifying challenges and finding solutions	89
МАЗОХА І. С. , Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності в умовах війни	102
ОНИЩЕНКО Т.Є., РЯБОКОНЬ О.В., ФУРИК О.О., БІЛОКОБИЛА С.О., ОНИЩЕНКО В.Ф. , Досвід використання інформаційно-дистанційних технологій у навчальному процесі в умовах війни	114
ПІНЧУК І.О., ГОРДІЄНКО С.С. , Підготовка майбутніх учителів до професійного англомовного спілкування в умовах війни	123
ПОДЛІНЯЄВА О.О. , Основні принципи організації безпечного інформаційно- освітнього середовища	137

ПРОКОФ'ЄВА Л.О. , Особливості психологічного стану студентської молоді в умовах війни	146
РОМАНЕНКОВА Ю.В. , Оцінка ризиків та бачення перспектив дизайн-освіти в Україні в умовах війни.	157
САВЧЕНКО Л.Л., ТАБАЧНИК І.Г. , Психологічне благополуччя дітей дошкільного віку в умовах випробувань.	166
ТЕРНАВСЬКА Т.А., ДАНИЛКО О.Г. , Нормативні та комунікативні аспекти організації освітнього процесу здобувачів з особливими освітніми потребами в умовах війни.	176
ХАРЦІЙ О.М. , Взаємозв'язок лідерських якостей з копінг стратегіями у воєнний період серед молоді.	186
ЯЦУХ О.В. , Використання соціальної мережі VIBER у вищій освіті в період дії воєнного стану в Україні	196

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ В ОСВІТІ. 208

ВІЛІСНАК О.І. , Grabbing and holding interest: innovative methods in teaching foreign languages	209
БОДНАР Л.А., ЖИВОТОВСЬКА Л.В., СКРИПНІКОВ А.М., БОЙКО Д.І., ВОРОДУХІНА А.К., БОДНАР В.А. , Перспективи застосування методу «Рівний-Рівному» у закладах вищої медичної освіти.	217
БРОДА М.В. , Формування світоглядних орієнтацій майбутнього фахівця у процесі вивчення англійської мови	228
ЗАБІЯКА І.М. , Стратегія розвитку неперервної професійної освіти у Європейському Союзі.	238
КУДРЯ М.М. , Кейс-технології для ефективного вивчення іноземної мови.	248
ЛІПІН М.В. , Виміри освіти в інформаційно-цифровій реальності: творчість, знання і свобода	257
ЛОКШИН В.С. , Елективна практико-орієнтована модель формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фандрейзингу у сфері освіти.	268
ТАМАРКІНА О.Л., БАЙДАК Л.І. , Складнощі впровадження європейських стандартів в українських вишах	280

CONTENT

EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR.....7

OLENA WELCHYNSKA , Transformational changes in the teaching of the discipline «Theoretical basis of the synthesis and relationship between the structure and action of medicines» in the conditions of today's challenges	8
OLENA VYNOSLAVSKA , The role of creativity of technical university teachers in accomplishing the educational tasks in the conditions of war	19
OLENA KOVAL, PAVLO KAPLAN , Simulation methods of education at the clinical department of the therapeutic profile under martial law	31
GALYNA KOSSOVA-SILINA , Scientific and methodological support for the development of inclusive competence of specialists in professional (vocational and technical education) under martial law	40
SVITLANA KUCHERENKO , Imagery reframing as a method of psychological first aid to students in war conditions	51
YEVHENIIA LYNDINA, NADIA KOT , Education and upbringing in the conditions of war: experience and challenges for higher education institutions (on the example of berdyansk state pedagogical university)	61
KATERYNA LYTUVYN, OLENA KUSHNEROVA, OKSANA YAKUNINA, OLEKSANDR BILOKON, OLENA SHEVELOVA , Interdisciplinary remote work of students of scientific society in the conditions of martial law: own experience . . .	79
YULIIA LUSHCHYK, HANNA TSYHANOK , Navigating safe learning spaces in ukrainian higher education under war conditions: identifying challenges and finding solutions . .	89
INNA MAZOKHA , Mental states of students in the process of educational and cognitive activity in the conditions of war.	102
TETIANA ONISHCHENKO., OLENA RYABOKON, OLENA FURYK, SVITLANA BILOKOBYLA, VADYM ONYSHCHENKO , Experience of using information and distance technologies in the educational process in the conditions of war	114
IRYNA PINCHUK, SERHII HORDIIENKO . Training future teachers for professional English-language communication in war conditions.	123
OKSANA PODLINYAYEVA , Basic principles of organizing a safe information and educational environment	137
LIUDMYLA PROKOFIEVA , Features of the psychological state of youth students in the conditions of war	146

YULIIA ROMANENKOVA , Assessment of risks and vision of perspectives design education in Ukraine during the war	157
LIUDMYLA SAVCHENKO, Inna TABACHNYK , Psychological well-being of preschool-age children under testing conditions	166
TETIANA TERNAVSKA, OKSANA DANYLKO , Regulatory and communicative aspects of the educational process of applicants with special educational needs during the war conditions.	176
OLENA KHARTSIY , The relationship of leadership qualities with coping strategies in the war period among youth	186
OLEH YATSUKH , Use of Viber social network in higher education during the period of marital status in Ukraine	196

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE INTRODUCTION OF EUROPEAN STANDARDS IN EDUCATION 208

OKSANA BILICHAK , Grabbing and holding interest: innovative methods in teaching foreign languages	209
LESIA BODNAR, LILIIA ZHYVOTOVSKA, ANDRII SKRYPNIKOV, DMYTRO BOIKO, ALLA VORODYUKHINA, VADYM BODNAR , Prospects of the Peer-to-Peer method in higher medical education	217
MARIANA BRODA , Shaping worldview orientations in future specialists in the English language learning process.	228
IRYNA ZABIYAKA , The development strategy of lifelong vocational education in the European Union.	238
MYKOLA KUDRYA , Case technologies for effective foreign language learning	248
MYKOLA LIPIN , Dimensions of education in the information and digital reality: creativity, knowledge and freedom	257
VIKTOR LOKSHIN , Elective practice-oriented model of professional competence formation of future fundraising specialists in the field of education	268
OLGA TAMARKINA, LIUDMYLA BAIDAK , Difficulties of implementation of European standards in Ukrainian Universities	280

УДК 37.013-053.5(082)
ББК 74.200я43
Т 85

Рекомендовано Науково-методичною радою Східно-Європейського Інституту Психології
(Україна - Франція). Протокол № 11 від 7 листопада 2022 року

Видання здійснене за сприяння Польської Академії Наук (Київське представництво) та
Міжнародної Експертної Агенції "Консалтинг і Тренінг"

Редакційна колегія випуску:

акад. Кремень В.Г. (Україна), акад. Савченко О.Я. (Україна), проф. Маноха І.П. (Україна),
проф. Генрик Собчук (Польща), проф. Ляшенко О.І. (Україна), акад. Коцур В.П. (Україна),
акад. Вашуленко М.С. (Україна), акад. Бех І.Д. (Україна), д-р Виговська О.І. (Україна),
проф. Петрочко Ж.В. (Україна), д-р Анджей Мірські (Польща),
проф. Марія Гренвальд (Польща), д-р Габріеле Сімончіні (Італія)

Відповідальний редактор випуску:

Маноха І.П., доктор психологічних наук, професор

Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – 2023-2024.
– № 2. – Том I (92). – 292 с. (Освіта.UA)

Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Educational Space.
– 2023-2024. – № 2. – Volume I (92). – 292 p. (Education.UA)

Часопис презентує наукові статті фахівців з питань вищої та інших рівнів освіти, присвячені актуальній проблемі входження України до європейського освітнього простору. Перспективи євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти, вимоги Болонського процесу та питання готовності України відповідати цим вимогам, моніторинг якості освіти, стандарти європейського освітнього простору та завдання, що стоять перед вищою освітою України сьогодні – ось далеко не повний спектр проблем та питань, до висвітлення та спроби розв'язання яких звертаються автори випуску. У центрі уваги також – питання управління якістю освіти, перспективи запровадження механізмів сучасного освітнього менеджменту, а також – умови й напрями оптимізації та розвитку вищої освіти України в сучасних умовах. Для фахівців-освітян, менеджерів освіти, науковців, дослідників психолого-педагогічних та управлінських проблем розвитку освітньої справи в Україні та за її межами.

Періодичне видання включене до наукометричних баз:
Index Copernicus International, Google Academy, PBN (Biblioteka Narodowa)

ISSN 2959-1953 (друкована версія)
ISSN 2959-1961 (електронна версія)

<https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.00>
www.osvita.eeipsy.org

ВИДАВЕЦЬ / МІЖНАРОДНЕ ВИДАВНИЦТВО:

Східно-Європейський Інститут Психології (СЄІП, Україна - Франція)
вул. Голосіївська 13, оф. 528-530, 03039, Київ, DOI: 10.38014

